W. B. SEABROOK

A BŰVÖS SZIGET

REGÉNY

A mű eredeti címe:
„THE MAGIC ISLAND”

Fordította: Szerb Antal

STILUS KÖNYVKIADÓ BUDAPEST

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2016
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5572-09-8 (online)
MEK-15865

TARTALOM

ELŐSZÓ.

ELSŐ RÉSZ. A VOODOO SZERTARTÁSOK.

I. FEJEZET. Titkos tüzek.
II. FEJEZET. Az út kinyílik és bezárul.
III. FEJEZET. A Petro-áldozat.
IV. FEJEZET. Az „Ouanga”-varázslat.
V. FEJEZET. Kecske hangja, leány hangja.
VI. FEJEZET. A testet öltött isten.

MÁSODIK RÉSZ. FEKETE VARÁZSLAT.

I. FEJEZET. A koponyák oltára.
II. FEJEZET. Halottak dolgoznak a cukornádmezőkön...
III. FEJEZET. Toussel sápadt felesége.
IV. FEJEZET. Célestine ezüst tállal.

HARMADIK RÉSZ. A TRAGIKOMÉDIA.

I. FEJEZET. Vak ember tojáson jár.
II. FEJEZET. A bronz-nimfa.
III. FEJEZET. Az igazság szép dolog.
IV FEJEZET. Hölgyeim és uraim, az elnök.
V. FEJEZET. De az igazság egy kissé bonyolult.

NEGYEDIK RÉSZ. KANYARGÓ ÖSVÉNYEKEN.

I. FEJEZET. La Gonave fehér királya.
II. FEJEZET. A fekete királynő udvara.
III. FEJEZET. Egy eltépett papírdarab.
IV. FEJEZET. Egy „gros nègre” arcképe.
V. FEJEZET. „Polynice és fehér embere.”
VI. FEJEZET. A „danse Congo”.
VII. FEJEZET. „Egy fehér ember sem lehet ilyen buta.”
VIII. FEJEZET. Egy tudós arcképe.
IX. FEJEZET. Kaland a Morne La Selle-en.
X. FEJEZET. Haiti lelke.

ELŐSZÓ.

Nyugatindiai postahajónk trópusian zöld öbölben horgonyzott. A pálmaszegélyezte parton nagy hegytömegek emelkedtek, fantasztikusan és titokzatosan. Közelebbi lejtőiket sötét dzsungel borította, de a dzsungelen túl kékesfekete csupasz hegyláncok tornyosodtak az ég felé.

A víz szélén, napfényben úszva terpedt el Cap Haïtien városa. Hajónk olyan közel horgonyzott, hogy a fényes, világos alkonyatban könnyűszerrel ki lehetett venni a határköveket.

Emitt, modern épületek közé keveredve a tizenhatodik századi francia gyarmatosok omladozó házai álltak, lakóik valamikor rabszolgákat szállítottak Afrikából és Haitit a Nyugati Félteke leggazdagabb gyarmatává tették.

Odébb a kikövezett díszkert vízi frontja, ahol egykor a feketék kardélre hányták a fehéreket.

Amott pedig romokban a palota, amelyet Pauline Bonaparte számára építettek, amikor Napoleon a sógorát küldte ide, hogy megvívjon a rabszolgákkal, akik szabadságot verekedtek ki maguknak.

A Fok fölött egy dombon ott ásít sötéten az irdatlan erőd, amelyet a maga-koronázta fekete király, Christophe emelt, miután annak a fehér hadseregnek minden katonája meghalt vagy visszavitorlázott Franciaországba.

És most, a ma uralkodó kormány székhelye fölött ott lebeg a vörös-kék zászló, amely úgy keletkezett, hogy a francia trikolórból kitépték a fehéret. Így lebeg már több mint száz esztendeje, a fekete szabadság szimbólumaként.

Mindez áttekinthető volt, mint egy panoráma, mikor ott horgonyoztunk az alkonyatban, de amint az éjszaka leszállt, a kép bizonytalanságba hervadt, majd eltűnt szemünk elől.

Csak a dzsungeles hegyek maradtak meg, sötéten, titokzatosan; és a messze lejtőkről a vizen át felhangzott a voodoo dobok állhatatos dobolása.

AJÁNLOM EZT A KÖNYVET
CÉLIE MAMÁNAK,
HOGY MIÉRT,
AZ MAJD KÉSŐBB KIDERÜL.

ELSŐ RÉSZ.
A VOODOO SZERTARTÁSOK.

I. FEJEZET.
Titkos tüzek.

Louis, az Orblanche-beli Cathérine Ozias fia, apa ismeretlen - ezért vezetéknév nélkül írták be a haitii anyakönyvbe - engem minduntalan Blakenek, a bolond festő-költőnek ama „pokoli közmondására” emlékeztetett, amelynek értelmében „akinek arca nem világít, sosem leszen csillag”.

Nemcsak azért jutott ez eszembe, mert Louis fekete arca gyakran megizzadt és ilyenkor úgy fénylett, mint a lakkcipő; hanem azért is, mert valami misztikus ragyogás is megjelent rajta, amely nem volt mindig égi eredetű.

Mert Louis a szentek, szörnyek, költők és isteni félkegyelműek furcsa társaságába tartozott. Olykor tökrészegre itta magát egy sarokban és ilyenkor hosszasan társalgott szeráfokkal és démonokkal és időnkint halott nagyanyjával is, aki boszorkány volt a maga idejében.

Ezektől a tulajdonságoktól eltekintve Louis hűséges inasunk is. Azokban az időközökben, amikor józan, szenvedélyes, emésztő buzgalommal szolgál bennünket.

Nem mi választottuk Louist inasunknak. Ő választott minket. Ő választotta azt a házat is, amelyben lakunk. Ez a két dolog akkor történt, amikor még a Hotel Montagne-ban laktunk. És enyhén csodálatosnak találtuk mind a kettőt, bár a Port-au-Prince-beli szolgák suttogó távírója kellő magyarázatot nyujt. Katie meg én éppen lakást kerestünk. Mutattak nekünk hihetetlenül felvágós gipszpalotákat remek kerttel, azután tűrhető faépületeket tűrhetetlen kerttel, vagy teljesen kert nélkül, és már-már kétségbeestünk. Egy délután, amint kiléptünk a hotelből és lefelé ballagtunk a dombról Ash Pay Davishoz, hát egy fekete fiú, meztelenül és olyan rongyosan, hogy koldusnak néztük, megállít bennünket és kreol nyelven azt mondja, olyan bensőséges biztonsággal, mintha egész életünkben ismert volna bennünket: „Megtaláltam a házukat.” Nem *egy* házat, kérném; de az *a*-n sem volt hangsúly, a kreolban nem is lehet. Szó szerint ezt mondta: „M’ té joiend’ caille ou’ - megtaláltam házukat.”

Amit mi tettünk, talán őrületnek látszik. Visszamentünk a hotelba, kihoztuk a kocsinkat, beültettük Louist - eredetileg a hűtőre akart ülni - és vezetésére bíztuk magunkat. A divatos Rue Turgeauba irányított bennünket, az amerikai klub és kolónia felé, de mielőtt elértük ezt az exkluzív városrészt, váratlanul balra kanyarodtunk és kiértünk egy mély útra, amely befutott a dzsungelvölgybe Pétionville irányába; és ott, ahol a város a dzsungellel találkozik, egy elhanyagolt, de gyönyörű, több acre terjedelmű kert fekszik, közepén egy alacsony, tágas, hervadt rózsaszín, egyemeletes ház, földszintjén óriási verandákkal.

Némelyik ajtó le volt lakatolva, más pedig beszögezve. A ház mögött kőépület a konyha és a cselédség számára, az is lelakatolva. Medence is van hozzá, hulladékkal és falevelekkel tele.

Hogy vajjon kié ez a kicsi, rombadűlő paradicsom, vajjon kiadó-e, mennyi lehet a bére, mindezek olyan kérdések, amelyek kívül estek Louis géniuszának határain. Nem kérdezősködött, mielőtt értünk jött és most sem tett ajánlatokat vagy indítványokat.

Megköszöntük fáradságát, letettük a Sacré Coeurnél, meghagytuk neki, hogy jöjjön el hozzánk másnap a szállodába, azután elhajtottunk Ash Payhoz és hosszas ide-oda telefonálgatás után felfedeztük, hogy a hely bizonyos Maître Morelé és havi hat fontért ki lehet bérelni. Toussaint, a fekete tolmács, aki szívesen játssza a minden lében kanál szerepét, elhozza majd a kulcsokat, szerdán, amikor Maître Morel visszajön Saint-Marcból.

Louis nem jött el a szállodába sem másnap reggel, sem harmadnap reggel, de amikor három nappal később Toussaint-nel elmentünk kinyitni a házat, Louis ott fogadott bennünket, már be

is rendezkedett a téglapadlós veranda egyik sarkában, elhelyezte ott időközben minden földi birtokát, vagyis egy szalmazsákot, egy ócska takarót, egy vasfazekat, egy gyertyacsonkot és egy kis fadobozt, mely kétségkívül intimebb természetű kincseit tartalmazta. A fazékban valami főtt pizáng maradványai, nyilván egyetlen tápláléka.

Sem ő, sem mi nem beszéltünk sosem arról, hogy felfogadjuk. Bár még több napig eltartott, amíg beköltözhettünk, mégis ott mindjárt átadtam neki a kulcsokat. Azonkívül adtam neki öt ezüstdollárt, ami nem egészen tíz shillingnek felel meg, és nagyon sok pénz arrafelé, és rábíztam, hogy vegye meg magának, amire szüksége van, különösen egy új inget és némi táplálékot ajánlva figyelmébe. Mert szemlátomást ki volt éhezve; ebből a vagyonból egy hétig főúri módon élhetett, minthogy egy csirke ára Haitiben egy shilling.

Amikor néhány nap mulva visszatértem, a hátán feküdt a fűben, egy mangófa árnyékában, lábán egy új tenniszcipő, nyakában egy tarka új sál és ő maga boldog és ártalmatlan részegségben valami vidám kis dalt dudolt, a madarakat hívogatta, jöjjenek oda és nézzék meg új ruháját. Inge ugyanaz maradt, ami azelőtt volt. Egész válla kikandikált belőle. Megvizsgáltam a vasfazekat. Némi főtt pizáng maradványát tartalmazta és szemlátomást nem tartalmazott semmi mást a közben eltelt idő folyamán. Azt hiszem, már mondtam, hogy Louis egy szent. De attól félek, még így is nehéz lesz megérttetnem Louist; csak az értheti meg, aki olvasta a kevésbbé tiszteletreméltó szentek életrajzát is és azonkívül élt már olyan tropikus országban, mint amilyen Haiti.

Természetesen, amikor berendezkedtünk és beköltöztünk a házba, volt rajta kívül más személyzetünk is: a tompa, nagy szakértelemmel bíró butler, a középkorú szakácsnő és mosónőként egy kövér kis nőszemély villogó fogakkal és ide-oda szaladgáló szemmel, aki azonnal beleszeretett Louisba, pénzt adott neki és intimebb kegyekben is részesítette, amennyiben Louis megengedte. Port-au-Prince-ben még egyáltalán nem nagyzolás, ha az embernek négy cselédje van, még nekünk newyorkiaknak sem, akiknek otthon rendszerint egy sincs. Ez az általános szokás. Négyüknek összesen hat font tíz shillinget fizettünk havonta és kosztot adtunk. Az utóbbi három általában használható kiszolgáló személyzetnek bizonyult, nagyobbára megtették, amit mondott nekik az ember; de Louis, bár sosem tette azt, amit mondtunk neki, mégis a leghasználhatóbb volt valamennyiük közt, nem is beszélve fantasztikus képességéről, hogy szeretetünket megőrizze. Ha valamit meg akart tenni, megtette, a nélkül, hogy megparancsolták volna neki, és ilyen dolog sok volt. Itt volt például a kiskocsink. Bár nem értett semmit a gépezetéhez és sosem tudta megtanulni, hogyan kell a gumit kicserélni, mégis szenvedélyes büszkeséggel vigyázott rá, hogy tiszta és fényes legyen. Úgy tisztogatta, mintha élő lény lett volna. Ha a kocsi rárakodott sárral piszkosan jött haza, minden más munkát félredobott és úgy dolgozott, mint egy őrült. Nem volt hajlandó a kertet kisöpörni, a gazt elégetni, követ hordani, de már az első héten megsejtette szándékunkat, amiről még magunk sem tudtunk, és szőlővesszőket és virágokat hozott elültetni, Isten tudja, hol szerezte ezeket, a föld még gyökerükhöz tapadt. És ezeket is olyan odaadóan ápolta, mintha a növényinél magasabb értelemben élő lények volnának.

Nagyon szívesen végzett személyes természetű munkákat, amelyekkel örömet szerzett nekünk. Olykor, amikor úgy képzeltük, szükségünk van rá, olyan nyugodtan részeg volt, mint egy ópiumszívó kínai vagy ábrándosan elcsavargott, de máskor amikor a legkevésbbé sem vártuk volna, megjelent és karjában rengeteg rózsát hozott Katienek vagy egy kosárnyi furcsa, piacon nem kapható gyümölcsöt nekem. De az is előfordult, néha olyankor, amikor nem ivott, hogy hisztérikus boldogtalanság fogta el és nem lehetett megvigasztalni. Rendszerint azonban a megtestesült jókedv volt. És a háztartásban ragaszkodását lassankint mindinkább énrám irányította. Ezt csak azért említem meg, mert általában a legtöbb ember, cselédek, rokonok, jóbarátok, futó ismerősök, Katiet szokták az inkább csodálatraméltó lénynek tartani kettőnk

közül. De Louis engem kegyelt jobban. Lassankint beavatott bizalmába is. Amint az idő múlt, úgy vette észre, hogy én megértem.

És mi köze mindennek a Voodoo sötét rejtelmeihez? - kérdezhetnék önök; de azt gyanítom, hogy már tudják is. Az együgyű Louis volt az, senki más, aki útnak indított engem és utam folyamon, sivatagon és őserdőn keresztül, csúf szakadékokon és hegyomlásokon át végül is a Voodoo szentek-szentjéhez vezetett. Ez nem képes beszéd. Haiti, topográfiájára nézve, paradicsomok és poklok tropikus, össze-vissza, hol lesüllyedő, hol feltornyosodó országa, olyan, mintha őrültek építették volna. Vannak itt zöld cukornádat ringató édes síkok, pálma-szegélyezte korál partok, szörnyeteg, összekúszált növényzettel benőtt őserdők, kiszáradt sivatagok, ahol hegyesen és szőrösen felkél az obszcén kaktusz háromszor olyan magasra, mint egy lóháton ülő ember és ahol szalamanderek játszanak; vannak itt fekete canyonok, amelyek hirtelen négyezer láb mélységre süllyednek alá, és döbbenetes hegycsúcsok, amelyek kilencezer láb fölé emelkednek. De az az ösvény, amely elvezetett közöttük és amelynek végén egy éjszaka azután ott térdeltem végre a nagy Rada dobok előtt, tulajdon homlokom vérrel megjelölve - az az ösvény saját házam hátsó bejáratánál kezdődött és csak a kerten át vezetett szolgámnak, Louisnak csupasz, szerény tanyájára, ahol egy kis világosság égett.

Egy kókuszdió olajjal töltött héjában lebegett a kis kanóc, tisztalángú vége kisebb egy gyertyáénál és előtte, kis kőhalom tetején, mint amilyent egy játszó gyermek építhetne, vörös szövetből készült tömött zacskó, olyanformájú, mint egy kicsi vizeskorsó, rajta egy szalag és fekete tollak. Louis lábujjhegyen jött értem éjféltájban, mert látta, hogy még olvasok, Katie pedig átment a klubba egy bálra; a klubból halkan áthallatszott ide a zene az éjszaka nagy csendjében. Elmagyarázta, hogy egy *mystère*, egy *loi*, vagyis valami isten vagy szellem szállt bele egy lány testébe, aki egy kunyhóban lakik a házunk mögött lévő szakadékban, és hogy most száz meg száz hasonló kicsi láng ég a szakadék szalmafedelű kunyhóiban meg az amerikai őrnagyok és ezredesek gipszpalotáinak különálló cselédházaiban.

Így értesültem Louistól, amint az idő múlt és a bizalom bizalmat szült, arról, hogy bennünket, fehér idegeneket ebben a huszadik századi városunkban, villanyvilágításunkkal, automobil-jainkkal, bridzs-játszmáinkkal és cocktail-partiejainkkal - egy másik láthatatlan világ vesz körül, csodák, bűvöletek és varázslatok világa, egy világ, ahol a halottak felkelnek sírjukból és járnak-kelnek, ahol egy férfi haldokolva fekszik a házam tőszomszédságában és nem halálos betegségben, hanem csak azért, mert kint Léoganeban ül egy öregasszony és lassan legombolyít egy szálat, amelyet a férfi fából készült kis képmása köré csavart; egy világ, ahol beszélnek a fák és állatok azokhoz, akiknek füleik vannak a hallásra, istenek szólalnak meg égő bokrokban, mint egykor Sinai hegyén és időnkint testet öltve megjelennek, mint az Édenkertben.

Azt is Louistól tanultam meg, vagy legalább is az ő révén kezdtem sejteni, amit azt hiszem, eddig még senki sem értett meg teljes jelentőségében: hogy Haitiban a Voodoo mélységesen és elevenen élő *vallás* - oly élő, mint a kereszténység volt kezdeti korában és a középkor elején, amikor a csodák és a misztikus megvilágosodások még mindennapi események voltak -, hogy a Voodoo elsősorban és lényegében az istentiszteletnek egy formája; a mágia, a boszorkánymesterség csak másodlagos, oldalági, néha zordonan bonyolult melléktermékе a Voodoonak, mint vallásnak, mint ahogy hasonló melléktermékei voltak a vallásnak a katolikus középkor Európájában is.

Szóval értesültem Louis révén, hogy mialatt a főbiztos, neje ő méltósága és az ezredes látogatóba jött hozzánk és teáját fogyasztotta a szalónban, azalatt a magas istenek beléptek a hátsó ajtón és a cselédszobában tartózkodtak.

És ez nem is lepett meg. Emberemlékezet óta ez az istenek szokása. Mindig is sajátosan közömbösnek mutatkoztak az úri társasággal, hangzatos címekkel, szalónokkal és szép

házakkal szemben... közömböseknek minden evilági büszkeséggel és pompával szemben. Kupolás templomokat és roppant katedrálisokat építettünk, a színek és a márvány káprázatával csalogattuk őket, hogy szálljanak le, de amikor az istenek hivatlanul és saját akaratukból megjelennek vagy elküldik követüket vagy lángbetűkkel írt névjegyüket ledobják az égből, nem igen keresik fel a föld büszke urainak aranyozott templomait, hanem inkább egy úttól fáradt egyszerű családot, amely egy útmenti istállóban alszik, vagy egy írni-olvasni sem tudó parasztlányt, aki nyáját őrzi álmodozva egy gyümölcsösben, egy foltozóvargát kunyhójában az Alpesek között. Az isteneknek talán elég saját távoli égi szférájuk pompája és éppen ezért keresik fel a földet. Talán valami isteni nosztalgiát éreznek a sár iránt. Valahányszor gazdag, hatalmas templomok emelkednek ott, ahol egykor az egyszerű istálló állt, mindig fennforog az a kockázat, hogy az unott istenek felkerekednek és máshová költöznek, a nélkül, hogy annyit mondanának: a viszontlátásra. És talán az istenek ilyen természetű szokásai okozták azt is, hogy én szegény halandó, aki lehajtott fővel és jó szándékkal szívemben álltam a világ annyi nagy, aranyozott katedrálisában, mecsetjében és szentélyében, sosem éreztem magam olyan közel a végső titok láthatatlan jelenlétéhez, mint később nem egy ízben a szalmafedelű kunyhókban Haiti hegyei közt. És ezt éreztem, jóllehet égbekiáltó naivitások, vadságok, groteszkségek, babonás hókuszpókuszok vettek körül és időnkint sarlatán kuruzslók szántszándékos csalásai is; de ezt is be kell venni, ha becsületesen fel akarom jegyezni emlékeimet.

Louis meg én elkezdtünk együtt kóborolni a dombokon, leültünk a fák alá és elmondta nekem sok Voodoo-isten nevét és tulajdonságait: Papa Legba, a kapuk őrzője, a leginkább jóindulatú; Damballa Oueddo a legbölcsebb és leghatalmasabb, jelképe a kígyó; Loco az erdők istene; Agoué a tenger istene; Maîtresse Ezilée a szelíd Szűz Mária; Ogoun Badagris a véres, félelmetes isten, akinek hangja a mennydörgés. Úgy látszik, több tucatnyi van belőlük. Mintha gyermekek számára való görög mitológiát hallgattam volna, csak persze azzal a különbséggel, hogy Louis számára ezek nem mitológiai személyek voltak, hanem sokkal valóságosabb lények, mint ő vagy én. Nem szükséges valamennyiük nevét itt felsorolni; legtöbbjük úgyis természetszerűen beilleszkedik később feljegyzéseimbe. Talán, mielőtt könyvem végére érek, megkísérlem összeállítani a Voodoo istenek hittudományi statisztikáját, de ez semmi esetre sem lesz olyan kedvemre való feladat, mint Louis-val ülni egy pálmafa alatt.

Louis egy szép délután, teljesen saját jószántából mesélni kezdett a rituális szertartásokról, amelyekkel ezeket az isteneket imádták és hamarosan rájöttem, hogy itt egy szemtanú mesél el olyan dolgokat, amelyek teljesen ismeretlenek a külvilág előtt és nemcsak a Voodoo-szertartás regénybeli és színpadi ábrázolásától különböznek igen nagy mértékben, hanem még annak a néhány embernek a feljegyzésétől is, akik azt állítják magukról, hogy személyesen ismerték meg ezeket a dolgokat. Gazdag kreol tájszólásán fehérbe öltözött kórusok körmenetéről, antifóna-szerűen éneklő férfi- és női csoportokról beszélt, meg egy szentelt fekete bikáról, amelyet hímzett, díszektől csillogó drapériával fednek be, égő gyertyákat erősítenek szarvaira és így vezetik az áldozati oltárhoz...

- Ah, monsieur - kiáltotta izgatottan -, milyen *belle, belle* volt!

Mégegyszer maga előtt látta, mintha most is ott ülne. Ezt kiolvastam szeméből. Igyekezett velem is megláttatni. De azután elveszve emlékei közt, csak annyit tudott mondani, hogy szép, szép, szép volt.

A belle szót egyébként Louis ritkán használta, talán azért, mert mindent szépnek látott, amint Szent Ferencnek minden szent volt és az egyes jelenségnek a legfelsőbb mértékben szépnek kellett lennie ahhoz, hogy Louis ezt a tényt említésreméltónak ítélje. Eddigi életünkben csak két, egymástól különálló jelenség váltotta ki belőle ezt a jelzőt: Claire és a páva. A pávát Davies őrnagytól kaptuk, de a páva nem vette tudomásul, hogy most már a miénk; Louist követte mindegyre hűséges társként.

- *Oh, la belle bête!* - kiáltott Louis, amikor a páva először terjesztette ki szárnyát és azontúl nem is nevezte máskép. Amikor pedig Claire idecsöppent New-Yorkból látogatóba, Louis hasonló eksztátikus spontaneitással kiáltott fel:

- *Oh, la belle dame!*

Claire meg fogja nekem bocsátani, ha ezt rendkívülinek találom. Claire csakugyan szép, de nem feltűnő módon. Leo Katz, aki misztikus arcképfestészetbe merült, szentnek rajzolta meg, de épúgy csinálhatott volna belőle szibillát vagy nőstényordögöt. A Port-au-Prince-i társadalmi juhnyáj azonban, épúgy, mint az otthoni, inkább különösnek, mintsem fölötte imádni valónak találta. Louis elég könnyen megjegyezte a neveket és Claire neve nem is volt nehezen megjegyezhető, mégsem talált Claire egész itt-tartózkodása alatt más nevet a számára. Mindig csak a „szép állat” és a „szép hölgy” szerepelt.

Claire arca is néha azzal a belső fényességgel ragyogott, mint Louisé, a fénnyel, amelyet hasztalan keres az ember szárazon és vizen; ő is abba a különös társaságba tartozott, a szentek a succubusok kishúga volt, és azt hiszem, ez az oka annak, hogy Louis, bölcsen, szépnek találta.

És most emlékezetében felidézte egy másik nem e világi szépség képét.

Nemsokára így szóltam hozzá:

- Louis, ezért, csakis ezért jöttem, azt hiszem, Haitiba. Mindent megadnék érte, hogy láthassam. Életemet is szívesen kockára tenném, érted?... kivéve, ha nem ez a módja annak, hogy meglássam.

- Ah, monsieur - mondta Louis szomorúan -, hiszen ha feketének tetszenék lenni!

Napok mulva Louis, látszólag minden apropos nélkül, egyszerre csak azt mondta:

- Már több mint egy hónapja nem láttam anyámat, aki Orblancheban él. Egy napig tart, amíg odaérek, egy napig, amíg vissza.

Így szóltam:

- Rendben van, Louis, de mióta kérsz engedélyt, ha el akarsz menni valahová?

- Nem is azért mondom - szólt Louis. - Csak éppen azt gondoltam, hogy esetleg velem tetszenék jönni.

II. FEJEZET.
Az út kinyílik és bezárul.

Louisnak hízelgett, hogy hajlandó vagyok vele menni, nekem pedig hízelgett, hogy hajlandó magával vinni. Így mindkettőnk énérzetei kellőkép felduzzadván, mentünk-mendegéltünk a keskeny öszvércsapáson, én egy kicsi, megnyergelt ponnyn, amelyet Divescotól vettem kölcsön, ő pedig mögöttem egy nyergeletlen öszvéren, amelyet saját titokzatos eljárásával szerzett; és amint így vonultunk egymás mögött, énekeltünk, ha nem is mindig unisono:

Ti fi pas connais laver passer
Aller caille maman ou;
Ti fi pas connais laver passer
Reter caille maman ou.

Kar (tetszés szerint ismételhető).

Angélica! Angélica!
Reter caille maman ou.

Ami annyit jelent: „Kislány, minthogy nem tudsz sem mosni, sem vasalni, menj haza mamádhoz és maradj is ott.” A második versszakban a leány felel: „Kisfiú, minthogy nincs egy penny sem a zsebedben, szaladj haza a te mamádhoz.”

Időnkint megszállt bennünket az ihlet és új versszakokat költöttünk, hol misztikus, hol illetlen értelműeket, amig csak az ösvényről ki nem vergődtünk az országútra; azon aztán bevágtattunk Pétionvillebe és leszálltunk a piactéren, a templom mögött, ahol öregasszonyok üldögéltek kosaraikkal és csacsijukkal. Addig alkudoztunk és cigánykodtunk, amig össze nem szedtünk egy nagy zsákra való ajándékot Louis anyjának. Nem vettünk drága vagy nagyuri dolgokat, hanem csak olyasmit, amit Louis vásárolt volna, ha egyedül tér haza az anyai *caille*-ba: szárított halat, dohánylevelet, *tablette*-ket, vagyis barna kandiscukrot, gyömbérkenyeret, egy kis zsák lisztet, egy üveg vörös rumot és (amilyen bolondok vagyunk) egy csomó banánfügét, amelyből gusztustalan pép lett, amint továbbzötyögtünk.

- Nem baj, - jelentette ki Louis - majd már a kisbabák felnyalják.

Így mentünk át a dombokon és a Cul-de-Sac síkságán zöld cukornád-mezők közt, egy másik erdőbe, Orblanche, Louis szülőfalujába, amely vagy egy tucat szétszórt szalmafedelű, iszap- és vesszőfalú kunyhóból és házból áll, bennük meztelen bébik és félmeztelen nőszemélyek, akik azt kiáltják:

- Itt van Louis öcsénk egy fehér emberrel. Isten hozott öcsénk. Isten hozott fehér ember.

Mintha csak Afrika barátságos közepén volnánk.

Louis mamája, Cathérine Ozias Orblancheból, kicsi, fekete és ráncos néni, házában feküdt egy pálmaháncs szalmazsákon, mérsékelt tisztaságú fehér takaró alatt, betegen, de nem annyira betegen, hogy fel ne keljen és össze ne szedje magát. Szipogott és zokogott, amint Louist ölelgette, öreganyók szokása szerint, de nem vitte túlzásba a dolgot. Csak amikor hátrább lépett, hogy szemügyre vegye és észrevette, hogy Louis cipőt hord, csak akkor eredtek meg felszabadultan az öröm könnyei. Mert Haitiban csak az hord cipőt, aki vitte valamire az életben. És minthogy Louis cipőt hordott és úgy mutatott be engem, mint „barátját” és „jóakaróját”, az öreg néni hálát adott a *bon Dieu*nek és meg akarta csókolni a kezem. A *bon Dieu* és az Áldott Jézus Testvér Haitiban különös társaságban találja magát, mind mennyei, mind

erkölcsi szempontból. A katolikus papok néhány nagyon öreg és nagyon bölcs falusi plébánost kivéve, ezt nagyon fájlalják, de az a gyanúm, hogy Jézus maga megértené és elégedett volna.

Louis anyja felkiáltásokkal üdvözölte az ajándékokat, amint egyenkint kihalásztuk a zsákból. Meztelen unokák tolongtak félénken az ajtónyílásban, az öregasszony kiosztotta közöttük a kandiscukrot és a gyömbérkenyeret. Az udvaron póznákra erősített pálmalevél ernyő alatt feltettek a tűzre egy csirkét és egy vasfazékban kölest. Louis félrevonta anyját és komolyan suttogott valamit a fülébe, közben felém integetve fejével.

Nemsokára visszamentünk az asszony házába, annak is a főszobájába, amelynek agyag-padlója volt és mintegy kilencszer hét láb lehetett. A mindig nyitott ajtónyíláson léptünk be, amelyben sosem függött ajtó. A szalmazsák a földön feküdt; egy kis asztalon tökhéjból készült evőeszközök, meg három vagy négy porcellán csésze és tányér, néhány bádogkés, villa és kanál; egyéb nem nagy számú vagyontárgya szegre akasztva lógott a vályogfalon.

E főszobától elválasztottak két kisebb szobát, az egyik nyitva állt és egy szalmazsák feküdt a padlón, a másikat ócska fa-ajtó zárta el. Louis és anyja ehhez az ajtóhoz vezetett engem; beléptünk és az ajtót becsuktuk magunk mögött. A falhoz építve alacsony oltár állt, rajta két *cuanga* zsák tollakkal, egy durca fából való kígyó-jelkép, egy feszület, egy meteorkő, egy francia kőnyomat, amely Szűz Máriát ábrázolta, egy tökhéj, benne pizáng és más egyszerű ételekből álló áldozat és az oltár homlokzatán egy kókuszhéjlámpa kicsi, lobogó lánggal.

Szeretném, ha érzékeltetni tudnám, mennyire valóságos volt mindez, bármennyire anakronisztikusan naiv a mi szemünkben. Felejtsd el a részleteket és csak annyit láss, ha lehetséges, hogy itt szentelt láng ég őszintén imádott házi istenségek előtt, éppen olyan láng, mint amilyen égett nemcsak Louis vad ősei számára a Congo őserdejében, hanem a régi Róma Laresei és Penatesei előtt is és ég még ma is házi szentélyek előtt valamennyi úgynevezett pogány országban és néhány régi szabású keresztény országban is, ahol a vallás még a mindennapi élet meghitt és eleven része.

A padlón az oltár mellett kicsi, olcsó festett faládikó, amelyet Louis most előhozott. Ez tartalmazta a némikép meglepő családi örökséget és kincseket. Kihalászta és kiteregette azokat, amelyek őt személyesen érintették és így minden valószínűség szerint engem is érdekelnek. Érdekeltek is. Volt ott egy régimódi, metszett első áldozási bizonyítvány, amelyet a Croix de Bouquet-i plébániatemplom állított ki; Louis megmutatta nekem, hogy ez az övé. Egy egyházi rézmetsző készítette Párisban, a Saint Sulpice negyedben. A képen egy gótikus templomrészletet lehetett látni, mitrás középkori püspökök kiszolgáltatják az Oltáriszentséget abroncsszoknyás és Victoria korában viselt nadrágocskás kislányoknak és kisfiúknak, akik olyan ruhában vannak, mintha elfranciásodott etoni diákok volnának. Milyen egészen más lehetett Louis első szentáldozása! Megvizsgáltam az írást.

- Nézd csak, Louis, - mondtam - hiszen ez nem a te neved, nem Louis, *fils de* Cathérine Ozias, hanem Auguste Jean Baptiste Ozias!

- Ja igaz - mondta Louis -, már el is felejtettem. Auguste az unokatestvérem. Tetszik tudni, a pap nagyon sietett, összegöngyölve adta át és elcserélte, de hát Auguste is kapott egyet, így hát mindegy.

És most Louis kihúzott a ládikóból egy fuvolát. Rendes fekete fuvolát, német-ezüst billentyükkel. A regényíróknak általában többé-kevésbbé ragaszkodniuk kell a valószínűséghez vagy legalább is a lehetőséghez, de a valóságos életben nincsenek ilyen korlátozások. A lehetetlen állandóan megtörténik. Louis maga is teljesen elhihetetlen lenne bármilyen regényben, talán csak Dosztojevszkij és Melville írásait kivéve. Amennyire ki tudtam venni, úgy látszik, Louis gyermekkorában a plébániai iskolába járt és szeretetreméltó papok feladták azt a

reményt, hogy valaha is megtanítsák írni-olvasni, de minthogy gyakran hallották énekelni (és öntudatlanul kétségkívül az is befolyásolta őket, hogy Louis oly közel rokonságban van a faunokkal és az angyalokkal) egy öreg fuvolát adtak neki és megtanították, hogyan kell játszani azon. Biztos vagyok benne, hogy Louis, ha egy olasz hegyi faluban születik Haiti őserdeje helyett, hát prédikál az állatoknak és szentté avatják.

Most eljátszott egy dallamot, melyet gyakran hallottam, amint a falusiak énekelték vagy fütyülték munka közben, később tudtam meg, hogy ez fohászkodás Legbához. Így szóltam:

- Louis, mért nem hozod magaddal a fuvolád a városba?

- El is akarom hozni, - felelte. - Eddig attól féltem, hogy még ellopják tőlem.

Eltűnődtem, vajjon hol alhatott, hogyan élhetett a városban mielőtt hozzánk csatlakozott. Haza is hozta a fuvolát és játszott is rajta néha nekünk, de legjobb volt messziről hallgatni, amint egy fa alá ült a kertben és órák hosszat játszott a pávának, amely ott állt mellette, mintha megbűvölték volna.

Ti türelmes, kegyes, megértő papok ott Croix de Bouqetban, vajjon fájna e nektek, ha megtudnátok, hogy a fuvola, amelyet egykor szívetek jóságában Louisnak adtatok, amelyen játszani felszentelt kezetekkel tanítottátok meg, most pogány dallamokat hallat Legba, kígyóistenek és egy páva tiszteletére? Ha megtudnátok, hogy a csinos kis első szentáldozási bizonyítvány, amelyet a Saint Sulpice árnyékában gyártottak és amelyet keresztény hajó hozott át az óceánon, most ős meteorkövek közt fekszik egy voodoo oltáron?

Ha fájna nektek, akkor talán bizonyos fokig megenyhíti bánatotokat, ha látjátok, mint én egyszer jóval később, visszajövet, ugyanazt az oltárt a Nagyhét vége felé, amikor minden megszentelt tárgyától, keresztényektől és pogányoktól egyaránt, megfosztották Nagypéntek előestéjén s e tárgyakat sorba lefektették eléje a földre, mint halottakat és befedték pálmalombokkal, hogy így maradjanak eltemetve, mint az Úr Jézus, egészen a húsvéti Gamballának, a nagy kígyóistennek is le kell hajtania csuklyás fejét. És ugyanez történik, úgy hallottam Haiti félmillió voodoo oltárán, minden esztendőben. Ezek mélységes dolgok, nem lehet elintézni egyszerűen azzal, hogy istenkáromlást kiáltunk.

Délután Louis és én sétálni mentünk a folyó partjára és meglátogattuk nagybátyját, Dort Dessilest, aki *papaloi*. Louis őt is éppúgy félrevonta, mint anyját és megint nagyon komolyan suttogott a fülébe és tudom, arról a társalgásról beszéltek, amely köztem és Louis közt folyt le a dombon. Dort Dessiles természetesen nem bízott bennem egészen. Végre is arcom fehér volt. Amit gyakran bántam is Haitiban. Mégis barátságosan beinvitált házába egy pohár rumra. Megtette volna azt, amire Louis kérte, de félt. Louis kitartott. Mindegyre azt magyarázta, hogy én nem vagyok olyan, mint egy fehér ember, nem is tudom, hogy értette ezt.

Végül is Dessiles közt és köztem hosszú párbeszéd alakult ki. Ennek közvetlen eredménye az lett, hogy hármasban elmentünk egy mintegy negyedmérföldnyire fekvő másik *caille*-ba, hogy az ügyet egy Dieron nevű férfi elé terjesszük, aki *hougan* volt, valami olyan voodoo megyéspüspök-féle. Dessiles, ha jól értettem, úgy aránylott hozzá, mint a falusi lelkész a püspökhöz. Amikor elváltunk tőle, az eredmény még mindig kétes volt. Mindketten különös módon megbíztak Louisban, ami azt hiszem nemcsak annak volt köszönhető, hogy rokonok és földiek voltak, hanem még inkább Louis másvilágias lényének. Elfogadtak Louis becsületszavára. Nyiltan beszéltek velem; elvittek az úttól mintegy egy mérföldnyire és megmutatták a helyi *houmfort*-t (misztérium-házat) és az oszlopcsarnokot, amely alatt időnkint véres áldozatot mutatnak be; de hogy én fehér ember létemre részt vegyek ezeken a szertartásokon - hát az bizony nehéz dolog és kételkedve csóválták a fejüket. Nem erőltettem.

- Sokáig itt maradok Haitiban, - mondtam - talán majd egyszer máskor, ha már jobban megismertük egymást...

Ebben maradtunk.

Még aznap este visszatértem Port-au-Princebe a hold világánál, Louist ott hagytam családjánál, szülőfalujában. Úgy sejtettem, egyedül többet ér el az érdekemben, mint akkor, ha én is ott vagyok.

Két nap mulva csakugyan azzal tért vissza, hogy biztos benne, végül mégis meg lehet majd csinálni és az Orblancheban, néha az éjszakát is ott töltöttem.

Végül is annyira elrendeződött minden - előre -, hogy olyan meghitten vettem részt az ünnepi előkészületekben, mint egy városi rokon, aki segít vidéki atyjafiainak feldíszíteni a karácsonyfát. Nekem kellett megvennem az édességeket, gyertyákat és szalagokat. Egy héttel előbb elvittek már, hogy megcsodáljam a kiszemelt fekete bikát, amely Dieron karámjában volt kikötve. Jövő szombat este lesz, mondták.

Már csak egy dolog maradt hátra és ez is puszta udvariassági formalitásnak látszott. Csendesen és nemhivatalosan értesíteni kellett Kebreaut, hogy azon az éjszakán fordítsa el királyi hátát és húnyja be királyi szemét. Kebreau volt a Croix-de-Bouquet kerületi zsandárság barnabőrű parancsnoka, de nem hivatalosan ő volt a Cul-de-Sac síkság politikai „királya”. Kebreau tudta, hogy Dort *papaloi*, Dieron pedig *hougan*. Kebreau tudta, hol fekszik a helyi *houmfort* és azt is, hogy ott időnkint a törvénnyel össze nem egyeztethető szertartások folynak le. Kebreau mindent tudott. De Kebreau nem tevékenykedett saját jámbor parasztjai vallásának üldözésében. Nem akarnám azt mondani, hogy Kebreau nem tisztelte egyenruháját, vagy hogy nyíltan beletörődött a törvény megszegésébe; a leglelkiismeretesebb csendőrtisztek egyike volt Haitiban, de hát a voodoot ha akarja sem tudja kiirtani és miért is próbálná meg, amikor a szomszédos falusi kerületek legbölcsebb legügyesebb fehérbőrű kapitányai és hadnagyai is szemet húnynak annyi minden előtt, ami körülöttük történik - amikor példának okából Léoganeban és mindjárt Gonaivestól keletre egy faluban el nem égetett misztériumházak állnak, szembeszökően és félreérthetetlenül, mindenki jól láthatja az országútról, amelyen gyakran járnak a fehér tábornokok automobiljai.

Mégis az udvariasság azt parancsolta, hogy Kebreaut nemhivatalosan értesítsék, jóhiszeműen, magyarázta Dort és Dieron; csütörtök reggel tehát elmennek hozzá és szólnak neki.

Csütörtök késő este egy ember jött Port-au-Princebe Orblancheból, megtalálta házamat és Louist kereste, azzal az üzenettel, hogy befellegzett - Kebreau valami kiszámíthatatlan okból azt mondta, nem szabad az ünnepélyt megtartani.

Szerencsétlen voltam, Louis is. Az éjszaka folyamán sokáig ébren feküdtem és eszembe jutott, Kebreau talán neszét vette, hogy egy fehér embert is oda akarnak hívni és ezért tiltotta be az egészet. Úgy gondoltam tehát, van esetleg valami halvány reménység arra, hogy a dolgok még rendbe jöhetnek, ha magam megyek el Kebreauhoz. Történetesen ismertem, mégpedig a következő módon ismerkedtem meg vele véletlenül.

Néhány hónappal azelőtt R. H. Davis őrnagy, Mr. Halliday és én vad tengerimalacra mentünk vadászni, keresztül kocsiztunk Kebreau kerületén és tizenöt mérfölddel odébb behatoltunk a Thomazeau melletti tüskésbozót-rengetegbe, tíz mérföldnyire az országúttól, egy dülőúton, ahol jóformán sosem járt automobil. Alkonyat felé, amint éppen visszaérkeztünk kocsinkhoz, zuhogni kezdett az eső és ömlött csaknem egész éjszaka. Láncunk volt és megpróbáltunk kivergődni, azzal az eredménnyel, hogy nemsokára tengelyig merültünk a pocsolyába. Hirtelen egy öregember vált ki az iszapból, esőből és sötétségből és azt mondtam neki:

- Ou capab’ joiend’ gros cor dé bef? (Szó szerint: ön képes találni nagy kötelet két ökröt?)

- Non, blanc, pás capab' - felelte reménytelen hangon, de amikor megmutattunk neki huszonöt shillinget - azért választottuk ezt az összeget, mert pontosan ennyit kereshetett, ha egy álló hónapon át dolgozott a cukornádmezőkön - úgy döntött, hogy mégis capab' és eltűnt, megpróbálni. Éjféltájban visszatért az iszapon átgázolva, igábafogott ökrökkel és egy falu teljes hímnemű lakosságával. Davis őrnagy a kormánykerék mellett maradt, míg Halliday és én kiszálltunk és a négerekkel együtt toltuk a kocsit, az öregember pedig ostorát pattogtatta és ordított az ökrökre. A gép harsogott, az ökrök rángatták, Halliday beesett a térdigérő iszapgulyásba, felkelt, káromkodott, megint nekilátott, én is beleestem, a négerek nevettek és a kocsi meg sem mozdult.

Az öregember undorral feladta a harcot és bennünket hibáztatott, filozofikusan mondván:

- Az ilyen játékszer maradjon csak a városban.

De egy másik öregember, aki fekete kezével dolgozott a reflektorfényben, kis keresztet állított össze két fából és egy darab spárgából, amelyet a zsebéből halászott ki, imádkozva odakötözte a hátsó lámpához és nagy huzavona után a kocsi ki is kászálódott a sárból. Kihúztak bennünket az országútig, ott aztán a „városi játékszer" végleg bedöglött. A négerek elvonultak búsás fizetésükkel és ott hagytak bennünket a reménytelen nyomorúságban. Sívár éjszaka volt és messze még a hajnal. Teljesen átáztunk és nyakig iszap borított bennünket. Majd emberek kezdtek feltünedezni, olyanok voltak a ködben, mint a kísértetek, amint szamarukon a piacra mentek. Kiáltozni kezdtünk hozzájuk, mondván: - Croix-de-Bouquetba megy? - Amikor az egyik azt mondta, igen, adtunk neki egy fél gourd-ot (hat penny) és így szóltunk:

- Mondja meg Kebreau hadnagynak a csendőrségen, hogy küldjön ki embereket a segítségünkre.

Egész csomó ilyen üzenetet küldtünk. És Kebreau nem elégedett meg azzal, hogy kiküldött egy teherkocsit és rajta féltucat közcsendőrt meg egy gépészt, továbbá ásókat, kötelet és egy kávéval telt hőpalackot, hanem maga is kijött túrakocsiján, hogy részvétét fejezze ki és segítségünkre legyen.

Akkor láttam először. Nagyszerű alak volt, hat láb magas, túl már élete derekán, szép is, mint egy bronzszobor, csinos Vilmos-császár bajuszával és bőrével, amely majdnem épp olyan színű volt, mint bőröve és fényes csizmája. Mulatott rajtunk, bár tiszteletteljesen, de részvétet is érzett. Azután elvitt Croix de Bouquet-i házába, pedig olyanok voltunk, mint sáros madárijesztők és hatalmas díszreggelit árasztott elénk - hiszen a Cul-de-Sac királya volt - metszett üvegkancsókban állt a rum, az élvezetes, az aranyszínű. Barátunk, Davis őrnagy veleszületett előítélet folytán nem igen ült le haitibeliekkel egy asztalhoz és gyüjtőnéven „sötéteknek" nevezte őket, ha jókedve volt, és niggereknek kevésbbé barátságos hangulataiban; de úgy vettem észre, az eső és a böjtölés megtisztította előítéleteitől. Kocintott Kebreauval, azt mondta neki, hogy remek pofa és ott ültünk két óra hosszat, gyujtogatva egymás cigarettáit, és egyre jobban összebarátkoztunk.

Amint most összeomolva és csalódottan feküdtem ágyamban, eszembe jutott ez a kaland, meg a későbbi kellemes találkozásaim Kebreauval; úgyhogy végleg elhatároztam, másnap felkeresem, és fel is kerestem.

Miután vagy öt percig őszintén elbeszélgettem Kebreauval, észrevettem, hogy valami vak akadállyal állok szemben, amely nincsen összefüggésben sem a Voodoo ellen hozott törvényekkel, sem az ő készségével, hogy megfeledkezzék róluk, sem pedig azzal a ténnyel, hogy én fehér ember vagyok. Valami másról lehet itt szó. Őszintén meg is mondta, hogy van valami, de vonakodott annak pontos mibenlétét megjelölni.

Amikor visszatértem és beszámoltam Louisnak, világosság kezdett derengeni agyában.

- Ahhh - mondta, és újra - ahhh. Moon dit Président jour ci li faché cont' Kebreau, li vlé couper tête li. (Azt mondják, elnök most haragudni Kebreau ellen, akarja levágni fejét.)

Aznap délután beállítottam a főparancsnokságra, hogy elbeszélgessek Turrill tábornokkal, a haitibeli csendőrség főnökével. Természetesen nem említettem a Voodoot, de felszínes beszélgetésünk folyamán megkérdeztem:

- Mellesleg, miért ásta ki Borno a csatabárdot Kebreau ellen?

A lényegtelen okok és abszurd módon össze nem függő gátló körülmények micsoda világában csetlünk-botlunk mi menthetetlenül! Nagy események sokszor kisebb szénásszekeret is felfordítottak már, és egy ilyen abszurd módra össze nem függő dolog döntötte fel az enyémet és Louisét.

Shipstead, az Egyesült Államok szenátora csak egy név a számomra, lehet, hogy nem is írom le helyesen. Csak abból gondolom, hogy Shipsteadnak hívják mert Haitiban Sheepsteadnek mondják. Egy lakomára jött Haitiba és Kebreau, így mesélte Turrill tábornok, óriási népünnepélyt rendezett a tiszteletére. Kebreau, amint már mondtam, több egy közönséges csendőrtisztnél; hatalmas politikus is. A Kebreau által rendezett népünnepélyen Shipstead szenátor „mezőgazdasági beszédet" mondott többszáz parasztnak. A beszéd már vén csataló lehetett, nyilván már százszor elmondta fehér népünnepélyeken Iowában, vagy ahová való. A kisgazda fontosságáról beszélt és bizonyos frázisokat ismételt, amelyeknek az értelme: Tarts ki a föld mellett. Ártalmatlannak hangzott és annak is szánta valószínűleg, de abban az adott pillanatban Haitiban úgy értelmezték, hogy igen fontos helyi érdekű jelentősége van. A levegőben lógott egy nagy, amerikai tőke által támogatott öntözési szerződés megkötése és Borno elnök, aki hitt a fejlődésben, alig várta már, hogy aláírják. De a szerződés azzal járt, hogy meg kellett vásárolni vagy elkobozni ezer meg ezer kisfarmot; és Shipstead szenátor beszédét mind idézték az ellenzéki lapok, tüzes vezércikkeket írtak róla és üvöltöttek, hogy Borno szövetségben van a Wall Street bankárjaival, hogy kisemmizze és megrabolja saját parasztjait; Shipstead szenátor pedig (egy öreg, harcias ezredes, aki fütyül a politikára) vigyorogva öntötte az olajat a tűzre.

Borno elnök rendkívül felháborodott, folytatta a tábornok, és Kebreaunak, akit bizonyos fokig felelősség terhel, nagyon kell most vigyáznia minden lépésére a legközelebbi hónapokban.

Még azt is beszélték, hogy az elnök privát kémeket küldött a Cul-de-Sacba, hátha találnak valamit, amit Kebreau orrára lehet kötni és aminek az alapján ki lehet rúgni a szolgálatból.

Ha valaha is olvasnék ujságot vagy érdeklődném politika iránt, akkor bizonyára már régen tudom mindezt és kitalálom a többit. Amikor eljöttem Turrill tábornok hivatalából, tudtam, hogy a szerencse ellenem fordult.

Az egyik ok, amiért ilyen részletesen mesélem el csalódásom történetét, az, hogy az eset eléggé érdekes fényt vet arra, mi a Voodoo törvényes helyzete mainapság Haitiban; másrészt nem akarom, hogy olvasóim azt gondolják, hogy nekem mindig mindenben csodálatos szerencsém van.

Louis hatása nem terjedt túl a síkságon fekvő szülőfaluján, az én ösvényem pedig idővel felvezetett a hegyekbe is. De mégis Louis indított útnak. Általa és nagybátyja, Dort által kezdtem rájönni arra, hogy tulajdonképpen mi is az, amit keresek, nekik köszönhetem, hogy elkerültem bizonyos csapdákat és ezért hálás vagyok Louisnak. Utam még így is, sok hamis start és helytelen irány után mégis „köröskörül" ment, mint Peer Gynté és a Nagy Böjg az én utamat is többször elállta. Ösvényem hol mély szakadékokon át vezetett, ahová sosem süt be a nap, hol keskenyen kanyarodott fel egy puszta szirtre; ott élt egy aszottképű ember, egy híres

kis öreg, a Voodoo egy remete szentje, aki bölcsen megtaníthatott volna engem mindarra, amit tudni kívántam meg sok minden másra is, de kigúnyolta őszinteségemet és azt mondta:

- Voodoo nincs is; buta hazugság az egész, ti fehérek találtátok ki, hogy bennünket sértegethessetek.

A szentek nem mindig szeretetreméltóak.

Azután egyszer a felhők fölé vezetett utam, a Morne Diable tetejére egy faluba, amelynek lakosai nyolc éve nem láttak fehér arcot és ámbátor ez alkalommal egy orvossal mentem, aki bőkezűen osztotta szét közöttük nagy lelkesedéssel fogadott ingyen orvosságait, és ámbátor az éjszaka a legnagyobb vendégszeretettel szállásoltak el bennünket, mégis másnap reggel, amikor beljebb akartunk menni a hegyre, bár nem erőszakosan, de megragadták lovunk zabláját és azt mondták: - Tilos!

És egyszer, miután már felkínálták vendégszeretetüket, futva menekültem egy vigyori, gonoszképű öregasszony házából, aki túlságosan is sokat ígért, mohó ujja már csekk-könyvemet szorongatta és megfelelő árért kész lett volna saját lánya nyakát is elvágni, ha azzal szolgálatot tehet nekem. Máskor viszont barátokat szereztem, olykor-olykor különös dolgok szemtanúja lehettem, és sok helyre többször is visszatértem és ott szívesen láttak és jól fogadtak.

III. FEJEZET.
A Petro-áldozat.

Végül is pedig Célie mamához költöztem.

Amikor hetekkel előbb először kerestem fel ezt a távoli, pátriárkális hegyi tanyát, már nem mint egészen idegen jöttem, olyan ember vezetett, akiben megbíztak és akinek a kedvéért mint barátot fogadtak. De most, magának Célie mamának tanácsára, egyedül tértem vissza.

Célie mama közt és köztem egy olyan kapcsolat volt, amelyet nem tudok elemezni, sem nem remélhetem azt, hogy másokkal megértethessem, minthogy gyökerei énem oly mélységeibe nyúltak le, ahol már nem éri el sem az analízis, sem a tudatos gondolkozás. Ezt majdnem az első perctől kezdve éreztük mindketten. Mintha mindig is ismertük volna egymást és valaha rég a köldökzsinór misztikus megfelelője egyesített volna bennünket; mintha gyermekkoromban az ő emlőit szoptam volna és most hosszú vándorlás után hazatérnék.

Azt hiszem, majdnem minden ember ismeri titokban tartott tapasztalatai révén ezeket a dolgokat: a titokzatos visszatérést egy helyre, ahol pedig még sosem voltunk; a különös ismerősségét egy arcnak, amelyet pedig még sosem láttunk. Annak aki maga sosem érezte, hiába is magyaráznók.

Ez a tanya, ott fent a hegyekben, primitív és pátriárkális volt. Vagy egy féltucat szalmatetős kunyhó állt egy tisztáson; a kis közösséget Célie mama és Théodore papa kormányozta, Célie mama tiszteletreméltó és kevésbbé tevékeny férje; tagjai pedig kettejük felnőtt fiai és lányai, meg az unokák, akik csecsemőkoruktól pubertásukig meztelenül játszadoznak a napon a malacok és kecskék közt; a legidősebb fiú, Emanuel, aki már negyven múlt; a legfiatalabb, még hajadon leányuk, Cathérine, tizenhat éves. Célie mama, úgy sejtettem, rég elmúlhatott már hatvan. Édes fekete arca csupa ránc, mint egy prófétanőé, de alakja olyan vékony és egyenes és annyi elevenség van benne, hogy néha különös módon fiatalnak látszik.

Odább a hegyoldalon, lejjebb, a dzsungelvonal fölött, foltokban gabona, köles és gyapot terem; egy teljes mérfölddel lejjebb egy zöld dzsungel-völgyben vannak pizángjaik, banánfáik és a tiszta forrás és patak, ahonnan csacsik kapaszkodnak fölfelé, rajtuk tökhéjból készült edények, olyanok, mint négylábon járó óriási sárga szőlőfürtök; mögöttük gyakran libasorban gyerekek vonulnak, mindegyikük vízzel telt tökhéjat egyensúlyoz a fején.

E forrástól sok ösvény vezet mindenfelé, le a hegyen és igen messzire, de Célie mama ösvénye csak a mi tanyánkig ér és ott vége van. A legközelebbi családi közösség a mély, mérföldnyi szélességű szakadék túlsó oldalán lakik; barátoknak és szomszédoknak számítanak; hajnalban hallhatjuk kakasuk kukorékolását, este kutyáik ugatását és amikor besötétedik, láthatjuk konyhatüzük lángját; a dobok segítségével megüzenhetjük nekik a szakadékon át: - Jöjjetek át ezen és ezen a napon - vagy: - Várjatok el bennünket ekkor meg ekkor -, de hogy elérjük tanyájukat, amely madártávlatban nincs egy mérföldnél messzebb, hét mérföldet kell utaznunk, elhaladnunk a forrás mellett, ahol csupasz szakadék termékeny völggyé szűkül, és azután megint felkapaszkodnunk a túlsó oldalon, hogy elérjük a magasságot, amelyről alászálltunk.

Ilymódon el vagyunk szigetelve, nemcsak a szervezett túlnani világtól - a legközelebbi csendőrállomás, kápolna, falusi klinika, piac, jó napi járóföldre fekszik egy másik hegyláncon túl -, hanem még szomszédainktól is, a mintegy ötven kis családi közösségtől, amely szerteszét terül el hegyünkön.

Elszigeteltségünk ellenére jóformán minden nap feljött egyik vagy másik szomszédunk a közös forrástól, olykor csacsiháton, de gyakrabban processzióban gyalog, egyik család meglátogatja a másikat; de idegenek sosem jönnek.

Ami pedig a városias Port-au-Prince és az amerikanizálódott Haiti világát illeti, mintha másik bolygón élnénk. De nem akarom eltúlozni ezt az elszigeteltséget. Célie mama is, Théodore papa is jártak már odalent. Le is mennek úgy egyszer egy évben. Sőt, mialatt én ott tartózkodtam, azalatt is lement egyszer Célie mama, lent maradt majdnem egy hétig, de ez egészen speciális utazás volt. Általában a hegyen úgy élnek, mintha Port-au-Prince nem is volna a világon.

Ez az élet nagyon tetszett nekem és ők szívesen látták, hogy megosztom velük napról-napra. Megtanultam *tambors marenguin*-t (moszkitódobot, így hívják, jóllehet húros hangszer, amelynek mechanikai részleteit még Afrikából hozták magukkal) készíteni a gyerekekkel, akik egy kicsit még mindig féltek tőlem fehér arcom miatt. Gyakran kilovagoltam Emanuellel és Rafaellel, egyszer megpróbáltuk kikutatni a szakadék fenekét is. Néha segédkeztem nekik a mezőn, amennyiben mezőnek lehet nevezni ezeket a negyvenötfokos szögben hajló zöld sakktáblakockákat; és este a többiekkel együtt körbeültem, mialatt Théodore papa rejtvényeket adott fel vagy arról mesélt, hogyan zárta be Ti Malice, a ravasz kicsi néger, meséik kedvenc alakja, Gros Bouquit a burgonyás kertbe, vagy hogyan mentette meg saját bőrét Gros Bouqui rovására, amikor emberevők közé kerültek. A mesék közül sok még a Congóból eredt, némelyik azóta nyugatindiai helyi színezetet vett fel, némelyik pedig nem.

Mindezt nagyon élvezetesnek találtam, de Célie mama közt és köztem valami mélyebb kapcsolat volt és egyre jobban megerősödött. Tudtam természetesen, hogy ő *mamaloi*. Azt is tudtam, hogy a tanya legnagyobb épülete, amely mindig zárva van, *houmfort*. Ő is tudta, hogy engem mélységesen érdekel a vallás, amelynek ő tevékeny papnője. És azzal is teljesen tisztában volt, hogy írni szeretnék arról. Teljesen őszinték és bizalmasak voltunk egymással. Ő maga nem tudott sem írni, sem olvasni, de éles értelmével jól megértette, hogy ki vagyok és mi a könyv. Továbbá azt is ösztönösen megérezte, hogy nincs benne semmi rejtett áruló szándék,[1] bármit is írnék, sosem írnám azzal a céllal, hogy ártsak nekik. Ösztönösen tudta, hogy bármi nőne is ki faként érdeklődésemből, annak gyökerei a kettőnk számára közös talajba nyúlnának le.

Gyakran beszélgettünk azokról a dolgokról, amelyeket először Louistól hallottam a pálmafa alatt, de Célie mama csak lassan haladt. Néha azt mondta: - Pétit, pétit -, úgy értvén, hogy apránkint vagy lépésről-lépésre. Talán bölcsen arra várt, hogy a hegy lakossága teljesen hozzászokjék jelenlétemhez. És végre egy nap így szólt:

- Nagy-nagy Petro szertartás lesz szombaton és vasárnap odaát Théodore fivérének, Ernestnek a tanyáján; az egész hegy ott lesz és úgy gondolják, hogy maga is eljön.

Lovasmenetünk élén Théodore papa haladt a keskeny ösvényen, amely a szegélyező sziklák közt vonult, felemelkedett, hogy a szirt gerincét kövesse, majd alászállt nagy hegyestörzsű fák erdejébe, mahagonifák és tornyosodó fenyők közé. Mögötte szamaragolt Célie mama, harmadikul pedig én, mialatt Emanuel, Rafael, Marie-Céleste, Cathérine és a család többi tagja libasorban jött mögöttünk gyalog. A hat hónapja terhes Emilie csomagokkal megrakott csacsin ült. Ez szombaton történt, a délután közepe táján.

---

[1] A Voodoo nem titkos kultusz vagy társaság olyan értelemben, mint ahogy a szabadkőművesség vagy a rózsakeresztesek társasága titkos; a Voodoo vallás is csak annyira titkos, mint amennyire a kereszténység titkos volt a katakombák korában, amikor üldöztetéstől féltek. Mint minden élő vallásnak, ennek is vannak misztériumai, de ez egy másértelmű titok. E vallással szemben a fehérek általában a szidalmazás, kémkedés vagy tevékeny ellenségeskedés álláspontjára helyezkedtek és hívei ennélfogva kénytelenek titkot tartani, különösen a fehérekkel szemben. De nincs semmiféle vallási törvényük, amely titoktartásra kötelezné őket és Maman Célie legfeljebb egy óvatossági rendszabályt hágott át, amikor megajándékozott bizalmával.

Köröskörül a levegőben, mindenütt és seholsem, állandó, lassú „bum... bum... bum... bum...” hallatszott. Néha mintha messziről jött volna, mint távoli mennydörgés, rejtett völgyeken túlról és messze hegyeken át; néha pedig lentről és egészen közelről, mintegy a következő útfordulón túlról; olykor pedig mintha bent hangzott volna a fejemen belül vagy az ereimben, mint a pulzus ütése. Amint tovább lovagoltunk és a délután sápadtabb lett, ez az állandó bum-bum megerősödött és közelebb jött és most egy ideig nem hallható mellékritmus tette bonyolultabbá, egy állandó dobogás szövődött bele az egyszerű alapmotívumba.

Nem szinkopálás. A legtávolibb módon sem hasonlít a jazzre. Tiszta kontrapunkt, mint egy Bach-fuga, kivéve, hogy a mélye lassú, nem siet, de nem is tágít. Valami kozmikus van benne, mint nagy vizek omlásában. És kérlelhetetlenségében van valami emberien vad és primitív is, amint lassankint körülzár bennünket a sötétség és a fények kezdenek vörösen izzani odaát, a szakadék bejáratánál.

A tanya, amelyre értünk, körülkerítetlen tisztás volt, a szakadék fölé kiugró fennsíkon, köröskörül erdő. Már mintegy száz néger gyűlt össze és árnyként mozgott fel és alá a vörösen lobogó fényben. Három vagy négy ház állt ott elszórva és a tisztás közepén egy nagy nyitott *tunnelle* - a szó félrevezető, de nincs megfelelője. A tunnelle nagy, eresz jellegű tető, baldachin, szalmából, és póznákon áll. Alatta az egyik sarokban ült a három dobos és dobolt. A nagy középső dob mellett ülő ember egy dobverőt és jobbtenyerének kemény sarkát használta, ezzel hozta ki a legmélyebb hangokat; a másik kettő a kisebb dobok mellett kezét használta virtuóz gyorsasággal, a lapos tenyeret, a kemény ujjhegyeket, az összeszorított bütyköket, a gyantával bevont hüvelykujjat, amely a dob fején keresztülhúzva bikabőgésszerű zumzum-hangot adott. Egy öregasszony ott állt mellettük és időnkint letörölte arcukról a verítéket. Közelről fülsiketítő volt hallgatni és furcsa módon mégsem olyan mennydörgés-szerű, mint néhány száz yardnyi távolságból.

A fekete arcok és fehérre mázolt vályogfalak egy része édes fényben állt; a tanya más részei sötét árnyékban maradtak. Mi családtagok beléptünk Ernest házába kávézni, azután én Célie mamával a tömeg közé elegyedtem. Nem volt köztük senki sem, aki ne ismert volna engem, vagy legalább is ne hallott volna rólam határozott formában és nem találta volna helyesnek azt, hogy ott vagyok. Sokan köszöntek is.

Fényes holdvilág kelt most fel a hegyek fölé és közeledtünk a szertartás kezdetéhez. A dobok elhallgattak és most először hallottam meg a kipányvázott kecskék intermittáló mekegését.

Család család mellett helyezkedett el, szoros sorokba tömörülve, mint a templomban, csak épp hogy nem voltak itt padok. Mi a tunnelle előtt gyűltünk a földre ülve; Célie mama és Rafael közt ültem a legelső sorban, szemben velünk a tunnelle és a dobok.

A dobok most új, kevésbbé siketítő ritmusba kezdtek. A Damballa rituális mars.

A celebráló papság körmenetben közeledett, énekelve, a misztériumház felől. Elől a *papaloi*, öreg ember, kék overallban, mezitláb, de vállán miseing és fején vörös turbán, maga előtt lóbálja az *açont*, a tökhéjből készült csörgőt, amelyet kígyógerincek vesznek körül. Balra és jobbra tőle egy-egy fiatal nő tartott vele lépést és feje fölé kifeszítve hordott két zászlót, kígyót ábrázoló és kaballisztikus jelképekkel, ércesen csillogó üveggyöngyökkel kivarrva. Mögöttük egy fiatalember, magasra emelt tenyerén hordva egy kardot, azután a *mamaloi*, vörös ruhában és tollas fejdísszel, ez menetközben maga körül forgott, mint a dervisek; azután párosával húsz vagy több nőből álló kórus vonult fel fehérben, fehér kendő a fejükre csavarva, és lassú elvonultukban ezt énekelték:

Damballa Oueddo,
Nous p’vini.

Amit azt hiszem, így lehetne lefordítani: Ó, kígyóisten, jövünk már.[2]

A *papaloi* megáll a tunnelle alatt, szemben velünk, a nők kórusa jobbra tőle félkörben helyezkedik el, baloldalán egy férfikórus alakul, a *mamaloi* táncolva forog a dobok előtt, amelyek elhallgatnak, amint ő arcraborul.

Teljes csend van, amikor a *papaloi* ünnepélyesen így szól: *Soleil levé nan l'est; li couché lan Guinea*. (A nap keleten kel és Guineában nyugszik le.)

Ez egy Voodoo természeti misztérium kinyilatkoztatása. A földet ők nem forgó gömbnek képzelik. Tudják, hogy Guinea (csak ez a nevük van Afrika számára) keletre fekszik és a nap az ellenkező irányban nyugszik le, nyugaton. De mégis minden reggel újra felkel Guinea felől, tehát valami titokzatos úton-módon vissza kellett térnie oda. És a titkos út, amelyen a nap utazik, jelképezi számukra azt az ösvényt, amelyen saját lelkük kiszáll testükből a trance állapotában és elvitetik a *loi*k által (ezek az istenségek valami Szentlélek-szerű emanációi) más világokba. „Li nans Guinea" (Guineában van), mondják mindig azokra az emberekre, akik eksztátikus tranceba estek.

A pap szavaira responsoriumként mindannyian ezt énekelik, a tömeget is beleértve, amely ültében ide-oda ingatja testét:

Coté solei' levé?
Li levé nans l'est.

Coté solei' couché?
Li couché lans Guinea.

(Hol kel fel a nap? Keleten. Hol nyugszik le a nap? Guineában.)

Most a misztériumházból processzióban kivezettek egy kis fekete bikát, áldozatra felékesítve. És lélekzetem elakadt, amikor észrevettem, hogy csakugyan égő gyertyák voltak a szarvain, amint Louis mondta, hogy díszes ruhák ragyogtak rajta és koszorúk.

---

[2] Bár mindmáig Damballa, az ősi afrikai kígyóisten trónol a középpontban, ez a Voodoo-szertartás mégsem az Afrikából magukkal hozott régi hagyományos ritus, hanem inkább egy fokozatosan kialakult új szertartás, amely a legrégibb rabszolgaidőkben keletkezett, amikor az afrikai hagyomány keveredett a római katolikus szertartással, minthogy a törvény értelmében minden rabszolgát megkereszteltek és ők szívesen a magukévá tették új hitük tanításait és szertartásait, az istenkáromlás és sátánosság minden szándéka nélkül. A katolikus ritus egyes elemeit így például a papi öltözetet és a processzióit bizonyos átalakítással bevették Voodoo-szertartásaikba, épúgy, mint ahogy beolvasztották panteisztikus hittanukba az Atyát, Fiút, a Szűzet és a szenteket. Tulajdonképpen így alakul ki minden új vallás. A judaizmus és a kereszténység is szertartástanának a felét és szimbolumainak jelentékeny részét korábbi pogány vallásoktól kölcsönözte. Maga a kereszt is szent jelkép volt, mielőtt még Krisztus meghalt volna rajta. És ezek a feketék, akiket saját vallásukkal együtt hurcoltak ide Afrikából, vallásukkal, amely sokkal régibb a kereszténységnél, talán csak visszavettek átalakított jelképeket és rituális mozzanatokat, amelyeket eredetileg az ő világrészükből kölcsönöztek a zsidók, amikor Mózes kivezette őket Egyiptomból. Nem mondok azzal semmi újat, hogy Haiti minden Voodoo-oltárán ott áll a feszület. Ez a tény közismert, hiszen sok houmfort-t törtek már fel. De általában félremagyarázták a feszületek ottlétét. A keresztény papok azt képzelték, hogy ördögi és szántszándékos megszentségtelenítés végett vannak ezek ott, mint amikor a Fekete Mise résztvevői, akik az ördögöt imádják, fejjel lefelé fordítják a feszületet, leköpik és visszafelé mondják el a Hiszekegyet, trágárságokat keverve belé. Ezért istenkáromlásnak minősítették és azt követelték, hogy égessék el a homfortokat; nem értették meg, hogy Voodoo-oltárra áttelepített feszület ott épp olyan tiszteletben részesül, mint a székesegyházukban. Igaz, itt nem *az* Istennek, hanem csak a számos isten egyikének jelképe és azt hiszem, ez sokak szemében nem kisebb istenkáromlást jelent.

A bika most káprázó szemmel állt egy alacsony emelvényen, amelyet időközben odahúztak a *tunnelle* elé, és mi valamennyien letérdeltünk eléje, mialatt a fehérruhás asszonyok siránkozó, szimfonikus kardalt énekeltek, mindegyre ezeket a szavakat ismételve: „Mander ou pardon”. (Bocsásd meg vétkeinket.)

A bika isten lett vagy egy isten jelképe.[3]

A siránkozó énekre, a dobbanó dobokra, a négereknek a bekövetkezendő csodában való bámulatosan eleven hitére; a nagy, sápadt, holdfényben úszó hegycsúcsokra, amelyek a csillagokig tornyosultak, a kísérteties szakadékokra és hegyomlásokra, amelyek a végtelen sötétbe hulltak; a mellettünk égő fáklyák vörös lobogására - minderre úgy emlékszem, mint egy álomra, amely most, egy év elmúltával is elevenebb még valamennyi éber emlékezésnél. De ha történetesen még húsz évig élek, ez az általános emlékkép lassankint elhervadhat. Van azonban egy apróság az egészben, amit mintegy erős savak oly mélyen beleettek lelkembe, hogy azt hiszem, vonala akkor is megmarad, amikor agyamat már kikezdte az enyészet. Egészen egyszerű, és mégis csaknem lehetetlen elmondanom. A fehér kecskebakok rémült, éles mekegése ez, amelyeket kipányváztak a sötétben; ez a hang néha átütött, bár mindig elnyomta az asszonyok üvöltő szimfonikus karéneke. Ez a hang azt idézte elő, hogy mélyen bennem összeborzongott valami férfi-dolog, férfi sokkal mélyebb értelemben, mint ahogy általában beszélünk a nemekről; jeges borzadállyal felelt erre a hangra. Ez az érzés a legtávolibb módon sem állt összeköttetésben azzal a ténnyel, hogy én fehér ember létemre ott térdeltem ide-oda ingó négerek közt, akik nemsokára részegek lesznek a vértől. Hiszen a barátaim. Valami sokkal feketébb és engesztelhetetlenebb dolognak szólt ez a rettegés: a sötét, mindent elnyelő anyaméhnek.

De elfeledkezem róla, hogy a Haiti hegyeiben lejátszódó Voodoo-szertartást írom le, és egy ilyen kirándulás saját lelkemnek az elemi lidércnyomások által felidézett borzalmai közé tulajdonképpen meg nem engedett félbeszakítás.

Amint az áldozati állatokat, kecskéket, gidákat, juhokat bevonszolták a *tunnelle*be, az asszonyok kara elhallgatott és hatalmas énekszó szállt fel minden torokból:

Damballa Oueddo,
Ou couleuvre moins!

(Damballa Oueddo, nagy kígyó-istenünk!)

Egy szünetben egy asszony fájdalmas hangja így énekelt:

Pes ’joudhui moins gagnin chemin;
Damballa, moins bien prête,
Moins pas ’river.

(Nem találom meg ma az utat. Damballa, én kész vagyok, de az út el van zárva.)

[3] Euripidés Backhánsnőiben a tébai őrjöngő nők, akik kitépik Pentheus tagjait, mert megleste hegyszakadékban tartott istentiszteletüket, Dionysost kígyó és bika alakjában imádták és a későbbi orfikus titkos társaságok, ünnepélyes összejöveteleiken egy bika vérében részesedtek, amely bika, a hittitok értelmében, azonos Dionysos-Zagreus istennel, „isten bikája”, amelyet az emberiség megtisztulásáért áldoznak fel. A Voodoo-hivők megőrizték a bika- és kígyószimbolikát afrikai dzsungelvallásukból, amely ősibb, mint a görög mitológia; a párhuzamosság mindenesetre érdekes.

Fokozatosan ráeszméltem, hogy a növekvő tömegfélelem áramlata kezdi őket elsodorni, ez most kifelé is nyilvánvaló lett énekeikben, félelem ősi, halálos dzsungel-isteneiktől, félelem, hogy az állatok vére magában nem elég:

Ogoun Badagris,
Ou a manger vian de moins,
Ou quitter zos pour demain?

Me mander ça ou fais moins?
La vie moins est la.

(Ogoun Badagris, megeszed húsomat és meghagyod csontomat holnapra? Kérdlek, mit teszel velem? Életem kezedben van.)

És azt is énekelték:

Zandor, pinga manger petit moins!
Zandor, connais moon par ou!

(Zandor, ne edd meg gyermekemet! Zandor, ismerd meg tulajdon népedet!)

Azután úgy tűnt nekem, mintha félelmük, azáltal, hogy kiénekelték, kissé megenyhült volna, lassankint kevesebb halálfélelem volt vonaglásukban és a harmónia kevésbbé zordon lett, amikor ezt énekelték:

Maîtresse Ezilée, vini 'gider nous,
Si on mander poule, me bai ou.
Si on mander cabrit, me bai ou.
Si on mander bef, mei bai ou.
Si on mander cabrit sans cor'
Coté me pren' pr bai ou?

(Maîtresse Ezilée, jöjj segítségünkre. Ha egy kakast kívánnak, mi megadjuk. Ha egy kecskét kívánnak, megadjuk. Ha bikát kívánnak, megadjuk. De ha egy szarvatlan kecskét, vagyis embert kívánnak, ó, hol találunk egyet?)

Könyörögtek a Maîtresse Eziléehez, aki nem más, mint Szűz Mária, hogy járjon közbe értük az ősi afrikai isteneknél és eszközölje ki, hogy beérjék állatáldozattal emberáldozat helyett.

Ezt a könyörgést rögtön nyomon követte egy különös tánc, amelyet a *mamaloi* egymagában táncolt, a dobok hatalmasan kihangsúlyozott ritmussal kísérték.

Az első három teljes hang lassú, súlyos, kirobbanó bum és azután zürrögő, könnyű kereplés következik. A papnő minden lassú bumnál mereven kiegyenesedik, mint egy lándzsa, de ugyanakkor fel is ugrik, mint egy dobozból kiugró krampusz, vagy mint egy trambulinról kiröpített ember. Amikor pedig a zürrögés tér vissza, mereven áll, nem ugrik, és galvanizált reszketés fut végig merev testén.

Közben sebesen haladtak előre az áldozati előkészületek. Nagy, fatönkből kivájt teknőt hoztak be, négy ember hozta a vállán, mint egy koporsót és letette az alacsony emelvényre a csillogó és szédült bika elé. Hoztak azonkívül nagy fakelyheket és súlyos, közönséges porcellán-csészéket is és egy machetét.

Célie mama nem vett hivatalos részt sem ezekben az előkészületekben, sem az egész éjszaka tartó szertartásban, jóllehet tudomásom szerint ő volt a hegyvidék legfőbb *mamaloi*-ja. Egész idő alatt szorosan mellettem maradt. A sors úgy rendelte, hogy végül mégis megláttam vörös ruhában, de nem ezen az estén.

Az áldozati állatok lemészárlásában, amely most kezdődött el, mélyhangú ének kíséretében, nem volt semmi vadság, semmi szükségtelen kegyetlenség, semmi a vérontásban való öröm. Ünnepélyes, szertartásos dolog volt ez, és amikor már elkezdődött, gyorsan ment végbe. Egy kecskét megfogtak a szarvánál, a *papaloi* a machetével átvágta a torkát és a vér beömlött egy fakehelybe, amelyet a *mamaloi* tartott, majd beöntötte a nagy üres teknőbe, amely a bika előtt állt, a testet pedig félredobták az árnyékba. Így sorra leölték mind a kecskéket és juhokat.

És most a bikának is meg kellett halnia, amely előtt, mint istenség előtt, kiöntötték a többi állat vérét áldozatként. Az örök rejtély ez: a haldokló istené, aki testet ölt és csodálatos módon feláldoztatik, hogy saját véres isteniségét kiengesztelje. Vajjon lehet-e azon csodálkozni, hogy e hívek afrikai ősei, amikor ilyen természetű saját hagyománnyal bírtak, elfogadták e rejtély ama héber-szíriai változatát is, amelyre a régi gyarmati keresztény papok tanították őket?

Az utolsó áldozathoz kardot használtak. Négy feszülő izmú férfi igyekezett visszatartani az állatot, mint egy ingadozó rézbálványt, hogy ne essék össze még végvonaglása közben sem, amikor a *papaloi* belemártotta a hosszú, hegyes kardot a bika vállába és keresztüldöfte szívét. A bika mély, fojtott bőgéssel összerázkódott, térdéig megremegve és az emberek így tartották, minden izmukat megfeszítve. A vér nem ömlött ki szökőkútként, mint a kecskék elvágott torkából; kemény, kicsi folyamban áradt ki a bika oldalából, ahol a *mamaloi* térdelt kelyhével, hogy befogadja és kelyhenkint töltse át a nagy közös teknőbe.

A *papaloi* és *mamaloi* most szertartásosan ivott a szent vérből és a hívek emelkedő izgalma és közelebb nyomulása közben a húsz fehérruhás nő táncra perdült, úgy ugráltak és forogtak, mint megvadult maenádok, a *mamaloi* vezette őket, a pap pedig elvégezte most a tisztító áldozatot, meghintette valamennyiüket, megöntözte, megáztatta őket, amíg fehér turbánjuk és ruhájuk válla bíborvörös nem lett. A hívek most odacsődültek és ők is frenézisbe törtek ki, de azért megőriztek bizonyos távolságot a táncoló nőktől, amíg a pap így nem kiáltott: - Jöjjön mindenki közelebb! - és a tömeg az oltár elé özönlött, hogy őket is megöntözzék a tisztító áldozati vérrel. És a *papaloi* a csészéket megmártotta és csordultig telve átadta és kézről-kézre jártak ki-kiömölve, mindenki őrült mohósággal igyekezett, miután ivott belőle, továbbadni, hogy érdemeket szerezzen magának az istenek előtt azáltal, hogy átadja másoknak és azok is részesednek benne; így, bármennyire is pandaemonium, mégis communio is volt ez a szertartás a szó szoros értelmében, „osztakozás, részesedés”.

A tisztulás forgó, nyüzsgő szertartásából diadalmasan táncolva és sikítva ugrottak ki az emberek; itt-ott egy még élesebb, még magasabb, még földietlenebb sikoly már a láthatatlan pünkösdi lángot jelezte: azt, hogy egy *loi*, az istenek és *mystère*-ek szelleme alászállt és belépett egy táncos testébe. A legerősebb és teljesen magával ragadó vallási eksztázisnak ez a végső jelensége, amint itt és rákövetkező más Voodoo-ünnepségeken megfigyeltem, sosem válik általánossá vagy járványszerűvé. Igaz, hogy most már az egész tömeg frenézisbe és eksztázisba esett, de az eksztázisban is *önmaga maradt*. Ez a másik erő pedig, amely itt-ott villámcsapásként sujtott néhány különálló egyént, elmosta egész énjüket és az így sujtottak csakugyan, a szó technikai, vallási értelmében *megszállottak* lettek. Nincs szükség arra, hogy itt e jelenség teljes szubjektív valóságáról beszéljek. Hiszen közös ez minden vallásban a mély, misztikus hit időszakaiban.

Személyesen csak mintegy egy tucat vagy legfeljebb tizenöt elszórt egyén élte át aznap éjjel ezt a végső és az ént megsemmisítő megvilágosodást, de a *loi*k eljövetele általános jeladás volt arra nézve, hogy az istenek megbékéltek és kegyesen hajlanak az emberek felé, úgyhogy a jelenlévők minden félelem nélkül átengedhetik magukat a vidám, vad örvendezésnek.

Ha ebben a pillanatban ott leselkedik valahol egy bozótban egy fehér idegen, aki tiszteli az írott dolgokat, az azt látja, hogy minden igaz, a legvadabb mesék is, amelyeket a Voodooról összeírtak: a hold elsápad a fáklyák vörös fényében és a fáklyafényben fekete testek ugrálnak, visítanak, vonaglanak, megőrülve a vértől, a nemiségtől, az istentől, részegen egy sötét szaturnálián, riasztóan hátravetett nyakkal, mintha nyakcsigolyájuk eltört volna, ragyog fehér foguk és szemgolyójuk, párok időnkint megragadják egymást és kiszöknek a körből, mintha fúriák üldöznék őket, az erdőbe, hogy megosszák és lecsapolják eksztázisukat.

Az én nem kémkedő szemem is így pillantotta meg ezeket a dolgokat, csakhogy nem éreztem olyan visszataszítónak, mint ahogy az irodalmi hagyomány megköveteli. Valóban vad és elszabadult dolgok történnek itt, gondoltam, de mégis nagyszerű és nem hiányzik belőle bizonyos szépség sem. Valami belül bennem felébredt és válaszolt az ünnepségre. Ezek természetesen csak egyéni érzelmi reakciók és lehet, hogy eléggé sajnálatosak egy állítólag civilizált emberben. De hiszek abban, hogy maga a dolog - már mint az ő dolguk - értelemmel igazolható és megvédhető. Mert mit ér vajjon akármelyikünk élete az eksztázis érzelmi pillanatai vagy órái nélkül? Ezek itt elérték a kollektív eksztázist olyan ösvényeken, amelyek nem csupán dzsungelbeli őseik előtt voltak ismeretesek, hanem igen sok más nép is követte, köztük nem egy nagyon civilizált nép, a legősibb idők óta, és követni fogja is az idők végezetéig, amíg mindnyájan léleknélküli gépemberekké nem válunk. Nem is kell, hogy a dionysikus orgiákra, a bacchanáliákra, az Adonis-kultuszra vagy a frigyláda előtt őrjöngve táncoló Dávid királyra nézzünk vissza. Vajjon az, ami itt lejátszódott a végjelenetekben, amikor a szertartás formális része már végetért, olyan lényegesen különbözik attól, ami divatos és drága night clubjainkban történik, kivéve, hogy ezek itt isteneik védelme alatt és sikeresebben tették ugyanazt? Vad ritmus, alkohol és nemi izgalom itt is, ott is - és mégis van valami lényeges különbség a kettő közt: itt az őserdőben hozzájárul még egy titokzatos valami is mindehhez. A kéjelgésből gyönyör lesz, ami sokkal tisztább dolog, és a neurotikus izgalomból valóságos eksztázis, a régiek isteni őrülete. Semmi sem olyan buta és szánalmas, mint egy orgia, amely nem sikerül egészen. Talán valami mély, misztikus igazság van abban a mondásban, amelyet egy oly sokat félremagyarázott hangnak tulajdonítanak: „Bármit is cselekesztek, cselekedjetek az Én nevemben.” Talán ha egy kis igazi áldozati vért kevernénk szintétikus coktailünkbe és imádkozva ízlelnők meg, szent tűzzel, night clubjaink orgiái sikeresebbek lennének és szent helyekké válnának, mint a templomok Priapus és Aphrodité napjaiban.

Annyi kétségtelen, hogy ezekben a hegyekben, ahol szabadon omlott az áldozati állatok vére és mindent az istenek nevében cselekedtek, az istenek nagyszerűen szálltak alá a halandók közé.

Másnap nagy lakomát csaptak a leölt állatok húsából, egészben megsütötték nyárson, vagy feldarabolták és vasfazekakban főzték meg. Senkinek sem jutott eszébe hazamenni. Egyesek, akik még fáradtak voltak az éjszakától, nem a vad Radát táncolták, hanem hangos, vidám, kongói táncokat. Az örvendezés ideje volt. Mindenki többé-kevésbbé berúgott, Célie mamát is beleértve.

Úgy veszem észre, állandóan „őróluk” beszélek, akárcsak azok az egyébként nem szavajátszó útleírók, akiknek vad történeteit odahaza erős kétkedéssel fogadják nővéreik és nénjeik. Hát kérem; igaz, ami igaz, én is épígy ittam, mint a többi, amikor a palack éppen felém járt.

Szívesen megtettem minden mást is, amit Célie mama mondott nekem és azután jó étvággyal láttam neki a kecskehúsnak és a húst jócskán leöblítettem fehér rummal, azután pedig telt hassal és igen-igen elégedetten szundikáltam az őszi napon. Hiszen ezért jöttem Haitiba. Ez személyesen érintett engem. Igazolt valamit a lelkemben. Azt sem bántam volna, ha sosem írok könyvet róla. Csak azon tünődtem, de ez sem okozott különösebb gondot - tudom, az ember sosem lehet teljesen elégedett -, hogy mikor visz már be engem Célie mama a *houmfort*ba.

IV. FEJEZET.
Az „Ouanga”-varázslat.

- Eredj, hozz nekem egy kolibrit - mondta Célie mama -, aztán majd meglátjuk, mit lehet csinálni.

Ezt hosszú unokájának, Paulnak, Emanuel fiának mondta, aki napok óta lógatta az orrát a tanya körül, mert egy fiatal, magasmellű fekete hölgy, aki szemében kívánatosabbnak látszott a hegy valamennyi többi fekete hölgyénél, lent a kútnál felkapta göndör fejét és azt mondta neki, hogy menjen a dolgára.

A kolibrimadár idillje által tudtam meg, hogy Célie mama boszorkány is, nemcsak a Voodoo papnője. A két funkció nem jár szükségképpen együtt.

Úgy képzeltem, mégis túlságosan nehéz feladat elé állítja unokáját. Láttam olykor-olykor kolibrikat ott lent a tropikus virágok és fügebanán ligetek közt; kicsi, törékeny, csillogó, ide-odaszökellő szellemecskék ezek, oly testetlenek, mint a szappanbuborék, époly gyorsan eltűnnek, ha az a veszély fenyeget, hogy megérinted őket. Megfogni egyet époly nehéznek látszik, mint csapdába ejteni egy napsugarat. Halványan emlékeztem rá, hogy a természettudósok erre a célra valami igen finom és ravaszul megszerkesztett hálót használnak, és hasonló halványan emlékeztem kicsi sörétes puskákra, amelyek mikroszkopikus lövedéket bocsátanak ki, de Paul csak természetes eszével indult útnak.

Másnap visszatért a kolibrival. Valami madárfogó léppel fogta meg, amelyet egy ragadós, gumiszerű nedvből készített. A madár már halott volt és Célie mama felakasztotta száradni a napra. Közben pedig rábeszélte a vonakodó Pault, mutasson meg nekem egy régebben gyártott szerelmi varázsszert, amely nyilván nem érte el célját, bár a fiú még mindig nyakában hordta egy kicsi zacskóban. Célie mama megmagyarázta szerkezetét és használatát. Felállítanak egyenesre egyforma hosszú két tűt egymás mellett, megfelelő ráolvasással elkeresztelik, az egyik a fiú, a másik a leány nevét kapja. Jelen esetben az egyik Paul, a másik Ti-Marie. Azután egymás mellett hagyják a két tűt, párhuzamosan, de fordítva, úgyhogy mindegyiknek a hegye a másiknak a fejéhez nyomódik. A hegy a phallust jelképezi, a fej pedig a vulvát. A fordított helyzet egyszerűen csak azért van, hogy a kettős érintkezés megkétszerezze a varázs erejét; nincs semmi perverz jelentése. A tűket a *bois chica*-fa gyökereiből vett vesszők közé helyezik, amelyeket kisimítanak és kiegyenesítenek, azután fonállal körülkötik. Mint minden varázsszert Haitiban, ezt is *ouangá*nak nevezik. Vannak szerelmi *ouangá*k és gyűlölet-*ouangá*k is. Néha használnak, néha nem. Ez például nyilván nem használt és Paul minden bizalmát a kolibriba helyezte.

Célie mama, tudván, milyen kíváncsi vagyok minden ilyesmire, megengedte nekem, hogy nézzem, hogyan készíti el az új *ouangá*t. Sokkal kevésbbé kísérteties, kevésbbé kaballisztikus dolog, mint ahogy az ember gondolná, bár van benne éjfél meg holdvilág is, de semmi titokzatosan félelmeteset nem találtam abban, hogy Célie mama ott kuporgott és ráolvasásait dudolta. Egy *pilon*nak nevezett kis famozsárban porrázúzta a kolibri kiszárított testét és közben ezt dudolta: „Erdei fa, erdei madár, nő, téged isten teremtett. Erdei madár, repülj be szívébe. Parancsolom neked a három Mária és Ayida nevében. *Dolor, dolori, passa*.” Dudolt még egyebet is, amit nem tudok lefordítani, mert nem értek. A kolibri kiszárított porával elkeverte unokájának néhány csepp vérét, valamint magjából is egy keveset, meg a virágok hímporából is.

Miután mindezt igen fínom porrá zúzta, beletette egy bakkecske herezacskójából készült kis erszénybe (spanyol pásztorok tartják ilyenben szerelmi varázsszerüket) és másnap odaadta Paulnak.

Mesélték nekem, magam nem láttam, hogy a rákövetkező szombaton este, a *danse Congo*-ban, amikor Ti-Marie gőgösen ellejtett mellette, Paul arcába szórta ezt a port, úgyhogy tele lett szeme, orra, szája, félig megvakult a lány, úgy köpködött, mint egy ifjú vadmacska és megesküdött, hogy megöli -, de már aznap éjjel vele feküdt az erdőben és Paul hétfőn már haza is hozta. Kétségkívül a Célie mama mágiájánál mélyebb varázslat is közreműködött, de azt hiszem, mégis hibás volna a priori feltételezni, hogy Ti-Marie engedett volna Célie mama ráolvasásai és a kolibri nélkül is.

Két más alkalommal is láttam varázslatának hatékonyságát. Láttam, hogyan gyógyított meg egy lányt és hogyan fogott el egy tolvajt nézete szerint mágikus eljárások segítségével. A szavak csak címragaszok és nem mindig magyarázzuk meg egy dolog belső mibenlétét azzal, hogy leszedjük a régi címkét és újat ragasztunk a helyébe. Shalott Asszonya kristály tükrébe nézett, hogy meglásson távoli dolgokat, ez boszorkányság volt; mi most televízióval kísérletezünk és ez tudomány. Az endori boszorkány boszorkány volt, de Svengali hipnotizőr. Az öreg Nostradamus alchimiának nevezte, ha lombikjaiban az ólmot arannyá akarta változtatni, de a németek most ugyanazzal a kísérlettel foglalkoznak és előrehaladott vegytannak nevezik. Érzem, hogy ezek a hasonlatok sántítanak egy kicsit. De a természettudományos gondolkozású Carrel, Lourdesban való hosszú tartózkodás után, azzal a meggyőződéssel jött el, hogy láthatatlan erők vannak ott munkában, amelyek ismeretlenek a tudomány számára, és hogy anyagtalan emanációknak valószínűleg hatalmuk van építő vagy romboló változásokat előidézni anyagi tárgyakon, például az emberi testen, csakhogy erről a szentek sokkal többet tudnak a tudósoknál. Ha az ilyen dolog szentélyben történik meg, csodának nevezik; ha lélektani laboratóriumban, tudománynak; ha a haitii őserdőben, voodoo mágiának. A szavak csak címkék, cédulák, nem többek. Az élet és az élet erői továbbra is örök titokba burkolódznak.

Célie mama boszorkánysága főkép jóindulatú volt; így például nemsokára hozzálátott, hogy összegyüjtse a hozzávalót és nekem is csináljon egy ouanga-csomagot - úgy látszik, azt akarta, legyen nekem is saját kis házi istenem, mint Louisnak a hátsó kertemben, Port-au-Prince-ben; az volt az első ilyen tárgy, amelyet láttam. Nézete szerint ez az ouanga megvéd majd engem minden bajtól itt a hegyek közt. Azonkívül fel kell majd használni ama szertartás alkalmával is, amikor végül is bevezetnek a houmfortba, hogy tanúja legyek a legmagasabb voodoo misztériumoknak. Akkor majd szükségem lesz rá, erősítette igen komolyan.

Nehéz felelnem arra a kérdésre, vajjon mennyire hittem ebben az ouanga-csomagban és milyen módon hittem azt, amit hittem. Úgy képzelem, általában könnyebb olyan dolgokban hinni, amelyek balsejtelmeket ébresztenek, esetleg veszélyesek is, mint olyan dolgokban, amelyek jóindulatúak. Mindig könnyebb szellemektől, lidércektől és démonoktól rettegni, mint az őrangyal jelenlétét érezni. Hány millió embert rémítettek halálra szellemek, és ezek az emberek utólag reszketve és esküvel erősítgették, hogy igazi szellemek voltak, viszont milyen kevés ember akad a világtörténelemben, aki, mint Szent Ágoston és Jeanne d'Arc, angyalokkal társalgott. Tudtam, hogy bizonyos, szörnyű szándékkal előállított ouanga-csomagok itt az őserdőben époly biztos halált jelentenek, mint a gyilkos kése vagy mérge. Ehhez kérdés nem fér. Minden fehér ember, aki eléggé hosszú ideig élt primitív népek közt, bármilyen határozott természettudományos világnézet alapján áll is, bármilyen észszerű is egész gondolkozásmódja, végre is előbb-utóbb kénytelen lesz vonakodva bár, de elismerni ezt a tényt. Az ember persze megtalálhatja Frazer *Golden Bough*-jának tizenöt kötetében a féltudományos magyarázatát annak, hogyan tud ölni az ú. n. fekete mágia; az összevont kiadásból kihagyták ezeket a részeket. De annak, aki élt valaha a mi jól rendezett, kiméricskélt világunk határain kívül, a szó földrajzi értelmében, tehát élt már olyan vidéken, ahol nem érvényes többé az az udvariassági szabály, hogy minden okozatot tisztességes és megmagyarázható okra lehet visszavezetni, annak nem is kell elolvasnia Frazert, úgyis megérti, hogy én nem babonáról beszélek. A babonának semmi köze sincs ahhoz, ha például elmenekülök ezek közül a hegyek közül, mert

azt hallottam, hogy egyesek itt ellenem akarják fordítani a fekete halál-ouangát, - és még elmenekülve sem éreztem volna magam biztonságban. Meghaltak már fehér emberek Londonban - a Scotland Yardnak vannak erre vonatkozó feljegyzései - azért, mert valahol Tibet hegyei közt egy szerzetes halálra jelölte ki őket és leült dobolni távol cellájában a Himalayában. Valami fínom méreg, amely nem hagy nyomot? Ki szerezhet bizonyosságot ilyesmiben?

De az az ouanga-csomag, amelyet most készítenek nekem, világos szinű, barátságos és védelmező erejű és éppen ezért nehezebb komolyan venni, elválasztani azoktól az elemektől, amelyek nyilvánvalóan csak babonának tekinthetők. Mégsincs igazam, ha nem fogadom a kellő komolysággal; mert elkészítéséhez több kellett illatos leveleknél és poroknál; belevették a közösség védelmező szándékát is, úgyhogy akármi is, ez a zacskó mágikusan vagy nem mágikusan, mégis tiszteletet érdemel, sőt bizonyos potenciális értéke is volt, mint komoly védelmük szent szimbolumának.

Azt hiszem, ezek a meggondolások képesítettek arra, hogy bizonyos fokig az ő szemükkel nézzem és puszta hókusz-pókusznál többet lássak benne.

Célie mama lakóházában az egyik kicsiny, csupasz szobából kivitték a szalmazsákot és minden egyéb közönséges háztartási holmit, leterítettek az agyagpadlóra egy nagy tehénbőrt szőrös oldalával felfelé és tizenkét néger ünnepélyesen letelepedett köréje, nagyobbára ismerőseim a szomszédból. Nyolc férfi és négy nő. Ez éjszaka történt. Nem volt más világosság, mint a tehénbőr körül mértani ötszögben elhelyezett kis gyertyák fénye, amely arcukra fel-felszökkent. Az ajtó küszöbén keresztberakva két machete, széles, meztelen lapjukon fehér krétával rajzolt jelképek, a tekergő kígyó, a phallikus bot, az árnyékvonalas háromszögek.

A gyertyák alkotta ötszög közepén a tehénbőrön kiterítve egy négyszögletes vörös kendő, mint egy abrosz, ez lesz az ouanga-csomag burkolata. Mellette színes szalagok, vörösek és sárgák, és ragyogóra festett tollak. A tehénbőrön kicsi, külön halmokba rakva balzsamlevelek s a hódbab-növény levelei, hársfagyökerek; egy csészealjban liszt, másikban hamu, egy üveg *clairin*, egy üveg parfőm, egy kis vas feszület.

Célie mama és én a kör egyik oldalán ültünk, velünk szemben Théodore papa. Amikor halkan azt énekelték:

Papa Legba, ouvri barrière pour li; tout Mystère 'gidre li' (Legba papa, nyisd meg neki a kaput, minden misztérium, oltalmazd őt) az öreg Théodore felvett néhány gyökeret és levelet, összekeverte, egy rézedényben elégette a tüzön, amelyet most egy kőlapon meggyujtottak előtte, azután beöntötte egy mozsárba. A két machetét kivették a küszöbről és egyenesen beszúrták a földbe, Théodore papa két oldalán. Egy *bocor* (varázsló) televette a száját *clairin*-nel és szétköpködte a tehénbőrön lévő kellékekre, hogy elkergesse a gonosz szellemeket.

Mialatt Théodore papa továbbra is ritmikusan törte a mozsárba szórt dolgokat, a *bocor* egyenkint felvett balzsamleveleket és hódbableveleket, mindegyikre keresztet rajzolt krétával és letette a terítőre, mígnem egy új halom nem lett belőlük. Ezekre a levelekre most rárakta a feszületet, meg egy fonállal összekötött hajcsomót, amelyet előzőleg fejem búbjáról vágtak ki; továbbá a jobb hüvelykujjamról levágott körmöt és egy kis négyszögletes kivágást az ingemből, amelyet magamon hordtam.

Valami hasonló szerepel minden primitív mágiában, akár jó-, akár rosszindulatú. Az érdekelt személlyel közvetlenül összefüggő tárgyak, testének valami része, mint a haj vagy a köröm, könnyen megszerezhetők; vagy pedig ruhájának valamely darabját, amelyet izzadsága átjárt, használják fel, hogy őt magát képviselje. A haiti-afrikai mágia egyik legrettegettebb formája az, hogy egy holttestet felöltöztetnek a bosszúállásra kiszemelt személy ruhájába és azután elrejtik a dzsungelben, hogy ott rothadjon el. Voltak emberek, akik teljesen megőrültek, miközben ezt a dzsungelba rejtett szörnyűséget keresték, mások pedig reményüket vesztve haltak

meg keresés közben. Félelem, éhség, szomjúság, a dzsungel iszonyata, mondhatja valaki. Ezek megint csak nevek, cédulák, címszavak. De amikor a Voodoo-átok halálra jelölte ki ezeket az embereket, meghaltak.

A halál-ouanga-csomagokhoz mérges leveleket is használnak egyéb maró és beszennyező anyagokkal együtt. Frazer azt állítja, ahhoz, hogy az ilyenfajta mágia emberi közbelépés nélkül hasson, az kell, hogy az áldozat tudjon róla és higgyen benne. Ez valószínűleg igaz is. De ha hitetlenekről van szó, a négerek néha megdöbbentően gyakorlatias módszereket alkalmaznak, hogy hitet öntsenek beléjük. Azt hallottam, hogy évekkel ezelőtt, amikor „Bankos" Williamset, a Haiti kincstárát alkotó bank cinikus, félelmet nem ismerő yankee igazgatóját ilymódon halálra ítélték, egy alkalommal egy kutya rettenetes halálküzdelmek közt megdöglött, mert tiszta vizet ivott egy látszólag ártalmatlan csészéből, amelybe reggeli kávéját öntötték volna, ha nem találják a csészét valahogy gyanúsnak; egy más alkalommal pedig halálos mérget találtak egy tojásban, amelynek héját látszólag sosem törték fel. Úgy hallom, azért maradt életben, mert az ördögöt tűzzel űzte ki; heteken át, mindaddig, amíg bizonyos események következtében halála nem volt többé kívánatos, minden falat étel, amely ajkát érintette, minden ruhadarab, amely bőréhez került, előbb egy Martiniquera való ráncos öregasszony kezén ment át, aki ismerte a fekete mágia minden csínját-bínját és páratlan hűséggel szolgálta Williamset.

Egyszóval van valami a Voodoo-varázslatban minden babonán, hiszékenységen vagy természetfölötti lényekben való hiten túl is, és ezért hiszek a varázslat hatékonyságában, akár jó, akár rossz az; ezért hittem bizonyos értelemben ebben a világos, védelmező varázsban is, amelyet most készítettek a számomra. Már most van itt egy kényes kérdés, amelyet eléggé nehéz szavakba foglalnom. Sok olvasóm bizonyára babonásnak tart, ha bevallom, hogy úgy hiszem, ez a varázs elveszti védelmező erejét, ha nem bízom benne. De tegyük fel, hogy ott ülök és egész szertartásukat, hogy is mondjuk? csacsinak vagy viccesnek találom. Tegyük fel, hogy együgyű, gyermekes sarlatánizmust látok benne. Nem azt mondom: tegyük fel, hogy a szemükbe nevetek. Nem gondolok valami ennyire határozott dologra. De ezek az emberek annyira érzékenyek a ki nem fejezett érzelem árnyalatai iránt, mint az állatok. Bizonyos vajjon, hogyha én magamban valami humoros vagy megvető bosszúságot érzek, mégha titokban, kimondatlanul is, vajjon akkor is megvéd engem ez az ouanga, amely oly nyugodttá tette ettől kezdve életemet a hegyek közt? Mondom önöknek, azáltal vált erővé, hogy hittem benne. És ezzel az igazsággal kapcsolatban áll mindenféle egyéb mély igazság a mágia, a csodák és imádságok erejére vonatkozólag.

Amikor Théodore papa befejezte az elégetett illatos füvek mozsárba törését, a *bocor* kivett ujjai közé egy csipetnyit ebből az anyagból és ráolvasásokat morogva rászórta a feszülettel befedett zöld levélcsomóra, amely az én élő testemből elvett részecskéket rejtette. Mindenki felállt és lassú körmenetben felvett egy csipetnyit és leszórta. Rám került utoljára sor; felszólítottak, hogy én is cselekedjem hasonlóképpen. Amikor visszaültünk helyünkre, a *bocor* kivett a tűzből egy kis égő hasábot és felrobbantott vele három kis puskaporhalmot a tehénbőrön, hogy elűzze a gonosz szellemeket; azután ő és Théodore papa kihúzták a földből a kaballisztikus jelekkel ellátott machetéket és nagy hangosan összeütötték fejünk fölött.

Célie mama átadott nekem egy rézpénzt és felszólított, hogy helyezzem a csomagra. És most, mielőtt bekötözték a zacskót, azt mondta, mondjak el egy imádságot, vagyis kívánjak valamit. Haboztam, azután megálltam előttük kinyujtott karral, lefelé fordított tenyérrel, mint ahogy ők szoktak és így szóltam angolul:

- Papa Legba, Maîtresse Ezilée és a Kígyóisten védelmezzen meg engem attól, hogy hibásan mutassam be ezt a népet, adjon erőt, hogy becsületesen írjak titokzatos vallásukról, minthogy minden eleven hit szent.

V. FEJEZET.
Kecske hangja, leány hangja.

A vérkeresztségem számára kitűzött péntek délutánján több mint ötven barát és rokon gyűlt egybe Célie mama tanyáján. Nem volt semmi ok feltételezni, hogy megzavarnak bennünket, de óvatosságból mindjárt megszerveztek egy vidám danse Congót, hogy eltakarja összejövetelünk tulajdonképpeni célját. Célie mama megmondta, hogy nem fogok aludni aznap éjjel; ezért hát a nagy lárma ellenére napnyugtáig szundikáltam, akkor felébresztett engem és elvezetett a *houmfort*hoz.

Külső ajtaján át, amely előtt Emanuel állt őrt, beléptünk egy homályos, ablaktalan, cellaszerű előszobába, itt álltak kipányvázva az áldozati állatok, egy bakkecske, két vörös és két fekete kakas, egy óriási fehér pulyka, meg egy pár galamb. Ott ült összekuporodva egy sarokban Cathérine is, Célie mama legfiatalabb, még hajadon leánya; hogy mit keres ott, nem tudtam elképzelni és mondanom sem kell, hogy nagyon kíváncsi voltam.

Ebből a sötét, némileg riasztó előszobából egy nyitott ajtónyíláson át a hosszú, derékszögű misztériumszobába léptünk, a tulajdonképpeni templomba, amelyet gyertyák és fáklyaként lobogó kezdetleges petróleumlámpák világítottak meg. Agyagfalait durva kígyó-szimbolumokkal és emberformájú figurákkal festették nagy gonddal tele. Ott láthattam Papa Legbát, a kapuk őrzőjét, a keresztutak istenét, mint tiszteletreméltó öreg fekete farmert, pipával fogai közt; Ogoun Badagris, a véres harcos, régimódi haitii forradalmi tábornoknak öltözve jelent meg, egyenruhában, karddal az oldalán; Wangol, a szárazföld ura, két ökröt hajtott; Agoué, a tengerek ura, felfújta arcát, hogy szelet támasszon és tenyerében egy kicsi hajót tartott; a kígyó-szimbolumok Damballát jelképezték, a Voodoo pantheon mindenható Juppiterét, és élettársát, Ayida Oueddot.

A szoba közelebbi végében, az ajtó mellett, amelyen át beléptünk, állt a széles, alacsony oltár, felette egy fehér csipke asztalterítő. Közepén egy kis fakígyó, vízszintesen egy kis póznán, mint ahogy Mózes emelte fel a kígyót a pusztaságban; e szimbolum előtt, amely ősibb az Exodusnál, meteorkövek, Francia- és Németországban készült feszületek, nyakláncok, amelyekre kígyógerinceket függesztettek, és mások, amelyeken viszont Szűz Máriát ábrázoló medailonok függtek. Az oltárnak hozzám legközelebb eső sarkára helyezték az ouangát. Voltak azonkívül az oltáron bort, vizet, olajat tartalmazó korsók; főzelékes és gyümölcsös tálak, tálak közönséges kenyérrel és mások igen ravasz édes süteményekkel, amelyeket előtte való nap vettek odalent a síkságon. Francia címkékkel ellátott palackokban drága gránátalmaszörp és árpavíz, egy üveg rum, kola-pezsgő stb. Azonkívül három szivar, nem az a közönséges fajta, melyet a parasztok szívnak, hanem vastag, sima, szép, piros-aranygyűrűs. E hívek, naiv, de teljesen indokolt észszerűséggel, isteneiknek, akik a szemükben hús-vér valóságok, mindenből a legjobbat ajánlják fel, amit csak meg tudnak szerezni. Maga Célie mama ment le Théodore papa kíséretében, keskeny ösvényeken, hegyen-völgyön át vezetve szamarát, a modern városba, bevásárolni égi vendégei számára, és mikor visszatért, a csacsi kosara rakva volt mindenféle jókkal.

Volt még az oltáron egy kúpszerű halom kukoricadara, rajta egy tojás, az oltár előtt pedig gyertyák égtek és kanócok lobogtak olajjal töltött kókuszhéjakban. Balra állt a három *Rada*-dob, jobbra pedig egy alacsony zsámoly, amely énrám várt.

A misztériumszoba másik oldalán, úgyhogy tízlábnyi szabad térség maradt az oltár előtt, a földön ült a tizennyolc vagy húsz személy, csupa közeli rokon vagy megbízható barát, aki tanúja lesz a szertartásnak. Mikor beléptem, ide-oda ingatták derekukat és így énekeltek:

Papa Legba, ouvri barrière pour moins!
Papa Legba, coté petits ou?
Papa Legba, ou oué yo?
Papa Legba, ouvri barrière pour li passer!

(Legba papa, nyisd ki a kaput! Legba papa, hol vannak a gyermekeid? Legba papa, mi itt vagyunk. Legba papa, nyisd ki a kaput, hogy ő átmehessen.)

A *papaloi*, hatalmas, középkorú, kiborotvált fekete ember, vörös turbánban és világos kihímzett stólával a vállán, kukoricadarával egy kaballisztikus rajzot rajzolt a puszta földre az oltár elé.

Egyik végétől a másikig mintegy tizenkét láb lehetett. A körök, amint később megmagyarázták, balról-jobbra menve a földet, eget, tengert jelentették. (Az ezoterikus tanok beavatottjai e helyett a földet, léget és vizet fogják olvasni, vagy egy másik iskola hívei a földet, levegőt, tüzet és vizet, a középső ég-kört egyúttal a nap szimbolumának is véve. Mindezek a dolgok csakugyan benne lehettek, de mégis az egyszerűbb magyarázat az uralkodó.) A mindent összekötő villaszerű jelek, amelyek vonalak útján közlekednek a körökkel, és kisugároznak az oltár és ellenkező irányban a hívek felé, jelképezik a láthatatlan utakat, amelyeken az istenek és misztériumok járnak.

A földet jelentő körbe olajat, lisztet és bort öntött a *papaloi*, mialatt a nép azt énekelte: „*Wangol mait' la terre* - Wangol a föld ura". Az eget jelentő körbe rumot és hamut öntött, mialatt ezt énekelték: „*Damballa Oueddo, ou mait' la ciel* - Damballa Oueddo, te vagy az ég ura." A tengert jelentő körbe pedig vizet öntött, mialatt így daloltak: „*Papa Agoué, li mairt' la mer'* - Agoué papa, ő a tenger ura."

Az általános éneklést szólószámok szakították meg. Lehetetlen lett volna valamennyit megjegyeznem. Nem vehettem elő ceruzámat, hogy jegyzeteket készítsek; és még Célie mama sem volt képes utóbb valamennyit elismételni, az énekesek egy része pedig másnap elment. De volt egy Agoué Papához intézett dal, amelyet szépsége miatt részben megjegyeztem és később szamárháton felkerestem éneklőjét és leírtam a dalt. Így hangzik:

Agoué, woyó! woyó!
Mait' Agoué, rêter lans la mer;
Li tirer canot.
Bassin blé
Rêter ti zilet;
Nèg coqui' lans mer zorage;
Li tirer canot la.
Agoué, woyó, woyó!

(Üdv Agouénak, aki a tengerben lakik. Ő a hajók ura. Kék öbölben kis sziget. A néger csolnakját vihar veri. Agoué papa kihúzza. Üdv, üdv Agouénak!)

Amikor vége volt az éneknek és az italáldozatnak, a papaloi megpecsételte a nyitott ajtónyílást, és vonalakat húzott az agyagküszöbre.

A gonosz vagy hivatlan erők, amelyek be akarnak tolakodni, belezavarodnak ezekbe a vonalakba és egyik körről a másikra vándorolnak, mint veszendő lelkek a csillagok között.

Miután ezt elintézte, elkezdte a tulajdonképpeni istentiszteletet, az eddigi csak előkészület volt. Felemelt karral megállt az oltár előtt és ünnepélyes hangon így szólt: „*Lans nom tout Loi et tout Mystère!*" (Minden isten és misztérium nevében!)

A papaloi egy jelére Célie mama előlépett, vörös ruhában és vörös meg fekete strucctollas fejékkel, mint a mamaloi vagyis papnő. Lépéseit éles énekszó kísérte:

Ayida Oueddo, ou couleuvre moins!
Qui lé ou filer ou cou z'éclai!

(Ayida Oueddo, kígyó-istennőm, ha te jössz, az olyan, mint a villámlás.)

Most az énekszón keresztül hallottam valami éles, hosszas, tartós sziszegést. Célie mama sziszegett, mint egy kígyó, fogai közt szívva be és eresztve ki a lélekzetet.

Célie mama meghitten ismert, édes, kedves arcába néztem, de a fekete és bíborszín tollak alatt csak egy merev álarcot láttam. Úgy éreztem, egy idegen, félelmetes asszony arcába nézek, vagy olyasvalaminek az arcába, amit még sosem láttam. Mialatt figyeltem, az álarc orcái beszívódtak, úgy hogy csaknem koponyaszerű lett, majd ismét felfúvódtak, mintha a koponya ismét hússal fedeződnék be és megelevenednék.

Amikor az ének elhalt, Célie mama háromszor megfordult maga körül és azután arcra borult az oltár előtt, ajkát a földre szorítva.

Emanuel, aki ugyan nem öltött papi ruhát, de most mégis, mint oltárszolga szerepelt, odahozta a két vörös kakast. A papaloi gyengéden, mintegy tisztelettel kezébe vette mind a kettőt, letérdelt és fehér liszttel keresztet rajzolt a hátukra. Azután összemorzsoltak egy kis édestésztát és mindkét kakasnak csipegetni kellett belőle a mamaloi tenyeréből. Ezt mindenki türelmesen megvárta. Amikor végre mindkét madár hajlandó volt elfogadni a megszentelt eledelt, a papnő megragadta és vad táncba szökellt, feje fölött forgatva a kakast, amelyet fejénél és lábánál fogva tartott kinyujtott kezében, mialatt a kakas vadul csapkodott szárnyával. Körös-körül forgott, a dobok pedig gyors, bonyolult, de állandó ritmust peregtek. Hirtelen csavarintással letépte a kakas fejét és mialatt tovább forgott, a vér úgy ömlött a kakasból, mint egy locsolóból. Ugyanez történt a többi madárral is, a fekete kakasokkal és a galambokkal. Nagyon szép volt, amint a fehér galambokkal táncolt és valahogy természetesnek találtam, hogy ezek a madarak nemsokára meghalnak. A galambok vérét porcelláncsészékbe fogták fel.

Más, sokkal iszonyatosabb, valami őrült Goya-metszetre emlékeztető szépsége volt ennek a jelenetnek, amikor a fekete papnő a nagy fehér pulykával járta a haláltáncot. Bár távolról sem volt gyenge és nagy vitalitás töltötte el, mégis karcsú nő volt és ereje nem az izmaiból eredt. Amikor a pulyka kitárta szárnyát és elkezdett őrjöngve csapkodni szárnyával az asszony feje fölött, a madár sokkal nagyobbnak és erősebbnek látszott az asszonynál; úgy tűnt, mintha az asszony mindjárt elesnék, mert a madár a földhöz csapja vagy mesék módjára magával ragadja az égbe. És mikor végül is le akarta szakítani a fejét, igyekezett a madár testét térdei közé szorítani, mire a madár vadul megtámadta, arcát és mellét csapkodta, úgyhogy pillanatokra a nő egészen eltűnt a fehér szárnyak közt és madár és asszony összekeveredni látszott, szörnyű, mitikus ölelésben viaskodva. De az asszony végzetes keze még mindig a madár nyaka körül volt és hattyúszerű utánzatában annak a tettnek, amely a férfi számára mindig egy kis halál, meghalt a madár.

Ez a jelenet annyira vad volt, hogy csaknem antiklimaxként hatott, amikor most az ajtónyíláson át az oltárhoz vezették az áldozati kecskét; de új és még különösebb dolgoknak kellett addig történniük, amíg további vért ontottak. Az izmos, barna, fiatal kecske nagy, kék, rémült, csaknem emberi szemmel nézett körül, olyan szemmel, amely nemcsak rémültnek, hanem tudatosnak és kíváncsinak is látszott. Először mekegett és viaskodott, mert a halál szaga a levegőben szállt, de végül is nyugodtan megállt, bár tágranyilt szemmel, mialatt vörös selyemszalagokat kötöttek kis szarvaira, kis patáit borral és jóillatú olajjal öntözték meg, és egy öregasszony, aki messze a hegyeken túlról jött csak azért, hogy ezt a rövid szerepét eljátssza a

szertartásban, leült eléje és egy dalt dudolt neki, amely úgy hangzott, mint egy kisbaba altatódala.

Amikor ez végetért, a papaloi leült a kecske elé, és komoly hangon beszédet intézett hozzá. Elmondta neki, hogy bennünket megelőzve nemsokára átmegy a végső kapukon, beavatta a misztériumokba és lelkére kötött egyes dolgokat, hogy hogyan viselkedjék a másik oldalon. De mielőtt átmegy a kapun, magyarázta, még ezen az oldalon végbe fognak menni bizonyos mágikus változások, amelyek ösvényét megkönnyítik. Éppen ezért nem kell félnie. Homlokára keresztet és félkört rajzolt, először liszttel, azután pedig a galambok vérével. Azután átnyujtott neki egy zöld, leveles ágat, hogy egyék.

Ez a kecske eddigre már elkerülhetetlenül személyes ismerősömmé lett. Már akkor érzelmes érdeklődést éreztem iránta, amikor az öreg asszony énekelt neki. Eszembe jutott, hogy mi történt a többi állattal abban a pillanatban, amikor hozzáértek a táplálékhoz és kedvem lett volna odakiáltani neki: - Ne nyúlj hozzá, kis kecske! Ne nyúlj hozzá! - De ez csak keresztülfutó, szentimentális impulzus volt. A világ minden kincséért sem lettem volna hajlandó megszakítani a szertartást. Hiszek az ilyen szertartásokban. Remélem, sosem fognak kihalni és sosem törlik el ezeket. Hiszek abban, hogy valamiféle formában az általános emberi lélek valami nagyon mély vágyát elégítik ki. Én, aki bizonyos értelemben nem hiszek semmiféle vallásban, mégis valamennyiben hiszek, feltéve, hogy elevenek - mint vallások. Az észszerű erkölcstan és a felebaráti szeretet nagyon hasznos dolgok, de nem érintik ezt a mélyebben fekvő réteget. Hadd legyen a vallásnak véres áldozata, ha kell akár emberáldozata is, ha ez kell, hogy lelkünk élő maradjon. Többet ér egy véreskezű fekete papaloi Haitiban, aki hisz a maga élő isteneiben, mint egy feketekabátos lelkész, aki Krisztust napmítosszá redukálja és észszerű értelmezést ad a Szeplőtelen Fogantatásnak.

Így hát nem kiáltottam oda a kecskének.

És a kecske eszegette a zöld levelet.

És nem villant kés.

Ezalatt az egész idő alatt Cathérine ott gubbasztott egy sarokban a homályos, csupasz előszobában, a szürke, ablaktalan falak között, mintha elkábították volna vagy aludnék.

Emanuelnek meg kellett ragadnia Cathérinet erősen a karjánál, nehogy megbotoljék, amikor behozták az oltár elé. Célie mama megölelgette és felsóhajtott és könnyeket ontott, mintha örökre búcsúznának. A papaloi elválasztotta őket és egy kis rumot adott a leánynak egy üvegből. A lány tompa, mérges vinnyogással tiltakozni kezdett, amikor térdre kényszerítették az égő gyertyák előtt. A papaloi az ő homloka köré is olyan piros szalagokat csavart, mint a kecske szarva köré és Célie mama, most már nem mint gyászoló anya, hanem mint szertartást végző papnő, merev arccal segített olajat és bort önteni a lány fejére, lábára, kezére és mellére.

Mindezideig a lány úgy viselkedett, mint egy durcás, álmos, bosszus gyermek, de lassankint engedelmes és szomorú lett, nyugodt tekintettel nézett maga elé és nemsokára egy hátborzongató panaszdalba kezdett. Azt hiszem, rögtönözte a szavakat és a dallamot is. Így énekelt:

Cochon marron saché chemin caille;
Moins mandé ça li gagnin.
’Nans Léogane tout moon malade O!

Bef marron saché chemin caille,
Moins mandé ça li gagnin.
’Nans gros morne tout moon malade O!

Cabrit marron saché chemin caille,
Moins mandé ça li gagnin.
'Nans Guinea tout moon malade O!

M'pas malade, m'a p'mourri!

(A vad disznó eljött keresni engem. És mondtam, miért jöttél. Mindenki beteg Léoganeban. A vad bika eljött keresni engem. Mondtam, miért jöttél? Mindenki beteg a hegyekben. A vad kecske eljött keresni engem. Mondtam, miért jöttél? Mindenki beteg Afrikában. És nekem, aki nem vagyok beteg, meg kell halnom.)

És amint a fekete lány így énekelt és bennem lassankint felderengett dalának értelme, úgy éreztem, mintha Jephta lányának hangját hallanám, akit atyja halálra rendelt, áldozatul Jahvénak és most szüzességét siratja Izrael magányos hegyén. Tulajdonképpen inkább az lesz a sorsa, ami az Ábrahám által megkötözött Izsáké Moriah hegyén: nemsokára egy szarvas állat fogja helyettesíteni; de a misztikus behelyettesítés pillanata még nem jött el és amikor énekelt, halálra rendeltetett leány volt.

A behelyettesítés szertartása, amikor sor került rá, olyan hatékony mágiának bizonyult, amelyhez foghatót nem láttam még sem a derviskolostorokban, sem máshol. A kecske és a lány riadtan, csökönyösen, idegesen várakozott egymás mellett az oltár előtt. A levegőben vérszag terjengett, de nemcsak a vér lebegett körülöttünk; hanem magának a halálnak örök, titokzatos szaga, amelyet állati és emberi lények egyaránt megéreznek mindig, de nem orrlyikaikon át. De most ők ketten, akiknek meg kellett halniuk, a lánynak jelképesen, a kecskének késsel a torkában, titokzatos módon összeolvadtak, mindketten bűvölten engedelmesek lettek, olyanok, mint az automaták. A papaloi egyhangúan énekelt, mindegyre ismételve, „Damballa hív, Damballa hív", arccal az oltár felé fordult és karját kinyujtotta kettejük feje fölé. A lány most négykézláb állt, mint egy négylábú állat, egyenesen szembefordulva a kecskével, szemük egymagasságban, alig tíz hüvelyknyire egymástól, és így bámultak mereven egymás szemébe, mialatt a papaloi keze lassan, szüntelen ott hullámzott homlokuk fölött, a lány homloka és a kecske homloka fölött; mindkettejükön piros szalagok, mindkettejük homloka fehér galamb vérével megjelölve.

Ha kissé félrehajoltam, láthattam a kecske nagy, kitágult, sápadt-kék, kimeredt szemét és a lány nagy, fekete, kimeredt szemét és szinte esküdni mertem volna arra, hogy a fekete szem lassan, titokzatosan egy néma állat szeme lett, míg az emberi lélek kezdett kitekinteni a kék szemen át. De vessük el ezt, még akkor is azt mondom, tiszta mágia működött itt, valami igazi és félelmetes dolog történt. Mert amint a pap végeszakadatlan ráolvasását szövögette, a lány halk, szánalmas mekegésbe kezdett, amiben nem volt semmi, de semmi emberi; és nemsokára valami még sokkal természetellenesebb történt: a kecske nyögni és sírni kezdett, mint egy emberi gyermek. Nem vagyok túlságosan hiszékeny a csodák iránt. De most olyan dologgal álltam szemben, amit nem lehetett letagadni. Az ős mágia működött itt és megdöbbentően működött. Nem mindegy, hogy természetfölöttinek vagy csak a normális fölöttinek hívjuk? Mi különbség, ha azt mondjuk, hogy a lánynak valami narkótikumot adtak be - amire gyanakszom - vagy hogy mind a kettőt hipnotizálták? Persze, hogyne, ha úgy tetszik. Hát aztán? Misztériumok vesznek körül bennünket és azt képzeljük, hogy megmagyarázzuk őket, ha neveket találunk ki a számukra.

Más jelek és csodák is nyilvánvalókká lettek. A hegyek között álmodó kis templomba, a kecskehangra-leányhangra feleletül belépett az ezernevű Bozontos Halhatatlan, akit a görögök Pánnak neveztek. A kecske lingamja megmerevedett, a lány keblének csúcsa láthatóan megkeményedett és körvonalai élesen kirajzolódtak a nyers, vékony, szorosra húzott ingen át, - amely egyedüli ruházata volt. Így fordultak egymással szembe, mozdulatlanul, mint két

márvány figura valami ősi phallikus templom frízén. Olyanok voltak, mint két nem-élő ikerlámpa, amelyben szentelt láng ég, állhatatosan, de el nem égve.

Mialatt a papaloi mindegyre folytatta varázslatát, keze egyre járt, mint egy öregasszonyé, aki álmában gyapjút kártol, a papnő gyenge levelekkel zöld ágat tartott a fiatal lány és az állat közé. Egymagasságban tartotta szájukkal, de egyikük sem látta, mert mindketten mereven egymás szemébe bámultak, mint ahogy médiumok merednek kristály golyókra, nyakukat előrenyujtották, hogy homlokuk csaknem összeért. Egyikük sem láthatta a leveles ágat, de amikor az öreg mamaloi keze megreszketett, a levelek könnyeden odalebbentek, mintha enyhe szél hajtaná őket, a kecske szőrös pofájához, a lány állához és lágy ajkához. És mialatt mi lélekzetvisszafojtva figyeltük, a lány ajka volt az, amely kicsucsorodott és csipegetni kezdte a leveleket. Az emberek, normális körülmények között, kinyitják a szájukat, amikor esznek és a táplálékot egyenesen a foguk közé veszik. Ajkukat nem használják, kivéve, amikor folyékony táplálékot hörpölgetnek. De a lány ajka, amint most a leveleket csipdeste, olyan volt, mint egy kérődző állaté. Keze a padlóra támaszkodott, úgyhogy mindenképpen kezének használata nélkül kellett ennie, egy kicsit a négylábúak módjára; de egyszer egy kastélyban a Nefud partja mentén közelről megfigyeltem evés közben egy nőt, akinek kezét hátrakötözték, és ez a nő kinyitotta száját, kimutatta fogát, a táplálékot egyenesen fogai közé vette be, mint akármelyik más normális emberi lény. Ez a lány pedig összecsucsorította ajkát és úgy csipegetett vele, mint a szarvasmarha jószág. Talán csekélységnek hangzik így elmondva, de kísérteties, embertelen, természetellenes volt.

Mialatt így csipegetett, a papaloi fojtott, de teljesen tárgyilagos hangon, mint egy ember, aki nehéz ünnepélyes feladatot fejezett be és örül, hogy most már pihenhet, azt suttogta:

- Ça y est. (Ez az.)

A papaloi most éles és fényes machetét tartott a kezében. Célie mama, a papnő, mellette térdelt egy gamelle-lel, fakehellyel. A kehely hosszúkás volt. Éppen el lehetett helyezni a misztikus módon azonosult pár közé. Széle a kecske szőrös mellét és a lány testét érintette, fejüket összedugták fölötte. Egyikük sem látszott tudatában lenni annak, ami történik körülötte, a kecske meg sem mozdult, amikor a papaloi kezét szarvára tette. Nem is adott semmi hangot akkor sem, amikor a kést gyorsan és mélyen áthúzták a torkán. De abban a pillanatban, amikor a vér szökőkút módjára omlott ki a fakehelybe, a lány az agónia éles, átható, majd elhaló mekegésével felugrott, összerázkódott és eszméletlenül összeesett az oltár előtt.

Abban a pillanatban, amikor a kés megcsillant a kecske torkában, a társaság énekelni kezdett, nem nagyon hangosan, hanem valami mély, tartott lázzal és a lány emberenkívüli mekegése úgy vágta át ezt az énekszót, mint egy másik kard éle. Tovább énekeltek, mialatt a papság a szertartásokat végezte. Ezt énekelték:

Damballa Oueddo odan q'icit
Mandé ça la!
Ayida Oueddo odan q'icit
Mandé ça la! Oué!

(Damballa és Ayida, nézzetek ide, megtettük, amit parancsoltatok!)

A kecske testét, mint rituális szempontból immár haszontalan és többé nem szent dolgot, kidobták az ajtón át az előszobába. Az eszméletlen lány vérrel befröcskölt testét Emanuel óvatosan karjaiba emelte és elvitte, vele ment két mágiában járatos öregasszony, hogy ápolják, amikor magához tér. Nem láttam, vajjon Célie mama vetett-e egy futó pillantást egyikükre; arca még mindig az a szörnyű, megszállott álarc volt. Lassan forgott az oltár előtt kinyujtott kezében a kehellyel és most odatartotta a papaloinak, aki átvette, ivott belőle, letette az

oltárra, és egy kis porcelláncsészével italáldozatot öntött a földön lévő három kaballisztikus körbe. Közben Ybohoz, egy másik ősi istenükhöz énekeltek.

Kis szünet állt be, pihenés; órákon át annyira lefoglalt ez a dolog, hogy egyetlenegy gondolatom sem volt a magam számára; most hirtelen eszembe jutott, hogy mindez a szertartás egy olyan eseményhez vezet, amely engem mélyebben érint bármely jelenlévőnél. Most eljött az ideje.

Egy nagyon öreg, rendkívül ráncos fekete, olyan szakállal, mintha megfehéredett moha lenne, aki mindezideig csendben ült, most a lába előtt lévő zacskóból kivett egy fehér kendőt és feje köré csavarta, vállára pedig egy fehér hímzett öltönyt vetett, mint egy reverendát. Mások segítsége nélkül öltötte magára díszeit, mint egy fekete pápa vagy császár. Nem erre a hegyre való volt; szamárháton jött a nagy Morne-on túlról. Célie mama hivatta és saját erszényéből fizette a költségeket. Sosem engedte meg, hogy megtérítsem neki. Amikor az öregember felkelt és intett nekem, hogy térdeljek le az oltár elé, teljes csend lett. Az öreg Voodoo volt a javából, mégis amikor fejemre tette kezét, nem kreolul szólalt meg, sem franciául, sem pedig a régi Guinea csaknem elfelejtett nyelvén. Úgy hallottam, mint egy álomban, halk, tiszta és mély hangját, amely oly ritka öreg emberek közt: „*In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, Amen.*”

És mialatt még mindig ott térdepeltem csukott szemmel, mintha nagy távolságból és rég elmúlt évek visszhangjaként hallgattam volna biztos hangját, amint a legcsodálatosabb és legtitokzatosabb latin imádságot mondta, a lorettói litániát: „Rosa Mystica... Dávid Tornya... Elefántcsont Torony... Aranyház... Mennyország Kapuja...” Mintha orgonaszót hallottam volna dörögni boltíves nagy kupolák alatt.

Olajat, bort és vizet öntöttek fejemre, fehér liszttel jeleket rajzoltak homlokomra és aztán szertartás szerint kellett ennem az oltáron lévő süteményekből, innom a borból, rumból és szörpökből. Sok tészta részecskéit összemorzsolták egy kis kehelybe és kanállal szájamba tették; hasonlóképpen összekevertek néhány cseppet mindegyik üvegből.

Ez úgy látszik, a bevezető felszentelési szertartás volt, amelybe őszintén belefoglalták a keresztény istenségeket, szenteket és hatalmakat. Most megint kezdődött a Voodoo-éneklés és ezúttal keveredett először az én nevem a kreol és afrikai szavak közé. Könyörögtek Legbához, nyissa meg nekem a kapukat, Damballához és Ayidához, hogy fogadjanak be engem. Megint valami vad láz kerítette hatalmába valamennyiüket. Az öreg hougan most akkorát kiáltott, hogy túlharsogta az éneket, csendet kért és súlyos kezét fejemre téve, hosszú, kevert afrikai és néger imádságot mondott el, tanúul híva az ősi Afrika valamennyi istenét és istennőjét. Majd továbbra is csendet parancsolva a fakehelybe mártotta kezét és homlokomra felrajzolta a véres Voodoo-keresztet.

Azután felemelte a kelyhet, egy fura pillanatig habozott, mintha udvarias kételyei volnának - különös, hogy ilyen triviális dolgok fordulhattak elő egy ilyen pillanatban -, azután egy tiszta kanalat emelt fel. Célie mama dühösen közbelépett. Így hát mégis magát a kelyhet tartották ajkamhoz és én háromszor ittam belőle. A vérnek tiszta, meleg, sós íze volt. A fizikai tények szerint egy imént leölt kecske vérét ittam, de valami titokzatos átlényegülés útján, amelyhez sok párhuzamot lehetne találni nem egy vallásban a Voodoon kívül, Cathérinenak, a fiatal lánynak vérét ittam, aki misztikus módon meghalt érettem a kecske testében, érettem és az egész boldogtalan emberiségért Léoganetól Guineáig.

Még egy csekélység hátra volt. Mondták nekem, hogy ezt meg fogják tenni és jelentését is elmagyarázták. Azt is mondták, hogy még soha senki fehér ember kedvéért meg nem tették eddig. A papaloi levett az oltárról egy tojást, amely a kis kukoricadara-piramis ormán állt, és magasra tartva két tenyerében, ráolvasásba fogott. Amint a vér jelképezte a halál, áldozat és

megtisztulás misztériumát, valamint a megtermékenyítést is, amikor kiöntötték a földre, a tojás most az újjászületést, produktivitást, termékenységet, szaporodást képviselte. Célie mama, a papnő, kivette a papaloi kezéből, új keresztet rajzolt vele a homlokomra, azután a földhöz csapta. Térdemet befecskendezte a tojás leve. Akkor a papnő letépte tollas fejdíszét, és Célie mama, az öregasszony roskadt le mellém, megölelt és így kiáltott:

- Legba, Legba papa, nyisd meg a kapukat az én kicsikém számára.

VI. FEJEZET.
A testet öltött isten.

Célie mama úgy kezelt engem, mint saját fiát, nem tekintett sem többnek, sem kevesebbnek, megfoltozta ruháimat, fejemet szappanléből és füvekből készült mocsokba burkolta, ha azt gondolta, hogy megkaptam a *danghi* lázat, egyes alkalmakkor kiszidott - de szeretettel - és hála Istennek semmiféle alkalomkor sem tisztelt; de a család többi tagjának velem szemben való magatartása már kissé más volt. Nem azért, mert *blanc*, fehér ember vagyok; lassankint erre már ügyet sem vetettek; hanem inkább azért, mert minden meghittségünk ellenére is *gros moon*-nak, fontos embernek, tiszteletreméltó vendégnek tekintettek. Vendégszobám a nagy tornác volt, a nyitott szalmatetejű pavillon, amelyet csak egy derékig érő font sövény vett körül, hogy éjszaka ne sétáljanak be a malacok és a kutyák. Lepedőkkel borított függőágyon aludtam és a gyermekek ágyaztak meg nekem. Marie-Céleste, az egyik hajadon leány dolga volt meglesni, mikor ébredek fel és odahozni a feketekávémat. A felnőtt fiak általában ragaszkodtak ahhoz, hogy segítsenek lovamat felnyergelni és levenni róla a nyerget. A kicsi, meztelen kölykök, akik ott lábatlankodtak mindenütt, még mindig bizonyos félelemmel néztek rám, egyrészt csizmám miatt, másrészt, mert nem volt szabad bejönniük a tornácra. A tornácon terítettek nekem asztalt, kockás asztalkendővel, késsel, villával és porcellán-edényekkel. Célie mama és Théodore papa rendszerint velem ebédelt, de olykor egyedül ebédeltem.

Minthogy a tiszteletnek ezeket a csekély jegyeit megszoktam már, nagyon meglepődtem egy este, és attól félek, hogy eleinte fel is bosszankodtam, amikor a következő dolog történt.

Aznap meglátogatta a tanyát Captan Despine, egy *gros nêgre*, akit jól ismertem és meghívták, hogy maradjon ott és vacsorázzék velem a tornácon. Csak mi ketten ültünk az asztalnál. Théodore papa dolgozott valahol, úgy volt, hogy később majd velünk együtt issza meg a feketét és a rumot. Éppen hétvégi pihenőt tartottak egy nehéz hét után. Előtte való éjszaka senki sem aludt és talán ez a magyarázata annak, hogy mindnyájan egy kicsit idegesek voltunk. Magamról tudom, hogy örültem a pihenésnek és Despine szeretetreméltó, egyáltalán nem izgalmas, tárgyilagos beszédének, amely a gyapottermés és a falusi pletykák körül forgott. Az ebéd késett és éhes voltam.

Marie-Céleste éppen behozott egy gőzölgő tál csirkestewt, főtt pizángot és frissen sült forró kétszersültet.

Mialatt kitálaltam Despinenek, belépett a tornácra Rafael, a második legidősebb fiú a család-ban, egy mintegy negyven év körüli férfi. Igénytelen ember, mindig barátságos tisztelettel bánt velem.

Most odalépett asztalunkhoz és nyersen, élesen ránk szólt:

- *Lever ou, tout suite, s'ou plais.* (Kérem, keljenek fel rögtön.)

Despine hátratolta székét, hogy felkeljen. De én ülve maradtam és intettem Despinenek, hogy kövesse példámat. Akármiről van is szó, várhat addig, amíg megebédeltünk. Láttam, hogy a csirke máris kezd kihűlni. Ezt kissé türelmetlenül meg is mondtam Rafaelnek. Rafael egy pillanatig bizonytalanul, zavartan meredt rám, azután azt mondta:

- *Mais mystère p'vini.* (De egy misztérium közeledik.)

De én rossz hangulatban voltam. Éhes és fáradt voltam.

Láttam, hogy Rafael a tornác bejárata felé néz, ahol most egy mezítlábas, rongyos overallba öltözött, szakadt szalmakalappal fedett ember jelent meg, egy mezei munkás a legszegényebb

rétegből, és lassan közeledett, mint egy alvajáró. Mögötte, a tornácon kívül, egy csomó riadt és feszült fekete arc. A hangulatok ellenőrizhetetlenek. Rám nem tett semmi hatást. Természetesen mindez, amit most részletesen elmondok, a valóságban tizenöt vagy húsz másodperc alatt ment végbe.

Ekkor valami történt Rafael barátommal és még szerencse, hogy hátrafordultam feléje. Fekete nyakának és vállának izmai kidagadtak, mint egy gorilláé, összeszorult, merev keze megragadta torkomat, mint egy galvanizált, reszkető automata keze és rekedt hangon ezt mondta kreolul:

- Fel! Egy isten jön itt...

Csaknem későn vettem észre a veszélyt. Ha nem ugrom azonnal talpra, Rafael megfojt.

A rongyos overallos paraszt még mindig lassan, alvajáró módjára közeledett asztalunk felé. Rajta kívül és hármunkon kívül, akik most visszahúzódva álltunk, a tornác üres volt, de köröskörül arcok nyomakodtak elő. Nem hallatszott éneklés, sikongás, mint mikor a szokott mystère-ek és loik leereszkednek. Sűrű hallgatás ült mindenütt. Az ember most asztalunknál állt és maga elé bámult, mintha álmodnék. Az ételen kívül egy rumos üveg és egy vizeskorsó is volt az asztalon. Habozva felvette a rumosüveget, majd megint letette. Ujjával felemelt egy darabot a csirkéből, elkezdte szája felé emelni, aztán megint letette. Körülnézett, mint aki nem tudja, mit csináljon. Furcsa, de azután köszönt nekünk, bizonytalanul és a kijárat felé kezdett csoszogni. Közben idehívták Célie mamát és Théodore papát. Célie mama a karjában összegöngyölve hozta tarka, festett strucctollakból álló papnői fejdíszét, a papaloi hímzett miseruháját és egy hosszú szertartási nyakláncot, amelyet az oltárról vett le, nagy üveggyöngyök, feszületek, golyók, gyűszűk, varázsszerek, emberi fogak és érmecskék függtek rajta. Nem térdeltek le az ember előtt. Mélyen meghajoltak, derékban, úgyhogy felsőtestük vízszintes helyzetbe került. Azután mindketten arcraborultak előtte és megcsókolták lábát. Majd felemelkedtek, mereven, és öltöztetni kezdték, mintha lélektelen bálvány volna, ő pedig engedelmesen tűrte, mintha még mindig álmodnék.

Vállára adták a világosszínű miseruhát és egy karinget, elszakították a szalagot, amely a strucctollakat összetartotta, hogy rá lehessen tenni a fejére, ráaggatták a nyakláncot. A tömegben lévő asszonyok most levették saját nyakláncukat, gyűrűiket, karpereceiket és kiterjesztett karral feléje nyujtották a tornác rácsán keresztül. Azokat a gyűrűket és karpereceket, amelyek nem mentek fel az ujjára és karjára, összekötötték és a nyakába akasztották.

Célie mama és Théodore papa most hátralépett, mintha arra várna, mit fog tenni a férfi. Ő pedig csak állt ott a megvilágított, üres térben, felékesítve, mint egy bálvány, és nem csinált egyáltalán semmit, kivéve, hogy fekete kifejezéstelen arcáról ömleni kezdett a verejték, jóllehet az éjszakák hűvösek itt a hegyek közt. Célie mama most gyorsan a fülembe súgta, hogy egy hatalmas és bizonyos megnyilatkozásaiban félelmes régi isten, Ogoun Badagris, lépett be ennek az embernek testébe; hálásak az isten jelenlétéért, de egyúttal ijedtek is. Most jöttem rá, hogy ezért támadt meg engem kétségkívül Rafael, ha utolsó felszólítására nem ugrom fel az asztaltól. Azt sosem magyarázták meg kellőképpen, hogyan azonosították a testetöltést Ogoun Badagrisszel. Bizonyos szavakból, amelyeket az ember mondott és bizonyos gesztusokból, amelyeket véghezvitt, amikor rájött ez a trance, állapíthatták meg, de a szemtanúk nem tartoztak Célie mama háztartásához és utóbb vonakodtak beszélni a dologról.

Az emberisten megint habozva az asztal felé tartott, ahol csirkénk már régesrég kihűlt. Az isten nyilván enni és inni akart, ha nem is rajongott a mi ételünkért és italunkért; de ez mindenesetre kedvező jel. Körmenet indult el a houmfort irányába. Célia mama és Théodore papa szorosan az isten jobbján és balján haladt, egy féllépéssel mögötte; látszólag az ember-

isten vezette a körmenetet, de azt hiszem, gyengéden taszigálták a templom bejárata felé. Közben a tömeg énekelni kezdett:

Ogoun vini caille nous;
Li gran' gout, li gagnin soif,
Grand me'ci, Ogoun Badagris!
Manger, bweh!

(Ogoun a házunkba jött; éhes és szomjas. Köszönjük, Ogoun Badagris. Egyél, igyál!)

Ezt vidáman, impromtu módra. Azután ünnepélyesebben, mert még mindig féltek egy kicsit, rázendítettek a formális szertartási énekre:

Ogoun Badagris, ou général sanglant;
Ou saizi clé z'orage, ou scell' orage;
Ou fais katáou z'eclai'.

(Ogoun Badagris, véres generális, te tartod a vihar kulcsait, te zárod be a vihart, te ereszted ki a mennydörgést és a villámot.)

Amint beléptünk a houmfortba, annyian, amennyien csak befértünk, a bölcs Célie mama csinált valamit, amit én nagyon természetesnek és kedvesnek találtam. Az ilyesmi tette éppen Célie mamát Célie mamává; ebben különbözött mindenki mástól. Gyorsan leguggolt az oltár elé, oldalpillantást vetett a félelmetes Ogoun Badagrisra, aki még mindig bódultnak látszott ebben a testetöltésében, lopva eltávolította a nagy Damballa kígyó-botot, amely az oltáron a központi díszhelyet foglalta el és helyébe tolt egy meteorkövet, annak az istennek tulajdon szimbolumát, aki most idecsöppent közénk látogatóba.

A misztériumszoba és az előszoba fulladásig megtelt, de egy kis helyet szabadon hagytak, itt úgy hátrahúzódtak, mintha kötéllel szorították volna vissza őket; tudniillik ahol Ogoun Badagris állt egymagában az oltár előtt. Annyira összezsúfolódtak, hogy csak az első sorban lévők tudtak letérdelni. Egyik-másik anya magával hozta magzatát is, aki most tágranyitott szemmel, rémülten bámulta a csodát anyja szoknyája mögül. Mint Mózes a Sinai-hegy szakadékában, ők is csak hátulról szemlélhették az istent. Én oldalt álltam, az oltár mellett és Célie mama vállán néztem keresztül. Csak az oltáron lévő gyertyák világítottak. Amikor az ember arcába néztem, és láttam strucctollakkal felcicomázott fejét, üveggyöngyökkel teleakasztott nyakát, vállán a világosszínű díszruhákat, nem tudtam benne mást látni, mint egy bódult parasztot fantasztikus maskarában. De amikor fekete kezére néztem - olyan feketék voltak, mintha bazaltból vagy csiszolatlan ebonitból metszették volna ki - ujjaira, amelyeket csillogó gyűrűk és karperecek borítottak, ez valami különös, csaknem hipnotikus hatást tett értelmi és érzelmi tudatomra. Észszerű képességeim ideiglenesen megszűntek működni, és úgy éreztem, mintha valami csakugyan emberfölötti titok jelenlétét élném át. És amikor ez a lény végre előrehajolt és mozgatni kezdte fekete, ékszeres kezét, vakon tapogatódzva az oltáron lévő tárgyak felé, úgy látszott, mintha valami szörnyű, fekete, feldíszített bálvány kelne életre. Egy kissé féltem tőle. Mindannyian féltünk egy kicsit. Azt hiszem, még Célie mama is. Két végtelenül ismétlődő, egyhangú moll dallamot énekeltünk. Magam is énekeltem, mielőtt még észrevettem volna. Valami belém szállt. És mert ebben a félig-hallucinatorikus állapotban voltam, nemsokára láttam - olyan igazán, amennyire valaha látta halandó szem, mert az ilyenfajta igazság végelemzésben mindig csak szubjektív marad -, hogy egy isten leszállt a földre és testet öltött, elfogadta és felfalta (mert csak falásnak lehet nevezni azt, amikor istenek és állatok kielégítik éhségüket) az ételeket, amelyeket elhelyeztek tulajdon áldozati oltárára.

Csakugyan nagyon kiéhezett és szomjas lehetett. Nem ült le az oltárhoz, mintha asztal lett volna. A halhatatlan istenek illemtanát még nem írták meg. Nehézkesen felmászott az oltárra, összekuporodott rajta, mint egy állat és vad mohósággal, de mégsem sietve enni és inni kezdett. Megmarkolt egy marék kis süteményt, egy részét szájába tömte, a többit elejtette, hogy mindkét kezével felemelhessen egy fakupát, amelyben megalvadt kecskevér állt, mélyet húzott belőle. Így váltakozva megevett sok-sok gyümölcsöt és eledelt, ivott a tizenkétféle üvegből, amely az oltáron állt, össze-vissza mindent, gránátalmaszörptől rumig és árpaléig. Nagyon elégedettnek látszott és egyáltalán nem vett tudomást a jelenlévőkről. Ő volt az isten és mi a semminél is kevesebbek voltunk mellette.

De amikor befejezte, mégis figyelmére méltatott bennünket. Felkelt, megállt az oltár előtt és ekkor végre megszólalt. Bár meglehetősen járatos vagyok a kreol nyelvben, nem tudtam szavait követni. Talán egy harmadát értettem meg annak, amit mondott, vagy még annyit sem. Sok kétségkívül afrikai eredetű szót és fordulatot használt, amelyből vajmi keveset értettem, azonkívül sok volt benne a halandzsa, „a nyelveken beszélés”, ahogy modern szektások beszélnek, amikor leszáll rájuk a Pünkösdi Láng. De egészben véve mégis távolról sem volt zagyvaság. Amint Célie mama később elmagyarázta, jóslatokat és határozott parancsokat tartalmazott, hogyan védekezzenek az *avalache*, a közeledő tavaszi záporok és áradások ellen. Más egyéb határozott dolgokra is vonatkozott, amelyek sajnos nem foglalhatnak helyet ebben a krónikában.

Miután a most leírt események lezajlottak, kiléptünk a csillagok alá és az isten, eltöltekezve étellel és nyugodtan berúgva, lefeküdt aludni, egyedül a hallgatag templomban. De mire reggel lett, az isten eltávozott. Csak egy szerény, rongyos néger feküdt és aludt az oltár lábánál.

A többé-kevésbbé szokatlan események kicsiny, intim folytatásai néha oly érdekesek, hogy érdemes feljegyezni azokat. Másnap első dolgom volt, hogy bocsánatot kérjek Rafaeltől. Nem neheztelt rám. Azt mondta, természetes, hogy nem értettem meg mindjárt, miről van szó, és az ő hibája, hogy nem magyarázta meg pontosabban. De minden olyan gyorsan következett egymásra. Mindenesetre, mondta, szerencse, hogy idejében felugrottam, mert még valami *funeste* dolog történt volna. Meglepett, hogy ismeri ezt a gyászos hangzású szót; a kreolban nem igen használják. Biztos vagyok benne, hogy azért használta ezt a szokatlan szót, mert nemcsak arra a pusztán fizikai tényre gondolt, hogy egy hajszál híján megfojtott. Nem akarom eltúlozni az epizódot. Ez volt az egyetlen eset, amikor veszedelemben forogtam közöttük és ez is véletlenül történt, saját butaságom következtében.

Érdekelt az a fiatal fekete, akinek teste egy ideig Ogoun Badagris lakóhelyéül szolgált, kíváncsi voltam, hogyan bánnak majd vele a többiek. Úgy vettem észre, hogy nem részesült különösebb figyelemben, tekintélye nem növekedett meg. Olyan volt, mint egy közönséges, üres kupa, amely rövid ideig véletlenül ritka elixírt tartalmazott. Nem lebegte körül az istenség illata. Maga az ember a világon semmire sem emlékezett, ami vele történt. Még a gyűrűk, üveggyöngyök és nyakláncok sem maradtak nála, amelyekkel az asszonyok elárasztották. Ezeket visszavették egy kosárból, hogy mint megszentelt tárgyakat becézzék ezentúl.

Lovam utoljára állt felnyergelve a tornác előtt.

Isten áldja, Théodore papa; Isten áldja, Emanuel, Rafael, Cathérine, Marie-Céleste - Isten áldjon mindannyiotokat kedves hegylakók.

És most Isten veled, Célie mama... Isten veled, sötét misztériumok öreg papnője... Isten veled, öreg anyó, akit szeretek... Érzem, amint átölelsz és könnyek áztatják ráncos arcodat.

MÁSODIK RÉSZ.
FEKETE VARÁZSLAT.

I. FEJEZET.
A koponyák oltára.

Port-au-Prince alsóvárosában, átlósan szemben az utcán Mohr et Laurinnal, ahol a tengerésztisztek, feleségük és a világjárók megveszik jazz-lemezeiket, cocktail shakerjeiket és kidolgoztatják Kodak-filmjeiket, van egy kis gyógyszertár, előtte vaskapocsra függesztett nagy aranyozott oroszlán ugrik ki a járda fölé.

E fölött a gyógyszertár fölött van Dr. Arthur C. Holly klinikája; ő a legnagyobb praxisú néger doktor Haiti fővárosában. Reggelente tíztől délig ingyenbetegeknek rendel és várószobája tele van. Délután a gazdagokat és jómódúakat fogadja, előzetes megállapodás szerint.

Íróasztalán halomban állnak a legújabb orvosi folyóiratok; laboratóriuma és műtője tudományos felszerelésű; Nyugat-Indiában kevés nála tehetségesebb orvos akad, akár néger, akár fehér. De amikor doktor Holly este hazamegy bájos villájába, amely pálmafák és virágágyak között áll, magas téglafal mögött, vasrácsos kapuval a kocsifeljárat előtt, akkor félreteszi az orvosi folyóiratokat és egy egészen másfajta irodalomba temetkezik bele: Paracelsus, Eliphas Levy, Frazer, Swedenborg, William James, Blavatsky jön most sorra, mert doktor Hollyt mélységesen érdekli az összehasonlító vallástörténet, a folk-lore, a misztika és a mágia. Saját hasonló tárgyú könyve, ha majd kész lesz és megjelenik Franciaországban, döntő fontosságú adalékokat fog közölni.

Nem követek el ezzel indiszkréciót, nem is fognak ezek a sorok, ha majd elolvassák Haitiban, ártani barátom tekintélyének, mert doktor Holly páciensei és a közönség jól tudja, hogy a doktor két oldala mintegy két külön vízhatlan rekesz és amikor diagnózisért mennek hozzá, nem kérdez más orákulumot, mint a modern tudományt.

A legtöbb városias műveltségű haitibeli ember vagy fél a mágiától és a Voodootól, vagy úgy tesz, mintha ilyesmi nem is léteznék, de doktor Holly már sok év óta tudományosan és ezoterikus módon tanulmányozza. A parasztok, akiket ingyen kezel, beavatják bizalmukba és jóban van minden második papaloival Haitiban, némelyikük páciense is volt.

Egy nap elmentem Holly barátomhoz, hogy megkérdezzem bizonyos homályos mesékre vonatkozólag, amelyek a *le culte des morts* néven ismert boszorkánymesterségről szólnak. Azt reméltem, ha van ilyesmi csakugyan, Holly érintkezésbe tud majd hozni annak képviselőivel. Holly meglepődött, hogy hallottam erről.

- Ezek az emberek - mondta - nekromanták, (olyanok, akik holttestet használnak mágikus célokra) jóllehet a „nekromantia” szó hiányzik kreol szótárunkból. Amit kér tőlem, igen nehéz dolog, és az ön Voodoo barátai nem segíthetnek ebben. Ez a gyakorlat nem terjedt el széles körben; a Petro és a Legba Voodoo-kultuszok igazhitű tagjai általában gyűlölik és nem vállalnak vele semmi közösséget. Alig lehet elképzelni, hogy esetleg mégis csinálhatunk valamit.

Amikor a *culte des morts* után tudakozódtam, egyik csalódás, visszautasítás, nehézség, felsülés a másik után ért.

De egy nap beállított házamba egy fiú egy levéllel (nem lévén telefonom); doktor Holly kéretett magához. Azonnal oda is mentem; éppen egy falusi lánnyal, egy szénfekete, símabőrű néger nővel beszélt, aki különösen szelídnek és gyermekinek látszott. Udvariasan bemutatott bennünket egymásnak. A leányt Classiniának hívták, Mam’selle Classiniának. Amikor felkelt, majdnem olyan magas volt, mint én, suta mozdulattal fogadta el feléje nyujtott kezem és tartózkodó, lágy, kedves, de nem barátságos hangon üdvözölt:

- *Bon Jou’, blanc.*

Doktor Holly elmagyarázta neki, hogy én, az ő bizalmas barátja, fehér *bocor* vagyok és járom a világot, hogy a „misztériumokat” tanulmányozzam az ősi Guineában és még távolabbi országokban is.

- *Oui, papa* - vette egykedvűen tudomásul a lány és „Oui, papa”-val ismerte el azt is, hogy ő a *culte des morts* egy „nebo”-ja és hogy szombaton délután el fogok menni tanyájára a hegyek közé...

Doktor Hollynak nem volt szándéka elkísérni engem. Amióta Amerika kormányozta a kis szigetet, úgy érezte, hogy hivatása következtében sosem szabad jelen lennie olyankor, ha akár csak technikai értelemben hágnak ki a *sortilège*-t, a jóslást tiltó törvények ellen. Mint szaktársam és mint írókartársam segíthet nekem az adatgyüjtésben, de csak annyiban, amennyiben ez nem jelenti azt, hogy át kell lépnie az előírt határokat.

Sötétedés előtt értem a tanyára. Egy öregember és egy asszony fogadott, de Classinia nem volt otthon. Nemsokára hazajön, mondták. Kávét adtak, én meg cigarettáztam, mialatt ők dolgukat végezték. Nemsokára, amikor besötétedett, emberek kezdtek érkezni, míg végre két vagy három tucat össze nem gyűlt. Gyanakodva néztek rám és kelletlen köszönésük nem volt barátságos, de miután az öregasszony suttogva közölt velük valamit, megbékéltek, vagy legalább is nem voltak kellemetlenül aggresszívek. Múlt az idő és nem történt semmi. Végre kilenc óra felé bementek a házba és egy negyedórával később az öregember, aki a hely gazdája és talán Classinia apja lehetett, kijött és engem is bevezetett.

Hosszúkás alakú szobába értem, amelyben csak egy közönséges asztal állt fehér-piros kockás kendővel letakarva. Rajta koponyák, csontok, egy lapát, egy csákány; egy fakereszt totem-oszlopszerűen kifestve, rajta egy tollboa. Előtte keskeny, barna, kezdetleges gyertyák égtek, olyanok, amilyeneket sírokra szokás tenni. Semmiféle Voodoo-jelkép vagy szentelt tárgy nem volt látható. Ez itt nem Voodoo, nem is vallási dolog. A gyertyákon kívül a mestergerendára függesztett füstölgő bádoglámpa is világított.

A padlón összekuporodva, szorosan egymás mellett, vagy húsz fekete férfi és nő; némelyik guggolt, némelyik földreborult; ide-oda ingadoztak, vonaglottak, nyögtek.

A koponyák oltára előtt, szembefordulva velünk, három emberi alak állt, három groteszk, de leírhatatlanul hátborzongató jelenség. Mind a három nő. A magas középső figura, a multkor oly szelíd Classinia, most tökéletesen megváltozott; puha fehér muszlin szoknyát hordott, fölötte pedig egy hosszúfarkú fekete férfi-frakkot és fején magas férfi-cilindert; szemét sötét, bekormozott szemüveg rejtette el. Nem tudnám megmondani, mi lehetett olyan rettenetes egy ilyen egyszerű tárgyban, mint amilyen a bekormozott szemüveg; talán az, hogy az arcot személytelenné, kifürkészhetetlenné tette. Szája szegletében groteszkül, mintha egy fabábú szájába dugták volna, egy szivar, amely nem ég.

E jelképes öltözetben már nem volt többé nő, hanem Papa Nebo, a halál férfi-nő, hermafrodita orákuluma. A sötét szemüveg azt jelentette, hogy a halál vak.

Ez átváltozott lénynek, aki egykor Classinia kisasszony volt, de most már sem férfi, sem nő, vagy mind a kettő, két oldalán egy-egy „felesége” állt.

Jobbján egy nő, aki nem hordott semmi sajátos öltözéket, csak kezében egy nehéz zacskót. Az ő címe Gouédé Mazacca. A zacskóban egy méhlepény és egy köldökzsinór része, a manchineel-fa mérges leveleibe burkolva.

Balján egy másik nő, fején ferdén feltekert, magas, fehér turbánnal. Mozdulatlanul állt, mint egy szobor, két karját kinyujtva és kezében egy félig üres rumos üveget és egy bunkósbotot szorongatott. Két lába messze egymástól, fejét hátraveti, testének egész tartásában valami szemérmetlen magát-elengedés. Őt Gouédé Oussounak, a részegnek hívták, a szó talán az „ou

soule” (részeg vagy) kreol mondat elrontott alakja lehet. De nem volt igazán részeg, mert egy részeg nő egy pillanatig sem tudott volna megmaradni ebben a pózban, ő pedig meg sem moccant.

Mondom, ott állt az embercsontokkal fedett oltár előtt ez a három hallgatag figura, a tompa füstös világosságban, mialatt az összezsúfolt, nyögő, vonagló testek leborulva feküdtek előttük az agyag-padlón.

Ezek a nyögő parasztok az orákulum révén, különböző célokból, ki jó, ki gonosz célból, összekötetésbe akartak jutni nemrég vagy régesrég meghalt emberekkel. Miután egy jóideig vonaglottak és nyögtek és egyikük-másikuk hangos jajkiáltást is hallatott, Gouédé Mazacca felkiáltott és Gouédé Oussou utána mondta:

- *Papa Nebo attend!* - ami vagy annyit jelent: - Papa Nebo vár benneteket, hogy meghallgasson, - vagy pedig: - Hallgass ide, Papa Nebo. - De inkább azt hiszem, hogy az előbbit jelentette.

Ekkor a földön fekvők közül ketten-hárman egyszerre térdreemelkedtek és kinyujtották összekulcsolt fekete kezüket; feszült kifejezésű arccal, csukott szemmel morogtak maguk elé; de csak az egyikük, egy középkorú ember, beszélt hangosan.

A fia beteg; attól fél, hogy a fiú halott anyja ouangát bocsátott a fiúra, hogy magához vonzza a sírba, és az ember most azért könyörgött, hogy a fiú megmaradjon. Panaszait nyöszörögve, egyszerű szavakkal mondta el, de szavai tele voltak rémült érzelemmel. A fiúra szüksége van a tavaszi szántáshoz. A család szegénységbe hull, ha a fiú egyre betegebb lesz és meghal. A tanya romba dűl.

Amikor befejezte és elhallgatott, csend támadt, amelyet csak halk nyögések szakítottak meg. És a halál nemnélküli orákuluma beszélni kezdett - ha ugyan beszédnek lehet nevezni a szörnyű hangokat, amelyek kijöttek torkán - mély, érdes torokhangok, amelyeket magánhangzók fűztek értelmetlenül össze:

- Hgr-r-r-r-u-u-u-hgrr-r-r-r-o-o-o Hgr-r-ra-a-a-a Oh-h-h-h-u u-uu-uu-uu-uu Bl-bl-bl-ghra-a-a-a Gh-u-u-uu...

Olyan volt, mintha a gégecsövet elfojtaná a nyál vagy a vér és az adná ezt a hosszú halálhörgést; ügyes, vad utánzata volt annak a hangnak.

Az orákulum most a halottal beszélt, a halál emberalatti nyelvén - vagy legalább is így hangozhatott a várakozva hallgatók fülének.

És úgy vélték, hogy a halottak válaszolnak, bár az homályos maradt, hogy milyen közvetítési folyamat révén, de amikor az orákulum elhallgatott, Gouédé Mazacca, aki a méhlepényt és a mérges leveleket tartotta, kreolul világosan és érthetően ezt mondta:

- A fiad akassza fel ruháit egy fára anyja sírja mellett és tegyen hat gyertyát a fa lábához, hármat pedig a sírra, és az anya meg lesz elégedve.

- Merci, maman, merci - suttogta az apa.

További kísérteties beszélgetések következtek, mindig az orákulum halálhörgésszerű mormogásán keresztül és azután Gouédé Mazacca vagy Gouédé Oussou érthető kijelentéseivel végződtek. Szó esett egy halott nőről, aki kajánságból kiszárított egy forrást; egy öreg farmerről, aki halálos ágyán elfelejtette, hová rejtette az agyagedényt, amelyben a család összegyüjtött pénze volt. A legtöbb kérdést ehhez hasonló indítékok váltották ki, de az egyik térdepelő asszony csak azt akarta tudni, vajjon apja elégedett-e az áldozatokkal, amelyeket sírjára helyez. És egyik-másik, aki talán hasztalan kísérletezett már a közönséges ouangával, a síron túlról kért segítséget, hogy megvédje valakinek a bosszújától. Különféle utasításokat kaptak,

tegyenek le ajándékokat a sírra, mondassanak el ördögűző imákat, csináltassanak ouangát egy holttest részeiből.

Itt bő tere nyílt a sarlatánságnak és a hasznothajtó csalásnak, a varázslók, úgy hallom, mindenfelé szívesen kopasztják meg a hiszékeny parasztokat. De mégis az volt az érzésem, hogy míg Classinia és családja és a halottkultuszban résztvevő másik két nő szemlátomást hasznot húz a szertartásokból (hiszen minden jelenlévő hagyott valami ajándékot az oltáron), a főszereplők mégis hisznek abban, amit tesznek, épúgy, mint a „rászedett" hallgatóság.

Mikor az egésznek vége volt, úgy figyeltem meg, hogy Classinia és két társnője elbódult, elfáradt, végleg kimerült, mintha hosszú ideig tartó és kegyetlen idegfeszültségen estek volna át. Ezek az emberek nem avattak személyes bizalmukba, nem is voltak különösen barátságosak hozzám. Megengedték, hogy lássam, amit láttam, csupán azért, mert meghagyták nekik és biztosították őket, hogy nincs mitől félniük, nem állok semmiféle összeköttetésben a csendőrséggel vagy a „kormánnyal".

A kultusz három fő boszorkányára, Papa Nebora, Gouédé Mazaccára és Gouédé Oussoura hárul az a feladat, hogy új holttestekről gondoskodjanak, amikor szükség van rá.

Bizonyára egy fehér ember sem látta (én semmiesetre sem, és úgy képzelem, nagyon kevés haitibeli) azokat a szellemidézéseket, amelyek éjfél és hajnal között mennek végbe valami magányos, elszigetelt kis falusi temetőben. A beszámolás, amelyet az alábbiakban adok, még csak nem is elsőkézből való beszámolás, nem szemtanútól szereztem. Az az ember, akitől a részleteket kaptam, maga sosem látta. Hanem egy olyan nőtől hallotta, akiről azt hiszi, hogy saját szemével látta ezeket a dolgokat. Én hiszem is, hogy pontosak az adatok, de nem tudok jótállni érte.

A három nő magával viszi ásóját, csákányát, egy fehér gyertyát és egy kis zacskóban vadakác levelet. Amikor a sírok közé érnek, meggyujtják a gyertyát és elhelyezik annak a fakeresztnek a lábánál, amely rendesen minden falusi temetőben ott áll. Ha nincs kereszt, készítenek egyet és az elé teszik le a gyertyát. Azután letérdelnek, kivesznek egy sírból két követ, hogy felébresszék *Baron Samedi*t, a temető szellemét. Baron Samedi nagy fekete ember, hosszú fehér szakállal. Rendszerint láthatatlan marad, de valami jellel tudtul adja jelenlétét. Beleegyezése nélkül veszélyes dolog egy sírt megnyitni. A nők engedélyéért könyörögnek és megígérik, hogy ha megkapják az engedélyt, élelemmel, gyümölccsel és rézpénzzel térnek vissza. Azután feléje szórják az akácleveleket és azt mondják:

- *Dormi pa'fumé, Baron Samedi!* (Aludj édesen, Baron Samedi.)

Baron Samedi, a temető kormányzója, megadván engedélyét, visszatér a földbe.

Azután azt mondják: „Exege Morti amo vini" talán a konyhalatin formula: „Exurgent mortui et acmo venuient" elrontása). Kicsavart régi egyházi mondatok gyakran szerepelnek a haitibeli boszorkánymesterségben. Azt is mondják: *Mortoo tomboo miyi!* - ami kreol zsargonban annyit jelent: Halott a sírban, hozzám!

Azután a csákánnyal és ásóval hozzálátnak a sírrabláshoz. Kiássák a testet, amelyért eljöttek és elviszik magukkal.

Számos bebizonyított eset hitelesíti azt, hogy a holttest különféle részeit nekromantikus célokra használják fel. Még amerikai katonai jelentések is foglalkoztak ezzel a ténnyel a caco guerillák felkelése alkalmából. Agyból készült zsírral bekenik a macheték és szerszámok élét, hogy azok értelmesek legyenek és pontosabban vágjanak; a kalapács fejét, hogy tudja mindig, hová üt; a puska legyét, hogy a golyó célba találjon. A szívet megszárítják és odaadják gyáva embereknek, akik kis részét megeszik vagy zacskóban a nyakuk körül hordják, hogy bátrab-

bak legyenek. A test egyéb részeiből ouangákat, caprelatákat, mindenféle varázsitalokat és egyéb varázsszereket készítenek, részben jóindulatú, részben gonosz szándékkal. A koponya és a csontok az oltár állandó kellékei.

Ez a *culte des morts* egy korlátozott számú boszorkánycsoport. Amerikában a Voodoo megkülönböztetés nélkül mindenféle néger boszorkányságot, titkos szertartást és régi afrikai boszorkány-doktor eljárást jelent. Haitiban is hasonló tág értelemben használják a szót, néha még a bennszülöttek is, úgyhogy ha éles határvonalat akarnak vonni, akkor valószínűleg a *Rada* szót fogják használni a vallás jelölésére és *Service Petro*nak vagy *Service Legbá*nak fogják hívni az egyes vallásos szertartásokat. De a *culte des morts* nem Rada.

A hulla-boszorkányok és híveik csoportja ugyan kisszámú és rettegett felekezet, másrészt viszont minden haitibeli paraszt furcsán meghitt viszonyban van halottaival és mintha teljesen hiányoznék belőle a temetőktől, szellemektől, kísértetjárástól és holtestektől való sajátos, esztelen félelem, amely oly általános a falusi négerek közt - és olykor a fehér lakosság közt is - az Egyesült Államokban.

Amint egyszer késő éjszaka Morne Rouis és Les Verettes közt lovagoltam a hegyeken át, egyszerre kiáltozást, éneklést és a *bamboche* hangjait hallottam; a hangok egy kis faluból jöttek, amely odalent a hegyszakadékban lappangott banánfák közé rejtőzve. Ha dobszót is hallok, azt hiszem, hogy egyszerűen csak Congo-táncról van szó. Leszálltam és lovamat cik-cakban levezettem a völgybe.

Az egyik tanyát és a körülálló kunyhókat bádoglámpák és gyantafáklyák világították meg, az udvar tele volt emberekkel. Az egész kis környék úgy látszik, idegyülekezett. Gyömbér-kenyérrel telt kosarak, kétszersült és szárított hal és parázson pöfögő fazék mutatta, hogy ma éjszaka nagy dáridó lesz. Az asszonyok és lányok legjobb vasárnapi ruhájukban; arany fülbevalók, üveggyöngy nyakláncok, tarka kendők. Az egyik sarokban, a bambuszsövénybe tűzött fáklya közelében, néhány ember kártyázott.

Mások meg körém gyülekeztek és barátságosan üdvözöltek:

- Bon soir, blanc, - vagy: Bon soir, lieutenant, - vagy: Bon soir, docteur. - Ilymód igyekeztek jóindulatúan kitalálni, mi lehetek. Megkínáltak *clairin*nel, fehér rummal, bádogcsészében. Ittam egy keveset és így szóltam:

- *Oui, me'ci. Mais ça ou fait, tout moon icit?*

- *Gran moon li mort* (meghalt az öregember) - felelték. - *Entrer donc oué li.* (Jöjjön be és nézze meg.)

Bevezettek a házba, hogy nézzem meg, az illető földi maradványait. A szoba tömve volt. Kölcsönkérték a szomszédság valamennyi otthon gyártott székét, továbbá régi ládákat és zsámolyokat is. Egy asztal állt a szobában, gyömbérkenyérrel és szárított heringgel telt kosárral, bonbonokkal, barnacukorral, és egy félgallonos clairines üveg már félig ki is ürült. A család, unokatestvérek, barátok, körben ültek, ettek, ittak, siránkoztak, énekeltek és egészben véve kitűnően szórakoztak.

A falnak támaszkodva, a díszhelyen, vagyis a legközelebb az ételhez és a rumhoz, ült a halott ember, tiszta kék ködmönben és kék gyapotnadrágban, lábán cipő, gyapjas szürke fején kissé hátratolva vasárnapi szalmakalapja. A lehető legélethűbb helyzetben támasztották meg és odakötözték a székhez, nehogy leessék. Feje kissé oldaltdűlt, de igazán nem volt semmi vissza-taszító öreg, ráncos arcában. Kedves öreg úrnak látszott, akinek izületei kissé merevek, és aki eljött az estélyre és itt elaludt.

Gondolom, a kilenc tizedrésze annak, amit az ember riasztónak vagy ellenkezőleg, megnyerőnek talál egy anyagi jelenségben, nem a látásadta benyomáson alapul, hanem a vele kapcsolatos lélektani folyamaton. Gondolom, ez a halott ember éppen olyan lehetett, mint egy más halott, akit egy székhez kötöztek. De hogy ennyire természetesnek találta az ember, ennyire híjával volt minden hátborzongató groteszkségnek, az kétségkívül annak köszönhető, hogy az élők annyira természetesnek találták jelenlétét. Elvárták tőlem, hogy épúgy üdvözöljem őt is, mint a társaság többi tagját, és amikor rumot töltöttek, udvariasan megkínálták a halottat is egy csészével. Amikor kivettem egy csomag cigarettát, egy fiatalember, nyilván a halott fia vagy unokája azt mondta:

- Talán papa rá szeretne gyujtani, - meggyujtott egy cigarettát a magáéról, majd odament a halotthoz és szájába dugta a cigarettát. Ezt sem durvaságnak, sem megdöbbentőnek nem találták. Inkább enyhén humoros volt az egész. Azt hiszem, ők is mulatságosnak találhatták, mert nemsokára, amikor a cigaretta magától tovább égett, egy mosolygó süldőlány oldalbalökte a társát és így kiáltott fel:

- *Garder tonton fimer! Ça li fait plaisir!* (Nézd, hogy dohányzik a bácsi! Örül neki!)

És többen örömmel állapították meg:

- *Oui, c'est ve'tab! Li fime!* (Igen, igaz! Dohányzik!)

Egy másik azt kiáltotta:

- *Bai li bweh!* (Adj neki inni!)

Ebben nem volt semmi csúfolódás, inkább valami enyhén humoros gyengédség. Hiszen úgy tudták, szelleme még itt időzik körülöttük és örül minden kis figyelemnek.

Azt akarták, maradjak velük egész éjjel és várjam be a másnapi temetést. Tánc is lesz, mondták, a temetésen. De én már láttam táncos temetést máskor is és tovább akartam menni Les Verettesbe.

Elbúcsúztam a társaságtól és az öregembertől, akinek hideg kezét megfogtam és azt mondtam neki: adieu, és ez nagyon tetszett mindenkinek, az özvegynek adtam egy pár kisebb bankjegyet, hogy segítsek neki elviselni a *bamboche* költségeit és azután ellovagoltam, azon elmélkedve, civilizált embernek milyen nehéz is megérteni a haitibeli parasztokat...

Ha például az imént leírt jelenet nem volna összhangban az előzőkkel és azokkal, amelyek majd ezután következnek, kérem az olvasót, ne tartson engem következetlennek. A haitibeli parasztok valójában ilyen kettős természetűek; olykor vad, atavisztikus erők dúlják őket, amelyeknek sötét mélységét nem mérheti fel a fehér ember pszichológiája; gyakran meg, legriasztóbb szokásuk közepén is, naiv, egyszerű, ártalmatlan gyermekek.

II. FEJEZET.
Halottak dolgoznak a cukornádmezőkön...

Julie, a csinos mulatt nő lefektette Mariannet, a kisbabát. Constant Polynice és én még kint ültünk az estében caille-ja előtt, tűzboszorkányokról, démonokról, emberfarkasokról és vámpírokról csevegtünk, miközben a lassan fejünk fölé emelkedő telehold elárasztotta Polynice enyhén lejtő gyapotmezőit és a távolabbi nagy dombokat.

Polynice haitii farmer volt, de igazán nem közönséges őserdei paraszt. La Gonave szigetén lakott, idővel még felkeresem itt, a további fejezetek folyamán. Ritkán ment át a haitii szárazföldre, de tudta, mi történik Porte-au-Princeben és néha arról beszélt, hogy beszerez magának egy rádiót.

Minthogy származásánál és neveltetésénél fogva félig falusi volt, jól ismerte a hegyek és a sík vidék minden babonáját, de túlságosan intelligens volt ahhoz, hogy szóról-szóra elhiggye azokat - vagy legalább is így vettem ki beszédéből.

Nagy érdeklődéssel támogatott engem, hogy megértsem a bonyolult haitii folk-loret. De csak véletlen révén jutottunk el beszélgetésünk folyamán egy olyan tárgyhoz, amely - bár hosszú ideig vonakodtam elismerni - valami egészen megdöbbentő kategóriába tartozik, a babona és az értelem bizonytalan határán túl. Mesélt nekem tűzboszorkányokról, akik otthon hagyják bőrüket és felgyujtják a gyapotmezőket; a vámpírról, aki olykor halott, olykor élő nő, a gyermekek vérét szívja és meg lehet ismerni arról, hogy a haja mindig csunya vörösszínű lesz; az emberfarkasról, kreolul *chauché*nak hívják, ez olyan ember vagy asszony, aki valamely állat alakját ölti magára, legtöbbször kutyáét, és öldösi a bárányokat, kecskegidákat és néha a gyermekeket is.

Mindezt, úgy vettem észre, puszta babonának tartja és türelmes haraggal mesélte el, hogy barátja és szomszédja, Osmann egy éjszaka látott egy szürke kutyát, amely véres pofával lopakodott kifelé a juhakolból. Osmann lelőtte a kutyát, kiűzte belőle a gonosz szellemet és eltemette; és annyira meg volt győződve arról, hogy egy Liane nevű lányt ölt meg, akit általában chauchénak tartottak, hogy amikor harmadnapra találkozott vele a Grand Sourcehoz vezető ösvényen, azt hitte, szellemet lát, aki bosszút állni jött vissza, és üvöltve szaladt el.

Miközben Polynice egyre beszélt, azon tűnődtem, hogy ezek a mesék nemcsak a georgiai és carolinai négerek meséivel párhuzamosak, hanem a fehér Európa középkori folk-lorejával is. Az emberfarkas, a vámpír és a démon nem újság. De azután eszembe jutott egy lény, akiről Haitiban hallottam először és aki úgy látszik, szigorúan helyi jelenség. Ez a *zombie*.

Úgy látszik (vagy legalább is így mondták nekem Polynicénél hiszékenyebb négerek), a zombie a sírból jön ugyan ki, mégsem szellem, sem pedig olyan ember, akit mint Lázárt halottaiból támasztanak fel. A zombie, mondják, lélektelen emberi holttest, még mindig halott, de kivették sírjából és boszorkányság által az élet bizonyos gépies látszatával ruházták fel - holttest, amelyet úgy járatnak, mozgatnak és működtetnek, mintha élne. Azok az emberek, akiknek hatalmukban áll ezt megtenni, elmennek a friss sírhoz, kiássák a hullát, mielőtt ideje volna elrothadni, mozgásba galvanizálják, és azután szolgát, rabszolgát csinálnak belőle, esetleg valami bűntény elkövetésére, de gyakrabban csak azért, hogy a farmon vagy a tanyán robotoljon, tompa nehéz munkát adnak neki és úgy ütik, mint egy oktalan állatot, ha ellustul.

Miközben ezt forgattam fejemben, így szóltam Polynicehez:

- Az emberfarkasok és vámpírok, azt hiszem, unokatestvérei azoknak, akik nálunk otthon élnek, de sehol máshol, mint Haitiban nem hallottam olyasmiről, mint a zombiek. Beszéljünk egy kicsit róluk. Kíváncsi vagyok, vajjon tud-e mondani valamit erről a zombie-babonáról. Szeretném, ha valami fogalmam lenne arról, hogyan is keletkezett.

Észszerű barátom, Polynice, mélységesen elcsodálkozott. Felém hajolt és kezét tiltakozva tette térdemre:

- Babona? Biztosíthatom, hogy az, amiről most beszél, egyáltalán nem babona. Sajnos, ez a dolog és sok minden más a halottakkal kapcsolatos sötét mesterkedés, csakugyan van. Mégpedig olyan mértékben, hogy a fehérek nem is álmodnák, pedig hát ott történik mindenfelé a maguk szeme előtt.

- Vagy mit gondol - folytatta -, miért temetik még a legszegényebb parasztok is, ha módjukban áll, halottaikat szilárd kősírokba? Vagy miért temetik el igen gyakran saját udvarukban, az ajtóhoz közel? Vagy miért lát oly sokszor egy sírt közvetlenül egy sűrűn járt út vagy ösvény mellett, ahol mindig jönnek-mennek emberek? Azért, hogy a szegény szerencsétlen halottakat, annyira, amennyire tudjuk, megvédelmezzük.

- Holnap elviszem a hegyekbe - folytatta -, és megmutatom magának fivérem sírját, akit, tudja már, hogyan öltek meg. Azon a kis hegygerincen túl van, amelyet most tisztán láthat a holdfényben, körülötte nyilt tér mindenfelé és közvetlen mellette az ösvény, amelyen megy mindenki a Grande Sourcehoz. Osmann meg én négy éjszaka őrködtünk fölötte puskával, mert abban az időben szegény fivéremnek is meg nekem is sok elkeseredett ellenségünk volt, amíg bizonyosak nem voltunk abban, hogy a holttest már oszlani kezd.

- Nem, barátom, nem, nem - folytatta. - Nagyon is sok igaz eset történt. Ebben a pillanatban is, a holdnak fényén, dolgoznak zombiek ezen a szigeten, nem egészen kétórányira lóháton az én tanyámtól. Tudunk róluk, de nem merünk beavatkozni, örülünk, hogy saját halottainkat békében hagyják. Ha holnap éjjel kedve van, kilovagolunk és mutatok magának halottakat, akik a cukornádmezőn dolgoznak. Néha még a városok szomszédságában is vannak zombiek. Talán már hallott azokról, akik a Hasconál voltak...

- Mi van a Hascoval? - vágtam közbe, mert egész Haitiban azt hiszem, a Hasco az utolsó név, amelyet az ember boszorkánysággal vagy babonával összefüggésben tudna elképzelni.

A szó ugyanis egy amerikai szintétikus szó, mint Nabisco, Delco, Socony. Annyit jelent: Haiti-American Sugar Company. Haiti-Amerikai Cukor Társaság. Óriási gyártelep, fölötte irdatlan kémény, benne bömbölő gépek, gőzsípok, teherkocsik, Port-au-Prince keleti külvárosában fekszik, rajta túl terülnek el Cul-de-Sac cukornádmezői. A Hasco rumot csinál; ha a cukorpiac lanyha, alacsony béreket fizet, talán egy shillinget naponta és állandóan munkát ad. Modern nagyüzem és ezt hallhatod, láthatod, szagolhatod, ha közelébe érsz.

Ez tehát az egyáltalán nem hozzáillő háttere annak a hátborzongató történetnek, amelyet Polynice most elmesélt.

1918 tavaszán a cukorárak nagyon magasra mentek fel és a gyártelep, melynek saját ültetvényei is vannak, az új munkásoknak a béren kívül jutalékot is ígért. Nemsokára családfők és falvak vezetői érkeztek a hegyekből és a síkságról s utánuk rongyos haduk, férfiak, nők, gyermekek, beözönlöttek a felvételi irodába és onnan a mezőkre.

Egy reggel egy öreg fekete bandavezér, a Colombierbe való Ti Joseph jelent meg és mögötte egy rongyos alakokból álló csoport csoszogott; tompán bámultak maguk elé, mint aki bódulatban jár. Amikor Joseph sorbaállította őket a felvételre, akkor is csak üres szemmel meredtek maguk elé, mint egy nyáj és nem feleltek, amikor nevüket kérdezték.

Joseph azt mondta, hogy ezek tudatlan emberek a Morne-au-Diable lejtőiről, az útnélküli hegyvidékről, amely a San Domingoi határ mentén fekszik és nem értik meg azt a kreolt, amelyet a síkságon beszélnek. Megrémíti őket a nagy gyár lármája és füstje, de majd az ő vezetése alatt kitűnően fognak dolgozni, annál jobban, minél messzebb küldik őket a gyártól, a tehervasútak zajától és robogásától.

Jobb is, mert ezek nem voltak élő emberek és asszonyok, hanem szegény szerencsétlen zombiek, akiket Joseph és felesége, Croyance kirángattak síri nyugalmukból, hogy robotoljanak nekik a napon - és ha véletlenül az egyik halott bátyja vagy apja felismerné, hát bizony Joseph nagyon megjárhatná.

Igy tehát távolabbi földekre küldték őket, a keresztutakon túlra és ott táboroztak, magukban, mint egy igazi családi vagy falusi csoport; de esténkint, amikor a többi, külön-külön le-táborozott kis csoport összegyülekezett, mindegyik egy nagy közös kondér körül, amelyben jó pizáng vagy köles volt, szárított hallal és fokhagymával ízesítve, Croyance mindig két fazekat tett fel a tűzre, mert amint mindenki tudja, a zombieknak nem szabad húst vagy sót ennie. Így hát a nekik készülő étel ízetlen és hústalan volt.

Amint a zombiek ott dolgoztak, nap mint nap némán, Joseph néha megverte őket, hogy gyorsabban mozogjanak, de Croyance sajnálni kezdte szegény halott embereket, akiknek tulajdonképpen már pihenniök kellene - és különösen este sajnálta őket, amikor kitálalta nekik unalmas, ízetlen bouillie-jukat.

Joseph minden szombat délután elment, hogy felvegye mindannyiuk fizetését és hogy azután miképpen osztozott meg velük, az már nem érdekelte a Hascot, ha a munka rendben folyt tovább. Olykor csak Joseph és olykor csak Croyance ment el Croix de Bouquetba a szombatesti mulatságra, vagy a vasárnapi kakasviadalra, de egyikük mindig ott maradt, hogy elkészítse a zombiek eledelét és vigyázzon, hogy ne széledjenek szét.

Így ment ez egész februáron át, amíg a Fête-Dieu nem közeledett, amikor minden munkás szünetet kapott szombatra, vasárnapra és hétfőre. Joseph zsebe tele volt pénzzel; lement Port-au-Princebe és szokása szerint a lelkére kötötte Croyancenak, hogy legyen óvatos; Croyance pedig beleegyezett, hogy otthon marad és eteti a zombiekat; Joseph megigérte, hogy majd húshagyókedden ő mehet be a városba.

De amikor eljött a vasárnap reggel, magányosak voltak a rétek és a jó öregasszony szíve megesett a zombiekon és azt gondolta magában: - Talán egy kicsit jobb kedvük lesz, ha látják a sok vídám embert és a körmenetet Croix de Bouquetban és minthogy a Morne-au-Diableba valók mind hazamennek a hegyekbe, hogy odahaza üljék meg az ünnepet, senki sem fogja megismerni őket és semmi baj sem lehet a dologból. - És őszintén megvallva Croyance is szerette volna látni a vídám körmenetet.

Így hát új tarka kendőt kötött feje köré, felébresztette a zombiekat álmukból, amely nem sokban különbözött ébrenlétüktől, odaadta nekik reggelijüket, a vízben főtt, hideg, sótlan pizángot, amelyet tompán, panasz nélkül ettek meg és elindult a város felé, mögötte libasor-ban a zombiek, ahogyan a falusiak szoktak itt felvonulni. Croyance, tarka kendőjében, átment a vasúti sorompón, ahol imádságot mondott Legbához, elment a fehérre mázolt fa-Krisztus előtt, aki életnagyságban függött az izzó napban, itt megállt, letérdelt és keresztet vetett - de a szegény zombiek nem imádkoztak sem Papa Legbához, sem Jézus testvérhez, mert hiszen ők csak járókelő holttestek, nincs sem lelkük, sem eszük.

Nyomon követték Croyance-ot a piactérre, a templom elé, ahol száz meg száz kis zsupfedeles fészer állt, hétköznap itt szoktak adni-venni, de most nem alkudoztak, hanem itt-ott pletykál-kodó csoportok álltak a fészerek árnyékában.

Croyance bevezette a zombieket az egyik még üres félszer árnyékába, azok leültek, mint az olyan emberek, akik nyitott szemmel alszanak, csak bámultak maguk elé, de nem láttak semmit, amikor megszólaltak a templomban a harangok és a körmenet elindult a pap házából: bíborpiros miseruhák, magasan tartott arany feszületek, csilingelő csengők és ide-odalengő tömjénezők, nyomukban fekete kisfiúk fehér csipkeruhában, fekete kislányok kikeményített

fehér ruhában, cipőben, harisnyában, most jöttek a plébánia-iskolából színes szalaggal kondor hajukban, egy apáca vezette őket esernyő alatt.

Croyance letérdelt a többiekkel együtt, amint elment előtte a körmenet és szeretett volna utánuk menni a téren keresztül a templom lépcsői felé, de a zombiek csak ültek és bámultak és nem láttak semmit.

Amikor délidő lett, kosaras asszonyok jártak fel és le a tömegben, vagy ülve árusították édes süteményüket, fügéjüket (mi nem is füge, hanem édes banán), narancsot, szárított heringet, kétszersültet, casava kenyeret és clairint, egy penny egy pohárral.

Croyance ott ült ízes szárított heringjével és sóval meg szódával sütött kétszersültjével és a megfelelő mennyiségű clairinnel bádogcsészéjében és megesett a szíve a zombiekon, akik oly derekasan dolgoznak Josephért a cukornádmezőkön és most nincsen semmijük, amikor a többiek köröskörül mind lakmároznak és megsajnálta őket és amikor megsajnálta őket, éppen arra ment egy asszony és azt kiabálta:

- *Tablettes! Tablettes pistaches! T'ois pour dix cobs!*

A tablette barna nádcukorból készült kandis, néha pistache-sal, ami Haitiban mogyorót jelent, vagy korianderrel.

És Croyance ezt gondolta magában:

- Ezekben a pistache-okban nincs semmi só, édesek és nem árthatnak a zombieknak, ha egyszer megkóstolják.

Így hát kikötötte a kendőjét, kivett egy pénzdarabot, egy gourdont, a gourde negyedrészét és vett néhány tablette-et, kettétörte azokat és kiosztotta a zombiek közt, akik elkezdték szopogatni.

De a tablette-ket sütő pék megsózta a pistache-okat, mielőtt belekavarta a pépbe és amint a zombiek megérezték a só ízét, egyszerre megtudták, hogy ők halottak, szörnyűséges kiáltást hallattak, felkeltek és arcukat a hegy felé fordították.

Senki sem merte megállítani őket, minthogy fényes nappal járó-kelő holttestek voltak és ők maguk és az emberek is tudták, hogy holttestek. És eltűntek a hegy irányában.

Amikor a Morne-au-Diable lejtőjén fekvő falujuk közelébe értek ezek a halott férfiak és asszonyok, akik libasorban vonultak az alkonyatban, falvuk népe, amely szintén ott mulatott a piacon, látta, hogy egyre közelednek és felismerte közöttük ki az apját, ki meg anyját, a fivérét, a feleségét, a lányát, akit hónapokkal azelőtt temettek el.

Legtöbbjük mindjárt kitalálta az igazságot, mármint azt, hogy ezek zombiek, akiket haló poraikból kihurcoltak a sírból, de egyesek abban reménykedtek, hogy valami áldott csoda történt ezen a nagy ünnepen és odaszaladtak, hogy megöleljék és üdvözöljék a halottakat.

De a zombiek csak keresztülcsoszogtak a piactéren, nem ismerték fel sem az apjukat, sem feleségüket, sem anyjukat és amikor balra kanyarodtak, a temetőhöz vezető ösvényre, egy asszony, akinek a leánya ott ment a halottak menetében, a lány csoszogó lába elé vetette magát és úgy könyörgött, hogy álljon meg; de lányának sír-hideg lába és a többiek lába elcsoszogott fölötte és ment tovább; és amikor a temető közelébe értek, gyorsabban kezdtek el csoszogni és besiettek a sírok közé és saját sírja fölött mindegyik elkezdte kaparni a köveket és a földet, hogy visszatérhessen; és amikor hideg kezük megérintette saját sírjuk földjét, lehullottak és ott feküdtek, megannyi rothadó hulla.

Aznap éjjel a zombiek atyja, fia és fivére, amikor már visszahelyezte a testeket a sírba, követet küldött öszvérháton le a hegyről és a követ másnap visszatért Ti Joseph nevével és egy inggel, amelyet Ti Josephtől lopott el és amelyet izzadtsága járt volt át.

Összegyüjtöttek a faluban sok ezüstpénzt és Ti Joseph nevével és ingével elmentek a Trou Caimanon túlra egy bocorhoz, aki halálos tű-ouangát készített, vagyis egy fekete ouanga-zacskót, azt összevissza szurkálta tűkkel, száraz kecsketrágyával töltötte meg és körülkötözte vérbemártott kakastollakkal.

És nehogy a tű-ouanga esetleg lassan működjék, vagy erőtlenné váljék Joseph ellenvarázslata következtében, leküldtek embereket a síkságra, akik türelmesen lestek Josephre és egy éjjel levágták a fejét egy machetével...

Amikor Polynice története végére ért, egy pillanatnyi hallgatás után így szóltam hozzá:

- Maga nem olyan paraszt, mint a többiek itt a Cul-de-Sac síkságon; maga értelmes ember, vagy legalább is én annak tartottam eddig. Hát akkor mondja meg őszintén, mennyit hisz el ebből a történetből?

Komolyan felelt:

- Én magam nem láttam éppen ezt az esetet, de sok tanúja volt és miért ne hinném el, amikor magam is láttam már zombiekat? Majd ha maga is látta őket, arcukat és tekintetüket, amelyben nincsen élet, nemcsak hinni fog ezekben a zombiekban, akiknek a sírban kellene nyugodniuk, hanem szíve mélyéből sajnálni is fogja őket.

Mielőtt végleg búcsút vettem La Gonavetól, csakugyan láttam ezeket a „járókelő halottakat" és bizonyos értelemben csakugyan hittem bennük és sajnáltam is őket szívem mélyéből. Ez nem másnap éjjel történt, jóllehet Polynice ígéretéhez híven átlovagolt velem a Plaine Mapoun át az elhagyott, hallgatag cukornádmezőkre, abban a reményben, hogy megmutathat nékem néhány dolgozó zombiet. De sem akkor, sem más éjszaka nem láttunk egyet sem. Hanem fényes nappal, egy délután, amikor megint arra jártunk, a Picmybe vezető alsóbb ösvényen. Polynice megrántotta lova zabláját és egy érdes, köves, terraszos lejtőre mutatott - amelyen négy munkás, három férfi és egy nő, machetékkel vagdosta a földet, gyapottörzsek között, vagy száz yardnyira az ösvénytől.

- Várjon itt, amíg én felmegyek - mondta izgatottan, mert a véletlen segítségére jött, hogy beválthassa ígéretét. - Azt hiszem, ez Lamercie a zombiekkal. Ha intek, szálljon le a lováról és jöjjön oda.

Felment a lejtőn, odakiáltott a nőnek:

- Én vagyok, Polynice - és amikor később intett nekem, én is utánamentem.

Amint felkapaszkodtam, Polynice éppen beszélgetett a nővel. A nagycsontú, keményarcú fekete lány abbahagyta a munkát és konok, barátságtalan arccal nézett ránk. Az első benyomásom a három feltételezett zombieról, aki némán dolgozott tovább, az volt, hogy csakugyan van bennük valami nem természetes, különös. Úgy robotoltak, mint az igásbarmok, mint az automaták. Nem láthattam arcukat, ha nem hajlok le, mert munkájuk fölé görnyedtek. Polynice megérintette az egyikük vállát, hogy emelkedjék fel. Az ember engedelmesen, mint egy állat, kiegyenesedett - és amit akkor láttam, a régebben hallottakkal együtt olyan megdöbbentő hatást tett rám, hogy csaknem rosszul lettem. A legrémesebb a szeme volt. Csakugyan, mintha egy halott szeme volna, nem vak, de merev, nincs fókusza, nem lát. Egyébként az egész arc eléggé rémes volt. Üres, mintha nem volna mögötte semmi. Nemcsak kifejezéstelen, hanem mintha képtelen is volna bárminemű kifejezésre. Előzőleg, Haitiban már annyi min-

dent láttam, ami kívül állt a rendes, normális tapasztalaton, hogy egy másodpillanatig pánik és émelygés fogott el és ezalatt azt gondoltam, vagy inkább éreztem:

- Szent Isten, hátha mégis igaz ez a duma, és ha ez igaz, az borzasztó, mert akkor minden felborul.

Mindenen a leszögezett természeti törvényeket és folyamatokat értettem, amelyeken alapul a modern ember egész világa. Azután hirtelen eszembe jutott - és eszem úgy kapaszkodott ebbe az emlékbe, mint a vízbefulladó a deszkaszálba - egy kutyának a pofája, amelyet egyszer a Columbia-egyetem szövettani laboratóriumában láttam. Hetekkel azelőtt kivették egész elülső agyát egy kisérleti műtét alkalmával; a kutya mozgott, élt, de szeme olyan volt, mint az a szem, amelyre most rámeredtem.

Magamhoz tértem lelki pánikomból. Kinyujtottam kezem és hozzáértem az egyik alácsüngő kézhez. Kérges, kemény, emberi kéz. Megfogtam és így szóltam: - Bonjour, compère. - A zombie csak bámult rám és nem felelt. A fekete nőszemély, Lamercie, az őrük, most konokabbul, mint valaha, odébb tolt engem.

- *Z'afai' neg' pas affai' blanc'*. (Négerek dolga, nem fehérek dolga.)

De én már eleget láttam. „Őr" ez a dolog kulcsa. „Őr", ez a szó jutott magától eszembe, amikor Lamercie tiltakozott és épily magától jutott eszembe, hogy a zombiek semmi mások, mint szegény, közönséges, észnélküli emberi lények, idióták, akiket arra kényszerítenek, hogy dolgozzanak a mezőkön.

Ez jó, észszerű magyarázat, de a történetnek még koránt sincs vége. Akkor kielégített engem ez a magyarázat és el is mondtam Polynicenak, amint lefelé mentünk a lejtőn. Eleinte nem mondott ellent, sőt kételkedve azt mondta: - Meglehet. - De amikor leértünk a lovakhoz, mielőtt felszálltunk volna, megállt és így szólt:

- Hallgasson ide. Tisztelem a maga bizalmatlanságát azzal szemben, amit babonának nevez és a törekvését, hogy megtalálja az igazságot, de ha az, amit most mond, volna az egész igazság, akkor hogyan lehet az, hogy rengeteg ember, aki látta, mikor eltemették egy rokonát, évek mulva viszont látta azt a rokont, amint zombieként dolgozott, és néha meg is ölte azt az embert, aki rabszolgaságban tartotta hozzátartozóját?

- Polynice - mondtam -, éppen ez az a része a történetnek, amit nem tudok elhinni. A zombiek ezekben az esetekben legfeljebb hasonlítottak a halott személyekhez, esetleg a halott „hasonmásai" voltak, tudja mi az, amikor két ember megdöbbentően hasonlít egymásra. De mifelénk az okoskodásnak megdönthetetlen szabálya az, hogy nem ismerjük el egy dologról, hogy természetfölötti, mindaddig, amíg egy természetes magyarázat, bármilyen bonyolult is, elfogadhatónak látszik.

- Na, jó - felelte -, majd ha már éveket töltött Haitiban, rá fog jönni, hogy ezt az okoskodást nagyon nehéz egynémely olyan dologra alkalmazni, amit itten láthat.

Amint mondtam, ezzel még korántsincs vége a történetnek - és azt hiszem, annál jobb, minél egyszerűbben mondom el.

Egész Haitiban nincsen természettudományosabban képzett agyvelő, egészségesebben oknyomozó racionalista doktor Antoine Villiersnél. Amikor egyszer később vele ültem dolgozószobájában, amelyet francia, német és angol tudományos könyvek százai párnáztak körül, és elmondtam neki, mit láttam és mit beszéltem Polyniceszel, így szólt:

- Kedves uram, én nem hiszek csodákban, sem természetfölötti történésekben és nem is akarom megdöbbenteni angolszász intelligenciáját, de az ön Polyniceja, minden babonája ellenére, esetleg közelebb járt az adott esetben az igazsághoz önnél. Kérem, értsen jól meg.

Nem hiszem, hogy valaha is valakit szó szerint feltámasztottak halottaiból - sem Lázárt, sem Jairus leányát, sem Jézus Krisztust magát -, de nem vagyok bizonyos benne, bármily paradoxul hangzik is, hogy nincs-e valami szörnyűséges, valami, ha úgy tetszik, vétkes boszorkányság, legalább is bizonyos esetekben, ezekkel a zombiekkal kapcsolatban. Egyáltalán nem vagyok bizonyos abban, hogy egyiküket-másikukat, akik most a mezőn robotolnak, nem csakugyan a sírjukból rángatták elő, ahol koporsójukban feküdtek, úgy, amint gyászoló családjuk eltemette őket.

- Hát akkor ez talán valami felfüggesztett lelki élet? - kérdeztem.

- Mutatok önnek valamit - felelte -, ami talán megadja a kulcsot e rejtélyhez.

Felállt egy székre, az egyik legfelsőbb polcról levett egy papirosba kötött könyvet. Egyáltalán nem valami titokzatos vagy ezoterikus művet, hanem a haitii köztársaság érvényben lévő büntetőjogi kódexét. Lapozott benne és végül is rámutatott egy bekezdésre, amely így szólt:

249. §. Gyilkosság kísérletének tekintendő az is, ha valaki valakivel szemben olyan szereket használ, amelyek nem idéznek ugyan halált elő, de több-kevesebb ideig tartó letargikus állapotot okoznak. Ha ilyen szerek használata következtében a megmérgezett személyt eltemették, a cselekmény gyilkosságnak tekintendő, függetlenül a következményeitől.

III. FEJEZET.
Toussel sápadt felesége.

Nagyon nehéz határozott képet alkotnunk arról, vajjon a haitibeli magasabb néposztályok milyen mértékben hisznek titokban a boszorkányságban és a Voodooban. Hallottam már azt is, hogy ezer közül egy sem. De mondták azt is, hogy ezerből kilencszázkilencvenkilenc, és mindkét véleményt olyantól hallottam, aki maga is ennek az osztálynak tagja. De meggyőződésem szerint egyik felelet sem közelíti meg az igazságot.

- Én azt hiszem, de csak mint szerény véleményt merem megkockáztatni, hogy igen kevesen hisznek a Voodooban, mint vallásban, de igen sokan félnek tőle, mint mágiától.

Porte-au-Prince boudoirjaiban és szalonjaiban mégis sok különös történetet lehet hallani a Voodoonak mindkét fázisáról és valahányszor ez a beszédtárgy merül fel többé-kevésbbé meghitt beszélgetés közben, valaki mindig elmondja azt a történetet, hogy Béranger atya, a világias eleganciájáról, klasszikus franciaságú hitszónoklatairól és belső jámborságáról egyaránt híres katolikus pap, hogyan és miért döbbentette meg egy vasárnap reggel előkelő hallgatóságát azzal, hogy felment a szószékre és a legnyersebb kreol szójárásban hordta le őket.

De mielőtt erről beszélnék, egy pillanatig még vissza kell térnem a parasztokhoz. Ha az ember Haitiban piacon jár, akár városi piacon, ahol falusi nők is megfordulnak áruikkal, itt-ott feltűnő, fantasztikus ruhájú nőket lát meg. Az egyik fehér ruhát hord, de az egyik válla, mondjuk fekete vagy lángvörös, mégpedig nincs ilyen színűre festve, hanem valami nagy, bolondos foltot varrtak rá. Egy másikon pedig olyan ruha van, amelyet rikítószínű, nagy, szögletes, vad összevisszaságban kiszabott foltokból varrtak össze; egy harmadik függőlegesen részekre osztott fűzőt hord, úgyhogy felső testének kétharmada fehérben van, a harmadik harmada pedig, mintha elvágták volna, feketében. Mindez nem tesz vidám vagy ünnepi hatást, hanem csak feltűnő és groteszk. Az ilyen ruhás nő rendszerint konok és rosszkedvű, ha túlságosan nézik vagy kérdezősködnek tőle. Vannak azután olyanok, akiket sokkal ritkábban látni, akkor is rendszerint magányos hegyi ösvényeken, amint durva zsákot hordanak ruhaként, a fej és a karok számára lyukakat vágtak belé.

Ezek mind vezeklő ruhák, amelyeket a papaloi írt elő, vagy azért, hogy kiengeszteljék valamelyik Voodoo isten haragját, vagy pedig azért, hogy ezzel is elősegítsék egy varázslat hatását, elhárítsanak valami fenyegető veszedelmet vagy siettessék valami várt dolog bekövetkezését. A fehér katolikus papok ismerik e ruhák jelentőségét és rendszerint kitiltják az ilymód öltözött nőt a templomból vagy kápolnából. Emlékszem, egyszer Pessel atyával, Trouin plébánosával és doktor Parsonsszal sétáltam egy hegyi ösvényen kápolnája közelében, amikor találkoztunk egy nyájához tartozó fiatal lánnyal, aki ilyen bohócruhát hordott. Pessel atya egyébként türelmes öreg pap volt, de akkor igen mérges lett, megragadta a lányt a karjánál, megrázta és alaposan megleckéztette. Erre a magyarázatra szükség volt, hogy megérthessük azt, ami most következik.

A történet, amelynek folyamán Béranger atya lehordta jóval magasabbrangú városi hallgatóságát, bizonyos Ilyen meg Olyanné asszonyra vonatkozik. Nem szükséges ezt a büszke hölgyet megbántani azzal, hogy elárulom családi nevét, amely igen jócsengésű Haiti fővárosában; elég az hozzá, hogy igen szép nő és, amint hallom, világi sikereinek mit sem ártott az a tény, hogy férjhez ment, sem pedig az, hogy Béranger atya nyájának legáhítatosabb tagjai közé tartozott; azt mondják, Béranger atya időnkint kölcsönadta neki Szent Terézia misztikus írásait és a hölgyet olykor-olykor kegyes mélabú szállta meg, amikor is azon tűnődött, hogy

lemond minden világi hiúságról és belép a karmelita apácák kolostorába. De mindez valami titokzatos lélekteljesség nimbuszával vette körül és varázsát csak növelte a társaságban.

Mármost a történet azt mondja, hogy egy este Ilyen és Olyanné asszony megjelent egy bálon, még szebb volt, mint máskor, új párisi ruhában, amely kitűnően állt, de egy árnyalattal kevésbbé volt kivágva a szokásosnál. Ez még nem okozott nagyobb feltűnést, mert Ilyen meg Olyanné Asszony inkább irányította a divatot, mintsem követte. Az elegáns férfiak közül sokan versengtek azért a kegyért, hogy táncolhassanak vele és táncrendje rövidesen meg is telt. Pezsgőt nem akart inni, de elragadóan táncolt és különös fény égett csillagszemében. Késő éjszaka, vagyis inkább kora reggel, mert éjfél már régen elmúlt, halálos ájulásba esett és eszméletlenül vitték át egy csendes szobába, részvétteljes hölgyek kíséretében. Meglazították fűzőjét és ruhaderekát és akkor közvetlenül a bőre fölött egy másik fűzőt találtak: ez nyersszövésű sisal-rostokból készült, egy a kaktuszok családjához tartozó érdes növényből, amelyből durva kötelet készítenek.

És erre a belső fűzőre, amely durvább érintésű volt, mint mindaz a szőrcsuha és tövis, amelyet Szent Terézia idejében hordtak az apácák, odavarrva az áruló Voodoo-foltok.

Természetesen a botrányt suttogva továbbadták és idővel eljutott Béranger atya fülébe is. Akkor aztán egyéb, végkifejletükben talán kevésbbé szenzációs, de a hitbuzgalom szempontjából nemkevésbbé riasztó suttogások is megindultak, beszéltek hölgyekről, akik durva zsákot, színes foltokat, vagy kis ouanga-zacskókat hordanak elegáns ruhájuk alatt. És Béranger atyában egy talán kissé túlzó elképzelés támadt: hogy nyája éjszaka titokban felkerekedik a holdfényben és visszamegy a dzsungelbe. Akárhogy is, vasárnap mise után méltóságteljesen felment a szószékre, hogy prédikáljon és díszes hallgatósága azt várta, hogy rövidesen azokat a féneloni tisztaságú francia mondatokat fogja hallani, amelyek szónoklatait jellemezték, ám ekkor a lelkész megragadta a szószék rácsát, előrehajolt, szélnek eresztette minden méltóságát és szájából, a kegyes haragtól ihletve, mondat mondat után gördült ki a legnyersebb, legközönségesebb, legtájszólásibb kreol tájszólásban, amit csak el lehet képzelni.

A hallgatóság az első pillanatban nyilván azt hitte, hogy vagy ők bolondultak meg vagy a pap. Olyan volt, mintha a párisi Saint Germain-negyed plébánosa főúri közönségének fülét hirtelen a nagyvásárcsarnoki kofák argotjával rohamozta volna meg. Sőt még annál is rosszabb: mert valami speciális és igen élénk támadás és vád volt abban, hogy ezt a nyelvet használta. Mert Párisban az előkelő hallgatóság soraiban bizonyára számos ember akadt volna, aki meg sem érti ezt a jásznyelvet. De Haitiban mindenki tud kreolul, csakhogy a felsőbb osztályokban nem szívesen ismerik be és inkább úgy tesznek, mintha éppen csak hogy értenék ezt a nyelvjárást, és maguk közt nem használják. Úgyhogy Béranger atya mindjárt a kezdet kezdetén meztelenre vetkőztette lelküket.

- Mi az, maguk itt ülnek selyemben és magassarkú cipőben - mennydörögte -, de csak Isten tudja, mit hordanak alatta... Hölgyek? Bah! Babonás vadak, kívül kicicomázva... Pogány, ocsmány kígyóimádók, bálványimádók, bizony, olyanok is vannak maguk közt... Szétterpesztett lábbal akartok az égbe sántikálni, egyik lábbal a templomban, a másikkal pedig a houmfortban, mi?...

Azt mondják, a támadásból átcsapott a rábeszélésbe, és több mint egy félóra hosszat beszélt kreolul. Kétségkívül nemes szónoklat lehetett.

De bizonyos vagyok benne, hogy a jámbor Béranger atya túlzásba vitte a felháborodást, a hiszékenységet és az általánosítást. És ennek megfelelően én is nagyot vétenék és kevesebb mentségem volna, ha azt a benyomást kelteném az olvasóban, mintha a haitibeli magasabb társadalom titokzatos módon át meg át volna szőve a Voodooval. Állították ugyan ezt már többször nyomtatásban, de az ilyen általánosítások sosem megbízhatóak. Sok meghitt barátom

volt Haitiban ebből a társadalmi osztályból és úgy vettem észre, hogy egyes feltűnő kivételeket nem számítva, nagy általánosságban sokkal kevésbbé hisznek a Voodooban, mint én, sokkal kevesebb közük van hozzá, mint nekem, sőt egyáltalán semmi közük sincs hozzá - hacsak nem fenyegeti egyiküket közvetlen veszedelem a Voodoo révén - és sok esetben teljesen tudatlanok a Voodoora vonatkozólag, vagy közönyösen tudatlanok, vagy kíváncsian tudatlanok, ki-ki a vérmérsékletének megfelelően. Emlékszem egy családi vacsorára Baussanséknál; ott volt Pradel, meg Léonce Borno, az elnök unokaöccse, most főkonzul New-Yorkban; meg egy unokahúga az elnöknek, bizonyos Mlle Mathon. Én éppen akkor jöttem vissza a hegyekből és kérdezősködésükre elmeséltem nekik egy egyszerűbb Legba-szertartást, meg beszéltem a felvonulásokról és táncokról, az énekekről, a különféle Voodoo-istenségek nevéről és tulajdonságairól; és mindnyájan olyan elbűvölve és meglepve hallották, mintha valami távoli ország exotikus szokásairól mesélnék, olyan országról, ahol ők még sosem jártak. Ezek a dolgok teljesen kívül állnak bájos civilizált világukon és azt hiszem, ez a társaság úgy tekinthető, mint az egész társadalmi réteg képviselője.

De azért mégis napvilágra bukkantak olykor titokzatos és különös történetek nemcsak a dzsungel parasztjaival, hanem a városok többé-kevéssbé magasrendű lakosaival kapcsolatban is. És akkor az ember kénytelen kételkedni abban, amit az imént igyekeztem bizonyítani; az ember eltűnődik, mennyi minden egyéb különös dolog történhet, ami nem kerül napvilágra. Haitibeli barátaim ezekben a dolgokban meglehetősen érzékenyek. Talán jól esik nekik, ha bizonyos párhuzamosságot találok Port-au-Prince és New-York között. Néha, minden száz évben egyszer, egy véletlenség vagy a törvénynek valami közbelépése folytán a megdöbbent amerikai közönség tudomására jut, hogy Manhattanben, ebben meg ebben a vastagfalú nagyúri kastélyban, vagy egy nagy elszigetelt falusi birtokon, Westchesterben vagy Nyackban titokban egészen szörnyű és elképzelhetetlen dolgok mentek végbe; vadul fantasztikus esetek, teljeséggel kívül esnek civilizált korunkon, amelyben oly szívesen éldegélünk; esetek, amelyekhez képest Caligula vagy Giles de Retz közönséges műkedvelők. - Milyen lehetetlenség ez! - kiáltunk fel ilyenkor - milyen megdöbbentő! - De a legközelebbi, elkerülhetetlen gondolatunk ez lesz: Vajjon a többi vastagfalú, sokszobás, nagy, modern kastélyban, amely mellett naponta elutazunk az autobusz tetején és nem tudunk többet belsejük mélyéről, mint hogyha Kínában volnának valami Isten háta mögötti hegy ormán, vajjon nincsenek ezekben is olyan titkok, amelyek sohasem fognak kiderülni? És mennyivel elkerülhetetlenebb, bár talán nem egészen illő, ez a gondolat Haitiban, ahol örökös háttérként ott van a Voodoo és a régi őserdei boszorkányság!

A legkülönösebb és legelképzelhetetlenebb ilyen természetű történetet Haitiban haitibeliektől hallottam, akik azt mondták, közvetlen forrásból tudják, mi az igazság Matthieu Toussel őrült felesége körül, hogyan és miért őrült meg. Igyekszem helyreállítani úgy, ahogy nekem mondták, abban a drámai, kidolgozott formában, amelyet talán a sokszoros elmondás következtében nyert el.

Egy idősebb és tekintélyes haitibeli úriembernek, akinek francia a felesége, volt egy fiatal unokahúga, egy Camille nevű, világosbőrű, osotoroon lány; bemutatták az előkelő társaságnak Port-au-Princeben, a lány nagyon népszerű lett és azt remélték, hogy kitűnően fog férjhezmenni.

De a lány saját családja szegény volt; nagybátyja, ezt mindenki tudta, nem igen adhatott neki hozományt; jómódú ember ugyan, de nem gazdag, és saját családjáról kellett gondoskodnia. Márpedig Haitiban a francia hozományrendszer volt szokásban és bár a fiatal gavallérok versenyeztek egymással, hogy nevük szerepeljen Camille táncrendjén, nemsokára nyilvánvaló lett, hogy egyiknek sincsenek komoly szándékai.

Amikor a lány huszadik évéhez közeledett, Matthieu Toussel, egy gazdag kávéültetvényes a Morne Hôpital vidékéről, udvarolni kezdett neki és nemsokára meg is kérte a kezét. A férfi sötétbőrű volt és kétszerannyi idős, mint a lány, de gazdag, kedves és jólnevelt. A Toussel-telep főépülete, amely a hegyoldalban lenézett egész Port-au-Princere, nem zsúpfedelű, vályogfalú ház, hanem szép fa-bungalow, palatetővel, fehér verandákkal, egy kert közepén, a kertben vidám poinsettiák, pálmák, szőlőlugasok. Toussel útat épített a házhoz, nagy kocsit tartott és gyakran lehetett látni a divatos kávéházakban és klubokban.

Hírlett ugyan, hogy valami kapcsolatot tart fenn a Voodooval vagy a boszorkánysággal, de ilyesmit úgyszólván minden haitibeliről beszélnek, akinek befolyása van a hegyvidéken és az ilyen emberek esetében, mint amilyen Toussel, ritkán veszik a szóbeszédet komolyan. Toussel nem kért hozományt, megígérte, hogy gavalléros lesz a leányhoz és szűkös viszonyok közt élő családjához és a család rábeszélte a lányt a házasságra.

A fekete ültetvényes hazavitte halványarcú fiatal feleségét a hegyre és egy évig, úgy látszik, az asszonyka nem is volt boldogtalan, legalább is nem adta ennek semmi jelét. Még mind egyre lejártak Port-au-Princebe, alkalomadtán megjelentek a klub soirée-in is. Toussel megengedte az asszonynak, hogy annyiszor látogassa meg családját, ahányszor csak kedve van, pénzt kölcsönzött a lány apjának és öccsét elküldte Párisba iskolába.

De lassankint a lány családja mégis gyanítani kezdte, hogy nincsen minden olyan rendben, mint ahogy látszik. Kezdték észrevenni, hogy az asszonyka ideges a férje jelenlétében és mintha valami bizonytalan, de növekvő félelmet érezne vele szemben. Tűnődtek, vajjon Toussel rosszul bánik-e vele vagy pedig elhanyagolja. Az anya igyekezett lánya bizalmába férkőzni és a lány lassan-lassan ki is öntötte szívét. Nem, férje sosem bánt vele rosszul, sosem szólt egy hangos szót sem; mindig kedves és figyelmes, de vannak esték, amikor különösen szórakozott és ilyenkor megnyergelteti a lovát és ellovagol a hegyek közé, néha csak napfelkelte után jön vissza, és ilyenkor még különösebb és még szórakozottabb, mint az előző este. És néha úgy néz rá, amikor ott ül vele szemben, hogy az asszonyka úgy érzi, ez valamikép összefüggésben lehet titkos gondolataival. Félt férje gondolataitól és félt a férjétől. Intuíciója segítségével tudta, amint nők mindig tudják, hogy nincs más nő ezekben az éjszakai kirándulásokban. Nem volt féltékeny. Valami észszerűtlen félelem tartotta a hatalmában.

Egy reggel, amikor azt hitte, hogy férje egész éjszaka kint volt a hegyekben, véletlenül kinézett az ablakon, így mesélte anyjának, és azt látta, hogy férje kilép egy alacsony épület ajtaján, amely ott áll a saját nagy kertjükben, bizonyos távolságra a többi épülettől; a férfi azt mondta, az az irodája, ott tartja üzleti könyveit és irományait, és az ajtaját mindig bezárta.

- Hát akkor - mondta az anyja és fellélekzett -, nincs semmi baj. Valószínűleg üzleti gondjai vannak, azok a titkos gondolatok, és semmi más... Valami újfajta kávéval kísérletezik és talán nem sikerül, hát most egész éjszaka az íróasztala mellett ül, számol és terveket készít, vagy ellovagol, hogy fél éjszaka tárgyaljon a többiekkel. A férfiak ilyenek. Ez a dolog magyarázata. A többi pedig csak a te ideges képzelődésed.

Ez volt az utolsó értelmes beszélgetés anya és leánya közt. Ami azután történt, az első házassági évforduló végzetes éjszakáján, azt úgy kellett összeállítani egy halálrarémült, hisztérikussá lett szerencsétlen nő félig-világos pillanatai alapján, mielőtt véglegesen és teljesen meg nem őrült. Az, amin keresztülment, eltörölhetetlen jegyet hagyott agyában; de eleinte mégis voltak időszakok, amikor egészen épelméjűnek látszott, a későbbi tragédia csak fokozatosan következett be.

Házassági évfordulójuk estéjén Toussel ellovagolt, és azt mondta feleségének, ne várja meg; az asszony azt hitte, férje szórakozottságában elfelejtette, milyen nap van ma, ez bántotta is, de nem szólt semmit. Korán lefeküdt és idővel el is aludt.

Éjféltájban férje felébresztette. Ott állt ágya mellett, lámpával a kezében. Úgy látszik, már egy ideje itthon lehetett, mert most már elegáns frakkban volt.

- Vedd fel a menyasszonyi ruhádat és szépítsd ki magad - mondta -, estélyre megyünk.

Az asszony álmos és bódult volt, de ártatlan öröm fogta el; úgy képzelte, férje későn eszmélt rá az évfordulóra és akkor valami meglepetést készített neki. Azt gondolta, talán leviszi a tengerparti klubba egy késői táncpartira, hiszen oda gyakran mentek az emberek éjfél után.

- Szép kényelmesen öltözz fel - mondta férje -, légy olyan szép, amilyen csak tudsz. Nem kell sietned.

Egy órával később az asszony kiment férjéért a verandára.

- Hol a kocsi? - kérdezte.

- Nem kell kocsi, az estély itt lesz.

Az asszony látta, hogy világosság ég a melléképületekben, illetve az „irodában", a kertben. Férje nem adott időt arra, hogy kérdezősködjék vagy tiltakozzék. Karonfogta, átvezette a sötét kerten és kinyitotta az ajtót. Az iroda, ha ugyan valóban az volt valaha, most ebédlővé volt átalakítva, magas gyertyák enyhe világosságot adtak. Egy nagy, régimódi pohárszék állt benne, tükörrel, metszett üvegpoharakkal, hideg húsos és salátás tálakkal, borospalackokkal és rumos kancsókkal.

A szoba közepén elegánsan terített asztal állt damasztterítővel, virágokkal, csillogó ezüsttel. Négy ember, szintén frakkban, de rosszul szabott frakkban, már ott ült az asztal mellett. Az asztalfőn és az asztal végén egy-egy üres szék állt. A négy ember nem emelkedett fel, amikor az asszony férje karján, menyasszonyi ruhájában belépett a terembe. Magukba süllyedve ültek székükön, és még csak fejüket sem fordították feléje, hogy üdvözöljék. Félig töltött boros-poharak álltak előttük az asztalon és az asszony azt gondolta, hogy már részegek is.

Gépiesen leült a székbe, amelyhez Toussel vezette, majd Toussel leült vele szemközt, úgy-hogy a négy vendég közöttük volt, mindkét oldalon kettő-kettő. Ekkor Toussel természet-ellenes, fojtott hangon így szólt és izgatottsága nőttön-nőtt, mialatt beszélt:

- Kérlek... bocsásd meg vendégeimnek, ami... talán neveletlenségnek látszik. Már nagyon rég volt, hogy... hogy bort ittak utoljára... hogy asztalnál ültek... ilyen... ilyen szép házi-asszonnyal... De most... most inni fognak veled... igen... felemelik... a karjukat... úgy, mint én az enyémet... koccintanak veled... sőt... fel is kelnek és... sőt... táncolnak veled... sőt... ők...

Hallgatag szomszédjának ujja mereven összeszorult egy borospohár törékeny szára körül, a pohár most feldőlt, a bor kiömlött. Az asszonyban eláradt az eddig visszatartott iszonyat. Megragadott egy gyertyát, odatartotta a leejtett, lehajtott arc elé és látta, hogy az ember halott. Négy megtámasztott holttesttel ült a vacsorázó-asztalnál.

Egy pillanatra elakadt a lélekzete, azután nagyot sikoltott, talpraugrott és futni kezdett. Toussel későn ért az ajtóhoz, hogysem útját tudta volna állni. Kövér volt és kétszer annyi idős, mint a nő. Az pedig sikítozva keresztülfutott a kerten, fehéren lobogva a fák között, ki a kapun. A fiatalság és a legnagyobb rémület szárnyat adott lábának és megmenekült...

Hajnalban a hegyoldalról hosszú menetben jöttek az asszonyok le a piacra, telt kosarakkal és szamarakkal; azok találtak rá, amint eszméletlenül feküdt messze lent, ott, ahol a dzsungel ösvénye eléri az országutat. Vékony ruhája elrepedt és összeszakadt, kicsi fehér menyasszonyi cipellője csupa piszok, egyik magas sarka leszakadt ott, ahol beakadt egy folyondárba és elesett...

Megmosták arcát, hogy magához térítsék, feltették egy csomaghordó csacsira, mellette mentek, támogatták. Csak félig volt eszméleténél, félrebeszélt, az asszonyok pedig vitatkozni kezdtek maguk között, amint a parasztok szokták. Némelyikük azt gondolta, francia hölgy lehet, akit kidobtak vagy kiesett egy automobilból; mások azt hitték, egy „Dominicaine”, ami a kreolban a régi gyarmati idők óta előkelő prostituáltat jelent. Egyikük sem ismerte fel benne Madame Tousselt, talán nem is látták még soha. Azon vitatkoztak, vajjon hagyják-e a katolikus apácák kórházában a város szélén, minthogy oda közeledtek, vagy pedig hogy talán biztonságosabb volna - a számukra - ha egyenesen a rendőrfőkapitányságra vinnék és elmondanák az esetet. Hangos vitájukra úgy látszik, bizonyos fokig magához tért és megértette, miről van szó. Megmondta a nevét, a lánykori nevét és kérte őket, vigyék el apja házába.

Ott ágyba fektették és orvosokat hívtak és a család a nő hisztérikus felkiáltásaiból bizonyos fokig megértette, mi történt. Még aznap elküldtek Tousselért, hogy szembesítsék, ha lehet, és hogy átkutassák lakását. De Toussel már eltűnt, és eltűnt valamennyi szolgája, egy nagyon öreg embert kivéve, aki azt mondta, hogy Toussel Santo Domingóba ment. Betörtek az állítólagos irodába, még ott találták a hat személyre terített asztalt, a bor kiömlött a terítőre, egy üveg felborult, a székek feldőltek, a pohárszéken ott álltak érintetlenül a tálak, de ezen túl nem találtak semmit.

Toussel sohasem tért vissza Haitiba. Azt mondják, most Cubában él. Bűnvádi eljárást indítani ellene teljesen hiábavaló volna. Hogyan is lehetne azt remélni, hogy ítéletet hozzanak ellene megzavart elméjű feleségének alá nem támasztott tanúvallomása alapján?

És itt a történet, amint elmondták nekem, vállvonogatással és titokzatos befejezetlenséggel végződik.

Vajjon mit tervezett ez a Toussel? Micsoda baljóslatú, talán bűnös nekromanciát, amelyben felesége lett volna az áldozat vagy az eszköz? Mi történik, ha nem szökik meg?

Feltettem ezeket a kérdéseket, de nem kaptam válaszul semmi elfogadható magyarázatot vagy feltételezést. Beszélnek bizonyos borzalmas, nyomtatásban el sem mondható gyalázatosságokról, amelyeket egyes varázslók visznek véghez, akik azt állítják magukról, hogy fel tudják támasztani a halottakat, de amennyire meg tudom ítélni, ez mind csak szóbeszéd. És ami azt illeti, hogy mi történt azon az éjtszakán, minden attól függ, mit hiszünk el egy eszét vesztett nő tanúvallomásából.

Így hát mi marad az egészből?

Ami marad, azt egy mondatba össze lehet foglalni:

Matthieu Toussel házassági évfordulóján vacsorát adott ifjú felesége tiszteletére, hat személyre terítettek és amikor az asszony a négy másik vendég arcába nézett, megőrült.

IV. FEJEZET.
Célestine ezüst tállal.

Két meggyujtott, majd eloltott és vörös fonállal keresztalakban összekötözött gyufaszál feküdt észrevétlenül 1921 tavaszán egy délután a Port-au-Princei új elnöki palota nagy márvány-lépcsőjén.

Annál inkább észrevehetően ott állt ugyanannak a fehér márványlépcsőnek legfelső fokán Sudre Dartiguenave ő excellenciája, a Fekete Köztársaság elnöke.

Lent a pázsiton trombitaszó harsogott, a lépcső lábánál halkan dorombolt az elnöki limousine motorja, arra várva, hogy ő excellenciáját elvigye a tiszteletére adott fogadtatásra, a francia követségre. Dartiguenave elnök délceg agglegény volt és a francia követség ünnepélyein mindig sok különböző színű csinos nő jelent meg.

Az elnökön kitűnően állt a kifogástalan frakk, a borotvaélesre vasalt nadrág, a gyöngyszürke kamásni és a lakkcipő, és glaszékesztyűs ujjával viasszal kihegyesített császárbajuszát simogatta. Sudre Dartiguenave szerette, ha azt mondják, hogy hasonlít III. Napoleonra (persze bronzban). Lassan lement palotája márványlépcsőjén a trombitaszó hangjaira. Balján haladt a fiatal Jones kapitány, az északamerikai haditengerészet tisztje, szőkén, ragyogóan és nagy-szerűen egyéni egyenruhájában, amelyet mint a Palotaőrség parancsnoka hordott. Az elnök jobbján pedig Ernest Lalo, a kedves, elbájoló, barnabőrű, haitibeli költő, Maurice Rostand barátja. A vasrácson kívül, a Champ de Marson, nagy tömeg állt, hogy láthassa, amint az elnök elmegy hazulról.

Hogy a két leégett végű és fonállal összekötött gyufaszál miért feküdt ott kicsiségében elvesz-ve a roppant márványlépcsőn, az szinte kisebb titok annál, hogy Dartiguenave elnök hogyan vette észre...

De észrevette, amint egy lépcsővel felette állt és már lépésre emelte a lábát; csak nagy nehézséggel őrizte meg egyensúlyát, mert úgy hátrahőkölt, mintha majdnem tarantellára lépett volna.

Azután abban a reményben, hogy csak képzelődik, nem egészen méltóságteljes mozdulattal lehajolt, hogy közelebbről szemügyre vegye a fenyegető tárgyat. Miután eredeti gyanúja ilymód megerősítést nyert, nem kért tanácsot senkitől sem, sem amerikai testőrétől, sem haitibeli költőbarátjától, sem a lent váró fekete szenátoroktól, sem a fehér tengerésztisztektől. Szépen megfordult és újra felment a fehér márványlépcsőn, bement a palotába és visszavonult az elnöki hálószobába, ahol a részvétteljes, bár kételkedő Jones kapitány segítségével levette lakkcipőjét és gallérját, fel és alá járt harisnyás lábbal, azután pedig hosszasan kibámult az ablakon...

Két kicsi, megégetett pálcika, fekete vagy piros zsineggel összekötve, nem ritkaság Haitiban. Az ember gyakran látja, rendszerint egy friss síron, némelyek szerint valami sötét átkot jelent, mások azt mondják, azért teszik oda, hogy a szellem meggyujthassa és megmelegíthesse kezét a hideg másvilágon; de akármi is a célja, még a rokonok sem merik eltávolítani, mielőtt meg nem kérdeztek egy bocort vagy egy papaloit. De Dartiguenave elnök bátrabb volt. Az amerikai szerződésre vigyázó hivatalos személyeknek nem kellett új elnököt keresniük. De nem vett részt a francia követség fogadtatásán, három teljes napig ki sem mozdult az elnöki palotából és ha csak nem volt sokkal vakmerőbb, mint ahogy gondolom, bizonyára megtett bizonyos óvóintézkedéseket, mert az ilyen dolgok néha mélyebbre mennek, mint ahogy azt fehér ember álmodhatná.

Haitiban természetesen mindig is suttognak túlzó meséket „Voodooról az elnöki palotában” és egyéb magas politikai helyeken, ezekből a mesékből a legtöbb nem igaz, de néhány nagyon különös dolog mégis történt a legutóbbi esztendőkben is. Az egyik legkülönösebb eset az, amely 1910-ben történt, Dartiguenave és gyufaszálai előtt. Antoine-Simone elnöksége alatt volt. Fényes nappal ment végbe harcias katonazene hangjai mellett, de kettőnél sokkal több gyufaszál szerepelt benne.

Antoine-Simone nem volt kevert arisztokratikus vér, francia kultúra és európai egyetemek bonyolult szüleménye. Fekete afrikai vadaktól származott, parasztnak született, régimódi fekete forradalmi „tábornok” a sziget déli részéről, és régebben egy section rurale főnöke volt. 1908-ban szedett-vedett seregével kitört Jacmelből, Nord Alexisnél legyőzte a kormánycsapatokat és betelepedett a régi fa-palotába, amely a Champ de Marson állt, a mai új palota helyén. Továbbra is tábornoki egyenruháját hordta az óriási arany vállrojtokkal és a Port-au-Prince-i éliten úgy állt bosszút a gúnyos mosolyokért, hogy megjátszotta az opera buffa zsarnokát, kényszerített minden haitibelit, sőt idegent is, hogy lecövekelve megálljon az utcán és levegye a kalapját, ha kocsiján arra halad.

A palotába betelepítette az ország első hölgyeként leányát, Célestinet. Fekete parasztlány volt, nagyszerű paraszti alakjától eltekintve nem valami szép; nem volt olyan művelt és kifinomult, mint az előkelő mulatt nők, akik Port-au-Princeben a hölgytársaság krémjét alkotják. De Célestinenek volt személyisége. Bár még nem érte el harmincadik évét, azt mondták, máris ő titokban egész Haiti *grande mamaloi*ja, legfőbb papnője.

És nemcsak Célestineről, hanem apjáról, Antoine-Simoneról, a köztársaság elnökéről is azt beszélték, hogy tevékeny részt vesz a fekete varázslatban. Általában úgy hírlett, hogy mágikus szertartások és gyakorlatok folynak még az elnöki palota falai között is, és ez talán igaz is lehetett.

Felszínre azonban mind az elnök, mind leánya áhítatos katolikusok voltak és rendszeresen látogatták a szentmisét a katedrálisban. Hasonlókép cselekedett a palota legtöbb hivatalnoka és személyzetének nagyrésze.

Egy nap X. ezredes, az elnöki háztartás egy fekete tagja, súlyosan megbetegedett. Becsületes betegségnek látszott, nem mutatkozott körülötte semmi baljóslatú vagy titokzatos. Évek óta vissza-visszatérő májzsugorodásban szenvedett. Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy meg fog halni, elhívták az egyházi férfiakat, hogy hallgassák meg gyónását, adják fel neki az utolsó kenetet és végezzék el a többi szomorú és vigasztaló officiumot, amit kellő szertartásossággal meg is tettek, tekintettel arra, hogy az elnök környezetének egy tekintélyes tagjáról volt szó. És aznap éjszaka X. ezredes meghalt, családja, orvosai és ápolónői körében. Mindez szomorú, de egészen természetes dolog volt, nem volt benne semmiféle misztérium.

A két nap mulva bekövetkező ünnepélyes gyászszertartások is természetesek és rendesek voltak. Azaz a boldogult ezredes földi maradványait tartalmazó nyitott koporsót közszemlére tették, egy szerdai napon, a palotában, csütörtök reggel pedig becsukták a koporsót, rácsavarták a fedelét, és nagy pompával, feltollazott ravatalon elvitték a katedrálisba, ott letették a fekete posztóval bevont főoltár elé, amelyen nagy ezüst feszület állt és gyászmisét mondtak lelkiüdvéért.

És mialatt a Kyrie Eleison, a Credo és az Agnus Dei ünnepélyes hangjai zendültek fel a katedrálisban, Antoine-Simone elnök és leánya, Célestine letérdelt és áhítatosan vetette a keresztet, mint a többiek.

A mise befejeződött a Dies Iraeval, a gyászkíséret megindult a temető felé. Latin-Amerikában nagyszerűen értenek ezekhez a dolgokhoz. Elől ment a palota zenekara, fényes, aranyozott ruhában, a Saul gyászindulóját játszva. Megfelelő távolságban követte az egyházi menet, nagy

fekete acolythus vitte a feszületet magasan a napfényben, majd kicsi fekete ministránsfiúk fehér csipke karingben, füstölőjüket lóbálva; azután a papok, a mise celebrálója, a diákonusok és aldiákonusok, valamennyien fekete és ezüst, gazdag gyászöltözetben.

Azután jött a tollas kocsi, amelyet hat tollas ló húzott, azután pedig a kíséret hintai, az elsőben a köztársaság elnöke és leánya, Célestine, illedelmes, szomorú, ünnepélyes arccal.

A botrány akkor kezdett csak kitörni, amikor a koporsót már leeresztették; és hogy hogyan tört ki, azt sosem lehetett megállapítani. Némelyek azt mondják, hogy az egyik koporsóvivőnek sehogysem tetszett a koporsó, amint megérintette, mások szerint a halott rokonai fogtak gyanút, ismét mások szerint pedig a szertartást végző pap érzett valami ősi illatot, ami nem a szentség illata volt.

Amint mondom, ez csak akkor történt, amikor a koporsót, szentelt vízzel meghintve és a kereszt jelével megjelölve, már leeresztették a sírba. Amikor már az utolsó ünnepélyes *Requiescat in pace*-t akarták mondani, hirtelen szünet állt be, a papok gyorsan összesúgtak, arcukon kétség, gyanú, rémület tükröződött, majd egy szigorú, suttogott parancs, és a koporsót felhúzták a szentelt földből.

Senkinek sem volt kéznél csavarhúzója, de mégis kinyitották a koporsó fedelét egy machete segítségével, amelyet egy ott álló paraszttól vettek kölcsön, és láthatóvá lett a koporsónak nem ugyan az egész belső tartalma, hanem csak a feje és a válla az elköltözöttnek.

Már most a fej, amelyet a papok és a közelben tolongó emberek maguk előtt láttak, fekete volt ugyan és szakállas, de egyébképpen semmi tekintetben nem hasonlított sem a boldogult X. ezredesre, sem pedig más emberi lényre. Két szarv ágaskodott ki belőle, akárcsak magának az ördögnek homlokából. Hogy rövid legyek, egy nagy kecskebak feje volt - egy pogány, szőrös, iszonyú, döglött kecskebak fejét áldották meg és hintették meg szentelt vízzel a mit sem sejtő, de most már felháborodott papok, erre vetettek keresztet, ezt bocsátották le megszentelt földbe; egy kecskebak feküdt a feszület alatt a katedrálisban a főoltár előtt, egy kecskebak fölött mondtak misét; és Ő eminenciája, az érsek úr csak azért nem követte a beszentelt kecskét a sírhoz, mert egy kis hűlés megakadályozta abban.

Természetesen irtózatos botrány tört ki. Hullámai egészen Rómáig értek el. Az érsek elküldött Antoine-Simoneért és kiközösítéssel és egyházi átokkal fenyegette, és az elnök elment, hogy kötelességtudóan mentegetődzzék, mert Haiti katolikus ország és még az elnök sem húzhat ujjat az Egyházzal. Nem is hinném, hogy Antoine-Simone ujjat akart volna húzni az Egyházzal. Valószínűleg csak össze akarta egyeztetni saját fekete mágiáját a fehérrel, mert mindkettőben egyforma őszinteséggel hitt.

Az elnök magyarázata elfogadható, és természetesen hazug volt. Azt állította, politikai ellenfelei rosszindulatú összeesküvéséről van szó, így akarták megbuktatni. Éjtszaka behatoltak a palotába és a holttest helyébe becsempészték a kecskét. Mellesleg, mit csinált Ő eminenciája a kecskével? A kecskét exorcizálták és elégették. Az elnök tűnődve megsimogatta saját rövid, kecskeszerű szakállát és nem szólt semmit.

Úgy találták, legokosabb elfogadni ezt a magyarázatot, de senki sem hitte el, mert nem ez volt az első eset, hogy kecske szaga járta át az egész elnöki palotát. A fantasztikus eset valóságos magyarázata egyébként, egy bizonyos pontig, meglehetősen egyszerű. Célestine és Antoine-Simone nagyon járatosak voltak a Voodoo-varázslásban. Valami célból, amelyet csak ők maguk ismertek, szükségük volt valami rendkívüli szertartás számára, egy kecske testére, amelyet az Egyház megáldott és megszentelt. Ez a kívánság fantasztikusan hangzik, de nem egyedülálló Haiti történetében. Hogy azután mit akartak csinálni a beszentelt kecskével, arról fogalmam sincs.

1911-ben forradalom tört ki, letették Antoine-Simonet, aki Jamaicába menekült és ott is halt meg néhány évvel ezelőtt, de Célestine még mindig Haitiben él. A palota egykori félelmetes úrnője most teljes visszavonultságban él egy kis farmon Aux Cayes mellett. Nem szereti az amerikaiakat; minden kísérletem, hogy meglátogassam, sikertelen maradt. Meg akartam kérdezni, hogy is volt a híres MacDonald-féle nyaklánccal, amely miatt haragszik tulajdonképpen az amerikaiakra. De talán azt gyanította, hogy az ezüst tálról akarok kérdezősködni.

Az ezüst tál története két szavahihető szemtanu beszámolásán alapul: egyikük egy francia, akit most is lehet még látni, beszélni is lehet vele Capeban; a másik egy haitibeli, aki már meghalt azóta. Sok emberrel beszéltem erről és egyet sem találtam, aki kétségbevonná azt, hogy többé-kevésbbé igaz a történet. Maguk a haitibeliek gyakran emlegetik; nyilván megbocsátják tehát, ha ideiktatom.

A régi fa-palota a Champ de Mars közepén állt, nagykiterjedésű kertben, amelyet rács vett körül; elől tiszta pázsit, de hátul kanyargós ösvények futottak tropikus lombsátor alatt, lugasok és kis nyárilakok között. Hátul álltak az elnöki istállók is; és ezeket az istállókat olykor egyéb célokra is használták, nemcsak lovak elszállásolására. A szenátorok, tisztviselők, külföldi konzulok és rendes polgári látogatók elől mentek be a palotába, az őrök házikója előtt, de az istállókon át nyertek bebocsáttatást azok a mindenféle emberek, akikkel Antoine-Simone nem a köztársaság, hanem a saját ügyeiben tárgyalt és ezek, ha az istállóknál álló őrök már ismerték őket, szabadon járhattak-kelhettek a hátsó kertekben.

1909-ben egy tavaszi éjszakán - húsvét hetében történt - az a bizonyos francia, aki most Capeban lakik, az egyik kis szőlőlevéllel befuttatott nyárilakban ült haitibeli barátjával és hosszú magántermészetű beszélgetésbe mélyedtek. Azért voltak ezen az elszigetelt helyen, mert nem akarták, hogy lássák vagy meghallják őket. Késő éjszaka, külön-külön jöttek el a megbeszélt találkozóra és ott ültek és beszélgettek még jóval éjfél után is.

Egy óra tájban lábdobogást hallanak a palota felől és nemsokára feltűnik egy fekete őrmester nyolc katonával; az elhagyott kert ösvényén át az istállóudvar felé tartanak. Elmennek a nyárilak mellett. Nem sokkal mögöttük jön Célestine. Mezítláb, vörös ruhában, kezében egy ezüst tál.

Egy kicsiny, holdfényes tisztáson, a nyárilak közelében az őrmester megállítja nyolc emberét és felsorakoztatja vigyázzban, mintha díszszemlén volnának. Halk parancsszavain kívül egy hangot sem hallani. Célestine, vörös ruhájában, amely úgy hullik lazán alá lábára, mint egy hálóköpeny, leteszi a nagy ezüst tálat a fűre.

Az őrmester átad Célestinenek egy hajlott, villás ágat, valami kezdetleges forráskutató vesszőt, és hátralép. Célestine maga elé tartja a vesszőt, szembefordul a nyolc vigyázzban álló katonával, csúszkáló, oldalt-lépegető táncba kezd, kevert afrikai és kreol nyelven énekelni kezdi varázsdalait, halkan, mély, torokból jövő contraltóból magas falsettóba csapva át, de hangját nem emeli fel, és közben vesszejével egyenkint rámutat mindegyik katonára, sorba, amint elsiklik előttük.

Az emberek mereven, hallgatva, mintegy megbénulva állanak, de forgó szemmel követik minden mozdulatát, amint lassan a sor egyik végétől a másikra siklik.

Tíz végtelennek tűnő percen át ide-oda siklik, ráolvasásait énekelve, azután hirtelen megáll, mint egy vadászkutya, az egyik ember előtt, aki a sor közepe felé áll. A vessző mereven kinyúlik kinyujtott karja folytatásaként és megüti a katona mellét.

- *Ou la, soule, avant!* (Te, ott egyedül lépj elő!) - parancsolja az őrmester.

Az ember kilép a sorból és amikor ráparancsolnak, megáll. Az őrmester, akinél úgy látszik, nincsen fegyver, kihúzza a katona saját bajonett-kését a tokjából, megragadja a semmi ellenállást nem mutató áldozatot a kabátja hajtókájánál és a kés hegyét torkába döfi.

Mialatt ez történt, a többi nyolc engedelmesen és hallgatva állt vigyázzban. Az áldozat nem hallatott egy kiáltást sem, csak éppen felhördült, amikor a kés hegye átment nyakcsigolyáján és leesett a fűbe, ahol egy pillanatra megvonaglott, azután csendben feküdt.

Az őrmester gyorsan föléje térdelt, mint aki igyekszik minél előbb túl lenni rajta, felhasította a katonakabátot, mélyen bevágott a holttest baloldalába a bordák alatt, azután félretette a kést és kezével kitépte a szívet.

A fekete Célestine vörös ruhájában, maga előtt tartva a fénylő tálat, egyedül tért vissza a pálmafák alatt a palotába, mint a dzsungel mezítlábas királynője, és ezüst tálon egy emberi szívet vitt magával.

HARMADIK RÉSZ.
A TRAGIKOMÉDIA.

I. FEJEZET.
Vak ember tojáson jár.

E könyv első fejezetében megemlítettem a főbiztost és nejét. Úgy emlékszem, ott hagytam őket, amint Katievel és az ezredessel ültek az elülső verandán, mialatt én Louisval átmásztam a kerítésen és kiszöktem a hegyekbe.

Most azt indítványozom, térjünk vissza az elülső kapun, Haiti fővárosának kettős arcszínű előkelő világába, Amerika jóakaratú védnöksége alá.

A főbiztosság, valamint a hozzája tartozó csapattest, ezredesekkel, őrnagyokkal, feleségekkel és géppuskákkal, civil szerződés-szakértőkkel és a haditengerészettől kölcsönkapott technikusokkal számos jelentékeny változást hozott be Haiti társadalmi és gazdasági életébe.

Ezek közé a változások közé tartoznak a kitűnő utak, a csatornázás, a kórházak, a közegészségügy, a stabilizált valuta, a gazdasági fellendülés és a politikai béke.

De mi nem vagyunk pusztán rideg materialisták.

A legérdekesebb és a legerősebb hatású újítás mégis az, hogy Amerika elkésve bár, de megtanította a haitibeli felső osztályt a faji öntudatra.

Ezek a városias haitibeliek, akik szabadon, hiún, függetlenül és a maguk uraiként élnek már több mint száz éve saját országukban, az idők folyamán pénzt, műveltséget gyüjtöttek maguknak, irodalmat és arisztokratikus hagyományt fejlesztettek ki és valahogy teljesen elfeledkeztek arról, hogy Isten kifürkészhetetlen bölcseségében úgy döntött, hogy a négernek mindig alsóbbrendű fajnak kell maradnia. Sőt, számos Haitiban élő amerikai tanusíthatja, hogy akadnak itt egyesek, valamint egész családok és társadalmi csoportok a felsőbb osztály tagjai közt, akik büszkék arra, hogy haitibeliek, sőt még arra is büszkék, hogy négerek.

És az amerikai okkupáció legfőbb feladata az volt, hogy ezeket az embereket az őket megillető helyre szorítsa. A feladat azért bizonyult nehéznek, mert a haitibeliek sehogysem akarták lelkesedéssel fogadni ezt a leckét. Még súlyosabbá tette a helyzetet az, hogy az amerikaiaknak egy igen fontos kisebbsége úgy bánt a haitibeliekkel, mintha fehér emberek volnának.

Ennek következtében ez az olyannyira szükséges reform nem volt annyira eredményes, mint a malária kiirtása, ámbár mindenesetre e tekintetben is örvendetes haladás észlelhető.

Merem állítani, hogy Port-au-Princeben ma már csak egy rinocérosz nincsen tisztában bőrének színével.

És ez akkor is igaz, ha nem vesszük tekintetbe, hogy a rinocérosz hüvelykvastagságú bőrének színe fehér-e avagy fekete: mert Haitiban egy csaknem elképzelhetetlenül fantasztikus helyzet állt elő; vannak haitibeliek, akik fordítva húzzák meg a színeket elválasztó vonalat és odáig merészkednek, hogy lenézik a fehér embereket.

Katie meg én mindjárt megérkezésünk első napján tapasztaltuk a természeti törvényeknek ezt a fejük tetejére való állítását és fölötte zavarba jöttünk.

Mindenesetre különös és bizonyos fokig érdekes élmény volt a számunkra, amikor megtapasztaltuk, milyen az, ha az embert bizalmatlanul fogadják és esetleg meg is vetik olyan személyétől teljesen független okokból, mint amilyen a bőrének a pigment-tartalma.

Az első napokban úgy éreztem magam Haitiban, mint egy vak, aki tojásokon jár. Azután felkerestem Christian Grosst, az amerikai ügyvivőt, aki hosszú ideig Párisban élt. Voltak közös barátaink. Mr. Grossnak köszönhetem, hogy elkezdtem tájékozódni. A bonyolult társadalmi rendszer az amerikai megszállás alatt tulajdonképpen egyszerűbb, mint ahogy eleinte gondol-

tam. Vannak, úgy látszik, mégis bizonyos általános érvényű szabályai. Csak az a nehézség, hogy e szabályok alól nagyon sok a kivétel. E tekintetben a latin nyelvtanra hasonlít az egész.

Beszélgetésünk folyamán azt ajánlotta, hogy iratkozzam be az amerikai klubba és addig is felajánlott nekem egy vendégek számára szóló belépti jegyet. Azt feleltem, hogy ez idővel talán kellemetlenné válhat amerikai barátaim számára, minthogy számos haitibelihez van ajánlólevelem és azt remélem, hogy azok meg fognak hívni klubjaikba és házaikhoz.

- A dolog nem olyan veszedelmes - mondta. - Én is tagja vagyok a Marianinak (az előkelő haitibeli country clubnak) és rajtam kívül több más amerikai is. Kényelmetlen helyzetbe nem velünk szemben kerül majd, hanem haitibeli barátaival szemben, mert lehet, hogy meghívják magát a klubjukba és szívélyesen fogadják, ha megnyeri rokonszenvüket, maga pedig nem viszonozhatja majd vendégszeretetüket azzal, hogy őket meghívja a mi klubunkba - még a köztársaság elnökét sem. Mulatságos, úgy-e? Évente tartunk egy nyilvános tenniszbajnoki mérkőzést, amelyen a haitibeliek is, az amerikaiak is résztvesznek; de ezt minden évben Marianinál kell megtartani, mert egy haitibeli sem léphet be klubunkba.

Ez többé-kevésbbé őrültségnek hangzott és véleményemet nem is hallgattam el.

- Ami azt illeti - folytatta Mr. Gross -, az amerikaiak és a haitibeliek általában nem érintkeznek egymással társadalmilag, a formális jellegű hivatalos alkalmakat nem számítva. A tengerész csapattest, amely mint fegyveres erő még mindig itt van, úgyszólván egyáltalán nem érintkezik a haitibeliekkel, mégpedig kölcsönös, szívélyes megegyezés folytán. A tengerészeten kívül van azonban sok kivétel az általános szabály alól, sőt a tengerészet keretein belül is.

Mellesleg, kérdezte, megváltoztatva a témát, hol szálltunk meg? A Belvedereben. Mr. Gross azt tanácsolta, pusztán kényelmi szempontból, hogy lakáskeresésünk idejére költözzünk fel inkább a hegyre a Hotel Montagneba; ott hűvösebb és több a levegő; régi, átalakított palota, szép kilátással a városra és az öbölre.

Addig is, mondta, ez a pillanat nagyon alkalmas arra, hogy felmenjek a főbiztossághoz és tiszteletemet tegyem John H. Russell tábornoknál.

Utolsó személyes találkozásom katonai főbiztossal Szíriában történt, ahol meglehetősen hasonló jellegű látogatást tettem Sarrail tábornoknál; és minthogy még élénken emlékeztem rosztbif-arcára, harcias bajuszára, arany paszomántjára; érmeire és pengő sarkantyújára, azt hittem, hogy most is egy marcona katonabácsit fogok találni. Ezzel szemben egy civilruhás, flegmatikus úriembert találtam, aki némileg hasonlított Punch figurájára, csak az álla inkább bulldogszerű volt. Megtudtam, hogy Russell tábornok, aki Haitiban nagyköveti rangban van, úgy döntött, hogy sosem hordja haditengerészeti egyenruháját. Első beszélgetésünk alkalmával úgy vettem észre, hogy nem különösen szellemes vagy értelmes ember, de annál jellemesebb és sok benne a józan ész. Később nem volt rá okom, hogy megváltoztassam véleményemet.

Mr. Gross telefonált a Hotel Montagneba, intézkedett, hogy azonnal beköltözhessünk és felajánlotta, hogy benéz értünk a délután folyamán és elvisz a klubba, ahol tenniszezhetünk, ha kedvünk van.

Felfelé kanyarogtunk a Hotel Montagne irányában, falak és pálmafák közt álló szép villák közt, a vasrácson át szép pázsitot és tropikus kertrészleteket láthattunk. Közvetlenül e mögött a palotákkal és parkokkal beültetett domb mögött emelkedett a Morne Hôpital bonyolult meredélye; ez a dzsungelborította hegy beér egészen a város széléig, ott áll kezdetleges és ősi méltóságában, mintha idejét várná, hogy viszakövetelje a magáét.

A szálloda négyszögletes, háromemeletes palota, különös, egyházias modorban épült. Itt-ott megmaradt még a festettüveg-ablak, a kőpártázat és a párkánykoszorú, amely azt kiáltja: Pax vobiscum! Eltűnődtem, vajjon egy püspök építette-e. Mme Shea, a tulajdonosnő, aki fáradtan mosolygott és ezüstláncon egy fecsegő kis majmot tartott, azt mondta, hogy egy fekete köztársasági elnök építtette, de az anyagot hozzá a félig kész katedrálisból lopták; a palota eredetileg az elnök egy mulatt nő szeretőjének szolgált otthonul.

Mindenesetre igen gavalléros volt ehhez a *mulatresse*hez. Nagy veranda, jelenleg étterem, néz át a felkúszó rózsaszínű bougainvillaea-virágok és a tropikus lombozat közt a nagyszerű tengeri és hegyi panorámára, amelyet sem Alger, sem a Nápolyi-öböl nem múl felül. Haiti, innen nézve, paradicsom. Egy felső terrasz mellett helyezett el bennünket Mme Shea egy tiszta, levegős hálószobában; ablakából láthattuk Santo Domingo égre tornyosodó középső hegyláncát, innen vagy száz mérföldnyire.

A délután folyamán felbukkant Mr. Gross és túrakocsiján elvitt bennünket az amerikai klubba, amely tőlünk tízpercnyire feküdt a Turgeaunak nevezett villanegyedben. Éppen gyermeknap volt és minden amerikai kisgyerek ott játszott a pázsiton amerikai nurse-je társaságában, mialatt a zenekar egy lugasban a Katinkát játszotta. Russell tábornok már tenniszezett, vele szemben egy nyúlánk, ismerősarcú ember, akiről kiderült, hogy William Beebe. Én egykezest játszottam bizonyos R. H. Davis őrnaggyal, Mr. Gross pedig összehozta Katiet a tisztek és a szerződést ellenőrző tisztviselők feleségével, akik a terraszon tartózkodtak. Napnyugta előtt a zenekar eljátszotta Haiti nemzeti himnuszát. Mind a kis amerikai gyermek felállt és dajkájával együtt bájos vigyázzba vágta magát - az amerikai felnőttek is, beleértve Russell tábornokot, tenniszpartneremet, Davis őrnagyot és a többi tenniszruhás tisztet, akik valamennyien abbahagyták a játékot és feszesen kiegyenesedtek a haitii nemzeti himnusz tiszteletére. Azon tűnődtem, vajjon mennyire vigasztalna engem ez a kecses tiszteletadás, ha egy haitibeli arisztokrata volnék, akit nem engednek át a klub szentelt kapuján, egy olyan szabály értelmében, amelynek a létezéséről valószínűleg egy haitibeli sem álmodott volna mindaddig, amíg az amerikaiak nem jöttek el, hogy összebarátkozzanak velük.

Talán úgy tűnik, mintha túlságosan is kihangsúlyoznám ezt a szín-kérdést, de hasztalan igyekeznék hűséges képet festeni Haiti városi életéről, ha nem emelném ki, mennyire átjár ez mindent, és mennyire mindig ez van az előtérben.

Davis őrnagy meg én tenniszjátszmánk folyamán jóba lettünk egymással. Meghívott vacsorára; feleségünket megtaláltuk a verandán, ők is már megismerkedtek és összebarátkoztak. Házát, ezt a tágastornácú kastélyt, óriási szobákkal és hatalmas díszkerttel, azt hiszem, egy másik forradalmi elnök építtethette. Az őrnagy és én mindjárt az első este megkötöttük egyikét azoknak a hirtelen barátságoknak, amelyek idővel azért bizonyulnak tartósaknak, mert a vélemények a leghevesebben különböznek és ezt őszintén be is vallják egymásnak. A mi véleményünk mélységesen és élénken eltért egymástól mindenben, Henry Fordtól a vallásig, a nőkig, a házasság értelméig, Picasso művészetéig és a kínaiak jövőjéig, úgyhogy végül is a feleségek felkiáltottak:

- Az Isten szerelméért, hallgassatok már!

Az őrnagy megígérte, hogy elvisz tengerimalac-vadászatra. Addig is fejemre olvasta az ősi mondást, hogy minden író és művész többé-kevésbbé ütődött, mire én, amikor ő az Egyesült Államok kongresszusának bölcseségét dícsérte, hogy bosszantsam, kijelentettem, hogy minden kongresszusi tag hólyag és a legtöbb csaló is, mire ő minden harag nélkül azt felelte, hogy apja is tagja volt a kongresszusnak, én pedig egy nyavalyás bolsevista vagyok, amint mindjárt sejtette is. Az egyetlen dolog, amiben egyetértettünk, tizenhatéves haitii rumjának a minősége volt.

Elkerülhetetlenül szóba került az is, amit Davis őrnagy nigger-kérdésnek nevezett. Mrs. Davis érdeklődött, hogyan éltem az arabok közt. Az őrnagy azt mondta:

- Hát persze a haitibeliekhez nem fog olyan közel jutni; nem is lesz kedve; természetesen meg fog velük ismerkedni és időnkint látni fogja őket, mint ahogy nekünk is kell olykor-olykor, de nem lesz kedve összebarátkozni velük.

Én azt feleltem:

- Miért ne lenne? Úgy hallom, érdekes emberek és sokukkal nagyon is érdemes összeismerkedni.

- Igaz, de azért mégis csak niggerek. Ezen nem lehet segíteni.

És így vitatkoztunk, teljes gőzzel.

- Ha leánya volna stb., stb. - mondta az őrnagy, meg hogy -: Képzelje el, hogy a maga nővére stb., stb., mire én azt feleltem, magam sem tudván, hogy igazat mondok-e vagy nem, hogy amennyiben lenne leányom, jobb szeretném stb., stb. és a satöbbibe beleértettem a leendő bébit is, mondván, hogy inkább legyen bébije egy derék haitibelitől, akit szeret, mint egy gonosz szőke északitól, akit nem szeret.

- Maga őrült spanyol - mondta az őrnagy -, és azonkívül nincs is lánya.

De mégsem dobott ki. Sőt még egy pohárral kínált meg és a következő hónapok folyamán igen sokszor visszahívott bennünket házába, annak ellenére, hogy tudta, hogy előző este haitibeliekkel vacsoráztunk vagy táncoltunk. Igyekszem az igazsághoz híven bemutatni Davis őrnagyot, mert azt hiszem, a legtöbb mainapság Haitiban tartózkodó tengerésztiszt épp olyan, mint ő. Sosem láttam, hogy egy haitibelivel szemben brutálisan vagy akárcsak szándékosan sértő módon viselkedett volna. Szó sincs itt olyasmiről, mintha lelöknék az embereket a járdáról. Az ilyesfajta szóbeszéd, őszinte véleményem szerint, és ezt akkor mondom, amikor már hosszú időt töltöttem nyitott szemmel Haitiban, hazug és ostoba propaganda. Az amerikaiaknak eleinte meg kellett ölniük néhány embert, különféle okokból. De ennek szerencsére már vége. Az amerikaiak magatartása Haitiban ezidőszerint felsőbbséges, de jóindulatú.

II. FEJEZET.
A bronz-nimfa.

Léonce Borno, Haiti newyorki főkonzulja, írt érdekünkben rokonának, Georges Baussannak, Haiti legelső építészének, aki az új Nemzeti Palotát tervezte.

Egy reggel, kevéssel azután, hogy beköltöztünk a Hotel Montagneba, bekopogott hozzánk egy mezítlábas fekete lány és ezüsttálcán átadta nekünk Monsieur Baussan névjegyét. Azért említem meg a tálcát, mert előzőleg ez a lány saját sötét és nem túlságosan tiszta tenyerén nyujtotta át fehér látogatóink névjegyét. Az ilyen mulatságos kis változások persze nem mennek végbe véletlenül Haitiban. A haitii személyzet viselkedése gyakran tölti el az amerikaiakat tehetetlen vagy kirobbanó dühhel. A személyzet nem felel vissza; az amerikaiak azt hiszik róluk, hogy némák.

Monsieur Baussant a terraszon találtam, trópusi módra fehér vászonruhába öltözve; bizonytalanul csavargatta óraláncát és tisztes távolságban állt meg, háttal az idősebb amerikai hölgyeknek, akik hintázták magukat székükben és buzgón sugdolództak.

A haitibelieket manapság már nem „bátorították fel”, hogy a Hotel Montagneban szálljanak meg, de a nagy terrasz-veranda semleges terület maradt.

Monsieur Baussan „griffe” volt, vagyis barnabőrű, középúton a fekete és a mulatt között; túl már élete közepén; magas, súlyos, szép férfi, fínom bajusszal, kondor hajjal; intelligens arcán elfátyolozott szomorúság, amely Monsieur Baussan terjedelmével és szeme fehérjének enyhe sárga színezetével együtt egy szép bernáthegyi kutyára emlékeztetett engem.

Monsieur Baussan bizonytalan volt. Mindenekfölött bizonytalan. Még akkor is, amikor ragaszkodtam hozzá, hogy a jobbik székre üljön és meggyujtottam a cigarettáját.

Mr. Baussan csak egy mikroszkopikus árnyalattal lett kevésbbé bizonytalan, amikor Katie nemsokára megjelent. Sőt bizonytalan maradt mindaddig, amíg vagy húszpercnyi csevegés után el nem búcsúzott. Nem hűvösség vagy a szívélyesség hiánya volt ez. Hanem fínom, kiszámított önvédelem. Különös, kissé kényelmetlen és nagyon érdekes dolog.

Három nappal később visszaadtuk Monsieur Baussan látogatását. A magasfalú kert és a villa csak egy kőhajításnyira állt a szállodától. Monsieur még nem jött haza az irodájából, de mindjárt itthon lesz. A mulatt, karcsú, csinos és férjénél sokkal fiatalabb Mme Baussan fogadott bennünket, félénk bájjal, egy pompás, szőnyegekkel borított verandán. A butorzat nagyobbára halványzöld szalmaszékekből állt, mert az hűvösebb, de láttunk ott termő mahagónifából készült darabokat is. Az asztalokon és asztalkákon friss párisi divatlapok, egy Mercure de France, sok francia és német regény, friss napilapok ezen a két nyelven, egy hímzés, amelyen Madame éppen dolgozhatott. Angol vagy amerikai írást nem láttam. Úgy látszik, a Baussan-család kultúrája teljesen kontinentális jellegű.

Nemsokára bejött, hivatlanul, egy butler, gránátalmaszörpöt hozott magas poharakban, a pohár peremére ráfagytak a rózsaszínű cukor kristályai.

- Talán inkább cognacot parancsol szódával, Monsieur? *Non*? Hát akkor talán később, amikor Monsieur Baussan már hazajött. Most már minden pillanatban itt kell lennie.

Megkockáztattam azt a megjegyzést, hogy amikor Madame fogadott bennünket, azt hittem, a család egyik leányával állok szemben. Az asszonynak tetszett a bók. Elmagyarázta, hogy ő férjének második felesége. Az első Madame Baussan néhány éve halt meg, három lányt és két fiút hagyva hátra, akik azóta már felnőttek. Ma délután éppen egy thé dansant-on vannak, de egyszer máskor... Addig is szeretné, ha megnéznők az ő saját gyermekeit. Nemsokára meg is

jelentek egy gyermeklány kíséretében, aki megállt az ajtóban és előreterelte a gyermekeket. A négyéves Pierrot igazi Kis Lord volt, bársony nadrágban és széles Windsor-gallérban, gyapjas hajjal, fekete bőrrel; ujját szopta és odaszaladt mamájához. A hatéves, világosabb színű és göndörhajú Marcele szép pukkerlit csinált és jutalmul bonbont kapott, Pierrot azonban csak akkor kapott, amikor visszajött és kezet fogott a látogatókkal. Később azután felmászott Katie ölébe, mire nővére, mint aki végre megtalálta valaminek a megoldását, ami eddig bizonytalan módon nyugtalanította, így selypített:

- Hát szóval a hölgy francia, maman?

Az jutott eszembe, hogy az összefüggések, amelyek e mögött a gyermeki és látszólag triviális kérdés mögött rejlenek, sokkal fontosabbak a haitii probléma megoldása szempontjából, mint sok-sok tonnányi szenátori vizsgálat, tudakozódás és jelentés.

Madame Baussan pedig közben egyszerűen így felelt a látszólag oly egyszerű kérdésre:

- Dehogy, Marcelle, a hölgy amerikai.

Ekkor megérkezett Monsieur Boussan és szemlátomást megörült nekünk. Sétáltunk a kertben, megmutatta a gránátalmafákat, kenyérfát, kókuszpálmát és a kevésbbé ismert gyümölcsű sapodillát, caimitiert és coeur-de-boeuföt. Odaintett egy kertészfiút, aki mezítláb felkúszott az egyik kókuszfára, mint egy majom, a síma, magas törzsön, és a lombok közt csúszva lecsavart néhány nehéz kókuszdiót vastag, zöldessárga hajával együtt; a kókuszdiók leestek és nagyot koppantak a pázsiton. A fiú lemászott, egy machetét kerített elő és egyetlen villanó vágással keresztülhasította a gyümölcs haját és héját. A butler jéggel töltött poharakat hozott, abba öntötték az édes, felhőző tejet, majd rá rumot. Nekem egyáltalán nem ízlett, émelygősnek találtam. Megpróbáltam rum nélkül és úgy még rosszabb volt. Monsieur Baussan úgy vélte, hogy talán szokás dolga, de láttam rajta, hogy ő sem rajong érte.

Egy téglafalba vágott kapun át beléptünk a rózsakertbe, amely egy domb lejtőjén terült el. Több acrenyi rózsa termett ott, fehér, sárga, piros, befödte az egész lejtőt; a lágy esti szél terhes volt illatuktól. Kiderült, hogy házigazdánk rózsagyüjtő. Nyolcszáz rózsatöve volt, köztük olyan válfajok, amelyek a világ minden részéből jöttek. Büszkén mondta, hogy neki van a legszebb rózsakertje egész Haitiban, talán egész Nyugat-Indiában. Madame szakított néhányat és igazán bájos látványt nyujtott, amint a virágok közt hajladozott. Sápadt arany bőre enyhe rózsaszínűre pirult. Arca olyan volt, mint egy sápadt sárgarózsa szirma.

Amikor visszatértünk a verandára, Madame Baussan kiterítette ölében a sokszínű rózsákat és kezdte leszedni a tüskéket szárukról. Katie azt mondta:

- Ó, ez túlságosan sok munka lesz.

- Nem, csak a fehéreknek van tövisük; a többi válfaj tövistelen.

Vajjon csak kedves tárgyilagosság volt ez, vagy pedig valami egészen kifinomult, cinikus szúrás, amely azonban oly megfoghatatlan, mint a letépett rózsák pézsmaszaga?

Madame mosolygott; mi az igazság, nem tudtuk megállapítani. Azt sem, hogy vajjon van-e valami megfoghatatlan összefüggés e között az epizód között és a között a tény között, hogy Monsieur Baussan, mintegy annak a kifejezéseül, hogy most már végetértek bizonytalanságai és ravasz óvóintézkedései, hirtelen rájött, hogy holnap bál lesz a Bellevueben, a rendkívül zárkózott haitii városi klubban, és azt mondta, nagyon örülnének, ha kedvünk lenne eljönni vendégeikként.

Másnap reggel megkaptuk a meghívót is, rajta M. és Mme Baussan neve. A bált a királyi svéd hadihajók tisztjei tiszteletére rendezték, akik világkörüli útjukban most itt kötöttek ki az öbölben.

Mikor másnap este megérkeztünk a Bellevuebe, a kép olyan volt, mint valami előkelő báli est Nizzában, Marseilleben vagy New-Orleansban, azzal a különbséggel, hogy az érkező vendégek bőre itt sötétebb. Tömött limousine-ok jöttek, rendőrök tartották vissza a kíváncsi tömeget, amely kicsavarta a nyakát, hogy láthassa a divatos elitet, amint kiszáll kocsijából és felvonul a lépcsőkön a csíkos ernyő alatt.

A párisi Operaházat kivéve a háború folyamán, életemben nem láttam még olyan ragyogó és szertartásos és ugyanakkor vidám dolgot, mint amilyen látványt a nagy bálterem nyujtott, mikor egy pillanatra megálltunk a bejáratánál, amíg megkeresték házigazdáinkat.

Itt gyűlt egybe Haiti születési arisztokráciája, szellemi kiválóságai, pénzemberei és szépségei, belső köre; és nagyon érdekes, ha meggondoljuk, hogy ezen az emberek ősei ültetvényes rabszolgák voltak még száz évvel ezelőtt.

Első pillantásra nyilvánvaló volt, hogy ennek az arisztokráciának nagyrésze mulattokból áll, de távolról sem az egész társaság. Itt-ott szénfekete gazdag öregasszonyok ültek büszkén és kényelmesen; szénfekete kisasszonyok táncoltak; amott láthattuk Légitimet, a volt elnököt, hatalmas feje olyan, mint egy idősebb római szenátoré, ébenfából kimetszve. De ezek élesen elütöttek a környezettől. A tiszta feketék és az uralkodó sápadt mulattok, a különböző színárnyalatú quadroonok és octoroonok között nagy számban akadtak barnabőrűek, mint Monsieur Baussan barátom, aki közben feltűnt és kivezetett bennünket egy terraszra, amely a bálteremből nyílt; itt megtaláltuk Mme Baussant Seymour Pradellel, a híres ügyvéddel és a Port-au-Prince-i társaság legelső gavallérjával; továbbá bizonyos Monsieur Roival, akinek arcán, bár oly sötét, hogy már majdnem fekete, mégsem lehetett semmit felfedezni, amire azt mondhatta volna az ember, hogy negroid: sasorr, vékony ajak és finoman formált fejalkat.

Nem is kell elmerülni Moreau de Saint Méry történelmi műveibe, hogy az ember rájöjjön, mennyire figyelmetlenek voltak, enyhén szólva, a tizenhetedik századi rabszolgakereskedők, amikor kiválogatták „emberi nyájukat” a nyugatindiai kivitel számára. Ezeknek az embereknek ereiben harcosok és törzsfőnökök vére folyt. Az ilyenfajtájú emberek rabszolgaságba hajtásából természetesen következett minden forradalom, zendülés, tömegmészárlás.

Katiet nemsokára táncra kérte a fiatal Maurice de Joie; olyan az arca, mint egy irokézé, aki most lépett ki Fenimore Cooper lapjaiból, hogy álöltözetként modern estélyi viseletet vegyen magára; Madametól hallottam, mily végtelenül büszke arra, hogy egy nagy afrikai hercegi családból származik, amely a Szahara déli szegélyén uralkodik.

Madame Baussan és én a terraszon álló asztalok közt a tánc helye felé igyekeztünk. Útközben megnevezett különféle egyéneket és csoportokat; időnkint megálltunk, hogy bemutasson. A gyönyörű, ragyogó egyenruhájú svéd tiszteket kivéve kevés fehér embert láttam: Mr. Edwardsot, a brit főkonzult, feleségével, kisebb családi csoportokat a többi európai követségről, egy amerikai tengerésztisztet, Dr. Paul Wilsont, a Haitii Fő-kórház főnökét. A Bellevue-klubban az a szabály, hogy amerikainak nem szabad katonai egyenruhában ide belépnie - a dolog története az, hogy Smedley Butler tábornok tíz évvel ezelőtt nagyon is hangsúlyozottan összefonta hátul a karjait vagy valami hasonló dolgot csinált, mire azt mondták neki, hogy jelenléte társadalmi szempontból nem kívánatos.

Mialatt Madame Baussannal táncoltam, a magas, lenszőke hajú svéd admirális karján egy magas, sápadtbarna bőrű, karcsú teremtést pillantottam meg és amikor megkérdeztem, ki az, háziasszonyom büszkén felelte:

- Ez Thérèse, a mi lányunk.

Éppen nem volt nagy tolongás a tánchelyen, úgyhogy jobban szemügyre vehettem. Valamivel sötétebb volt a mulattoknál. Magas, erős, nyúlánk hamadryád, halvány bronzból öntve. Olyan volt, mintha a Luxembourg-képtár egy halvány bronznimfája életre kelt volna, de a Rue de la Paix-ben öltöztették fel lenge, ó-rózsaszín ruhába, arannyal átszőve, halványarany harisnyába, magassarkú cipőbe. Alakját az általános világdivatnak megfelelően kevéssé rejtegette. Lába, bokája, íves lábfeje és hosszú, karcsú lábszára inkább Louis Quinze-stílusú volt, semmint szoborszerű. Ez annál érdekesebb, mert az angolszász közfelfogás szerint Afrika sarjai ilyen tekintetben nem szoktak kecsesek lenni.

Amint Mlle Thérèse a svéd admirális karján közvetlenül mellettünk siklott el, így szólt:

- Jól mulatsz, mama.

Nagy, sötétbarna szeme felvillant alacsony homloka alatt; volt valami árnyalatnyi kegyetlenség, *sauvagerie*, legalább is úgy gondoltam, a széles, rövid állban, a kobraszerű arccsontokban, szája pedig mint egy felhasított vörös gyümölcs; egy árnyalatnyi negroid vonás is az állban és az enyhén pisze orrban, meg egy árnyalat, amely Faustinára emlékeztetett a régi római érmeken, Pola Negrire a Fáraó feleségében. Csaknem egyiptomi módra rövidre vágott haja kondor. Magabiztos szépségében sokkal bölcsebb volt annál, semhogy pomádéval vagy mindenféle mesterkedéssel lesimítsa. Afrika, de nem egészen Afrika, inkább a költők Afrikája, semmint az etnológusoké és felfedezőké.

Később bemutattak Mlle Thérèsenek és táncoltam vele. Francia társalgása a szokásos társaságbeli csevegés. Mind beszédében, mind táncában csupa tartózkodás és nyugalom, de csellószerű contraltó hangja és testének ringása elárulta, hogy sem nem banális, sem nem visszafojtott lehetőségek leselkednek benne. A divatos zárdai nevelés, a párisi estélyi ruhához illő kiművelteség, a könnyed és felületes társalgás mögött valami szunnyadt a mélyben, de nem aludt, hanem csak úgy, mint ahogy a párduc álmodik. Amikor éjfélkor Mlle Thérèse-zel szemben ültem a hosszúszárú pezsgőspoharakkal, rózsákkal és rózsaszínű szőlőlevelekkel csillogó asztal mellett, ahol Monsieur Baussan ült a főhelyen, eltűnődtem a különös biológiai, átöröklési folyamaton, amely Monsieur Baussan lányában csúcsosodott ki.

Arra gondoltam, hogy a hideg tudományosság műszavai szerint is, és konvencionális szempontból tekintve még inkább, a fehér és a néger fajta legmagasabbrendű elemeinek keveredését képviseli. Mindjárt megpróbálom megmagyarázni, mit értek „legmagasabb”-on. Feltéve, hogy ezek a legmagasabb elemek keveredtek benne, azon tűnődtem, hogy vajjon nem képvisel-e valami végső, jövendőbeli embertípust, amely talán fölötte áll mindannak, amit a két fajta külön-külön ki tud termelni; és talán ezer vagy tízezer év mulva ez lesz az uralkodó típus a földön. Azon tűnődtem, hogy akár ma is, ha egy elfogulatlan, független gondolkodású etnológus egy másik bolygóról lejönne a földre, úgy találná, hogy Mlle Thérèse fizikai szépség és erő, gazdag lehetőségek, és talán bőrszínezet tekintetében is fölötte áll minden tisztán fehér vagy tisztán néger típusnak.

Az első francia gyarmati ültetvényesek és rabszolgatulajdonosok Napoleon-előtti arisztokraták, vicomte-ok és marquis-k, úri kalandorok voltak. A rabszolgákat pedig nemcsak a vastagajkú congói lakosságból hozták ide, hanem mindenféle és mindenfelé elszórt afrikai népből, beleértve a királyi Dahomey-törzset és a magas zulu harcosokat is. Kissé dekadens, de hitelesen arisztokrata vérség, erős, gazdag primitív fajtával keresztezve, kitűnő biológiai keveréket alkot. A francia gyarmat urai szeretőjüket és ágyasaikat a rabszolgalányok közül szemelték ki. Kiválasztották a legcsinosabbat, legegészségesebbet, legkívánatosabbat. Ez erkölcsi szempontból, ha úgy tetszik, nagyon sajnálatos, de biológiai szempontból annál helyesebb. És a mellett egész kellemes is lehetett.

Még másfajta vérkereszteződés is eszembe jutott, amint Mlle Thérèse ott ült velem szemben, pezsgős poharával játszva: ereiben esetleg a buccaneerok vére is folyik a Spanyol Tengerek arany napjainak kalózaié és kalandoraié.

Így ültem és tűnődtem Mlle Thérèse ősein, a rabszolgatulajdonos marquis-n, drágakővel kirakott tubákos szelencéjével, a kardcsörtető kalózkapitányon tollas kalapjával és csipke-gallérjával, a csinos sötétbőrű rabszolgalány szeretőkön és ágyasokon. Arra gondoltam, milyen érdeklődve és esetleg mekkora megdöbbenéssel szemlélné az ősök szelleme, ha visszajöhetne ezen az éjfelen, keveredésüknek ezt az utolsó sarját, ezt a pompás, kiegyensúlyozott, modern teremtést, kondor, egyiptomira vágott hajával és magas arany sarkával, amint a magas, szőke svéd admirálissal táncol, a bellevuei bál királynőjeként.

III. FEJEZET.
Az igazság szép dolog.

- Ma jól fog szórakozni - mondta fehér barátom, Ash Pay Davis -, mert meghívtam Ernest Chauvet-t, hogy összeismerkedjék magával. Leeresztünk egypár rumos cocktailt és azután együtt zokogunk majd Haiti tragikus sorsán.

- Ki az az Ernest Chauvet? - kérdeztem, és Ash Pay röviden vázolta Chauvet hátterét.

Chauvet a legfőbb tövis az amerikai megszállás testében; ő a *Nouvelliste* című lap tulajdonosa és szerkesztője, vad Amerika-ellenes és ennek következtében Borno-ellenes is. Borno elnök olykor-olykor bebörtönözteti, Chauvet pedig a börtönben kitűnően érzi magát, egész sült pulykákat fal fel, pezsgőt iszik és fütyül a kinti világra. De mint egyént mindenki nagyon szereti, legkeserűbb ellenségei, még az amerikai szakkiküldöttek is, akiket alaposan helyben-hagyott vezércikkeiben; mindenki szereti szellemességéért, jókedvű és nyájas természetéért és cinikus őszinteségéért. A kisebbrangú amerikaiak általában félnek tőle és megvetik, de különös meghittségben van néhány igen fontos amerikaival, így például házigazdámmal, Ash Payvel, aki a Haitii Kereskedelmi Kamara vezetője és nincsen ugyan kapcsolatban a hivatalos közigazgatással, mégis személyes jóbarátja Bornónak és lelkes híve az amerikapárti Borno-rezsimnek.

Ash Pay mesélte, hogy Ernest Chauvet azóta meghalt apja, a Nouvelliste alapítója, a kitűnő szerkesztő és közíró, minthogy ujságját fiára akarta hagyni, elküldte Ernestet először Párisba, az egyetemre, azután New-Yorkba, hogy a gyakorlatban ismerje meg az ujságírást a Brooklyn Eagle szerkesztőségében. A fiatal Chauvet két évig dolgozott az Eaglebe, először mint riporter, azután mint színes cikkek írója. New-Yorkban sosem tekintették négernek és szellemessége népszerűvé tette az ujságírók bohémvilágában.

Apja halálakor visszatért Haitiba, és átvette a Nouvelliste-et. Borno első megválasztása alkalmával, amikor az Amerikai Szerződés-Ellenőrző Bizottság „felügyelt” a választások lefolyására, Chauvet apósa, Stephen Archer volt az ellenjelölt, és Chauvet latin drámaisággal és könnyekkel a szemében, de talán magában mosolyogva, kijelentette, hogy továbbra is szent kötelességének fogja tekinteni, családja becsületéért is, hogy mindörökre harcoljon Borno és Amerika ellen.

Hogy ebből az ellenzékieskedésből mennyi a hazafiság, mennyi a családja iránt való lojalitás és mennyi pusztán cinikus fenegyerekeskedés, azt Ash Pay szerint maga Chauvet sem igen tudná megmondani.

E közben kocsi érkezett. Megállt a pálmafa-beárnyékolta terrasz előtt és kiugrott belőle Ernest Chauvet. Fiatal, széles, duzzadó és kövér ember. Nagy, széleskarimájú, füstszínű cowboy-kalapot viselt, most levette és meglebegtette. Fehér ingében-gallérjában olyan volt, mint egy hófödte hegység. Halvány bőre inkább enyhén kicserzettnek látszott, mint mulattnak, haja hullámos barna, szeme halvány zöldeskék, egymástól távol állnak remekbe formált nagy fejében. Bár kövér, mégis határozottan szép fiúnak mondható.

Felfelé jövet így kiáltott Ash Paynek:

- Hoztam valamit a barátodnak!

Gondatlan szívélyeséggel fogott kezet és átadta lapjának egy példányát. Délutáni kiadás volt, még nedves. Címlapján egy negyedhasábnyi vezércikk, ezzel a címmel: „L’Américaine, Seabrook?”, utána kérdőjel. Lényege az, hogy megint idejött „egy híve a megalázó katonai megszállásnak”, egy író, aki abszurd módon azt állítja magáról, hogy elfogulatlan, most idejött Port-au-Princebe állítólag azért, hogy „megírja az igazat szerencsétlen hazánkról”, de,

amint az már szokás, minden idejét az amerikai klubban tölti, amerikai tisztek látják vendégül, most is szállóvendég „éppen annak a férfinak a házában, akinek a szegény haitii parasztok kirablására irányuló gigantikus tervei borzadállyal töltenek el minden hazafit”. Ez utóbbi férfiú közös barátunk, Ash Pay, aki éppen most egy pohár cocktailt nyujt neki át.

Amikor végigolvastam, Chauvet felemelte poharát az enyém felé és vidám, expanzív vigyorral mondta:

- Egészségére; hogy tetszett? És hogy ízlik a rumunk?

- A rumuk nagyon jó; a maga egészségére; de hogyan akarja azt, hogy egy író igazat írjon Haitiről, ha mindjárt az elején összezavarja azzal, hogy egy csomó pocsék hazugságot ír róla össze? Ash Pay azt mondja, maga a Brooklyn Eaglenél tanulta az ujságírást, de nem hiszem el neki. Maga valami szörnyű krajcáros ponyvalap szerkesztőségében kezdhette. Különben is maga hazug fráter, amit nagyon jól tudna, ha ott lett volna a maguk saját Bellevue-klubjában tegnap este. Amialatt maga kisütötte ezt a marhaságot, a feleségem és én haitibeli barátainkkal táncoltunk és pezsgőztünk és remekül mulattunk; ilyen jól utoljára Párisban éreztük magunkat.

- Azt elhiszem - felelte. - Különben is tudom. Pradel barátom mindent elmondott.

- Akkor minek írta ezt?

- Ó, hát azért, hogy hű maradjak előfizetőimhez. Máskép csalódnának. Még az amerikaiak is. Azok is mind elolvassák. Úgy éreznék, becsapom őket, ha nem kapják meg a megszokott dumát. Különben is, most alig akad valami hír vagy pletyka. Holnap viszont valami szépet írok majd magáról és így két cikkem lesz egy helyett.

- Na jó, barátom - mondtam -, de minthogy mind a ketten írók vagyunk, hát segítsünk egymásnak. Történetesen csakugyan igazat akarok írni Haitiről; nem valami pártpolitikai, propaganda- vagy „lesujtó” igazságot, hanem csak le akarom írni a maguk érdekes népét, olyannak, mint amilyen, vagy legalább is, ahogy én látom. Nem azért vagyok itt, hogy támadjam a megszállást, sem pedig azért, hogy védjem. Politika nem érdekel. Engem csak az emberek érdekelnek.

- Remek - mondja Chauvet -, kitűnő ötlet, ha nem hazudik. Szóljon nekem, ahányszor csak segítségemre van szüksége.

A következő két óra alatt Ash Pay, Chauvet és én jó sok rumos cocktailt elfogyasztottunk a terraszon a pálmafák alatt. Bármit is mond Omár Khájjám és a latin közmondás, erősen kétlem, hogy valaha is kiugrott volna valami mély filozófiai igazság a boroskupából, de abban igenis hiszek, hogy a barátságos ivászat időnkint elősegíti a vélemények gátlásmentes kifejezését. Hiszek abban, hogy többet tanulhattam aznap délután Chauvettól arra vonatkozólag, hogy mit érez a legtöbb felső osztálybeli bennszülött Haitiban az amerikaiakkal szemben, mint amit ezer kérdőívből vagy ezer tartózkodóbb természetű megbeszélésből megtudhattam volna.

- Az amerikaiak nagyon sok mindenre megtanítottak bennünket - mondta Chauvet. - Többek közt arra is, hogy mi niggerek vagyunk. Mert látja, erről azelőtt fogalmunk sem volt. Mi azt hittük, hogy négerek vagyunk.

- Már most, barátom - folytatta -, je m’en fiche, je m’en fous, je m’en foute, fütyülök arra, köpök arra és egyéb dolgokat csinálok arra, hogy nigger vagyok. Röhögök és hízom. De a többiek számára, akik érzékenyebbek nálam, ezek a dolgok nem mindig ilyen mulatságosak.

Chauvet elhallgatott. Arca elborult. Most volt először komoly a délután folyamán.

- Maga persze ért franciául - mondta. - Talán meg tudom magyarázni magának az egészet. De angolul nem tudom megmagyarázni, mert már elvesztettem a képességet ahhoz, hogy komolyan beszéljek angolul. Angolul csak felvágok és bolondozom. Eh bien, alors.

Franciául folytatta. De nemcsak a nyelvek különbségéről volt itt szó. Egy más ember beszélt most velem.

- Amikor az amerikaiak tizenkét évvel ezelőtt partraszálltak Haitiban, városainkban szabad, büszke arisztokrácia élt. Épp olyan embereknek tekintettük magunkat, mint a többieket. A magunk urai voltunk a magunk országában. És egy fehér ember sem boldogulhatott itt, ha nem így tekintett ránk. Ez az állapot már több mint száz éve tartott, majdnem köztársaságunk fennállása óta volt így.

- Úgynevezett elitünknek - folytatta -, intellektueljeinknek és magasabb polgárságunknak otthona kifinomultság dolgában felvehette a versenyt a legjobb európai országokkal. Kultúránk a francia hagyományból nőtt ki. Fiaink sok esetben francia egyetemekre jártak, lányaink Franciaországban zárdaiskolákban tanultak és ez így ment, barátom, sok családban számos nemzedéken át.

- Otthonaink, klubjaink, társadalmi életünk olyan volt, mint más civilizált országban. A fehér idegeneket, akik látogatóba jöttek vagy letelepedtek, szívesen láttuk vendégül magunknál, gyakran össze is házasodtunk velük.

- Ha olvasott olyan francia könyveket, mint amilyen az *Au Pays des Généraux* című mulatságos kötet vagy itteni szatirikusaink műveit, mint amilyen L'Hérisson *Sena*-ja, akkor esetleg azt hiszi, hogy túlzok. Ezek a könyvek ugyan elpirítottak bennünket, de csak annyira, mint ahogy Daudet elpiríthatta délfrancia honfitársait. Nekünk is vannak Tartarinjaink, meg operett-tábornokaink is, vannak gyenge oldalaink, nem mondom, de azok az európaiak, akik ezt irodalmilag felhasználták vagy az életben nevettek rajta, sosem keverték bele a társadalmi-faji megvetést, ami egészen más dolog.

- Nem! Az amerikaiakra várt az a feladat, először a megszálló haditengerészetre, azután a szerződést ellenőrző polgári tisztviselőkre, hogy saját szabad országunkban inzultáljanak bennünket. És itt többről van szó, mint sértett büszkeségről. Valami szégyenteljes dolog történt. Sokan közülünk kezdték szégyelni a családjukat és a vért, amely ereinkben folyik. Nem mindenki elég erős ahhoz, hogy nevessen és azt mondja, „Je m'en fiche", mint ahogy én teszem.

Chauvet még ezt a témát fejtegette, amikor Ash Pay tizennyolcéves Elsa leánya, szőke, népszerű débutante a Port-au-Prince-i amerikai társaságban, belovagolt és leugrott ponyjáról.

Chauvet éppen arról beszélt, hogy az amerikai nők „rosszabbak az amerikai férfiaknál is" -, mert míg néhány katonatiszt és fontos polgári tisztviselő legalább úgy tesz, mintha udvarias, sőt időnként szívélyes volna, ugyanezeknek az embereknek a felesége és a lánya legtöbbször megvető és felsőbbséges. Így hát Miss Elsa érkezése ebben a pillanatban különösen érdekelt engem.

Mindhárman felkeltünk, amint mosolyogva felfelé jött a lépcsőn; barátságosan köszönt mindhármunknak, megölelte apját, majd így szólt:

- Hello, Chauvet, épp most jöttem le Kenscottból. Nahát, hogy megváltozott az idő! Gyakrabban kellene oda fellovagolnia, akkor nem lenne ilyen kövér.

Chauvet-val kezet fogott, nekem csak szertartásosan How do you do-t mondott, hiszen csak egyszer találkoztunk még. Akar egy cocktailt? Nem, nem kért, inkább zuhanyra vágyott. Egy pillanatig még csevegett, azután eltűnt.

Chauvetra néztem. A lánynak olyan mindegy volt. Még akkor sem lett volna ennyire mindegy, ha leül közénk és megissza a cocktailt, amelyet nem kívánt. Érzésem szerint nem úgy bánt Chauvet-val, mint egy négerrel, de nem is úgy, mint egy fehérrel, hanem egyszerűen „épp olyan embernek tekintette, mint a többieket". Magamban Chauvet saját megfogalmazását idéztem, ő pedig nagyon jól tudta, mire gondolok, bár nem szóltam egy szót sem.

Chauvet elvigyorodott, mert pontosan olvasott gondolataimban, de úgy vigyorgott, mintha rajtam vigyorogna és nem önmagán.

- Na lám! Már megint hazug vagyok! De ne essék tévedésbe, barátom. Elsa nem jellegzetes amerikai nő. Az anyja Madame Davis, amint tudja, Ibsen és az iramszarvas országából való bájos és előkelő hölgy. Ash Pay Davis amerikai és egy kizsákmányoló, egy gyalázatos kapitalista. Talán egész Artibonite völgyünket ellopja, de addig is aranyos, úri lény, világfi. És most mondok magának valami mulatságosat. Az egész szigeten összesen talán nyolc vagy legfeljebb egy tucat olyan amerikai nő van, aki a mi elitünkkel lenézés vagy fölényeskedés nélkül érintkezik; és ez a nyolc vagy tizenkét nő éppen az a nyolc vagy tizenkét amerikai nő az egész szigeten, aki, ha visszatér szülőhazájába, Amerikába, akkor odahaza van az ottani legelőkelőbb társaságban, Newportban, Bar Harbourban, a Park Avenuen, a Soundon hajózik yachtjával, páholya van az operában, és kutyája díjat nyer a Madison Square Gardenban.

- A legmulatságosabb pedig az, hogy ezek közt a nők közt van Madame John Henry Russell, a főbiztos felesége! Madame la Générale. Ez a hölgy igazán az, amit nemzetközi társaságnak szokás nevezni; odahaza van a londoni Mayfair-negyedben, odahaza van a kínai mandarinok palotájában, és odahaza van itt is. Elle s'en fiche, fütyül a színkérdésre, amely olyan fontos azoknak az amerikai nőknek a szemében, akik előzőleg minden társadalmi tapasztalatukat valami haditengerészeti állomáshelyen szerezték, meg kis szülővárosukban Alabamában vagy Nebraskában.

- Sokszor mondják, az amerikaiak még gyakrabban, mint mi, hogy Madame Russell diplomatikus, magas hivatalos fontossága következtében; amint hogy az is, de ez nem jelenti azt, hogy képmutató. Akárhogy is van, a haitibeliek szeretik és minden nemes hazafias törekvésem ellenére, hogy kicsavarjam Russell tábornoknak és egész tengerészbandájának a nyakát, azt hiszem, mégis mind búsulnánk, ha Madame Russell elmenne.

- Dehát nem mulatságos ez, mondja? A tábornok felesége meghív bennünket teára és elragadóaknak talál bennünket, de az őrnagy vagy a százados felesége, aki odahaza talán maga mosogatott, társadalmilag fölöttünk áll, és megsemmisülne, ha kezet kellene fognia egy niggerrel.

- Hát csodálkozik, ha azt mondom, hogy fütyülök az egészre, hogy mulatságosnak találom? Hiszen sok ilyen tengerésztiszt-micsodának az apját be sem engedték volna mulatt apám házába, legfeljebb a hátsó bejáraton, most pedig sehol sem engedem be őket a házamba, legfeljebb olyankor, amikor letartóztatnak - erről jut eszembe, az utolsó kapitány, aki letartóztatott, nagy iszákos, előtte már sokszor járt a házamban és mindig örömmel láttam. De szóval mégis hazug vagyok, már megint. Előbb felhívott telefonon, hogy nem alkalmatlankodik-e, ha letartóztat. Éppen fent voltam a villámban Pétionvilleben, ahol előzőleg sokat bridzseztünk egymással. Megittunk egy kis pezsgőt, mielőtt elindultunk a dutyiba. Boldog idők! Van még egy-két ilyen ember a tengerésztisztek közt, főképp yankeek, akik már odahaza is úgy tanulták, hogy nem minden néger falusi tuskó.

Újra angolul beszélt, vagyis inkább abban az amerikai tájszólásban, amelyet New-Yorkban tanult.

Így folytatta:

- Na, már most, ha az amerikaiak mind ilyenek lennének - nem mondom, hogy mind úriemberek lennének, az természetesen lehetetlenség, nem lehet egy megszálló sereget a Társadalmi Lexikon alapján összeszedni, és nem lehet őket spárgafogóval a kézben kiképezni illemtanra -, de mondom, ha mind olyan emberek lennének, akik a négert is embernek tekintik, én még akkor is a megszállás ellen lennék magas honfiúi okokból, amelyeknek semmi közük a faji előítéletekhez, de ha több tapintat és több józan ész lenne bennük, ha csak olyan embereket küldenének ide, akik mentesek ettől a bolond előítélettől, akkor nem lenne ez a sok fölösleges bonyodalom, amely sokkal több kölcsönös útálatot, bizalmatlanságot és zavart okozott, mint valamennyi szenátusi üvöltés és újságírói handabandázás a caco-forradalom óta.

- Mellesleg megjegyezve, kedves író úr, maga valami olyasmit mondott, hogy „emberi dokumentumokat” keres Haitiban. Lehet, hogy ez is emberi dokumentum. Lehet, hogy túlságosan is emberi. Nem lehet publikálni. Nagyon is „bőrre” megy. Liliomfehér bőr, fekete bőr. Mindenki rokon, Shakespeare... Madame Russell... és az őrnagy felesége, és mi négerek...

- Chauvet - mondtam -, kezdünk berúgni, de azért az igazság szép dolog. Az igazság még akkor is szép dolog, ha bonyolult és nem egészen ízléses.

IV FEJEZET.
Hölgyeim és uraim, az elnök.

A szüzies, metszett betűs névjegy akkora, mint egy esküvői meghívó vagy egy karácsonyi üdvözlet, de egyszerűen csak ennyit mond: *Le Président de la République de Haiti.*

Üres hátlapján pedig tintával ez áll: Recevra Monsieur W. B. Seabrook au Palais National le jeudi 6 Janvier courant, à 4 h. p. m. - Fogadja W. B. Seabrook urat a Palais Nationalban csütörtökön, f. év január 6-án, délután 4 órakor.

Továbbá egy metszett címer: ágyú és kibontott zászló pálmafa alatt.

Órám szerint még csak félnégy volt; hogy agyonüssem a közbeeső időt, elhatároztam, hogy benézek a Tengerészeti Főhadiszállásra és végleg megállapodom a tengerimalac-vadászatra vonatkozólag azokkal az urakkal, akiknek fegyveres jelenléte Haitiban a főoka annak, hogy a bennszülött címeri ágyú olyan nyugodtan ül a pálmafa alatt.

Mert beavatkozásunk előtt hat elnök váltotta egymást meglehetős gyorsasággal, egyet felrobbantottak palotájában, egyet megmérgeztek, egyet meggyilkoltak, egyet pedig apró darabokra szakítottak.

A tengerészet éppen abban a régi Guillaume Sam Palotában telepedett meg, amelynek kapuja előtt, mindössze tíz éve, egy fekete nő jókora falatokat harapott ki az elhúnyt elnök vérző szívéből.

Innen csak három perces út, a nyugodt Champ de Marson át, ahol zenekari emelvény, pázsit, szobrok és gyakorlótér látható, a szép, új elnöki palotáig, amelyben Louis Borno Ő excellenciája most elődeinél nyugodtabban és állandóbban székel.

Végigmentem a fegyveres őrök előtt, fel egy nagy, fehér, ragyogó lépcsőn, amely majdnem olyan imponáló, mint a washingtoni, azután egy csillogó ruhás szárnysegéd vakító folyosókon kísért végig, míg végül is ott ültem egészen egyedül egy nagy, csupasz szalonban és malmoztam az ujjammal.

A palota belseje álmosan csendesen szunnyadt a trópusi délutánközépen. Egy félig nyitott ajtón át láthattam valami széles belső folyosó márványpadlóját. A márványpadlónak a nyitott ajtó által kivágott cikkelyét napsütés öntötte el. Hirtelen egy fekete árnyék vonult rajta keresztül. Szabályos időközökben újra és újra feltűnt ez az árnyék. Egy amerikai katona feje és válla, élesen kirajzolva, megrövidítve, a márványon: a vállon puska és ráerősítve a szurony, széleskarimájú U. S. katonakalap. A sziluet annyira amerikai volt, mint egy rezes banda, amely a „Csillagos Lobogó” kezdetű indulót játssza. Lábujjhegyen az ajtóhoz lopakodtam és megnéztem magamnak az embert. És legnagyobb meglepetésemre az arca fekete volt. Természetesen egyáltalán nem logikus, hogy ez meglepett. Nekünk is vannak fekete csapataink, éppen ilyen felszereléssel. És Haitiben is láttam már ezer fekete zsandárt hasonló egyenruhában. A meglepetést az okozta, hogy ezt az embert először mint árnyképet láttam. Most úgy éreztem, mintha az imént vászonra vetítették volna. Ez az ember mezítlábas, overallos haitibeli parasztnak öltözve önmaga lett volna. És így vajjon micsoda?

Amint ezen tűnődtem, elkezdtem tűnődni Borno elnökön is, akivel nemsokára megismerkedem. Vajjon ő is csak egy árnykép, amelyet a vászonra vetítenek? Vajjon csak Russell laterna magicájának a játékszere?

Nagyon könnyű, gondoltam magamban, tovább malmozva, politikusokat, államférfiakat, hazafiakat, propagandistákat, imperialistákat, antiimperialistákat találni akár Haitiban, akár Washingtonban, akik erre a kérdésre kategorikusan felelnek: haitii megszállásunk (vagy

hivatásunk, ha úgy tetszik) önző, önzetlen, zsarnoki, jószándékú; a legjobb haitibeliek szeretnek bennünket, Borno nagy hazafi, Borno áruló, Borno csak bábu, Borno sokkal különb ember Russellnál, Borno dróton rángatott majom... Ezekkel a kategorikus kijelentésekkel csak az a baj, hogy ellentmondanak egymásnak.

Ekkor belépett Monsieur Leys miniszteri titkár és félbeszakította elmélkedésemet. Monsieur Leys elegánsan ápolt III. Napoleon szakállat hordott, fényes hajtókájú frakkot és a frakk gomblyukában az elkerülhetetlen francia szalagot, a Becsületrendet vagy valami hasonlót. Elegáns francia mozdulatok közt elegáns francia mondatokat ejtett ki. Nyugodtan lehetett volna az Élysée-palota miniszteri titkára, csak éppen hogy az arca fekete volt. Amennyiben Monsieur Leys is amerikai lámpa által a falra vetett árnyék, mindenesetre olyan lemezről vetítik, amelyre rá van írva: *Fabriqué en Francé*, Franciaországban készült.

Monsieur Leys kinyitott két tolóajtót és bevezetett egy gazdag bútorzatú nappali szobába; egy kissé túlságosan is díszes volt, aranyozott boule-órájával, kicsi márvány és bronz szobraival, perzsaszőnyegeivel, mélypiros rózsákkal két-három vázában.

Ugyanebben a pillanatban lépett be Haiti elnöke is egy kis ajtón át.

Monsieur Borno kisebb termetű, mint ahogy az ember képei után gondolná. Keménykötésű kis ember, idősebb, csaknem ficsuros eleganciájú, de a feje fínom, intellektuális. A fényképeken szemöldöke uralkodik, de az élő emberen a szeme; komoly és meghökkentő szem, a szalagra függesztett csiptető mögött. Halvány mulatt; arca símára borotvált, kicsi szakállát kivéve; vonásaiban nincsen jóformán semmi negroid elem; sűrű, deres, göndör, de nem kondor haja magas homlokából emelkedik fel.

Egy kissé a tudós dandy benyomását kelti, egy árnyalattal mintha túlságosan is gondozott volna a külseje, gondoltam, olyan tanáros... de voltaképpen nincs benne semmi akadémikus hűvösség, erre beszélgetés közben jöttem rá. A humor hiányzik belőle és úgy vettem észre, bár ezt később bizonyos fokig visszavontam, a melegség is.

Kifelé szívélyes, de szertartásos, óvatos. Ajánlóleveleim azt mondták, hogy író vagyok. Így tehát arról beszélt, precíz, könyvből tanult angolsággal, ami nyilván elsősorban kell hogy érdekeljen egy amerikai írót: hogy mennyire megjavultak az állapotok Haitiban az amerikai szerződés aláírása óta (mellesleg ezt a szerződést Borno írta alá) amit mondott, mind kétségkívül fontos volt, de száraz és statisztikai jellegű; például hogy 1349 mérföld, de lehet, hogy kilométer, országutat építettek. Nekem a számok nem mondtak semmit. Bizonyára most is pontatlanul idézem. Mégis valamiféle képet kaptam a dolgokról, amikor ezt mondta:

- Tudja, amikor az amerikaiak ezerkilencszáztizenötben partraszálltak, pontosan egy automobil volt Haitiban, egy öreg Ford. Sok olyan gazdag ember volt ugyan Haitiban, aki nyugodtan tarthatott volna magának kocsit, de nem volt hol mennie vele. A városokon kívül nem voltak utak. Port-au-Princeből Cap Haitienbe menni lóháton több napig tartott. De hetekig is, amikor a folyók kiáradtak. Most több mint tizenkétezer automobil van és egyetlenegy nap alatt keresztülszeljük kicsi országunkat.

Mellesleg megjegyezve, ebben a hónapban egy elnöki tournée lesz a sziget északi részében, felavatnak egy új hidat, a Pont Christophe-ot. Talán kedvem volna nekem is eljönni. Ha igen, könnyen nyélbe lehet ütni és akkor saját szememmel láthatom... Megköszöntem a meghívást és elfogadtam. Ez volt az a pillanat, amikor el kellett búcsúznom. Amint felkeltem, New-Yorkban tartózkodó unokaöccse, Monsieur Léonce Borno iránt érdeklődött. Örömmel mondhattam Ő excellenciájának, hogy Monsieur Léonce kitűnő egészségben és kedvben volt, amikor közvetlenül elutazásom előtt együtt vacsoráztunk és megajándékozta feleségemet a Haitii Költők Antológiájával. Ebben volt szerencsém olvashatni Ő excellenciája költeményeit is.

Erről eszébe jutott, hogy Madame Borno minden csütörtök délután teát ad barátainak; az együttlétnek nincsen semmi ünnepélyes jellege. Előtte tennisz a palota kertjében.

Ha azt mondom, hogy ez a tenniszparti olyan volt, mint egy operett egy kétacrenyi színpadon, nem gondolok az opera buffára vagy a vígoperára; inkább Offenbachra vagy Straussra, de modernizálva. Vidámabb, színesebb, kaleidoszkópszerűbb volt, mint amihez hozzászoktam hivatalos összejövetelekkel kapcsolatban.

Talán a trópusi környezet is hozzájárult egy kevéssé ehhez a színpadias benyomáshoz: a tágas zöld pázsit, a virágzó vadszőlővel befuttatott nyárilakok és pavillonok; a kavicsos ösvények és márvánnyal kirakott sétányok, amelyeket virágágyak szegélyeztek, és köröskörül a nagy hegyek körfüggönyszerű panorámája. De tulajdonképpen maga a vendégsereg volt kaleidoszkópszerű, változatos, sokszínű, ragyogó.

Mindenfelé csinos haitibeli lányok és asszonyok, ultramodern párisi ruhában; karcsú, selyemharisnyás lábak, magassarkú cipőben; divatos kalapok és napernyők, bíborpiros ajkak; mások pedig tenniszruhában, atlétikus termettel, lapossarkú cipőben, vidám szvetterben és élénk csíkos tenniszkabátkában. Bőrük minden színárnyalatot képviselt, a csaknem tiszta, teljes fehértől a rózsafényű spanyol barnán át a mulattig, a teljeskávészínig, a barnáig, a feketéig; olyanok voltak, mint a gipszből és fémből készült hölgyek a divatos ruhaüzletek kirakatában a Fifth Avenuen, vagy mint a bizánci festett szobrok: meztelen kar, nyak, és az arc halvány aranyszínű, rézszínű, bronzszínű, sőt onyxszínű is, de mind átlelkesített és eleven.

A férfiak közt, akik a vidám csoportnak legalább a felét alkották, szintén hasonló változatosság a bőr színében és ugyanez a csaknem kaleidoszkópszerű sokféleség az öltözetben, némelyek tenniszruhában, némelyek fehér, mások fekete frakkban, sokan vakítottak a sok katonai kitüntetéstől, már mint a palotaőrség magas, sötét, szép, kondorhajú, fiatal, bennszülött tiszjei.

Szürke flanellruhám és az öreg szvetter, amelyet Jack Dempseytől kaptam Buffaloban, kissé ócskán festhetett ebben a jólöltözött társaságban; ezt különösen akkor éreztem, amikor megtaláltam a kifogástalanul és ficsurosan öltözött Mr. Christian Grosst; de alig vártam már, hogy játszhassam, és ő lekötelező módon gondoskodott is a számomra partnerekről és egy nemsokára megüresedő pályáról.

Partnernőm egy mézeskalácsszínű kisasszony, aki majdnem olyan kackiás sportruhát viselt, mint Mr. Gross. Értett a játékhoz és forehand driveje nemsokára döntő elem lett küzdelmünkben. Mr. Gross partnernője egy bájos asszony, valamivel idősebb a lánynál, haitibelinek néztem, mert kecses otthonossággal mozgott itt és sötét hullámos haja volt. Most mosolyoghat, amikor ezt olvassa, mert kiderült, hogy nem más, mint Mrs. John T. Myers, az U. S. haditengerészet brigádparancsnokának a felesége és ottlétét nem indokolta semmiféle politikai vagy hivatalos dolog. Csak azért volt ott, mert szeretett tenniszezni, volt sok haitibeli barátja és nagyon jól érezte magát ezeken a csütörtöki gardenpartikon a Palotában. És megint arra kellett gondolnom, micsoda őrültség az ameriakiak egész viselkedése Haitiban...

Tudomásom szerint egyetlenegy amerikai kapitány vagy őrnagy felesége nem vett részt és nem is hajlandó résztvenni egy nigger összejövetelen, még az elnöki palotában sem. És azt hiszem, az őrmesterek és káplárok nejének 99 százaléka is tisztes undorral húzná az orrát, ha meghívnák. E vidéki libák szemében a nigger az csak nigger, még akkor is, ha király és nem elnök, még akkor is, ha három egyetemet végzett Párisban és tizenegy nyelvet beszél, nemcsak négyet és ha részt is vett egy tucat hágai nemzetközi konferencián. De az ezredes feleségének ezek a niggerek bájos emberek. Eljön közéjük és jól érzi magát.

Az őrültség teteje az, hogy a liliomfehér amerikai kolóniában egy nőt sem becsültek annyira, mint éppen az ezredes feleségét. Ha ízlése különös is, senki sem merte bírálni érte.

Azonkívül volt például vagy egy tucat állandóan Haitiba beosztott tengerésztiszt, nagyobbára orvos és mérnök, aki talán valami véletlen személyes okból, jóbarátságban és egyes esetekben meghitt társas érintkezésben élt a haitibeliekkel. A többi tengerésztiszt az Amerikai Klubban kondorhajúaknak csúfolta őket, de az ilyen csúfolódásban mindig tapintatosan betartottak bizonyos határt. Csúfoltak engem is, mielőtt elhagytam a szigetet; Katiet pedig még inkább - hiszen ő történetesen Georgiából való és határozottan délies a kiejtése -, hogy szénfekete úriemberekkel táncol.

- Szent Isten, mit szólna ehhez a kedves papa! - suttogta Davis őrnagy felesége, aki egy este beállított hozzánk kocsijával, amikor már saját háztartásunk volt és Baussanék éppen nálunk vacsoráztak. De ez nem akadályozta meg abban, hogy meg ne hívjon bennünket három nappal későbbre vacsorára. Úgy találtam, hogy ez az Amerikából magukkal hozott korlátoltság végeredményben nem olyan vétkesen rosszindulatú. Csak éppen tömegőrület és az egyesek nem felelősek érte.

Miután befejeztük a tenniszjátszmát, haitibeli barátaim bemutattak egy civilruhás, fiatal, amerikai kiválóságnak. Perrynek hívták. Kellemes, szabályos arcú, szemtelenül kedélyes fiú, olyan, kire emlékszik az ember, ha egyszer találkozott vele; de nem emlékeztem, hogy találkoztam volna vele, pedig az előző hetek folyamán okvetlenül egymásba kellett botolnunk, mert az amerikai civilek száma nem nagy Haitiban és mindig együtt vannak. Barátságosan és ártatlanul megkérdeztem, hogy most jött-e Haitiba. Kurtán azt felelte, hogy nem. Később azután megmagyarázták nekem, hogy Mr. Perry, aki, azt hiszem, tengerésztiszt volt, feleségül vette Borno elnök egy unokahúgát és azt mondta az amerikai kolóniának, egyénenként és általánosságban, hogy menjenek a pokolba, mielőtt a megdöbbent amerikai kolónia őt szólíthatta volna fel erre. Lemondott a tengerésztisztekről, a klubról stb., talált magának valami jó állást, amelyben, azt mondják, kitűnően beválik, és felesége népével vállalt sorsközösséget. Fiatal tiszttársai általában úgy tekintették, mint „nyavalyás frátert, aki szégyent hozott a tisztikarra”. A magasabbrangúak, különös helytelenítés nélkül, de úgy néztek rá, mint egy csodálatos jelenségre, aki immár nem tartozik az ő világukhoz.

- Ha csak elcsábította volna az elnök unokahúgát - mondta Mrs. Deppler -, nyugodtan meghívnánk ezentúl is.

Tisztában vagyok vele, hogy amikor erről a társadalmi-faji zűrzavarról írok, amint hogy úgy látszik, minden második lapon erről írok, mert hiszen az ember lépten-nyomon ezzel találkozik Port-au-Princeben, akkor paradoxonokat, logikátlanságokat, önellentmondásokat halmozok egymásra. De tiltakozom az ellen, hogy ezért engem érjen szemrehányás. A dolog magában illogikus, bonyolult és őrült. Mi sem volna könnyebb, mint olyan dolgokat kiragadni, amelyek csak az egyik oldalt világítják meg. A kép ekkor összefüggőbb lenne, de nem lenne igaz kép.

Addig is tény az, hogy mindenki, mind a két- vagy háromszáz haitibeli és a néhány tucat amerikai, egészen kitűnően érezte magát a csütörtökdélutáni gardenpartin.

A nap már csak félszemmel nézett ki a Morne Hôpital mögül, amikor trombitaszó harsant fel. A tennisz és az általános sürgés-forgás megszűnt. Az emberek összesúgtak és elhallgattak. Egy márványlépcső legmagasabb fokán megjelent egy magas férfi, kivont karddal, olyan ragyogó és pompás öltözetben, mint a cirkuszok felvonulásakor az az ember, aki az oroszlános szekeren ül. Ez az amerikai Berthol hadnagy, a palotaőrség parancsnoka. Valamikor tengerésztiszt volt (sőt azt hiszem, most is az), de jelenlegi dicsőségében nem lehet felismerni benne a tengerésztisztet. Egyenruhája fehéren ragyog, telisded tele arany sujtásokkal, pántokkal, érmekkel, színes kitüntetésekkel. Egyedül áll a fehér, széles, üres lépcsősor tetején,

de nincs az a rezesbanda, amely zenében megfelelne neki. Csak egy hajósziréna jöhetne itt számításba. Ennek hiányában hatásos szünet következik, majd ünnepélyes kardját meglengetve így kiált:

- Hölgyeim és uraim, az elnök!

Monsieur Borno egy pillanattal később megjelent minden különösebb szertartás nélkül, de azért méltóságteljesen, fedetlen fővel, sötétkék zakkóban. Berthol hadnagy mintegy tíz lépéssel ment előtte, mellette pedig kabinetjének két tagja, az egyik nagyon fekete, a másik mulatt. Majd vagy féltucat miniszter, politikus, államhivatalnok következett, kis csoportokban, beszélgetve. A tömeg csendben és tiszteletteljesen állt, a katonák vigyázzban, némelyik fiatal hölgy mélyen bókolt, amint az elnök elhaladt előtte; de amikor a tenniszpályák melletti pázsitra ért, megszűnt minden szertartásosság. Az elnök jobbra és balra csevegett és intett, hogy folytassák. Az egész kert megint felélénkült. Negyedóra mulva megint ünnepélyes lett a hangulat, amint a jelenlévők hosszú menetben visszakísérték az elnököt a lépcsőn fel a palotába.

A nagy fogadóteremben elfértünk mind a két- vagy háromszázan, anélkül, hogy tolonganunk kellett volna. A gömbölyded, középkorú, vidámképű, halvány mulatt Madame Borno, akin nagyon jól állt a gyöngyökkel kirakott világosbarna georgette-ruha, nagy asztal mellett ült és fiatal hölgyek raja teát töltött azoknak, akik odajöttek és kértek; azonkívül szendvicset és süteményt is kaphattak. Angol ízlés szerint öltözött komornyikok és inasok jártak körben pezsgővel. Egy távolabbi sarokban állt a büffé, ahol többek közt egy kancsó húszéves haitii rum volt található; Ash Pay Davis, Freddie Cooke és én kicsi kupicákkal kóstolgattunk belőle.

A vendégeknek mintegy negyedrésze tenniszruhában volt, még hozzá meglehetős gyűröttben a játék után; ütőiket kinthagyták egy előszobában. Ez kedves, ravaszul választékos formátlanságot adott az összejövetelnek, mintha az emberek csak azért jöttek volna össze, hogy kellemes környezetben jól érezzék magukat.

Amikor bemutattak Madame Bornonak, az jutott eszembe, hogy ennek a kis nyugatindiai szigetnek társadalma, bár kétségkívül mögöttünk áll civilizáció tekintetében, amennyiben a civilizációt kizárólag anyagi, gépi, ipari mértékkel mérjük, bizonyos tekintetben mégis talán sokkal civilizáltabb minálunk. Mindenesetre azt nagyon sokszor éreztem, hogy kellemesebben élek.

Talán annak tulajdonítható, hogy abban a pillanatban a haitii civilizációt a francia hagyomány szemszögéből néztem, minthogy Madame Borno maga több mint kétharmadrészben francia volt: elég az hozzá, hogy amikor bemutattak, lehajoltam és megcsókoltam a kezét, mint valami fontos háziasszony-matrónának Franciaországban.

De ahelyett, hogy természetesnek találta volna (később jöttem rá, hogy egyike a legszókimondóbb és legszellemesebb nőknek, akiket ismerek), így szólt:

- Micsoda! Amerikai létére! Ezt a háború alatt tanulta?

Bátorkodtam megjegyezni, hogy a háború óta nem szokatlan hölgyeknek kezet csókolni, még New-Yorkban sem.

- Lám, lám! Hát akkor ez a vég kezdete.

Nevetett rajtam és hazámon, de barátságosan, szeretetreméltóan.

Elmondta, hogy kisfia, aki most Párisban jár iskolába, rajong az amerikai sportéletért, amelyet csak könyvekből és képekből ismer. Elhatározta, hogy foglalkozásszerű erős ember lesz. Máskor meg cowboy akart lenni. Végül is úgy alkudtak meg, hogyha már semmi áron sem akar ügyvéd lenni, mint az apja, akkor beiratják a párisi École Politechnique-ra, hadd építsen

hidakat; amivel meg is elégedett, mikor elvitték a moziba és saját szemével láthatta, hogy a hídépítő mérnökök magas csizmát és nagykarimás kalapot hordanak és époszba illő harcokat vívnak a gonosz előmunkásokkal, sőt néha indiánusokkal is.

Ekkor odajött Madame Émile Vital és a társalgás általánossá vált. A teát töltő kisasszonyok közt találtam egyet-kettőt, akikkel a Bellevue Clubban együtt táncoltam. Egy pillanatig elbeszélgettem velük, azután elmentem az asztaltól.

Megláttam Monsieur Bornot négy különféle színű úriemberrel, amint egy kissé odébb álltak egy ajtóban. Komoly társalgásba mélyedtek, gondoltam, politizálnak. Nem szándékoztam odamenni hozzájuk, de Borno elnök észrevett a tömeg szélén. A csoport egyik tagja, Granville August, egy nagyon fekete és rendkívül komoly kis ember volt, aki a pénzügyminisztériummal van valami összefüggésben, egy másik pedig Fombrun, a símamodorú mulatt belügyminiszter, aki iránt mindjárt ösztönös és szívből viszonzott ellenszenvet éreztem. A többiek nevére nem emlékszem, de mind miniszterek és osztálytanácsosok voltak.

De ezeket az urakat nyilvánvalóan más érdekelte, nem a politika. Folytatták társalgásukat, vagyis inkább eleven vitájukat. A haitii költészet jelen áramlatairól és jövőjéről beszéltek. A vita tárgya a „franciául kifejeződő haitii Múzsa” és a „kreollal kifejeződő haitii Múzsa”, de többről van szó, mint a nyelvi kérdésről. Arról, hogy a haitii költészet géniusza legalkalmasabb eszközét a gazdag kreolban találja-e meg, mint ahogy a délfrancia költők igazi nagyságukat provençal nyelven érték el, vagy pedig a tiszta, akadémikus francia az alkalmasabb kifejező-eszköz. De amint kifejtették egymásnak ellentmondó véleményeiket, kiderült, hogy egy mélyebb kérdésről van szó: vajjon a francia hagyományokból merítsen ihletést a haitii költő, vagy pedig az afrikai néger érzelmi hagyományból. Vajjon van-e létjogosultsága a haitii költészetben a ciprusfáknak, a márványoszlopoknak, a szomorúfűzeknek, a trópusi dzsungel aktualitásával szemben, ami maga Haiti. Monsieur Borno azt hangsúlyozta, hogy a nagy költészetnek gyakran nincsen helyi szinezete, nincsen földrajza más, mint a lélek földrajza. Poeban például nincsen semmi amerikai. De ugyanakkor elismerte, hogy Oswald Durand, az egyetlen igazi géniusz, akit Haiti mostanában létrehozott, legjobb dolgait kreolul írta és lángelméje lényeg szerint néger lángelme. Granville Auguste egy költeményt idézett, amely így kezdődött:

Plus puissante, O Poète, est con oeuvre idéale,
Car le dur métal ou tu sculptes ta chimère...

Megkérdeztem, kit idéz. Kiderült, hogy egy kiváló haitibeli költőt idéz, akinek neve Louis Borno és jelenleg történetesen a köztársaság elnöke; ez a tény nyilvánvalóan nem játszott semmi szerepet abban a vitában, amelybe elmerültek. Úgy vettem ki, hogy Monsieur Borno nagyon komoly költő, egyáltalán nem műkedvelő; számos költeményét megtalálni a Haitii Költészet Antológiájában, amelyet a Bossard kiadó adott ki Párisban, M. Fortunat Strowsky Sorbonne-professzor előszavával...

Hazafelé menet azon elmélkedtem, milyen furcsa is lenne, ha a Fehér Házban egy miniszterekből és kincstári tisztviselőkből álló csoport komolyan vitatkoznék egy amerikai versgyüjteményen, amelyben Calvin Coolidge elnök metafizikai szerelmes versei is benne volnának.

V. FEJEZET.
De az igazság egy kissé bonyolult.

Sok diadalkaput láttam már életemben (ki nem látott?), beleértve a papírmasé szörnyűséget, amely alatt hazatérő hőseink vonultak keresztül a Fifth Avenuen, láttam egy fejedelmi diadalkaput Perzsiában a Teheránba vezető úton, amelyre juhok vérző tetemei voltak felszúrva, láttam az Arc Triumphe-ot egy olyan pillanatban, amikor lobogók és tízezer szurony ment át alatta a párisi napsütésben -, de még sosem láttam olyan különös diadalkaput, mint az, amelyet Louis Borno tiszteletére emeltek, amikor belépett egy névtelen, vagy féltucat kunyhóból álló faluba, mélyen bent a fekete köztársaság dzsungeles belsejében.

A négynapos elnöki autókirándulás, amelyen vendégként én is résztvettem, elsősorban annak szólt, hogy felavatták a Limbé-folyó új hídját az északi hegységben, de igazi jelentősége abban a tényben rejlett, hogy ez volt az első eset Haiti történelmében, amikor egy elnök félelem és katonai kardcsörtetés nélkül meglátogathatta köztársaságának legtávolibb és régebben legveszélyesebb részeit, anélkül, hogy orgyilkosságtól vagy lázadástól kellett volna tartania.

Lehet, hogy igazuk van ellenségeinek, akik azt állítják, ez teljes egészében annak köszönhető, hogy az amerikai haditengerészet ráült a szigetre. A béke galambjai talán csakugyan az amerikai repülőgépek, amelyek gépfegyverek közt fészkelnek, de akárhogy is van, az utazás sokkal jobban hasonlított egy hosszúra nyúlt kiránduláshoz a zöldbe, mint bármihez, ami a latin-amerikai politikai hagyományokkal függ össze. Nem láttunk sem operett-katonaságot, sem haditengerészeket -, csak éppen annyi katonai szárnysegédet, mint amennyi az amerikai elnököt kísérné, ha automobilon átmenne Washingtonból New-Yorkba. Jött ugyan utánunk egy muníciós kocsi, de hideg pulykával és sörrel tele.

Szombaton hajnalban indultunk el Port-au-Princeből kilenc túrakocsival. Az elsőben ült az elnök és a felesége. A másodikban John H. Russell tábornok, Mrs. Russellel és Mrs. Frederick H. Cooke-kal, a közművek főmérnökének feleségével. A többi kocsiban pedig az amerikai szakkiküldöttek és a miniszterek.

Port-au-Princeben, amelyet magunk mögött hagytunk, több a napilap, mint New-Yorkban Munsey előtt és több a cinikus, mint Athénben Diogenes előtt.

A szólás- és sajtószabadság trópusian burjánzik itt, bár művelőit időnkint bezárják. Amikor kitudódott, hogy engem is meghívtak az elnöki kirándulásra, a cinikusok és az ellenzéki sajtó egyformán a lelkemre kötötte, ne hagyjam magam félrevezetni az által, amit látni fogok.

Újra meg újra biztosítottak, hogy az egész amerikai megszállás sötét önző célokat szolgál, hogy minden jelenlegi haladás csak része egy nagy programmnak, amely a jövőbeli kizsákmányolásra irányul, hogy Borno elnök tehetetlen báb a pénzéhes Wall Street kezében.

Arról is biztosítottak, hogy ha nem volnának repülőgépek és zsandárok, az elnök nem merné kitenni a lábát palotájából.

Értesültem, hogy a belső részek paraszti tömegei nem törődnek Borno elnökkel, semmi hasznát nem veszik, nem is tudnak róla, valószínűleg még a nevét sem hallották soha életükben (ami igaz is, tapasztalatból tudom, bizonyos távoli hegyi kerületekben) és minden hazafias tüntetés, amelyet útközben látok, csak színpadi rendezés, claque.

Hát ami azt illeti, amikor elérkeztünk az első magaslati helyre, két órányira Port-au-Princetől, a Saint-Marc felé vezető úton a claque olyan tökéletes volt, hogy bármely operának díszére vált volna. Pálmaágakból font diadalkapu várt bennünket, rajta hatalmas piros zászló, azon pedig: *Vive son Excellence Président Borno*. A környék valamennyi fizetett útépítő munkását

s azok feleségét, nagyszülőjét, gyerekeit és szeretőit felállították az út mentén, hogy az utasításhoz híven *Vive le Président*-t ordítsanak. Éppen úgy, mint ahogy a cinikusok megjövendölték. És természetesen nem az a diadalív, amely oly jelentőségteljesen él emlékezetemben.

Mielőtt a másik diadalkapuhoz értünk, láttam sok mindenfélét, amit érdemes megemlíteni: több mint ezermérföldnyi jól épített autóutat ott, ahol tíz évvel ezelőtt még csak keskeny ösvények húzódtak, nagy, íves hidakat és megszámlálhatatlanul sok szilárd átereszt, jól felszerelt kórházakat, parasztokkal tele falusi ambulanciákat, soktucat új elemi és ipariskolát, tevékeny falusi bennszülött csendőrállomásokat, kiszárított maláriás mocsarakat. És miközben mindezt a haladást a közjövedelmekből fedezték, Haiti államadóssága 6,000.000 dollárról 4,500.000 dollárra csökkent, amint azokból a számokból láttam, amelyeket dr. Cumberland, a köztársaság pénzügyi tanácsadója mutatott, akinek kocsiján mentem a kirándulás egy részében.

De mindez nem imponált nekem annyira, mint az a diadalív amelyet utazásunk másnapján láttunk a hegyvidék belsejében. Magasan a felhők és pálmafák fölött állt, egy mély szakadék szélén, a Plaisance-völgy fölött. Egy mezítlábas parasztokból álló családi csoport építette; falujuk néhány a szakadék szélébe kapaszkodó kicsi vályogházból állt. A diadalívet bambuszbotokból és banánlevelekből építették; angolkórosan és kissé meghatóan állt ott, és olyan alacsony volt, hogy kocsijaink alig tudtak átmenni alatta.

De viszont, elnökük tiszteletére és saját családjuk nagyobb dicsőségére, kiakasztották rá a törzs kedvenc és jelentékeny birtoktárgyait: egy fényes, új, bádog kávéskannát, egy frissen vasalt, fehér gyapjúkabátot és nadrágot, egy pár készen vett cipőt (Haitiban a szerényebb jólét legfőbb jelképe ez), egy vidám, tarka szoknyát, egy kis dobot és egy fényesre kisikált vastepsit.

- Nézzétek, milyen gazdagok és hálásak vagyunk! - kiáltotta a diadalkapu azon a jelképes nyelven, amelyet a rabszolga ősök hoztak magukkal Afrikából és amely régibb az írott beszédnél. - *Vive le Président*, éljen az elnök! - kiáltották a kis fekete kölykök, majd szétrobbanva az izgalomtól. - Éljen Nord Alexis! - kiáltotta egy öreg mama. Nord Alexis elnök ugyan már egy nemzedékkel előbb meghalt, de képe még mindig rajta van a pénzeken és ezért az ország belsejében sok paraszt azt hiszi, hogy még ő uralkodik, most már a fehérek segítségével. De ha néhány öreg bácsi és néni nem is tudta, vajjon az, akit éltetnek, Louis Borno vagy Nord Alexis névre hallgat-e, abban biztosak voltak, hogy jóbarátjuk és jóbarátjaik azok is, akik velük jöttek. És valahogy arról is meg voltak győződve, hogy van valami összefüggés az új rezsim közt, amelyben fehérek is szerepelnek, és a között a tény között, hogy nekik új kávéskannájuk van.

Szerettem volna kiszállni és elbeszélgetni ezzel a családdal, de csak egy percre állhattunk meg a számomra oly emlékezetes diadalkapu alatt. De másnap sikerült beszélnem egy ugyanilyen fajta paraszttal egy nagyon hasonló farmon, Hinche közelében, a hegyek mögötti nagy síkságon, az új országút közelében. Az öreg fekete, akivel beszéltem, kék overallt és gyékényszandált hordott. Nem tudott sem írni, sem olvasni. Olyan volt, mint a hárommillió többi paraszt, a férfiak, nők, gyermekek, kivéve talán, hogy intelligenciája az átlagon felül állt. Úgy gondoltam, a többség nevében beszél és igazat beszél, azt mondja el, amit a többiek mondanának, ha olyan értelmesen tudnának beszélni, mint ő. Így szólt:

- Tíz évvel ezelőtt ez az ország tele volt még cacokkal (banditákkal) és nem voltak utak. A cacok gyakran kiraboltak és meggyilkoltak bennünket. Saját állami adóbehajtóink pedig kiraboltak és éhenhalasztottak bennünket és nem adtak érte semmit sem cserébe. Alig volt érdemes termelni. Négy napig tartott, amíg szamárháton leértünk a városba. És ha a cacok nem öltek meg vagy nem fulladtunk bele a folyók gázlóiba, ha elértük a várost, besoroztak bennünket, hogy harcoljunk a kormányért, vagy valamelyik új forradalmi párt oldalán, amely

azt ígérte, hogy jobb világot teremt, de nem csinált semmit. Most nincsenek sem banditák, sem forradalmak, békességben élek, kitermelem azt, amit tudok, elviselhető adót fizetek, négy óra alatt bent vagyok autobuszon a városban, és nem soroznak be, és mialatt távol vagyok, feleségem, gyermekeim, vetésem és kis kecskéim olyan biztonságban vannak, mintha az Úr Jézus karjai közt volnának.

Talán kár is, hogy nem itt fejezem be ezt a fejezetet, de valami arra kényszerít, hogy emlékezetembe idézzem egy másik őszszakállú haitibeli családapa szavait. Családja ősi villájában él Turgeauban, Port-au-Prince gyönyörű kertvárosában, ahol elkerített kis közkert, nagy árnyas fák, éneklő madarak, kutak és források találhatók. Mostanában sok amerikai él ott. Ez az ember ezt mondta:

- Legkisebb gyermekkorom óta és apám gyermekkora óta ez az elkerített kert, amely ugyan közkert, de mégsem egészen az, szent és szépséges hely volt, át- meg átszőve gyemekkori emlékeinkkel, saját kertünk, ahol hancurozhattunk és játszhattunk vagy lefekhettünk a fák alá álmodozni. Most pedig kis unokám nem jár már többé a kertbe. A kis amerikai gyerekek a szökőkút mellett rákiabáltak: „Nézzétek ezt a kis niggert, úgy kiöltözött, mint egy majom!”

- Higgye el - folytatta -, nekünk öregeknek sokkal tovább tartott, amíg megértettük ezt a dolgot, mintsem maguk gondolnák. A mi szemünkben ez a szó, „néger”, épp olyan volt, mintha azt mondanám: „árja”, „északi”, „latin”, különbséget jelentett, de nem valami szégyelni való dolgot. Haitibeli nemzeti hovátartozást jelentett, épúgy mint az, hogy valaki skandináv, svájci, angol. Az ilyen jelzőket hazafias hagyományok és hazafias büszkeségek veszik körül. Most pedig gyermekeink szégyelik, hogy négerek, szégyelik, hogy haitibeliek. Némelyik az öregebbek közül is szégyeli. Úgy érzem, mintha megmérgeztek volna bennünket. Mondják nekem, hogy az amerikaiak jólétet, békét, közbiztonságot, anyagi helyzetünk javulását hozták országunkba. Lehet. De vajjon kárpótolnak-e bennünket ezek a dolgok azért, hogy tönkretették büszkeségünket és megmérgezték lelkünket?...

Az igazság, legjobb esetben is, nagyon bonyolult.

Az öreg overallos paraszt, úgy gondolom, hárommillió paraszt nevében beszélt, akiket társadalmi-faji szempontok nem érintenek, nem bántanak és akiken vagy csakugyan segített az új rendszer, vagy pedig elszigetelt hegyi közösségeikben nem érzik az amerikaiak által behozott változásoknak sem jó, sem rossz hatását. Az amerikaiak ma már nem üldözik tevékenyen és nem igyekeznek kiirtani a titokzatos, ősrégi vallási hagyományt, amely a fekete parasztság lelke. Az öreg turgeaui úriember pedig egy kis felsőbb réteg és burzsoá kisebbség nevében beszélt, amely nem tesz ki többet másfélszázezer embernél; közülük sokan abból éltek azelőtt, hogy elnyomták és kirabolták a hárommillió parasztot, mielőtt az amerikaiak nem jöttek.

Miféle konklúzió emelkedik ki ezekből a bonyolult részletigazságokból? Hogyan mérjük meg őket? Bizonyos életfelfogás szerint a mérleg az egyik irányba süllyed, de más életfelfogás szerint a másik irányba. És nem hiszek végérvényes igazságokban ilyen dolgokkal kapcsolatban. Louis és Maman Célie, az megint más. Azokra vonatkozólag mélységes meggyőződéssel beszéltem. De ezekben a kérdésekben, ha egyáltalán vagyok valami, hát néző és riporter vagyok - nem a kérdések megoldója, még kevésbbé bírája. De talán mások, bírálatra alkalmasabbak (vagy olyanok, akik annak hiszik magukat), találnak valamit ezekben a hűségesen feljegyzett megfigyelésekben, amin elgondolkozhatnak.

NEGYEDIK RÉSZ.
KANYARGÓ ÖSVÉNYEKEN.

I. FEJEZET.
La Gonave fehér királya.

Hány fiú álmodozott arról, és hány felnőtt, aki belefáradt a civilizációba: milyen jó lenne teljhatalommal uralkodni egy távoli trópusi szigeten, amely zöld ékszerként fekszik nyári tengerek korállszirtjei közt.

Furcsa álom ez és nagy a hatalma a lelkeken; olyan, mint a részegség. Rengeteg változata lehetséges. Néha kiderül, hogy a szigetet bennszülöttek lakják; néha nem. Az ember álmodhatja úgy, mint futó kalandot, álmodhatja menedéknek, nyugalomnak, szökésnek; álmodhatja zsarnoki hatalomnak.

De ez az álom legtöbbünk életében nem valósul meg.

Haitiban azonban, ahol gyakran megtörténik az, ami lehetetlen - vagyis helyesebben Haiti egy kis mellékszigetén - él egy ember, egy fehér ember, aki megvalósította ezt az álmot, a maga ízlése szerint. A sziget bennszülöttei azonkívül valóban, a szó szoros értelmében királyukká koronázták.

Ez nem fantázia.

Derűs napokon Port-au-Prince bármely terraszáról látni lehet egy sziget kék hegyormait; a sziget az öblön túl északnyugatra emelkedik ki a tengerből, mintegy harmincegynéhány mérföld távolságban. La Gonave a neve. Nagyobb, mint Martinique vagy Barbados, olyan az alakja, mint egy delfiné, vagy negyven mérföld hosszú. Bár a haitii fősziget és főváros szomszédságában van, bár 1915 óta ez is ahhoz a területhez tartozik, amely fölött Amerika jóindulatú védnökséget gyakorol, mégis ez a sziget Nyugat-Indiának a legprimitívebb része, ezt érintette a legkevésbbé a civilizáció. Mindig így is volt. Ez Haiti egyetlen része, ahol nem voltak gyarmati települések, ahol nincsenek francia gyarmati romok. A gyarmatosítás előtti spanyol korszakban kalózok fészke volt. Amikor Haiti Franciaország birtokába került, szökött rabszolgák menedéke lett. A múlt században, a független fekete köztársaság korában, a kormány olykor-olykor és igen kevés eredménnyel megpróbált itt adót behajtani ama szökött rabszolgák ivadékaitól.

Néhány évvel ezelőtt az amerikai közigazgatás repülőgépről ledobott erre a szigetre, saját kérésére, egy pennsylvaniai farmer-fiút, akit Wirkusnak hívtak; a haditengerészetnél szolgált, mint altiszt. Kinevezték csendőrhadnaggyá és azt mondták neki:

- Minden hónapban elküldünk ide egy repülőgépet, megnézni, hogy boldogul maga. - Azt is hozzátették: - Hat hónap mulva természetesen leváltjuk.

Wirkus pedig, aki addig még sosem tette be a lábát La Gonave szigetére, csak messziről látta, amint titokzatosan kiemelkedett a tengerből, azt felelte:

- Ha nem hagynak ott legalább három évig, már nem is megyek.

Ez meglehetősen furcsán hangzott. Furcsának is találták, de azért átröpítették és otthagyták. Havonta elküldtek egy repülőgépet a jelentéséért és ha kedve volt, átvitték Port-au-Princebe a weekendre. De rendszerint nem volt kedve otthagyni szigetét.

Két vagy három hónap mulva az a hír járta a fővárosban, hogy La Gonave tízezer feketéje közmegegyezéssel Wirkust La Gonave királyává koronázta. Általában ártalmatlan tréfának tartották az egészet. Senki sem vette komolyan. Maga Wirkus zavartan nevetett, ha megkérdezték. Buzgó, megbízható csendőrhadnagy volt és a behajtott adómennyiség a kétszeresére nőtt, amióta a szigeten tartózkodott. Ha a gyermeklelkű feketéknek jobban esik királynak szólítani őt, mint hadnagy úrnak, az igazán nem tartozik feletteseire. Kitűnő ember és kitűnően végzi a dolgát.

És azóta is ott van. Ott van ma is, a tízezer fekete által lakott sziget egyetlen fehér ura, jóakaratú despotája. Azt reméli, hogy ott maradhat további három évig. Csak néhány hete, hogy levelet kaptam tőle. Valóságos élő személy és igazán Wirkusnak hívják. Ha önnek kedve van egy királlyal levelezni, hát írjon erre a címre:

F. E. Wirkus hadnagy
Haitii csendőrség
Főkapitányság
Port-au-Prince, Haiti.

(Kérem La Gonaveba továbbítani.)

Át is viszik neki, amikor odaszáll a repülőgép, a hónap elsején és nem kétlem, hogy Wirkus időt szakít magának és válaszol.

Ezek az egyszerű és mindenki számára érthető tények arra vonatkozólag, hogyan lett Wirkus La Gonave királya. De én a magam részéről történetesen birtokában vagyok néhány adatnak, amely szóról-szóra igaz, de olyan fantasztikus, hogy habozom, vajjon leírjam-e. Értelmes embereknél jobban fogja érdekelni ez a fejezet az asztrológusokat, a numerológusokat, az okkult tudományok kedvelőit és az orthodox fatalista presbyteriánusokat. Mégis úgy érzem, idetartozik ez a történet is, ha másért nem, hát azért, mert megmutatja, a koincidencia milyen titokzatos fogásokat használ azok a hihetetlen legendák születése körül, amelyekben király vagy isten támad a primitív népek közt.

1848-ban Haiti már harminc éve köztársaság volt, amikor egy Soulouque nevű néger emelkedett hatalomra. Kijelentette, hogy megjelent neki a Boldogságos Szűz, angyalszárnnyal, egy királyi pálmafa tetején és így szólt:

- Te szemeltettél ki, hogy királyként uralkodj Haitin, Santo Domingón és a tenger környező szigetein.

Néhány hónappal később Soulouque-ot I. Faustin néven nagy pompával és ragyogó szertartások között megkoronázták, jogart adtak a kezébe, királyi palástot a vállára és kikiáltották Haiti császárának. Hogy miért választotta a Faustin nevet, a történelem nem magyarázza meg. Királyi seregével el akarta árasztani Santo Domingót. Ez éppen nyolcvan évvel ezelőtt történt. Bois Noirban, La Gonave hegyei közt él egy öreg vak jós, akiről szomszédai azt tartják, hogy több mint száz esztendős. Azt mondják, hogy valamikor régesrégen a szárazföldön élt és látta Faustin császárt, amint fehér lovon ellovagolt a csatába és mindig azt jósolta, hogy egy szép nap Faustin csodálatos módon vissza fog térni. A lexikonokban olvashat erről az I. Faustinról és ha valaha elvetődik Port-au-Princebe, a Banque Nationale pincéjében megtekintheti ékszerrel kirakott koronáját és jogarát. Ennyi elég is a fekete I. Faustinról.

1894-ben Pennsylvania államban, Pittston városban, a szénbányász- és farm-kerületben, Wilkes-Bare mellett, született egy gyermek. Az apja, német-amerikai ember, szénbányász és farmer maga is. Az anyja, Anna Wirkus, lengyel és francia eredetű és katolikus. Amikor a katolikus pap eljött, hogy megkeresztelje az újszülöttet, megkérdezte Mrs. Anna Wirkust, hogy milyen névre keresztelje.

- Nem tudunk megegyezni, a férjem, meg én - felelte az asszony. - Önre bízzuk, hogy nevet válasszon.

A pap a kisbabát Faustinnak keresztelte el.

Wirkus azt mesélte nekem, hogy húszéves koráig, sőt még azután is, amikor már megszökött hazulról és beállt a haditengerészethez, Haiti nem jelentett többet a számára halvány földrajzi fogalomnál, amelyet az iskolában hallott. A legkisebb szándékot vagy kívánságot sem érezte,

hogy Haitiba menjen. Véletlenül küldték éppen oda. Épúgy küldhették volna Kínába vagy a Philippi-szigetekre, vagy akár Philadelphiában is állomásozhatott volna.

Még csak egyet kell hozzátennem ehhez a kitéréshez, mielőtt Wirkusnak és szigetének történetét újra szilárdabb alapokra nem helyezem:

A sziget fekete lakói, ha Wirkusról beszélnek, időnkint úgy emlegetik, mint *Li té pé vini*-t, azt, akinek el kellett jönnie.

Magában Wirkusban nincsen semmi misztikus nonsense. Babonás feketéi Isten küldöttének tekintették, aki arra született és arra rendeltetett keresztségekor, hogy uralkodjék fölöttük, viharedzett tengerésztársai pedig kissé különösnek találták, hogy egy olyan „rendes fiú", mint Wirkus, beérje azzal, hogy évekig azon az elhagyott helyen maradjon; de biztos vagyok abban, hogy maga Wirkus nem talált önmagában semmi rendkívülit. Pedig rendkívüli ember, nem is csak egy tekintetben. Ezt már akkor is tudtam, amikor még nem ismertem személyesen. Véletlenül több hónapja voltam már Haitiban, anélkül, hogy hallottam volna Wirkusról. Akkor azután az egyik szakkiküldött, amikor hallotta, hogy a primitív paraszti életet akarom tanulmányozni, azt mondta, hogy jó lesz meglátogatnom ebből a célból az ő szigetét. Kétségtelennek tartotta, hogy jó fogadtatásban lesz részem, de amikor látta, mennyire érdekel a dolog, nem restellte a fáradságot és üzenetet küldött át. Wirkus visszaüzent, hogy csak jöjjek, amikor kedvem van, ott maradhatok egy hétig vagy egy hónapig is, ahogy jólesik nekem.

Átutazásom előtti este a De Reix bárban ültem Davis őrnaggyal és Pressley repülőkapitánnyal és egy üveg haitii rum fölött megbeszéltük kirándulásomat. Ismerték Wirkust, együtt halásztak vele barracudát. Megkérdeztem, mit vigyek magammal, aminek örülne.

- Hát - mondta Davis őrnagy nyomatékosan -, azt ajánlanám, vigyen magával egy nagy csomag édességet... legjobban szereti a csokoládét és a bonbonokat.

- Micsoda buta tréfa ez? Hiszen az előbb mondta, hogy milyen karakán tengerészaltiszt Wirkus.

- Pedig nem húzom magát, higgye el - felelte az őrnagy. - Nagyon karakán fiú, az igaz. Nézze csak meg az állát. Jobban káromkodik és jobban verekszik, mint akármelyik vad tengerész, akit ismerek. De nem iszik... sőt azt hiszem, nem is dohányzik... és rengeteg édességet eszik. Azt mondják, az alkoholból cukor lesz, és úgy látszik, ha valaki nem iszik, több édességre van szüksége. Azt is mondhattam volna, hogy vigyen magával dzsemet. Mi mindig viszünk magunkkal ilyesmit, de véletlenül tudom, hogy már egy egész polc lekvárja van.

- Nehogy félrevezesse magát - vágott közbe Pressley kapitány - ez a história, hogy Wirkus nem iszik és nem dohányzik. Azért nem az a mintadiák, akinek elképzelhetné ezek után. Tiszta véletlen, hogy nem szereti az italt és ott, ahol van, óriási szerencse, hogy nem szereti... képzelje el, a sziget tele rummal és lányokkal és kényelmesen művelhető kókuszdióültetvényekkel, és ő mégis edzett tudott maradni. Céllövő teret építtetett magának, ott gyakorol egyedül... lovagol, vadászik, halászik, amikor más dolga nincs. Minden reggel megborotválkozik... jobb zuhanya van, mint nekünk a klubban. Egy iszákos vagy lusta fráter megőrült volna ott, neki pedig megfelel az egész, és úgy látszik, a bennszülötteknek is. Kisegítette őket olyan dolgokban, amelyekben azelőtt sosem kaptak segítséget, és most azt hiszik róla, hogy ő a Mindenható Atyaúristen. Biztosan hallotta már, hogy meg is koronázták vagy mi. Csuda egy alak.

Másnap reggel ugyanez a Pressley kapitány vitt el a gépén, magasan az öböl fölött, La Gonave füstöskék hegyei felé, amelyek élénk zöldekké váltak, ahogy közelebb értünk. Egy sósmedencében szálltunk le a part közelében. Amint keresztülhajtottunk rajta, négy vagy öt

tehén rohant ki a mangrove-bozótból, utánuk üvöltő, szaladó négerek, akik eléjük akartak vágni és Pressleynek erős, veszélyes kanyart kellett vennie, hogy ne ütközzék össze velük.

Amint lassan megálltunk és kimásztunk, feltoltuk szemüvegünket, meglazítottuk sisakunkat, kibontakoztunk a hátunkra csatolt ejtőernyőből - Wirkus már jött is felénk nagy lépésekkel a sósmedencén át. Félnyolckor reggel történt ez; Wirkuson nem volt kalap. Ekkor láttam először. Zsírfoltos, kakiszínű overallt hordott, keze fekete az olajtól és zsírtól, fekete csíkok látszottak csupasz, napégette karján is. De a haja annyira szalmaszőke, a szeme olyan tiszta világoskék, simára borotvált arca oly egészségesen piros és bronzszínű, hogy még így is tisztának látszott. Az ember szinte mosdószappanszagot érzett, ha ránézett. Valamivel lehetett csak alacsonyabb hat lábnál, olyan termete volt, mint egy könnyebb nehézsúlyú birkózónak, amikor tréningben van. Álla olyan négyszögletes, mint egy gránitdarab, és éppen mérges volt.

Nem nézett ránk, amint feléje tartottunk. A repülőgép szárnyát nézte, amely beleütközött a földbe, amikor leszálltunk; azt nézte, nem sérült-e meg. Azután odajött hozzánk és kezet ráztunk. Pressley elzárta a harsogó gépet.

Mintegy harminc lábnyira tőlünk négy néger csendőr állt egyenruhában, élükön egy csinos mulatt őrmester. Összesúgtak és szemlátomást valami nagyon bántotta őket. Amint Wirkus nagy lépésekkel feléjük tartott, keményen vigyázzba vágták magukat, de a fejüket bárgyúan lelógatták.

- Figyeljen csak - mondta Pressley -, ez mulatságos lesz. A csendőröknek szigorúan meghagyták, hogy ne engedjenek teheneket a leszállóhely közelébe. Már régebben is volt emiatt kellemetlenségünk.

Wirkus lassan, dühösen, egyenletes hangon így szólt az őrmesterhez:

- Te vagy ezért felelős.

- Igenis, hadnagy úr - nyögte az őrmester, mint egy rajtakapott gyerek, nem merte letagadni és Wirkus, aki megdöbbentő folyékonyan beszélt kreolul, így folytatta:

- *Ou fait goddam macacq, ou vi goddam macacq, ou mourri goddam macacq; au p'r aller joiend' rade macacq cinq jou'*. (Szó szerint: téged átkozott majomnak csináltak, te átkozott majomként élsz, átkozott majomként halsz meg; hát menj oda majomruhásokhoz, vagyis a rabokhoz öt napra.)

- Igenis, hadnagy úr - nyögte az őrmester, és szomorúan elvonult, hogy letartóztassa önmagát, levegye csinos egyenruháját és öt napig követ törjön mezítláb fekete-fehér csíkos majomruhában.

Amint elment, Wirkus utánakiáltott, még mindig kreolul:

- Nem akarlak lecsapni, Albert; mondd meg Dejoie káplárnak, hogy vegye át a munkádat öt napra.

- Köszönöm, hadnagy úr.

Ezzel az ügy el is intéződött. Wirkus jobban érezte magát. Az igazságot kegyelemmel mérsékelte. Mosolygott. Néhány fogoly jött elő, holmimat felvette a fejére és libasorban eltűnt a mangrove-cserjében. Wirkus kérte Pressleyt, hogy maradjon ott egy kicsit halászni. Éppen kijavította egyhengeres öreg motorcsónakját. De Pressleynek vissza kellett mennie.

Wirkus elvezetett a mangrove-cserjén át egy szalmafedelű faluba, amely a tengerre nézett és szép kilátást nyujtott Haiti túlnan tornyosodó hegyeire. Ez volt Anse-à-Galets, sziget-királyságának fővárosa. A házak vályogból és szalmából épültek, saját házát, a cementezett, nagy tornácos bungalowt és a csendőrlaktanyát kivéve; ez utóbbin Haiti lobogója lengett.

Olyan volt az egész, mint egy „outpost” a dzsungel szélén a Kipling-regényekben; és az is volt tulajdonképpen.

Wirkus kényelmesen lakott. Volt néhány amerikai bútora, egy csunya Grand Rapids ebédlőasztal és két vaságy más-más szobában, haitii vesszőfonatú székei és hintaszéke, bádogedényekkel tele pohárszéke és polcai, falrafüggesztett agyagkorsók, hálószobájában egy ruhásszekrény tele könyvekkel, mosdóállvány zománcozott mosdótállal és kancsóval, tiszta fehér törülközők. A nappali szobában a falon puska, kengyel, halászszerszámok.

A mennyezetről petróleumlámpa függött. A hálószobában gyertyák. A padló tisztára söpört cement. Kellemes helynek látszott. Szolgáját Mauvaisnak hívták, az tartotta rendben dolgait és főzött neki egy különálló konyhában. A zuhany a hátsó udvarban állt, póznákra erősített hordó, ágakból font fallal körülvéve. Létra ment fel a hordóhoz.

Wirkus mindjárt vendégszeretően fogadott. Barátságos érzülettel. De tartózkodóan is. Nem pazarolta szavait. Nyilván nem az az ember, aki sokat beszél vagy bizalmas első látásra. Gondolom, várt, amíg rájön, miféle állat vagyok belülről.

Lassan engedett csak fel. Azt hiszem, kissé megkönnyebbült, amikor észrevette, hogy nem vagyok nagyképű, tudományos alak. Amikor látta, hogy nem tudok kreolul, sokat jártam Haitiban a hegyek közt, szeretek halászni és ócska ruhát hordani, érezhetően közelebb került hozzám. Ez lényegtelen dolognak látszik, de ha két ember, aki addig sosem látta egymást, heteken át kettesben készül élni egy szigeten, mégis nagyon fontos.

A király-ügyről nem beszéltem. Majd már beszél róla magától is, gondoltam, idővel, ha kedve tartja. Az első délután csak halásztunk és megöltünk hat barracudát. Még sosem halásztam azelőtt barracudára; egyszer elhibáztam, pedig a csónakban nagyon kell vigyázni ezzel a hallal, mert farkasfogaival leharapja az ember kezét csuklóban, nem egyszer megtette már.

Wirkus meg én lassankint összeismerkedtünk. Kérdezősködtem csónakjáról, amely ugyan öreg már, de húsz láb hosszú és jól megállja a helyét a vizen. Megkérdeztem, vajjon átmegy-e vele néha Port-au-Princebe, és milyen csónakjuk van a bennszülötteknek. Az a benyomásom, hogy a repülőgép az egyetlen összeköttetés a szárazfölddel.

Azt felelte, hogy kényelem kérdése az egész. Anse-à-Galets-tól Port-au-Princebe negyvenkét mérföld. A repülőgép nem egészen félóra alatt itt van. Csónakon nyolc-kilenc óra. Egyszer-kétszer egy évben megteszi ezt a kirándulást, hogy a csónakot kijavíttassa. A bennszülötteknek rengeteg csónakjuk van, kezdetleges vitorláscsónakok, azokban halásznak és át is mennek olykor a főszigetre, de ha a szelek kedvezőtlenek, néha három-négy napig is eltart az út oda-vissza. Motorcsónakját a csendőrségtől kapta, hogy havonta szemleútra mehessen, körülhajózhassa a szigetet, megnézhesse hat kis csendőrlaktanyáját a legfontosabb partmenti falvakban. Ha kedvem van, elvisz egy ilyen körútra, de azt képzeli, hogy jövő vasárnap többet láthatok és jobban mulatok, ha belovagolunk a hegyek közé.

A táj megdöbbentő gyorsasággal változott meg. Anse napégette hely, sárgálnak vályog- és szalmafalai, és meglehetősen kopár az egész. De a falutól nem egészen ötszáz yardnyira ösvényünk egy folyó mellett vezetett kis zöld, keskeny völgybe, amely valóságos paradicsom volt, benne trópusi fák, páfrányok és virágok, ide-oda csapongó kicsi, tarka madarak. A folyó sekély medencévé szélesedett ki; itt lányokat és asszonyokat találtunk, némelyikük mezítelen, némelyikük kendőt hordott, a nap csíkokat rajzolt a pálmaágakon át fekete, síma, fényes bőrükre. Ruhát mostak, fasulykolóval sulykolták, énekeltek és barátságos üdvözletet kiáltottak felénk, amint elmentünk mellettük.

Néha nagy kosarakat vivő szamarak csoportjával találkoztunk. A gyalog vagy szamárháton velük menő asszonyok gyapotruhát viseltek, a férfiak és fiúk kopott kék zubbonyt. Mind a férfiak, mind a nők tisztelettel köszöntötték Wirkust, de azért bizalmasan, mint bensőségesen ismert feljebbvalót szokás. Ő sokukat néven szólította és a messziről jöttektől családjuk, termésük felől kérdezősködött. Gyakran hallottam, amint azt mondja:

- Dis moon bon jou' p'r moins. (Mondd meg nekik, hogy üdvözlöm őket.)

Valamivel feljebb a völgyben egy kezdetleges vízimalom romjaihoz értünk, egy áradás dönthette össze. A domb oldalán, a tisztáson új épület állt, mellette tehenek legeltek, poinsettiák lángoltak a sövényen, megannyi jele a jólétnek. A kapuban egy öregasszony leselkedett fehér ruhában, fehér kendővel a fején, mezítláb, aranykarikával a fülében, korall-nyaklánccal a nyakán. Felugrott. Már elmúlhatott hetvenéves, de fürge volt, mint egy kecske. Odakiáltott nekünk, lesietett az útra, megragadta Wirkus kezét, csókokkal borította el, le akarta húzni Wirkust a lóról és miután ez a kísérlete nem sikerült, a ló zabláját kezdte rángatni.

Wirkus zavarba jött, különösen a kézcsókok miatt.

- Azt hiszem, le kellene szállnunk egy pár percre - mondta. Így hát leszálltunk és bementünk az öregasszonnyal a házba. Ez is itten készült malom volt, kezdetleges, mint az előbbi, csak éppen hogy egy amerikai gyártmányú fényes, kicsi petróleum-motor hajtotta. Az öregasszony kávét adott nekünk és sopánkodott, hogy Jules Narcisse, nyilván a fia, elmulasztotta látogatásunkat. Amikor elmentünk, megint meg akarta csókolni Wirkus kezét.

- Mind ilyenek magához? - kérdeztem.

- Nem, dehogyis - felelte Wirkus bosszúsan. - Ezt a nőt egyszer egy kicsit megsegítettem és azóta nem tudja elfelejteni. Kezd már öregedni.

A két malom történetét az öregasszony fiától, Jules Narcissetól tudtam meg egy más alkalommal, amikor Wirkus éppen nem volt ott.

A lenti malmot három egymásra következő évadban tönkretette az áradás és Jules Narcisse már azon a ponton volt, hogy otthagyja az egészet, amikor Wirkus azt tanácsolta neki, kérjen kölcsön pénzt, vásároljon Haitiban egy motort és építse a malmot egy kissé feljebb a domboldalra. Narcissenak volt egy fivére, aki kőművesnek tartotta magát és azt állította, hogy ért a motor elhelyezéséhez. A cementalapot rossz helyre tette, úgyhogy minden kifolyt. Elmentek hát Wirkushoz, zokogva hogy az amerikai gép nem jó.

Wirkus pedig felment, hogy megnézze a dolgot.

- Szörnyűséges volt - mesélte Narcisse -, szörnyűséges volt, monsieur, amit a hadnagy úr mondott és cselekedett. Fivérem és én rémülten menekültünk átkai elől és csak kívülről mertük nézni, mit csinál. Vett egy nagy rúdat és azt hittük, tönkrezúzza a gépet, de csak az alapzatot zúzta össze és azután elment, hozzánk nem szólt semmit, csak szörnyű átkait szórta ránk. De, monsieur, visszajött! Még aznap visszajött. És levette egyenruháját, mint olyankor, amikor a csónakján dolgozik. Mögötte pedig emberek jöttek, a fejükön új cementes zsákokat hozva. A hadnagy úr kezében szerszámok, egy vakoló kanál. És, monsieur, saját kezével elhelyezte a gépet ott, ahol most is láthatja.

Ezeket a részleteket később tudtam meg, de már aznap reggel is sejtettem, hogy ilyesvalami lehet az öregasszony hálálkodása mögött, mert más események is történtek, amelyek felvilágosítottak.

Miután lassan felkapaszkodtunk, részben emelkedő dzsungeleken, részben sziklás hegyszakadékokon át, majdnem háromezer láb magasságra, átmentünk egy hegyláncon és a széles, termékeny, központi fennsíkon találtuk magunkat, amelyet Plaine Mapuounak neveznek;

mögötte másik, magasabb lánc emelkedik. A fennsíkot „kertek” (kis farmok) és lakóhelyek borítják. Észak felé fordulva vágtattunk ezen a fennsíkon át.[4]

A Plaine Mapuou egyik-másik kis farmja előtt megálltunk, azaz helyesebben megállítottak bennünket. Az egyik ember feltétlenül ragaszkodott ahhoz, hogy megmutassa Wirkusnak kismalacait. Ezt a történetet is később tudtam meg. Wirkus a szigeten ösztövér, satnya, borotvahátú disznókat talált megérkezésekor. Rábeszélte a jacmeli amerikai földművelési kirendeltséget, adjanak neki egy faj-kant és kocát. Azután odaajándékozta ezeket egy megbízható gros nègrenek a hegyek közt, azzal a kikötéssel, hogy a gros nègrenek viszont tovább kell ajándékoznia az első malacokat; azután a két disznó és ivadékai a tulajdonosé maradnak. Mindenki, ki kapott egyet ezek közül a malacok közül, köteles összepárosítani azt a borotvahátúakkal és az első alkalomkor született malacokat megint továbbadni. Így mostanig már az új vér minden költség nélkül elterjedt az egész szigeten és mindenki jól járt.

Egy más alkalommal máshol álltunk meg és itt ugyanezt a történetet hallottuk, ezúttal dinnyékkel kapcsolatban. Az első termés magjainak háromnegyed részét tovább kellett adniuk. Adhatták a fivéreiknek vagy unokatestvéreiknek, ha kedvük volt, de mindenesetre oda kellett adni. Kezdtem megérteni, miért néznek Wirkusra a parasztok úgy, mint az Atya-úristenre.

A Plaine Mapoun elkanyarodtunk, hogy meglátogassunk egy gros nègret, egy Alliance Laurent nevű gazdag, fennhéjázó parasztot, akiről Wirkus azt hallotta, hogy határsértéseket követett el. A paraszt, sok felesége és ágyasa közt, úgy járt fel és alá, mint egy büszke kakas, tyúkjaival körülvéve.

Wirkus úgy mosolygott Laurentra, mint egy jóindulatú krokodil, elfogadta kinyujtott kezét, bókokat szórt asszonyai felé, és gratulált Laurent-nak szép nadrágjához és csizmájához.

- Tudja, Laurent - mondta -, miért örülök annyira, hogy ilyen jó egészségben és szép ruhákban látom?

Laurent tátogott.

- Mert annál jobban fognak örülni a lányok és az asszonyok Anse-à-Galets-ben, ha majd látják magát, amint mezítláb jár majomruhában és egész nap vizet hord fején a zuhanyom számára.

---

[4] Bármily különösnek is látszik, e sziget belsejéről még nem készült pontos térkép, kivéve azokat a nyers vázlatokat, amelyeket Wirkus csinált. Valamennyi régi spanyol térkép és a régi meg új francia térképek bámulatraméltó pontossággal megadják a sziget fekvését és partvonalát és némelyik feltünteti a fontosabb partmenti falvakat is. De a belső rész hegyesnek, lakatlannak, ösvénytelennek látszik rajtuk, hegyeik egy központi hátgerincszerű lánc felé emelkednek. A hivatásos térképrajzolók elhanyagolták azt a tényt, hogy itt két párhuzamos hegylánc van, nemcsak egy, és hogy közöttük egy termékeny fennsík fekszik. 1850 körül a francia térképeken kezd feltűnni egy Dandeville város vagy falu a sziget belsejének északnyugati részén. A szigetnek az a része, ahová a térképek ezt a várost helyezik, terméketlen, teljesen víznélküli, tüskebokros sivatag. A szigetlakók emlékezete és hagyományai szerint sosem volt ott semmiféle város. Nem is emlékeznek semmiféle Dandevillere. Olyan, mintha egy szeszélyes régi térképcsináló, únva azt, hogy La Gonave mindig üres, hirtelen belerajzolt volna egy várost a térképre. A sziget belsejében vannak ugyan városok, de Dandeville úgy látszik, mítosz. Ami a vizet illeti, a Haitiről szóló földtani tankönyvek egymást másolják, így a legújabb amerikai munka is, és azt állítják, hogy csak három vagy négy tulajdonképpeni forrás van az egész szigeten és nincsen olyan folyóvize, amely a tengerbe szakadna. Wirkus huszonhat tisztavizű és bőséges forrást írt össze, közülük tizennyolcat megmutatott nekem és maga az a folyó is, amelyen felmentünk Anseból, Magasinnál a tengerbe ömlik. Azok a térképek, amelyeket az amerikai irányítás alatt álló *Travaux Publiques* készített az utóbbi tíz év folyamán, La Gonave partvonalát pontosan megadják, de belsejének nagyrészét még mindig terra incognitának tüntetik fel.

Egy szó sem esett a határsértésről, de alig haladtunk vagy egy mérfölddel tovább ösvényünkön, amikor Laurent halálra rémülten és alázatosan utolért bennünket és megígérte, hogy visszaad mindent, amit elvett.

Láttunk egy nőt, akit Wirkus átküldött Haitiba, hogy szemén kettős hályogműtétet hajtsanak végre. Az asszony sehogy sem akart menni. Félt. Wirkus mégis elküldte. Megbízott egy csónakost Pointe-à-Racquetteben, hogy vigye el. Az asszony, mikor visszajött, látott. Azt gondolta, hogy Wirkus az Atyaúristen.

És így tovább az egész vonalon. Mire visszaérkeztünk Anseba, már tisztában voltam vele, miért félnek tőle és miért csodálják. De most már nagyon izgatott, hogy hogyan is van a királyságával. Végül is győzött bennem a kíváncsiság és megkérdeztem, vajjon igaz-e? Megint zavarba jött. Azt mondta, hát igen, van benne valami; majd egyszer elmondja nekem az egészet; és minthogy úgy látszik, csakugyan érdekel engem a sziget, menjünk el egy másik kirándulásra, a Bois Noir tetejére és látogassuk meg a Fekete Királynőt.

Ekkor hallottam először a fekete királynőről. Nem tudom, vajjon Wirkus tisztában volt-e vele, milyen megdöbbentően hangzik.

II. FEJEZET.
A fekete királynő udvara.

Aznap éjszaka, mielőtt elindultunk, hogy meglátogassuk a fekete királynőt, Ti Meminnet, Bois Noirban, Wirkus elmesélte, hogyan koronázták királlyá La Gonaveban.

Amikor a szigetre jött, négy évvel ezelőtt, első dolga volt, hogy alaposan átkutatta a sziget belsejét. A partra lejövő parasztoktól hallotta, hogy Bois Noirban, a hegy tetején lévő erdőben, a szigetnek úgyszólván pontos földrajzi közepén, él egy öregasszony, aki már harminc éve uralkodik a vidéken. Azt mesélték neki, hogy udvarában van egy akkora dob, hogy „nagyobb, mint egy ember”, a dobosoknak emelvényre kellett állniuk, amikor kidobolják rajta a királynő udvarába szólító dobjeleket. A királynőnek, mesélték, kabinetje és hadserege is van.

Wirkus csak félig hitte el mindezt, de mindenesetre felment, fegyvertelenül, egyedül és barátságosan, gondolom azért, hogy megnézze, hogy is áll a dolog. Az öregasszony büszkén fogadta és megszólaltatta a dobokat. Egy-két óra mulva meg is érkeztek hosszú menetben a négerek, férfiak és nők, kagylókürtökkel riogatva, dobot verve, zászlót lobogtatva, machetékkel felfegyverezve, amíg többszázan nem voltak a királynő udvarában. A királynő bemutatta Wirkust egy öregembernek, aki belügyminisztere volt, volt azután földművelésügyi miniszter, hadügyminiszter meg miegymás is. Wirkus ottmaradt. Az első napot majdnem teljes egészében tanácskozással töltötték. A négerek csak beszéltek és beszéltek. Azután elküldtek az öreg vak jósért.

Wirkus rájött, hogy itt tulajdonképpen csak egy mezőgazdasági szövetkezetről van szó, de a szervezés igen magas fokán áll. Ültetés idején és aratáskor, erdőirtáskor egész kis hadsereggel vonultak fel, ötvenen vagy százan egy csoportban és a munkát közösségi alapon végezték el. „Mindig is” így voltak megszervezve az erdőben, mondta az egyik öregember. A királynő, tanácsosai és udvara tartották fenn a rendet, eldöntötték a vitás kérdéseket, igazságot szolgáltattak. Wirkus leírásából úgy vettem ki, hogy valami primitív monarchisztikus kommunizmusban élhetnek.

A mostani királynő, Ti Meminne, már egy emberöltő óta uralkodik. Az előtte élt királynőt La Reine Tirhasardnak nevezték, az pedig időtlen idők óta uralkodott. Wirkus minél tovább hallgatta, annál jobban tetszett neki az egész. Azt mondja, nagyon jónak találta. Minek megzavarni? Csak csinálják tovább, majd már kialakul. Így hát szónoklatot mondott a gyülekezethez. Azt mondta, hogy „hatalmas küldetésben” jött a főszigetről, és megerősítette Ti Meminne királynőt hatalmában. Ami őt illeti, mondta, ő itt marad majd a szigeten, hogy mindent ellenőrizzen és segítsen nekik. Ha Ti Meminnenek tanácsra volna szüksége, küldjön le érte Anse-à-Galets-ba, és ő mindjárt fellovagol tanácskozni. Még nem tudta, hogyan fog ez beválni, de mindenesetre érdemesnek tartotta megpróbálni.

Egy hét mulva már érte is küldtek és amikor megjött - úgy látszik, közben megkérdezték az öreg jóst -, zászlókat lobogtattak a feje fölött, virágokat és pálmaágakat szórtak eléje, nagy sárga selyemkendőt raktak a vállára, beültették egy székbe, és mindegyre körbe cipelték a vállukon, énekeltek és letérdeltek eléje, machetéket tettek a vállára „meg még sok ilyen mókát csináltak”, mondja Wirkus, és megkoronázták La Gonave királyának.

Ő természetesen elsősorban a humoros oldalát látta a dolognak - akkor is vigyorgott még, amikor elmesélte -, de a négerek, azt mondja, „fene komolyan” vették.

Hogy mennyire komolyan vették, arra csak néhány hét mulva jött rá, amikor egy kőpartot kezdett építtetni Anse-à-Galets-ban; január volt és úgy számította, hogy egy tucat emberrel,

aki állandóan dolgozik, májusra elkészülhet. Egy reggel, azt mondja, istentelen lármára ébred; hát látja, hogy lerohan Anseba a királynő hadserege, le a hegyről, ötszáz fekete, nagy dobolással és kürtriogatással, mögöttük a nők meg a szamarak, megrakva nagy kosarakkal, a kosarakban ennivaló és vasfazekak. Letűzik a zászlóikat a háza előtti tisztáson, az öreg hadügyminiszter parancsokat ordít, azután tábort vernek.

- Még kutyákat és csirkéket is hoztak magukkal - mondta -, meg malacokat is.

Wirkus csak állt az ajtóban és vakarta a fejét.

- Hát ez mi a pokol?

Visszament a házba, felcsatolta az övét, beletette negyvenötös pisztolyát. Hadnagyi csákóját is a fejébe csapta. Látta, hogy hat csendőrje csak áll kint félrehúzódva és a száját tátja. Ez volt az első, az utolsó és az egyetlen eset a négy év folyamán, hogy megtöltötte a pisztolyát La Gonaveban.

Wirkus, ha belejött, jól adott elő. Azt mondta, annyira meglepte ez a vulkanikus kitörés, hogy a kőpart eszébe sem jutott. A hadügyminiszter lengő lobogók kíséretében eljött hozzá látogatóba és megmagyarázta az esetet. Pontosan négy nap alatt, mondja Wirkus, „felépítették a kőpartot, befejezték, készen voltak vele”. Fizetést nem fogadtak el, nem fogadtak el ajándékot, sőt még csak élelmet sem, sem segítséget a faluból. Gavallérok voltak. És amikor befejezték, felszedték a sátorfájukat és háromszor körüljárták a házat, zászlóikat lobogtatva és Wirkust dicsőítő énekeket dalolva, azután visszamentek a hegyekbe. - Csuda jó volt - mondta Wirkus vigyorogva. Még most is vigyorgott, hogy micsoda bolond volt, amikor felcsatolta az övét, és hogy a part négy nap alatt elkészült.

Hát ez az egész történet szerinte, így lett király, más mondanivalója nincs erről, kivéve, hogy - Hát tudja, ezek a haitibeliek, mármint akik az erdőben élnek... babonásak, babonásak minden dologban - és az öregebbeknek valamiféle elképzelésük volt arról, hogy Wirkust „küldték”. Hát ami azt illeti, ez igaz is, csakugyan küldték, az U. S. haditengerészete.

Tovább beszélgettünk a parasztokról.

- Furcsa népek - mondta. - Az ember azt hinné, hogy egyszerűek. Elég könnyen kezelhetők. De az ember azt hiszi, mindent tud, ami a fejükben mozog és akkor egyszercsak kisül, hogy az ember nem tud semmit.

Előbb érkeztünk Ti Meminne tanyájára, mint ahogy ők várták. A királynő éppen azzal serénykedett, hogy felülvizsgálta a királyi sütés-főzést, amelyet a mi tiszteletünkre rendezendő esti ünnepélyre vittek véghez. Nagy, vaskos néger nő volt, már elmúlt ötven, inkább izmos, mint kövér, hatalmas fejjel és vastag, de nem durva arcvonásokkal. Ábrázata, feketeségétől és nővoltától eltekintve, az amerikai demagóg politikusok bizonyos típusára emlékeztetett. Nagyon ügyesnek látszott, de kevéssé szeretetreméltónak. Amikor belovagoltunk az udvarra, alacsony zsámolyon ült, pálmaernyő alatt, szigorú parancsokat ordított rekedt, mély hangon és egy cukornád szárát rágcsálta.

Kockás köpenyt és kék kendőt viselt. Azonkívül karpereceket és fülbevalókat. Mezítláb volt. Amikor leszálltunk lovunkról, felemelkedett és felénk kacsázott, hogy üdvözöljön bennünket. Wirkusszal tisztelettelteljes és barátságos volt. De egyikük sem szertartáskodott. A szertartásokat, címeket, formaságokat és bókokat, úgy vettem észre, az ünnepélyes összejövetelekre tartogatják. Parancsokat ordított, hogy gondozzák lovunkat, adjanak vizet és ennivalót a lovaknak és nekünk. Mintegy egy tucatnyian lehettek a szolgálatára, mind szolgái és rokonai, a legkülönbözőbb életkorban meztelen porontyoktól öreg banyákig. A királynő özvegy és háztartásának feltétlen ura, nemcsak királynője. Mikor látta, hogy kényelembe helyezkedtünk és étel áll előttünk, visszatért zsámolyára az ernyő alá és tovább irányította a sütés-főzést.

Testalkatában, sütés-főzésében és morcos, uralkodáshoz szokott arcában volt valami, ami az *Alice in Wonderland* című mesekönyv királynőjére emlékeztetett; előtte egy lepedőn már több mint egy véka mézeskalács és casava-sütemény és a kemencéből egyre újabbak érkeztek nagy tálakon. Valami mesekirálynői volt a cukornádban is, amit rágcsált; aranylott a napsütésben és ha az ember becsukta félig a szemét, azt képzelhette, hogy a királynő dühösen rágcsálja jogarát.

Egy nyitott ajtón át láthattuk, amint három lány nagy buzgalommal széles tésztatömegeket vágott fel. Egy másik asztalnál éppen dagasztottak, egy harmadikra pedig fehér lisztet szórtak.

Kint, egy kisebb *tunnelle* alatt, egy öregember és három fiú sütötte a casava-süteményeket. Egy ötlábnyi átmérőjű kerek vaslapot kissé felemeltek a föld fölé, alatta forró parázs: egy óriási palacsintasütő lábas. A mézeskalácsot tálakon vitték az agyagos hegyoldalba vágott kemencébe. Az öregasszony, aki ezeket sütötte, hosszú póznával tolta be a tálakat, banánlevelekből készült ernyő védte őt is a nap ellen.

Wirkus elvitt, hogy megmutassa a nagy dobot, amely ott állt egyenesen egy fa alatt. Mint tom-tom, csakugyan szörnyeteg volt a maga nemében, dehát semmi sem olyan nagy, mint ahogy az ember elképzeli, még a bálna és a felhőkarcoló sem. Ez a dob, egy fa törzséből készült henger, bikabőrrel befedve, éppen hogy néhány hüvelykkel nagyobb egy embernél. Csalódást éreztem. Azt hittem, hogy legalább is tíz láb magas. Két ököllel verik, mondta Wirkus, és valakinek fel kell állnia egy emelvényre, hogy dobolhasson rajta. Ez egy kissé enyhítette csalódásomat. Végre is mégis csak szörnyeteg.

Ti Meminne királynő iránt nem éreztem különösebb vonzódást. Nem találtam rokonszenvesnek. Amikor Wirkus megkérte, engedje meg, hogy lefényképezzem, amíg még világos van, kissé megharagudtam rá. A királynő ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy előbb felöltözzék, én pedig úgy akartam lefényképezni, ahogy éppen volt. Bement egyik házába, összeorditotta szobalányait és nemsokára kibukkant fehér muszlin „áruházi” ruhában, harisnyában és fekete lakkcipőben. Levette kendőjét és fekete képét bepúderozta. Wirkusnak öt percbe került, amíg sikerült kérésemre rábírnia a királynőt, hogy újra turbánt csavarjon a feje köré. Miután elhelyeztük székében, gyékényt tettünk alája és Wirkus leült melléje egy másik székre, odaordított az egyik szobalánynak, hogy szaladjon be a házba és hozza el a fapálcát, amelyet jogarként hordott. Tán csodálkoztam, ámde nem szerettem. Határozott személyiség. Amikor már le akartam nyomni a masinát, eszébe jutott, hogy még valami hiányzik méltóságához, újabb ordítást bocsátott ki magából, ezúttal a lobogót kívánta. Kijött egy fiatal lány, csupa kíváncsiság, de egyúttal félt is egy kevéssé a fényképezőgéptől, és letérdelt a királynő elé a lobogóval. Ti Meminne, akinek már lehetett bizonyos tapasztalata a fényképészet körül Wirkus ideérkezése óta, szemügyre vette a dolgot és úgy találta, hogy a leányzó és a lobogó elhomályosítja lakkcipőjének dicsőségét. Egy jólirányzott rúgással feldöntötte a leányt és meghagyta neki, hogy térdeljen a baloldalára. Azután megsimogatta a lány fejét, annak a jeléül, hogy nem haragszik, és végül is sikerült elkészítenem a felvételt.

Magamban úgy könyveltem el a dolgot, hogy hát a királynők ilyenek. Nem olyanok, mint a köztársasági elnökök. Nem kell cowboy-kalapot nyomniuk a fejükbe, kezet fogniuk, savanyúan mosolyogniuk és kijelenteniük hogy mindent anyjuknak köszönhetnek. Lelkemben bocsánatot kértem a királynőtől, hogy ki nem állhatom. Wirkusnak egy szót sem szóltam róla. Tudtam, hogy nincs igazam. Ha kiderült volna, hogy egy fekete törzsi királynő a legsötétebb Afrikából, amint azt tom-tom dobokkal kísért mozifilmeken lehet látni, bizonyára elbájolt volna színpadiassága. De minthogy valóságos és még hozzá kissé konok és önfejű személynek bizonyult, hát haragudtam rá. Azután lementem Wirkusszal a hegyoldalba, hogy vadgalambokat szerezzünk neki.

Pedig az est eseményei eléggé drámaiak voltak. El is felejttették velem Ti Meminne lakkcipőjét és a púdert az arcán, mihelyt megszólalt az a dobszörnyeteg. Szürkülettől kezdve a keskeny, kanyargó gyalogösvényeken processzióban vonultak fel a négerek, elől a nők, akik zászlókat lengettek és azt énekelték: „Drapeau Drapeau! Drapeau!" (zászló, zászló, zászló), nehogy félre lehessen érteni, utánuk a férfiak, kagylókürtöt fújva. És ha az egyik processzió megjött és beszüntette lármáját, hallottuk a többieket, messze a hegyoldalon. A zászlót mindig nők és rendszerint a legcsinosabbak vitték, magas, egyenes, mezítlábas nők, testükön csak vékony, kopott gyapotvalami, ami hozzáidomult magas mellükhöz és hatalmas ülepükhöz, amint mozogtak; barbáran piros, sárga és zafírkék fejkendőt hordtak, arany fülbevalót, korallból és üveggyöngyökből készült nyakláncot. Valamennyi zászlót, amint megérkeztek, beleszúrták vízszintesen a nagy tornác zsúptetejébe. A királyi zenekar három dobból állt, továbbá egy faládikóból, amelyen egy ember nagy kéjjel kopogott két bot segítségével, és egy csörgőből (cha-cha);[5] a csörgő egy skatulya volt, benne kavicsok.

Wirkus király és Ti Meminne királynő a dobok mögött ült egy emelvényen. Wirkus fején sárga tollakból készült magas korona, kis tükördarabkákkal kivarrva, olyan, amilyent gyakran látni hindu szőnyegeken, a tükördarabkák úgy csillogtak a fáklyafényben, mint megannyi gyémánt. Wirkus hallani sem akart arról, hogy koronával a fején fényképezzem le. Úgy érezte, ha közreadnám ezt a képet, odahaza kinevetnék érte. De tulajdonképpen egyáltalán nem volt nevetséges ebben a környezetben, amint ott ült erős állával, szőkén és józanul hozzáértően. Nem tréfaság volt az, amihez odaadta magát. A bennszülöttek nagyon is komolyan vették őt és önmagukat.

Az érkező csoportokkal jöttek a különféle szövetséges congoi társulatok elnökei és miniszterei, a Belle Étoile, Fleur de Jeunesse, Reservée La Famille, Sainte Trinité társulaté. Az elnökök nagyobbára öreg emberek voltak. Jöttek kisebb királynők is. Mindegyik társulatnak volt egy királynője. Nevüket kikiáltották, amint megérkeztek és akadt köztük néhány nagyon szép név is; emlékszem egy öregúrra, akit Augustin Tranquilnak hívtak és egy nőre, akit La Reine Masélienek. Amint ezek a nevezetes személyiségek megérkeztek, bevezették őket kíséretükkel együtt a tornácra, a zászlóvivő lányok fejük fölött keresztbe tartották társulatuk lobogóját. Mindenféle színű zászlót láttam, egyik gyapotból készült, másik selyemből; a Belle Étoile társulat zászlója kék selyem volt fehér rozettákkal és narancssárga csíkokkal; egy másik társulaté vörös, három fekete, fordított V-betűvel.

Amikor egy királynő vagy elnök bevonult a tornácra, a dobok az illető társulat saját ritmusát játszották, a társulat tagjai pedig háromszor körüljárták a házat és végül is megálltak a dob előtt. Ha az illető személyiség férfi volt, megállt köszönni, nagy lendülettel leemelte kalapját és kinyujtott karral maga elé tartotta; ha pedig nő, féltérdre ereszkedett, nagy bókot csapva.

Mikor már sokan megérkeztek és tiszteletüket tették, előlépett Ti Meminne királynő szertartásmestere hosszú bottal és nyomában Ti Meminne udvarának zászlóvivő leányai és udvarnagyjai. A szertartásmester ezt üvöltötte, amint összegyűltek:

- Attention!

- Le Roi! Le Roi! Le Roi!

- Helloi! Helloi! Helloi! - üvöltötte a tömeg és a dobok pokoli üdvdörgést adtak le.

- Attention.

---

[5] Afrikai eredetű hangutánzó szó. A kreolban több jelentése van. Jelent bádogdobozt vagy tököt, amelyben kavics csörög; jelenti egy nő káráló nyelvét is; továbbá egy fát, amelynek száraz ágai zörögnek, amikor a szél fújja azokat.

- La Reine! La Reine! La Reine!

- Helloi! Helloi! Helloi! (Újabb dobpergés.)

- Général La Place!

- Adjutant La Place!

- Ministre la guerre!

- Ministre l'intérieur!

- Ministre agriculture!

- Helloi! Helloi! Helloi! (Szalve.)

- La Reine chanteuse!

- La Reine Victoria!

- La Reine Drapeau!

- Confiance La Reine!

- Helloi! Helloi! Helloi! (Végdobok.)

Ti Meminne királynőnek átadtak egy halványsárga selyemkendőt és azt Wirkus király vállára kötötte. Négy hatalmas néger fellépett a trónemelvényre, felemelte a széket, amelyen Wirkus király ült, háromszor körüljárta vele a tornácot, mint ahogy a pápát hordozzák körül a Szent Péter-templomban, azután körülvitték kint a tömegben, a nép pedig utánuk özönlött, üvöltve, zászlót lobogtatva, kagylókürtöket fújva. És ezzel véget is ért a fogadtatási szertartás.

Danse Congo és lakoma következett, egész éjszaka mulattunk.

Van még valami, amit aligha szükséges hangsúlyoznom, de megígértem Wirkusnak, hogy egészen világosan ki fogom jelenteni, nehogy valami félreértés keletkezhessék. Wirkus ugyan a sziget királya, de nem férje a királynőnek; nem férje senkinek sem.

III. FEJEZET.
Egy eltépett papírdarab.

Azt a tervemet, hogy átmegyek egy időre Wirkushoz La Gonave szigetére, haitibeli városi barátaim úgy fogadták, mintha az északi sarkra vagy a holdba szándékoznék. *Tiens, tiens!* - mondogatták. Meg kell magyaráznom, hogyan maradt La Gonave ennyire elszigetelve, jóllehet oly közel van és mindenki látja mindennap. Port-au-Princeben ezer meg ezer szép automobil van, de sem a gazdag bennszülötteknek, sem az amerikai kolónia tagjainak nincs egyetlenegy motorcsónakjuk, gőzcsónakjuk vagy magántulajdonban lévő vitorlásuk sem.[6] Amikor tehát La Gonaveba akartam menni, két lehetőség nyílt előttem: vagy átrepülök egy katonai repülőgépen, vagy tíz, esetleg harminc óra hosszat evickélek az öbölben egy bennszülött halász csónakján, vagy egy olyan csónakon, amely La Gonaveről jött, hogy gyapotot vagy más ottani árut hozzon ide. Továbbá a kíváncsiságon kívül nincs is semmi más ok, amiért az ember La Gonave szigetére menne. Ennek következtében La Gonave állandóan fantasztikus spekuláció tárgya és mindenféle furcsa szóbeszéd és legenda járja róla. Ezeknek a mondáknak néha van is valami alapjuk, amint a hegy tetején uralkodó királynő és Wirkus megkoronáztatása esetében láttuk.

Beszélnek arról is, hogy a hegyek alatt egy nagy barlang van; beszélnek egy feneketlen tóról, amelyben egy szentelt krokodil él, amelyet senki sem mer megölni. Azt is beszélik, hogy Picmyben egy nagy láda arany, rubint és gyémánt van elásva, Anacoana, az indián királynő ásta el, akit a spanyolok felakasztottak.[7]

Mialatt Wirkusnál laktam a szigeten, egy új titok növekedett ki és jutott előre nem látott megoldáshoz. Egy nap éppen reggeliztünk, amikor az öreg Tonton Zo, kapitánya egy halászhajónak, amely időnkint üzeneteket továbbított a szárazföldre és vissza, beállított és átadott Wirkusnak egy bepiszkolódott, egyhetes levelet, a csendőrparancsnokságról küldték. Hivatalos. A levél szerint Port-au-Princeben az ujságok tele vannak azzal, hogy La Gonave szigetén, Z'Étroits falu közelében megtalálták az elveszett Dauphinnak, XVI. Lajos király fiának a sírját. Az információ részleteket is tudott: ... egy barlang, amely kicsiny, természetes medencét rejt, benne egy szikla, azon vaslemez, s a lemezen ez a felírás: „*Pour la tranquillité de notre Roi hous l'avons enfermé ici.*" (Ide zártuk be királyunk nyugalma érdekében.) És természetesen, elkerülhetetlenül, azt is hozzáfűzik a lapok, hogy kincseket is temettek el vele. Mellékelték a megfelelő ujságkivágásokat. Wirkus arra gyanakodott, hogy be akarják csak ugratni, dehát a levél hivatalos parancsot tartalmazott, amelynek értelmében nyomozást kell indítania.

Elmentünk Z'Étroitsba, egy istenhátamögötti faluba, háromóránnyira a tengerparton; itt állandóan két fekete zsandár állomásozik. Természetesen senkisem hallott a régi sírról. Wirkus azt mondta a két zsandárnak:

- Azt hiszem, az egész csak kacsa, de mégis azt akarom, hogy járjatok utána és állapítsátok meg, vajjon van-e vagy volt-e valaha egy vaslap és rajta valamiféle felírás a szigetnek ezen a részén.

---

[6] Azóta, úgy hallom, Christian Gross vett egy motorcsónakot és a haditengerészet is beszerzett még egyet, a főbiztosén kívül.

[7] Történelmi tény, hogy Anacoana udvarával és táncosnőivel hosszú kenukon gyakran átjött Léoganeból, hogy a vízesés alatti tóban fürödjék. Az emberek gyakran beszélnek arról, hogy részvénytársaságot kellene alakítani az ott elásott kincsek kiemelésére. A kincskeresés általában kedvelt sport Haitiban, mind a magasabb, mint az alacsonyabb rétegekben. Néha sikerrel is jár. A kincseket a kalózok és a menekülő rabszolgatulajdonosok ásták el.

A kutatás eredménye előbb ért hozzánk, mint a zsandárok. Nagy izgatottság tört ki a bennszülöttek közt. Lovas érkezett Anseba és már messziről ordította, hogy megtalálták a sírt. A délután későbbi folyamán lejött csónakon az egyik zsandár, diadalmas izgalomban, nehéz csomagot hozva magával. Megtalálta a vaslapot a felírással és kötelességének tartotta, hogy feszítővassal kirángassa a sziklából, és most itt van. Kinyitottuk, bizonyos fokig osztozva izgalmában. Kerek bronzlap volt, annakidején az Eagle U. S. torpedóromboló, amelynek legénysége geodéziai méréseket végzett itt, cementezte be a sziklába, feljegyezte rá a magasságot, szélességet és hosszúságot és háromszögelési fixpontnak használta az öböl tulsó oldalán lévő hegyekhez viszonyítva. Nagyon csinos kis lap volt. A hasznos tudományos adatok köré bevésték: *République d'Haiti, Défense de toucher!* (Haiti köztársaság. Hozzányúlni tilos!)

Nyilván írni-olvasni nem tudó parasztok rábukkantak a magányos sziklára erősített plakettre és ők találták ki a legendát, hogy egy király van itt eltemetve; a legenda átjutott a főszigetre és a többi már a Port-au-Prince-i ujságírók műve lehetett.

A szentelt krokodilusról viszont kiderült, hogy nem kacsa. Csakugyan krokodil. Azt hiszem, még most is él Z'Abricots közelében egy tóban, a sziget belsejében, és alkalomadtán behurcol magával egy inni jövő malacot vagy borjút, de a bennszülöttek félnek attól, hogy lelőjjék, sőt néha gondoskodnak is élelméről; mert emberemlékezet óta ott van, és lehet, hogy egy mystère megtestesedése. Wirkus tiszteletben tartja óhajaikat.

Más dolgokban is bölcsen türelmes. Nem reformer. Például egyáltalán nem izgatja az, hogy a szigeten általános poligámia uralkodik. Elvitt és megmutatott nekem egy hatalmas szál legényt, bizonyos Charlemonde nevezetűt, akit falusi rendőrré tett meg. Charlemonde mint mezítlábas csavargó kezdte és mások földjén dolgozott. Egy nőnek sem kellett. Amikor aztán jómódú lett, udvarolni kezdett egy lánynak, aki annakidején, amikor még szegény volt, kiadta az útját; kedvesévé tette, azután kidobta. Charlemonde értett a nőkhöz és amikor meglátogattuk, egész hárem vette körül. Dolgoztak neki a mezőkön és gondoskodtak kényelméről. Olyan volt, mint a kakas a baromfiudvarban. Egy másik gros nègre, bizonyos Erté, három nővért vett feleségül.

Helyenkint poliandria, többférjűség is akadt a szigeten - igazi, primitív poliandria, egészen más, mint a promiszkuitás vagy a férfiak váltogatása.

Egy ilyen esetre felfigyeltünk valamivel kapcsolatban, amit lagonavei tartózkodásomra vonatkozó ceruzajegyzeteim közt találtam; a cédulára felül ezt firkáltam: „Idilli epizód a mangrove-cserjében." Alatta pedig egy rövid jelentés másolata; a jelentést igen rossz franciasággal Wirkus egyik olyan csendőrje írta, aki tudott írni, mert ilyen nagyon kevés akadt. Szabad fordításban így hangzik:

Nagy Mangrove-falu, 1927. március 29.

Wirkus főhadnagy úrnak,
La Gonave sziget parancsnokának.

Itt küldök önnek André Maurice csendőr őrizete alatt két haszontalan csavargót. Egész nap egy vaxine nevű bambuszsíp segítségével szórakoznak; táncolnak és énekelnek és nem csinálnak semmi mást.

Tisztelő híve és katonája,
Jean Baptiste.

U. i. Továbbá egy Lovélia nevű leányzót, aki ezzel a két csavargóval volt és a csendőrségre nézve sérelmes szavakat hangoztatott, minden ok nélkül.[8]

André csendőr e szörnyű vádakkal és a három fogollyal halászcsónakon leevezett Eros-Mangles-ból és Ansenál partra gázolt velük a korallszirteken át. A levél inkább hasonlított Theokritos pásztori költeményeire, mint egy vádiratra. Eltűnődtem, vajjon miféle kókuszpálmák alatti kis paradicsomból rángatta ki a csendőr ezt a három lelket, aki csak furulyázott és táncolt és énekelt egész nap. Egyikük sem lehetett több húsz-huszonegy évesnél. A két fiú ijedt és hallgatag volt; de Lovélia, a csinos és karcsú lány, még mindig mindenfélét „hangoztatott". Wirkus aljkreolul ráförmedt és azt mondta, fogja be a száját vagy tíz évre becsukatja. A lány kiöltötte nyelvét és engedelmeskedett. André elkobozta és magával hozta mint első számú bűnjelet a furulyát. Nemes arányai voltak, több hüvelyk átmérőjű és több mint két láb hosszú.

Miután felvették nevüket és az ellenük szóló vádat, kivittük őket egy fa alá és Andréval odahozattuk a furulyát. A két fiú eleinte gyanakodott és kelletlen volt, de Lovélia megfenyegette őket, hogy pofont kapnak, kényszerítette őket, hogy tegyék meg, amit parancsolunk, és miután már rákezdtek, úgy belejöttek, hogy rólunk egészen meg is feledkeztek, amíg csak azt nem mondtuk, elég. A furulya gazdag, lélekteljes nyávogást hallatott, a másik fiú botjával ütötte a taktust és énekelt, Lovélia pedig kánkánt táncolt, mint egy fekete Salome.

Haitiban van törvény - bár ritkán alkalmazzák - csavargás ellen és más törvény a csendőrség megsértése ellen; így hát Wirkus elküldött Anse öreg békebírájáért, hogy intézze el az ügyet. André tanúvallomást tett ellenük, mondván, hogy a két fiú notorikus munkakerülő, nincs foglalkozásuk és nem tudják kimutatni, miből élnek; ami pedig a lányt illeti, átkokat sivított a fejére, amikor a fiúkat letartóztatta; így hát letartóztatta a lányt is. De valahogy az egésznek nem volt sok értelme. Haitiban nem igen tartóztatnak le valakit a csendőrök azért, mert nem dolgozik - a főszigeten sem, hát még La Gonaveban! A két fiú még mindig szólni is alig tudott a rémülettől, de Lovélia ékesszólása megadott minden felvilágosítást.

A két fiú nem csavargó, mondta. Ő tartja el őket, gondoskodik róluk és nem is kell dolgozniuk. Vajjon az egyik a férje? Hát hogyne! Mind a kettő. Együtt élnek. Az egész baj onnan van, mondta a lány, hogy Jean Baptiste, a másik zsandár, házat építtet magának Gros Mangles-ban és fennhéjázóan megparancsolta az ő két férjének, hogy segítsenek. Minthogy a két fiú semmi szükségét nem érezte annak, hogy dolgozzék, megtagadta az engedelmességet. Jean Baptiste pedig bosszúból letartóztatta őket. Miért nem jött le maga Jean Baptiste? Mert félt, felelte a lány, nyelvet öltve Andréra. André kissé zavarba jött és a keresztkérdésekre bevallotta, hogy van valami a lány vallomásában, dehát a nevezett Jean Baptiste fizetést kínált fel a munkáért, így a dolog „szabályos".

8

Gros Magles, 19.. március 29.

Lieut. Wirkus,
Commandant de l'Isle de Gonave.

Je vou expédie sous la conduite de Gendarme André Maurice deux personnes de gens sans aveu. Ils a joué tout la journée avec un bambou, connu sous nom de vaxine; ils fait danser rara et chanter sans rien faire.

Mes respects
votre soldat dévoué
Jean Baptiste.

Voici une femme de la nommée Lovélia qui état avec ces deux vagabonds et qui a vociferé de paroles au préjudice de la gendarmerie sans cause.

- Hazug! - kiáltotta Lovélia - nem is ajánlott fel fizetést! Ki hallotta már, hogy egy zsandár fizet? De mégha fizetett volna is, akkor sem kötelességük megtenni.

Megkérdezték Lovéliát, mi az igaz az átkozódásból és abból, hogy sértő kijelentéseket „hangoztatott”? Egy szó sem igaz az egészből, felelte Lovélia. Nem is átkozódott és egyáltalán nem sértegette a zsandárságot, amelyet nagyon tisztel - csak éppen azt szeretné, ha ez az André nem lenne a tagja.

Hát szóval mégis mit mondott Andrénak?

Szívesen megismétli, mert szín-igazság: azt mondta, hogy André szoknyavadász, rabló, tyúktolvaj, mindenféle csúnya betegsége van és még akkor ő vele akar hálni! Ezek személyes ügyek, mondta, semmi közük a zsandársághoz. Lovélia nyelvét jól felvágták, André kezdett rájönni, hogy balfogást csinált, amikor őt is hozzácsapta a foglyokhoz. Zavarba jött. Nem gondolta volna, hogy ennyit nyomoznak és hogy keresztkérdéseket adnak fel egy ilyen apró-cseprő ügyben. Ő és Jean Baptiste legalább is szigorú megrovást érdemeltek, ha nem rosszabbat.

És Lovélia nemsokára diadalmasan távozott két férjével, valamint a bambuszfurulyával. Remélem, most is még egyre táncolnak és énekelnek a pálmafák alatt. Gyanakszom, hogy meg is teszik. Wirkus nem misszionárius.

Gyakran úgy éreztem La Gonave-on, mintha Wirkus meg én két Robinson volnánk. Wirkus jól ismerte a szigetet négyévi ottlét után, de még őt is érték időnkint meglepetések.

A sziget északkeleti vége tüskebozótos, víznélküli, csaknem lakatlan sivatag. Egy nap, amint Wirkus meg én keresztüllovagoltunk rajta, azt tervezve, hogy majd Trou Louisnál lyukadunk ki a parton, ahol van néhány halászkunyhó és találunk majd ivóvizet, amelyet a lakosság egynéhány mérföldre dél felé fekvő hegyi falu sűrűn benőtt kútjából hoz, eltévesztettük utunkat és valahol a puszta parton bukkantunk ki, Trou Louistól északra. Amint a part vonalát követtük, megláttunk egy embert meg egy szamarat; az ember meg a szamár besétáltak az Atlanti-óceánba, amelynek a partja ott egészen lapos. A szamár hátán egy kettős szalmazsák. Láttuk, amint fürgén nekiindulnak, az ember vezeti a szamarat, mintha Cubáig meg sem akarnának állni; kíváncsiságból odalovagoltunk, hogy megnézzük, mi járatban vannak.

Wirkus hirtelen rámkiáltott:

- Maga is látja azt, amit én? Ők bolondultak meg vagy mi bolondultunk meg?

Az ember és a szamár térdig járt már a fodrokat vető, befelé húzódó árban, vagy ötven yardnyira a parttól. A szamár orrát a vízbe dugta és nyilván nagy élvezettel ivott, az ember pedig vizet merített szalmakalapjába és megitta a sós óceán vizét. Wirkus rákiáltott:

- *Ça ou fait là? Ou fou? Ou vlé mouri?* (Mit csinálsz? Megbolondultál? Meg akarsz halni?)

Az ember felemelkedett, meglóbálta kalapját, vigyorgott és így kiáltott:

- *Bon jou’, blanc. Ou gagnin soif? Vini! Li empile douce.* (Jónapot, fehér ember. Szomjas vagy? Gyere. Édes víz.)

Közben belovagoltunk a sekély vizen át oda, ahol ő állt. A szamár még mindig nagyokat húzott abból, ami látszólag az óceán vize volt; leszálltunk, vizet mertünk tenyerünkbe és megkóstoltuk. Kissé iszapos volt, de mégis jó friss víz, buborékolva jött fel a homokon át, mintegy húsz vagy harminc láb átmérőjű körzetben. Egy nagy tengeralatti édesvízforrás.

Az ember elmondta, úgy találtak rá, hogy láttak vadállatokat, amelyek odajártak inni és több tucatot megfogtak vagy megöltek, úgyhogy az állatok most már nem járnak oda, de minden ember, aki arra jár, tud a forrásról, és jobban szeretik, mint a Trou Louisban található vizet.

A néger és a szamár, amint a sós óceánból iszik La Gonave-on szerzett legemlékezetesebb élményeim közé tartozik. A kép kikristályosodott bennem, mielőtt még megtaláltuk volna a magyarázatát, mint azok a képek, amelyek máshol, mint álomban sosem fordulnak elő: mint a háromfejű ember, vagy a levegőben lebegés, vagy belépni egy bálterembe mezítelenül.

De volt még valami La Gonave-ban, ami érzésem szerint még több fantasztikus elemet tartalmazott. A magyarázata egészen egyszerű; voltaképpen nem is szorul magyarázatra; mégsem tudtam sosem szabadulni attól az érzéstől, hogy itt valami titokzatos erő működik. Nem is tudom, nem ad-e valóságosabb képet La Gonave-ról, mint mindaz, amit eddig írtam róla. Bizonyára lesznek olvasók, akiknek egyáltalán nem mond semmit, akik inkább azon fognak csodálkozni, hogy megemlítem.

Hiszen csak régi újságpapirosokról van szó; némelyik többéves már, némelyik újabb keletű, olykor összeázva, rothadva hevertek egy dzsungelösvény mentén, ahol senki sem járt hónapok óta, néha egy zsúptetejű vályogkunyhó falára voltak tapasztva, a hegyek közt, néha sárgán és széltől kergetve szaladtak a sivatagban, néha pedig egy penny ára szárított hal köré csavarta egy öregasszony lent Pircmyben.

Már most, egy elsárgult újságpapiros, különösen mikor már többéves és a szél kergeti vagy az erdőben rohad, az ne legyen semmi más, mint egy semmitmondó öreg újságpapiros. Mindegy, hogy a Hyde-Parkban vagy Közép-Kínában szedi fel az ember és mindegy, hogy mi áll rajta. De ezen a nyugatindiai szigeten, amelynek a területe ötszáz négyzetmérföld, lakosainak száma tízezer, ha az ember felvett egy darab újságpapirost és megnézte, mi áll rajta, valami manó trükkje folytán, vagy egy őrült ember hallucinációjaként mindig az derült ki, hogy az illető újságpapiros a Pittston Gazette-ből való.

Például egy este, amikor nagyban szóltak a tomtomdobok, száz meg száz fekete táncolta afrikai táncát és üvöltött hozzá és a fehér Király virággal fedett pálmaernyő alatt ült, - egy Grande Source-ból való öregasszony megkínált egy újságpapirosba csomagolt casava-süteménnyel. Az újságpapiroson szöveg volt. A zsíron keresztül, a cikázó fáklyafénynél el tudtam olvasni, hogy Mrs. Jones és Mrs. Phitty a Pittstoni Nőegylet tagjait walesi népdalokból és himnuszokból álló műsorral szórakoztatták; Mrs. Anna Wirkus pedig meglátogatta rokonait Wilkes-Barre-ban.

IV. FEJEZET.
Egy „gros nègre” arcképe.

La Gonave vezetőegyénisége, Wirkus és a királynő után, egy gros nègre, akit Constant Polynice-nek hívnak.

Ez a nagy néger azonban sem nem nagy, sem nem fekete. Kicsi, ideges emberizink, halvány mulatt, alig öt láb magas, vékony, keskenycsontú, lába-keze kicsiny. Egyetlen szembetűnően férfias vonása a hosszú fekete bajusz. Arcban kissé olyan, mint egy rizsen hízlalt mandarin. Rendszerint khakiszínű ruhában jár, bőrcsizmában, amelyet csontnyelű lovaglóostorral ütöget. Nagyon sokat ül lóháton.

Dernière Marque, az ültetvénye, a Plaine Mapou végén lévő hegyek közt terül el, onnan áttekintheti nagyterjedelmű gyapotföldjeit. Mintegy három mérföldnyire van Bois Noirtól.

Minthogy hosszabb ideig szándékoztam a sziget belsejében maradni, mint amennyit Wirkus megengedhetett magának, megkértem Polynice-t, hogy szállásoljon el engem és viselje gondomat. Együtt mentünk vadászni. Constant lelkes híve volt Wirkusnak és a Wirkus-rezsimnek; így hát engem is szívesen látott és mindent elkövetett, hogy otthonosan érezzem magam.

Polynice nem La Gonave szigetén született. Tíz évvel ezelőtt jött át a szárazföldről és most ő a sziget fő adóbehajtója.

Lakóhelye a szokásos vályogfalú, agyagpadlós, szalmatetejű házakból áll, de a főházon belül egy nagy, négyoszlopos mahagóni-ágy áll, amelyet évekkel ezelőtt hoztak át Miragoaneból. Ez az egyetlen ágy La Gonave szigetén.[9] Wirkusnak vasfekvőhelye van. A bennszülöttek mérföldeket is gyalogolnak, hogy láthassák Polynice ágyát. De van egy ebédlőasztala és egy tükrös fémmosdóállványa is.

De minden birtoka közül a legbüszkébb Juliere, a csinos mulatt nőre és hároméves kislányára, Mariannera. Ez a bájos Julie, akit Madame Polynicenak szólítanak, tulajdonképpen csak az ágyasa. Szívesen elvenné feleségül, de odaát Port-au-Princeben van egy felesége, akivel egyházi házasságot kötött. Julie parasztlány, de kicsi, fínom formájú a csuklója és a bokája, haja hullámos és fényes. Polynice őt is, épúgy, mint az ágyat, a szárazföldről importálta. Julie parasztruhában jár, egyetlenegy szál, tiszta, kopott ingben, amely alatt nincsen semmi, lapos bőrszandálban mezítláb. De van áruházban vett ruhája is, van egy pár selyemharisnyája és egy pár magassarkú francia cipője, amely szembetűnő helyen van kiakasztva egy szögre és a látogatók kellőképpen meg is csodálják. Ezt az előkelő ruhadarabot csak akkor ölti fel, amikor nagynéha kirándul szamárháton Anse-ba vagy Pointe-à-Rocquette-ba. De odahaza is fínoman kidolgozott fülbevalót és gyönyörű, pompás fejkendőt hord, zafírkéket vagy vöröset. Alkalomadtán egy ordító bíborpiros fejkendőt vesz fel, ez minden fehér arcot agyonütne, de az ő mulatt arca mellett olyan hatásos, mintha egy egyiptomi falfestményből lépett volna le. És nehéz elképzelni, hogy egy fehér baba olyan édes volna meztelenül a napsütésben, mint Julie kicsi, aranybőrű Marianneja, amikor egy öreg fekete szolgáló minden reggel megfürdeti fateknőben.

Marianne fülét már kilyukasztották és kis aranygyűrű fityeg benne; fejére egy liliputi fejkendőt kötnek, piros és kék pasztellszínben. Egész nap meztelenül csúszkál az udvaron. Most kezd járni tanulni. Nem fél a szamaraktól és a lovaktól. Ha egy disznó feldönti, nevet. A

[9] Minden haitii paraszt vastag szalmából vagy fűből szőtt gyékényen kint fekszik a napon, csak éjjelre viszik be a házba. Nagyon egészséges és kényelmes szokás.

nagyobb állatok vigyáznak, hogy ne lépjenek rá. De a déli órákban a szolgálóknak kell felügyelniök rá, nehogy kimenjen a napra.

A hely tele van öreg banyákkal, akik főznek és mosnak, kölykökkel, akik söpörnek. Julie nem vesz részt a házimunkában, csak éppen kávét főz, ami viszont szertartás.

Polynicere úgy tekint, mint valami felsőbbrendű lényre. Hiszen Polynicenek pénze és pisztolya van és néha gallért és nyakkendőt is hord. Az adófizető parasztok azt mondták neki: - Oui, msieu le contrôleur. - És amikor őt Madame le Contrôleurnek hívják, odavan a boldogságtól.

Polynice szeretetreméltó házi zsarnok. Jóindulatú, ravasz, néha mulatságos, de iszonyú hirtelen természete van és mindenki tart tőle. Néha nagy bajai vannak a parasztokkal, akik hazudnak, amikor bevallják, hogy mennyi acre földjük áll megművelés alatt. Ugyanis csak az éppen megművelés alatt álló föld után kell adót fizetniük. Élvezet nézni, hogyan káromkodik ilyenkor, hogy lökdösi és esetleg rúgdossa is ezt vagy azt az óriási feketét, aki úgy össze tudná törni ujjai közt, mint egy gyufaszálat. Egyszer láttam, amint alaposan ráhúzott Julie vállára egy seprűnyéllel: azt mondja, Juliet is meg kell verni évente egyszer-kétszer. De rendszerint kedves, szelíd, elbájoló. A parasztok mégis egészségesen félnek tőle.

Az igazság az, hogy ez a csöpp kis Polynice a született emberölő; a szeméből ki lehet olvasni. Vannak ilyen emberek. Nem úgy értem, mintha valami bűnöző hajlam volna Polyniceban. Törvénytisztelő és békeszerető ember. Azt hiszem, egy példával inkább meg tudom világosítani, mire gondolok.

Néhány évvel ezelőtt Polynice ragaszkodott ahhoz, hogy felülvizsgáljanak bizonyos vitában forgó megművelt területet, mert azt gyanította, hogy tulajdonosai kevesebbet vallanak be, mint amennyi a valóságos kiterjedése. Az illető clan, amely gonosz négerekből állt és egy istenhátamögötti vidéken élt, visszaüzent neki, hogyha nem hagyja abba a dolgot, elteszik láb alól vagy kikergetik a szigetről. Az erre következő háborúskodásban megölték Constant fivérét, Ludovicot. Tizenöten jöttek egy éjszaka Constant házára, ahol most lakom. Négyüknek sikerült behatolni az ajtón. Hármuknak machetéjük volt, egynek pedig puskája. Constant fel sem kelt, nyugodtan fogadta őket. Azt mondták neki, takarodjék, hagyja el a szigetet. A puskás ember fenyegetően lóbálta fegyverét. Constant fejbelőtte és rögtön agyonlőtt még kettőt. A negyedik ember és a kinti banda elmenekült.

Mostanában már kevés az ellensége. Igen népszerű, mert igazságosnak tartják. De azért akad egy-két elkeseredett ellensége. Egy nap, amikor ő meg én egy kakasviadalon voltunk, azt beszélték, hogy egy ellensége is eljött, hogy kikezdjen vele. Constantnál véletlenül nem volt fegyver. Az ember odajött. Machetét hozott és kétszer olyan nehéz volt, mint Polynice. Handabandázott és szemét meresztgette és Polynice felé sompolygott. Mindenki tudott kettejük haragjáról. A tömeg riadtan nézte, mi lesz. Polynice hátatfordított és amikor visszafordult, egy közönséges zsebkés volt a kezében, egy botot faragott vele. És az emberölő, a született, a természettől fogva emberölő tekintete volt a kis Polynice szemében. Az ember ideges lett és eloldalgott.

De ez csak az egyik oldala Polynicenek. Ez az oldala rejtve maradt. Ritkán került felszínre. Semmiképpen sem volt erőszakoskodó, nem kereste a veszekedést. Népszerű. Gyorseszű, mulatságos. Gúnyneve *Ti Malice*, a kis ravasz.

Kitűnő vezetőnek, mentornak és barátnak bizonyult, amikor a hegyoldal belsőbb társadalmi életét tanulmányoztam. Benne élt a paraszti életformában; paraszt volt maga is; de képes volt kívülről szemlélni, volt távlata hozzá. Constant Polynice felsőbbrendű ember.

V. FEJEZET.
„Polynice és fehér embere.”

Constant azt mondta, hogy egy kis kígyó siklott keresztül az ösvényünkön. Ilyen esetben mondta, csak egy bolond mehetett el arra a kakasviadalra azon a bizonyos vasárnapon. De azt hiszem, a repülőgép volt a hibás a dologban, amely édességeket dobott le Julie számára.

Természetesen, mind a ketten elvárhattuk ezt a dolgot. Jóideje tanítgatott már engem és én nagyon is jó tanítványnak bizonyultam. Állandóan nyertünk a kakasviadalokon. Constant büszke lett rám és attól félek, kezdtünk mi is olyan hiúan járkálni fel és alá és kukorékolni, mint azok a buta kakasok. Nem is mindig csak szerencse dolga a kakasviadal. De nem is csak Constant madarainak felsőbbrendű bajvívó képessége dönti el. Nem mindig az számít ezekben a haitii kakasviadalokban, amit tojásból költöttek ki. Éjszakákon át virrasztottunk. Itt volt például a Le Rouleur (a gurulós) nevű kis vörös kakas problémája. Azért hívták így, mert a maga módján verekedett, gurulva. Halálos volt a többi kakas számára, de inkább ő döglött volna meg. Osmann és a többiek kinevettek bennünket, amikor a kis kakast készek voltunk kiállítani kétszer akkora kakasokkal szemben is.

A kidolgozás számos éjszaka munkájába került. Bizonyos műkedvelő plasztikai műtét segítségével tökéletesen megváltoztattuk Guruló taraját és türelmesen megvártuk, amíg hozzájutottunk egy kis doboz padlófestékhez. Megpróbáltuk közönséges festékkel is, de az nem vált be. De végül is, amikor befejeztük nagy munkánkat, Guruló olyan lett, hogy saját anyja sem ismert volna rá.

Akkor aztán orvul levittük Pointe-à-Racquette-be. A vásár napján én vettem meg, öt gourdesért. Osmann hívei közül többen látták ezt az üzleteseményt, de mit sem gyanítottak.

Az eredmény óriási volt. Osmann maga is majdnem száz gourdesba fogadott az ismeretlen kakas ellen és a többiektől egész kalappal szedtük be a rézpénzeket. Persze harminc másodperccel a viadal kezdete után már mindnyájan látták, hogy ez a Guruló és meglepetésükben éktelen ordítozásban törtek ki. De csak a saját fogásukkal toltam ki velük, csak éppen tökéletesített formában: vállamat veregették, mialatt magukban átkoztak és bosszút esküdtek. Constant diadaltáncot járt, olyan büszke volt fehér emberére, - mert a többiek mindig azt mondták, amikor megjelentünk, „Itt jön Polynice és a fehér embere” - lerántotta a kalapomat és elhajította és legalább nyolcszor megcsókolta fejem búbját.

Osmann beküldött egy üveg rumért és három kis pohárért és magában azt kívánta, bárcsak méreg volna a rum. Polynice és Osmann közt már évek óta folyt a vetélkedés. Ők ketten voltak a hegyvidék gros nègrejei, legnagyobb földbirtokosai: Polynice kicsi és mulatt, Osmann nagy és fekete. Osmann volt a másik ember a vidéken, aki még hétköznap is cipőben járt. A kakasviadalokat Osmannál tartották meg. Rendszerint egész napon át folytak. Ötven, hatvan, néha száz mezítlábas, kék overallos néger jött ilyenkor fel, illetve le, még a Plaine Mapou déli végéről is, mindegyik egy kakast szorongatott a hóna alatt - és valami trükköt is hozott magával, nem mondom, hogy mindig, de inkább igen, mint nem. Eljöttek a nők is, tálcán hozva a mézeskalácsot, casava-süteményt, dohányt, szárított heringet és a nyers clairint. Olyan volt, mint egy kis falusi vásár. Amint mondtam, Polynice meg én kissé túlságosan is felvágtunk. Constant és „fehér embere” mindenkinél különbnek tartotta magát.

Néhány héttel Guruló bombasikere után egy ember jött Bois Noirból és fülünkbe súgta, hogy Osmann valami trükköt eszelt ki ellenünk. Minden jel arra vall, hogy odaát járt Saint-Marcban és felszedett ott egy kis kubai kakast, egy igazi coq gime-et és azt mint közönséges madarat akarja kijátszani ellenünk. És vér fog folyni. Tudnivaló, hogy a haitii kakasok, bár egészen ügyesek és jól verekszenek, ha kell, tulajdonképpen mégsem kakasviadalra való kakasok.

Vagyis általában nem tiszta fajták, kitenyésztett példányok. Kubában viszont a kakasviadal gazdagoknak és szegényeknek egyaránt kedvenc sportja és bizonyos fajtájú kakasokat éppen olyan gonddal tenyésztenek, mint Angliában a versenylovakat. Haitiban pedig a kakasviadal a parasztok jellegzetes szórakozása és a legtöbb madár tehetséges baromfiudvari véletlenség. Közönséges mezei hadak. Egy kubai kakast itt kijátszani tehát olyasmi, mint egy profi boxolót felléptetni egy amatőr mérkőzésen. De szerencsére idejekorán figyelmeztettek bennünket. Barátunk, aki eljött minket megmenteni, gondosan leírta a kakast. Középtermetű *zinga*, vagyis szürkén foltozott, nyaka baloldalán, a tollak alatt sebhely van. Polynice meg én akkoriban sok csapdát állítottunk, de magunk nem akartunk egybe sem beleesni.

Vasárnap, amikor megérkeztünk a *gaguerre*-be, ott is találtuk az új zingát; minden feltűnés nélkül táborozott egy kávécserje alatt, Osmann többi madara mellett. Több más kakasát jól ismertük már, a feketét, amelyet *Diable-en-Deuil*nek (az ördög gyászban) nevezett, a nagy, kevéssé csinos, de hatalmas erejű *Trois Boutons*-t (Három gomb) és a *Longer Diole*-t (Nyujtsd ki a csőröd). Osmann nagy gorillakarjával átölelte a kis mulatt Polynice vállát, mintha a legjobb barátok volnának a világon - aminthogy bizonyos tekintetben azok is voltak - és így szólt:

- Van egy új kakasom; gyertek, nézzétek meg, kíváncsi vagyok a véleményetekre. - És minthogy az új kakas zordon soványságát úgysem lehetett titokban tartani, merészen hozzátette: - Azért vettem, mert olyan, mintha volna benne valami igazi harcias vér; tíz gourdes-ot fizettem érte, de még nem láttam harcolni, vagy beválik vagy nem; úgy is neveztem el, hogy *Peut-être* (talán). Gondoltam, kipróbálhatjuk ma, ha hoztatok egy körülbelül ekkora kakast. Mit gondolsz?

Polynice felvette a titokzatos idegent és alaposan megvizsgálta és közben, láttam, megtalálta a sebhelyet a nyakán.

- Egészen jól mutat - mondta, hátat fordítva Osmannak és felém intve -, jó nevet adtál neki. - Azzal hirtelen másról kezdett beszélni. - Hoztam magammal egy nagy kakast, jó ellenfele lesz a te Trois Boutonsodnak. Még sosem volt gaguerre-ben; csak amolyan baromfiudvari madár; kicsit lassú, de nagyon szemtelen volt a kisebb kakasainkkal és Julie azt mondta, legjobb lesz, ha leölöm vagy kitanítom kakasviadalra. Próbaképpen fogadhatunk rá, mondjuk, tíz gourdesban.

Mindez színigazság volt, és egyáltalában nem fontos. A kis tétekben való fogadás gyakran így megy, a véletlenre bízzák az egészet, csak mulatságból fogadnak. Osmann nem erőltette a dolgot a zingával. Megnézte Constant új nagy kakasát és azt mondta:

- Rendben van. Trois Boutons meg fogja ölni, de ez a te bajod.

Nem is sokat verekedtek. Trois Boutons megöli a kakasujoncot, ha az ordítva ki nem szalad a ringből. Nem törődtünk vele. És az aznapi viadalok általában jelentéktelenek maradtak mindaddig, amíg lóháton meg nem érkezett a Plaine Mapouról egy csúf alak, bizonyos Louira; egy *Queue 'Raché* (Kiszakított Fark) nevű kis szürke kakast hozott és nagy pénzben akart fogadni rá. Mármost ezeknél a kakasviadaloknál kétféleképpen lehet a fogadást elősegíteni. Az egyik mód az, hogy az ember leszólja a kakasát; például komoly képpel azt mondja:

- Öreg már nagyon, valószínűleg nem lesz érdekes verekedés, de nem bánom, hadd veszítsek egy pár gourdes-ot a mulatság kedvéért.

Vagy ugyanezt humoros formában:

- Nem is azért hoztam ide, hogy verekedjék; csak azért hoztam, hogy megöljék, mert a feleségem ahhoz is lusta, hogy levágja a fejét.

A másik módja a fogadás előmozdításának az, hogy az ember gyalázatosan dicsekszik, inzultálja és kihívja az egész világot. Louira ez utóbbi eljárást választotta. Előhúzott száz gourdes-ot és kijelentette, hogy nincs olyan élőlény a szigeten, akit az ő kakasa le nem győzne, de biztosan nem is akad itt olyan, akinek mersze volna kiállni vele; már sajnálja is, hogy olyan messziről idelovagolt, tudja, úgyis hiába jött. És Kiszakadt Farkot dühösen rázogatta Osmann és Polynice és Polynice Fehér Embere orra előtt. Polynice ideadott nekem egy kis fekete kakast, egy gonosz kicsi ördögöt, gondoltuk, ez éppen jó lesz, de mialatt megbeszéltük a dolgot és azon elmélkedtünk, vajjon megkockáztassuk-e, már kiáltásokat hallottunk: - Ki a pályáról! - és Osmann és Louira dacosan szembeállt egymással és a kakas Osmann karján nem volt más, mint a titokzatos zinga. Úgy látszik, Louira hullott be a nekünk készített csapdába. Megelégedetten hallgattunk, mert ezt a Louirát egyikünk sem szerette túlságosan. Csak azt kérdeztük tőle, vajjon nincs-e kedve velünk is fogadni ötven gourdesban. Azt felelte, csak száz gourdes-ot hozott magával és azt már Osmannal lekötötte. Ismervén a dolgok hátterét, Constant meg én feszült figyelemmel kísértük a viadalt. Természetesen a zinga nyert, de nem lehet azt állítani, hogy vérfürdőt rendezett. Mind a ketten tisztességesen harcoltak és voltak pillanatok, amikor úgy látszott, mintha Louira kakasának is volnának kilátásai.

Amikor este a hegyi ösvényen visszatértünk Constant tanyájára, barátom szokatlanul hallgatag volt, de láttam rajta, hogy majd kirobban. Mikor egy nagy kidőlt fatörzshöz értünk, intett, hogy üljünk le és akkor kibuggyant belőle:

- Legyőzhetjük ezt a kakast és még hozzá tisztességes eszközökkel, nincs is szükség semmiféle trükkre. Osmann bolond. Nem ért úgy a madarakhoz, mint én. Megfigyeltem ennek a mostani viadalnak minden mozdulatát. Az a zinga kubai kakas, de egy alsóbbrendű kubai kakas. Osmannt becsapták. A kakas gyors és bátor, de nem gonosz. Egy nagy kakasbajnoknak gonosz, rossz szíve kell, hogy legyen. Nem elég, ha csak tapasztalt és bátor. Megverhetjük ezt a kakast minden trükk nélkül egy olyan kakassal, amelyet Osmann ismer és Osmann gyalázata csak annál nagyobb lesz. Tribunallal fogjuk megveretni.

Tribunal volt az a kicsi, fekete kakas, amelyet Constant odaadott nekem, hogy esetleg kiállítsuk Louira kakasával szemben. Neve törvényszéket jelentett, mert olyan fekete volt, mint egy bíró a talárjában és Constant úgy képzelte, hogy fekete taraja hasonlít a bíró süvegéhez.

- Tribunal talán kissé tapasztalatlanabb a zingánál - folytatta Polynice -, de gonosz a szíve. Életre-halálra harcol. Ebben az esetben, azt hiszem, győzni is fog és meg is fog halni, de a zinga fog előbb elesni. Nem mondom, van némi kockázat a dologban, de mégis győzni fogunk.

És így határoztuk el, hogy megpróbáljuk.

Egy héttel később, egy szép vasárnap reggelen, amint ugyanazon az ösvényen lefelé ereszkedtünk, egy kis zöld kígyó siklott keresztül az ösvényünkön. Constant később minden gyalázatot a kis zöld kígyóra hárított, aminthogy csakugyan rossz ómennek számít Haitiban. De a gonosz kis kakasgyilkos Constant karja alatt volt, fején egy harisnya, hogy ne hasítson ki bőrdarabokat Constant kezéből; zsebünkben majdnem hétszáz gourdes; így mentünk, hogy kitoljunk Osmannal, mert mégis csak különb legények vagyunk, mint ő, akárki meglátja.

Vasárnap lévén nagy tömeg gyűlt össze, és mire megérkeztünk, már nagyban folyt is a viadal. Osmann, Constant és én alacsony zsámolyon ültünk a négyszögletes ring egy sarkában, póznákkal támasztott pálmalomb-ernyő alatt, a többiek pedig a rács körül nyüzsögtek. Az egész nap előttünk volt. Nem nagyon siettünk piszkos munkánkkal, elég élvezet nézni a többiek küzdelmét, tanácsokat adni, kisebb tétekben fogadni, ha az egyik kakas megtetszik.

Még nagyobb mulatság figyelni a vitákat és mókákat, amelyek megelőzik a viadalokat. Ezek a paraszti gaguerrek teljesen demokratikusak. A legrongyosabb és legszegényebb mezei munkásnak rozzant kakasával és néhány pennynyi összvagyonával épp olyan joga van a ringhez, mint a gros nègrenek, a nagybirtokosnak, aki számtalan kakast tart és a zsebe tele van pénzzel. De először természetesen fogadást kell kötnie. Bajvívásra szólítani az embert a ringen kívül kell, itt ülnek madaraikkal azok az emberek, akiknek kakasát még nem hívták ki. A kihívó leguggol a kakas előtt, amelyet ki akar hívni és eléje helyezi a saját kakasát, amelyet a lábához erősített zsinórnál fogva tart. Ha a kihívott embert érdekli a dolog, akkor engedik, hogy a madarak egymásnak menjenek, de mindjárt vissza is rántják a zsinórral. Heves viták keletkeznek. Csoport gyűlik össze, tanácsokat adva. Olyan izgalmas, mint egy lóvásár, zárás előtt.

- Na, gyerünk, két gourdes - mondja végül is a kihívott, vagy valami más összeget mond.

Haitiban nem ismerik az acélsarkantyúkat, de a kakas természetes sarkantyúját tűhegyesre kiélesítik minden viadal előtt. A nézők fogadásai csak növelik az általános zűrzavart. Az emberek kis pénzeket lóbálva ide-oda szaladgálnak, néha mindössze egy pennyt, és így ordítanak, a lányok meg az asszonyok is:

- Huszonöt centime a vörösre!

- Ötven centime a foltosra!

A fogadás összegét nem helyezik letétbe egy harmadiknál. Ha elfogadod az ordított és lobogtatott tétek egyikét, kinyujtod a kezed és egyszerűen átveszed a pénzt. Ha nyertél, megtartod, ha vesztettél, duplán fizeted vissza.

Végül a két ellenfél kakasával belép a ringbe. Mindegyikük szájába vesz egy gyömbérgyökeret, alaposan megrágja, televeszi a száját rummal, azután ezt a keveréket a fogai közül, mint ahogy a kínaiak hintik meg vízzel a fehérneműt, ráköpi a kakas egész testére, a szárnya alá, ujjával felborzolt tollazata alá. Ez felmelegíti és felizgatja a kakast, vak bátorságot önt belé. Azután mindegyik megkóstolja a másik madarát. Erre azért van szükség, mert néha egy ravasz fráter feláldozza inkább saját nyálkahártyáját, vöröspaprikát kever a gyömbérhez, ami szigorúan tilos, vagy bekeni valami csípős anyaggal madara tollazatát, hogy belemenjen a másik madár szemébe vagy csőrébe. A megkóstolás rendszerint úgy történik, hogy itt-ott hozzáérnek a madárhoz és azután megnyalják ujjuk hegyét, de ha okuk van arra, hogy gyanakodjanak, végignyalják az egész madarat. Mindegyik ember gyanakodva figyeli a másik minden mozdulatát, féltékenyen szorítja magához madarát, nem szívesen engedi meg, hogy hozzányúljanak. Ilyenkor még a legjobb barátok is hangoskodnak egymással, veszekednek és dühösek.

Amikor a viadal elkezdődik, a két tulajdonos bent marad a ringben. Mindent szabad nekik, csak a madarakhoz nyúlni, vagy azokat zavarni nem. Amint a viadal előrehalad, gesztikulálnak, leguggolnak és ugrálnak, üvöltenek, ordítanak, könyörögnek, sírnak, átkozódnak, verik a mellüket és az anyaföldet. A tömeg is ordít és visít, mialatt vér és tollak hullanak szerteszét. A haitii kakasok rendszerint úgy kezdik, hogy egymás fölé ugranak és igyekeznek sarkantyúikat a klasszikus módszerrel felhasználni. A viadal olykor egy jólsikerült sarkantyúvágással végződik, de rendszerint rövid idő mulva feladják klasszikus gladiátori taktikájukat és csőrükkel esnek egymásnak. Éppen ezért ritka a halállal végződő viadal. Legtöbbször az egyik madár végül is sarkon fordul és elszalad, a másik pedig, miután kétszer-háromszor körülkergette a ringen, megáll, felborzolja tollát és élesen kukorékol egyet diadala jeléül. Rendszerint van valami nagyszerű ebben a kukorékolásban - olyan izgalmas, mint a rézkürtök harsogása. Láttam már azt is, hogy egy kakas csapkodott szárnyával, fejét égre emelte, elharsogta diadalénekét és egy perc mulva holtan hullt a porba legyőzött ellenfele mellé.

Így hát egészben véve igen izgalmas és igen érdekes volt az a vasárnap délelőtt Osmann gaugerre-jében és a nagy ordítástól senki sem hallotta meg a repülőgép távoli zúgását. Végül is nagy lármával lejjebb ereszkedett és olyan alacsonyan körözött fölöttünk, hogy megismerhettem Pressley kapitányt - aki most a Port-au-Prince-i repülőtér parancsnoka - és mindnyájan megismerhettük Wirkust, aki karját lóbálta és vigyorgott. Nyilvánvaló volt, hogy le akarnak dobni nekünk valamit. Wirkus tudta, hogy valószínűleg Osmannál vagyunk vasárnap, így hát egyenesen idejöttek, nem pedig Dernière Marque-ba. Le is zuhant nemsokára egy csomag, azután még egy kicsit köröztek fölöttünk, hogy meggyőződjenek, nem ütöttek-e senkit sem agyon vele, majd megnyugodva integettek és elrepültek.

A csomagon címke volt, rajta Constant Polynice neve és láttam, hogyan dagad a büszkeségtől, mialatt mindenki köréje tolongott. A csomag tartalmazott ugyan egy nekem szóló levelet is, Myers ezredes írta meg benne, hogy mikor legyek készen arra, hogy visszarepüljek a főszigetre; de Polynice és a többiek szemében ez lényegtelen részletnek tűnt. A csomag mégis csak Polynicenak szólt. Tartalmazott azonkívül egy kis bádogdoboz francia bonbont Julie számára.

Már most ne felejtsük el, hogy ezek az emberek valamennyien, beleértve a vagyonos Polynicet is, hegyi parasztok voltak. És egy repülőgép, egy nagy katonai repülőgép Port-au-Prince-ből, amely átrepül az öböl távoli túlsó oldaláról, hogy csomagot hozzon Polynicenak és egy doboz édességet a feleségének, irtózatos nagy esemény. Polynice rettenetesen megnövekedett, nemcsak a saját szemében, hanem az egész gyülekezet szemében is, valóságos napoleoni arányokra növekedett. Mondtam már, hogy ő - meg én - amúgy is a lehető legjobb véleményt tápláltuk magunkról és a buta hiúság most úgy birtokba vett bennünket, mint valami kórság. Az ezután bekövetkező dolgokért bizonyos fokig a repülőgépet hibáztatom, mert ha Constant-t nem vakítja el annyira a hiúság és a magabiztosság, akkor bizonyára megszimatolja, hogy valami bűzlik Dániában, illetve La Gonave szigetén.

De mit sem szimatolt és délután nekiláttunk, hogy a napot diadalmasan megkoronázzuk azzal, hogy kihívjuk Osmannt és kubai zingáját.

- Arra gondoltam - mondta Constant Osmannak, szerető bizalommal, mint ahogy egy testvér beszél a testvérével -, hogy Tribunal és a te új zingád egészen érdekes összeállítás lenne...

- Az lehet - felelte Osmann -, de a te Tribunalod gonosz egy madár, nem akarom, hogy megölje zingámat. Na, dehát ha nagy baj van, ki is vehetem a ringből.

- Hogyne - mondta Polynice -, hiszen csak mulatságból csináljuk. Ez nem az a fajta dolog, amire az ember nagy fogadásokat köt.

Ha most visszanézek, könnyű megállapítani, micsoda két elvakult hülye voltunk. Mindjárt a legelején, amint a ringen kívül guggoltunk a két megbéklyózott madárral és hagytuk, hogy kísérletképpen egymásnak menjenek - ezt hitelesítésnek hívják itt - láttam, hogy Constant nagy nemtörődömséggel húzza végig ujja hegyét a zinga nyakán lévő sebhelyen, míg Osmann gondosan megvizsgálja Tribunal jólismert, különös alakú taraját, hogy feltétlenül meggyőződjék róla, nincs-e valami trükk a dologban. De ha figyeljük a tömeget, akkor is észrevehetjük, hogy van valami a levegőben: például a helyett, hogy közelnyomultak volna és mindenféle megjegyzéseket ordítottak volna, hátrahúzódtak és csendben maradtak.

Amikor Osmann ügyesen felemelte eredetileg háromszáz gourdes-ról szóló fogadásunkat ötszázra, úgy éreztük, mintha már zsebünkben is volna a pénz. És amikor Louira odajött hozzám és száz gourdes-ot tett a zingára, ezt úgy értelmeztük, csak azért teszi, mert a zinga legyőzte az ő legjobb madarát és most túlbecsüli a zinga képességeit.

Amint kiélesítettük a sarkantyúkat - ha ez megtörtént, már nem lehet visszavonulni a mérkőzés elől - feléledt a tömeg, hisztérikus üvöltésben tört ki és lóbálta a fogadásra szánt pénzeket és úgy hallatszott, mint egy szavalókórus: - Két gourdes-ot a zingára! Öt gourdes-ot a zingára! - míg a feketére úgyszólván senki sem fogadott. Mi ezt csak a tömeg rossz ítélőképességének tulajdonítottuk és felvettük magunk a fogadásokat. Amikor észrevették, hogy hajlandók vagyunk a kisösszegű fogadókkal is fogadni, akkor még az asszonyok és lányok is odaözönlöttek, nevetve, pennyjükkel. Olyan buzgók voltunk, mint két itt-a-piros-hol-a-piros játékos egy falusi vásáron.

A csata jól kezdődött. Mind a két madár bátor volt, nekiment a másiknak sarkantyúival, támadott, félrehúzódott, majd fent, majd lent volt, egyikük sem volt előnyben a másik fölött. Ha csak egy sarkantyúdöfés véletlenül nem sikerül, mindketten rövidesen kifáradnak ebbe a látványos hadviselésbe és komolyan egymásnak látnak csőrükkel. Így vívott a zinga múlt héten is, amikor Louira kakasát legyőzte, és tudtuk, hogyha a lassú, gonosz mardosás elkezdődik, a mi kis gyilkosunk elemében lesz. Tudnivaló, hogy egy kakas nem tudja megölni a másikat csőrének egy csapásával. Ez hosszú, komisz művelet, végül is a gonoszabb és kitartóbb kakas győz. És Tribunalt már régen ismertük. Tudtuk, hogyha egyszer elkezd csőrével verekedni, akkor nem tágít egyetlen céljától és nem törődik azzal, hogy mi történik a saját véres fejével.

Nemsokára, amint előre sejtettük, Tribunal abba is hagyta a sarkantyús viadalt, hogy a csőrével menjen neki a zingának. És itt kezdett minden titokzatos módon rosszra fordulni. A zinga, bármilyen hihetetlen is, hiszen múlt héten láttuk, amint a csőrével harcolt, most nem volt hajlandó erre. Minden precedenst megcsúfolva és megcsúfolva saját természetét is, amelyet Constant annyi értelemmel tanulmányozott, továbbra is sarkantyújával viaskodott! Tribunal végérvényesen lemondott arról, hogy feldobja magát a levegőbe és most lúdtalpas járásával kapkodta fejét a sarkantyúk elől és kereste, hogyan üthetne egy nagyot csőrével a zinga fejére. De a zinga nem állt lúdtalpasan a lábán, mint más becsületes madár. A haitii gaguerre minden illemszabályát lábbal tiporva sarkonfordult és elszaladt, de időnkint félkörben visszafordult, mint egy hadirepülőgép, felugrott a levegőbe és sarkantyúját knockoutot adó rúgásra emelte. Nyilván nem tudta, mi a csőr, vagy azt hitte, hogy a csőr csak gabonaszemek felszedegetésére való. És nem hogy kifáradt volna, csak most kezdett igazán belejönni!

És most a tömeg, amely eddig ideges feszültséggel figyelt meglehetős csendben, mintha várna valamire, örömordításba tört ki. Boldog meggyőződéssel kezdett ordítani: *Ça y est! Oui! Ça y est!* (Ez az! Igen! Ez az!)

Constant magánkívül volt. Nem tudta pontosan, mi az, ami „bekövetkezett” és persze én sem tudtam, de azt tudtuk, hogy hacsak csoda nem történik, Osmannak sikerült két palit fognia, névszerint Polynicet és annak fehéremberét. Constant mint egy őrült ugrált a ringben, visítva buzdította Tribunalt, letérdelt és kis sáncokat ásott Tribunal mögé, hogy ezekről visszapattanva talán a levegőbe repül, de mindez mit sem használt.

Túlságosan izgatottak voltunk, amint a küzdelmet figyeltük és vártunk valami csodára, semhogy Osmannra fordíthattuk volna figyelmünket. Csak halványan emlékszem arra, hogy nyugodtan guggolt a ring sarkában, gúnyosan simogatta állát és gyönyörködött Polynice ugrándozásában és visítozásában; azután pedig egyáltalán nem láttam többé.

A viadal, amint előrelátható volt, hirtelen véget ért, egy jólirányzott sarkantyúrúgással, amely egy csapásra megölte Tribunalt. Polynice szomorúan megállt, lihegve és kimerülten. Ott álltunk egymás mellett és lenéztünk a zingára, amely vidáman kukorékolt és szárnyával csapkodott a ring közepén. Néztük a diadalmas kakast és csak csodálkoztunk...

Valaki oldalba lökött bennünket, hogy forduljunk meg, és íme ott állt Osmann, és Osmannak, amint ott állt mögöttünk, ott volt a karjában a zinga! Pedig nem röpült át a fejünk fölött. Ott büszkélkedett még mindig a ring közepén és ott volt, fejét Osmann könyöke mögé rejtve. Miután előzőleg már csúffátette a haitii kakasviadal minden precedensét, most csúffátette a Természet törvényeit is azáltal, hogy egyszerre két helyen volt.

- Mellesleg megjegyezve - mondta Osmann csendesen, mint egy szerető testvér a másikának -, nem is tudom, mondtam-e, hogy két zingát vettem Saint-Marcban?

- Foutre! - mondta Polynice, és ez nagyon csunya szó.

VI. FEJEZET.
A „danse Congo”.

Constant a kedvemért, minthogy tudta, hogy érdekel az ilyesmi, danse Congot rendezett. Ő és Julie nem vett részt ebben a táncban, de évenkint egyszer-kétszer meghívta a környékbelieket egy nagy *bamboche*ra és most, hogy én is ott voltam, azt mondta, az időpont kiválóan alkalmas.

A Congo-táncok afrikai eredetűek, de hasonló táncok nem találhatók az Egyesült Államok négereinél. Tom-tom dobok, csörgők és éles énekszó kíséretére táncolják. A hegyvidéken és a síkságon egyaránt ez a parasztok általános szombatesti szórakozása. A törvény megengedi, nincsen semmi összefüggésben a Voodooval, egészen könnyű dolog látni egy ilyen táncot, úgyszólván mindenki látta és írt róla, aki Haitiban megfordult.

Természetesen szexuális táncok. De nem járják párosával, nem ölelik át egymás derekát, nem keverednek. A táncosok dzsiggelnek a lábukkal, de a ritmus nagyrészét testükkel érvényesítik. Hasonlít egy kissé a keleti táncokra, de van bizonyos sajátossága. Eljátsszák ugyanis a nemi aktus minden részletét és változatát, beleértve az orgazmust is. A tom-tom dobok szünetnélküli dobolása és a bőséges rumivás következtében ezek az ünnepélyek kissé orgiaszerű jelleget öltenek és az utazók gyakran azt képzelték, hogy Voodoo-táncokat látnak maguk előtt. Pedig a Congo mindössze vad mulatozás. Ez a dzsungel tánclokálja.

Gyakran láttam ilyen táncot - mint mindenki Haitiban - és oly gyakran és oly jól leírták már ezeket, mint látványosságot, hogy haboznék leírásukat idecsatolni, ha nem volna rá egy sajátos okom. Amikor táncolnak, mindig énekelnek is és úgy látszik, az ének szövege határozza meg a tánc különböző változatait. Olykor sikerült elcsípnem egyes szavakat a szövegből, de sosem kielégítő módon. És intelligens emberek, akiktől felvilágosítást kértem, haitibeliek és rég ott élő amerikaiak, azt mondták:

- Ó, hát semmi az egész, csak olyan gajdolás... ami éppen eszükbe jut... ott találják ki.

Ezért kértem meg Polynicet, hogy rendezzen egy danse Congot és segítsen nekem, ha akar, összegyüjteni néhány ilyen éneket az értelmével együtt.

Mire besötétedett, már sűrű tömeg gyűlt egybe a tornác körül, amelyet virágokkal és fáklyákkal díszítettek fel. Bőségesen osztogattak clairint és süteményeket. A tánchelyet üresen tartották. Megszólaltak a dobok és egy magányos férfi beugrott a középre. Őt szemelték ki *maît’ la danse*-nak. Középtermetű, izmos, fiatal legény volt, karcsú derekú, szélesvállú, mezítláb, bő gyapotnadrágban, összehúzott övvel, negroid arcvonásokkal, kerek feje kopaszra nyírva. Úgy feldobta magát a levegőbe, mint egy műkedvelő Nizsinszkíj, megfordult a tengelye körül, szoborszerű pózban megállt, mindezt a tom-tom dobok ritmusára, azután háromszor körüljárta a póznát, úgy lépkedve, mint egy gyönyörű állat, azután lapos talpán megállt, a lábával meg sem mozdult és lassú, ritmikus mozgásba kezdett, olyanfajtaképpen, ahogy azt általában csak női szólótáncosok szokták.

Különösnek találtam, eleinte csaknem természetellenesnek, hogy itt Haitiban egy férfi mutogatja magát büszkén ezekben a pávaszerű nemi fennhéjázásokban és erotikus vonaglásokban, de ez, azt hiszem, csak saját korlátjaim következménye, minthogy eszmetársításaim túlságosan is megrögzültek egy irányban. Mert igazán nem volt az egészben semmi nőies vagy trágár. Inkább férfias és kecses benyomást tett. Hiszen a férfiak épúgy nemi lények, mint a nők. De a civilizált népek férfiaiban van valami sajátos szemérem, amit a nők nem osztanak. Ha egy nagy táncosnő táncol így, azt esztétikai látványnak tartjuk. És igazunk is van. De ha egy férfitáncos a nő táncának férfiúi változatát adná, ugyanaz a közönség undorodnék tőle.

Civilizációnk mélyen belénk neveli ezt. Sok értelme nincs, de így van. Semmire sem törekszem annyira, mint arra, hogy észszerű elfogulatlansággal tudjam szemlélni a szokatlan jelenségeket, és különben is, már máskor is láttam ezt a táncot; hiába, amint ezt a férfit néztem, a látvány egy percig megint kellemetlenül érintett. Szégyeltem magam miatta, és szégyeltem, hogy szégyelem. Egy hímoroszlán vagy egy páva vagy egy közönséges kakas nyugodtan sétáltathatja büszke hím-voltát a nőstények előtt. A vademberek is így tesznek. De civilizált embereknek nem szabad. Csak a nők sétáltathatják nyilvánosan nő-voltukat és nemüknek megfelelően kidíszíthetik magukat civilizált világunkban is. Ennek sincs sok értelme, de így van.

A tánc vezetőnőjét *chachá*nak nevezik a csörgőről, amelyet hord. A férfi most magához intette a még mindig üres tánchelyre, a nő indaszerűen körültáncolta a férfit, ide-odahullámozva, szőve-fonva, felemelt arccal, magasra tartott állal, szemét félig behúnyva. Azután megállt a férfi előtt és elkezdett egyritmusban táncolni vele, közeledett hozzá, amíg testük majdnem összeért, de mégsem ért össze, azután visszahúzódott. Amint ezek ketten így táncoltak, mindenki énekelni kezdett:

Pitôt ou gagnin homme,
La caille ou;
Passer maman ou.
Oui, ti fi.

(Jobb, ha férfi van a házadban, mintha a mamáddal élsz, bizony, kislány.)

Ezt talán tíz percig vagy még tovább ismételgették, és mind többen csatlakoztak a tánchoz, amíg a tánchely meg nem telt. Egy rövid pillanatra megálltak, a dobok új ritmusba kezdtek és a férfiak mindegyike közeledett a lányhoz, aki előtte táncolt, intett neki, hogy menjen el, hagyja magára és a kórus így énekelt:

Garder en bas gaillard;
Ou oué iune bout de couteau:
Oué iune tête poisson;
Ou oué iune bon borri.
Prends yo - porter...
Bai moins.

(Menj és keresd meg a gaillard-fa tövét; találsz ott egy pengét, egy halfejet és egy jó casava-süteményt. Hozd el azokat és add nekem.)

Mire a nők ellenkórusa ezt felelte:

Oui, moins p’r aller!
Oui, moins bai ou tout!
Moins bai ou manger.

(Igen, megyek már. Igen, megteszek neked mindent. Adok neked enni.)

Polynice segített nekem, hogy fel tudjam jegyezni a pontos szöveget és ahol homályos volt, megmagyarázta az értelmét. Egyideig hallgattam és ceruzával jegyeztem. Nehezen ment, mert olyan sokan énekelték, meg azután ha a refrén elhangzott, új szavakba kezdtek, sokan csak ordították a dallamot nyitott szájjal, míg mások mindegyre két szót ismételgettek, például: Oui, moins! Oui, moins! Oui, moins! - és ezt szőtték bele a melódiába. Miután egy ideig hallgattam a dalt és lejegyeztem a szavakat, megböktem Polynice-ot és bementünk a házba,

ahol kevésbbé siketített a lárma és ahol lámpát és asztalt találtunk. Még ott is ordítva kellett közölnie velem a helyreigazításokat, azoknak a szavaknak az értelmét, amelyeket nem ismertem. És lassankint belejöttünk. Ha új dal kezdődött, Polynice félrehajtotta a fejét és figyelt.

Ha a szavak nagyon nehezen voltak kivehetők, Polynice odament az egyik emberhez vagy asszonyhoz, arcát odadugta egészen közel az éneklő arcához és figyelmesen hallgatta a hangot és közben az éneklő száját is nézte. Az ő segítsége nélkül sok minden elkerülte volna a figyelmemet.

Volt például egy ének, amelyhez a férfiak botladozva táncoltak, mintha betegek vagy sebesültek volnának, kezüket arcuk elé tartották, mialatt így énekeltek:

Oué yo m' p'r aller,
Fais maladie cinq mois.
Si m' tombé, m' pas levé,
Connais c'est iune madichon femme
Qui tué moins.

(Ha majd látják, hogyan vonszolom magam, öt hónapja beteg vagyok, ha elesem, nem kelek fel, akkor majd tudják, hogy egy asszony átka ölt meg.)

Madichon femme itt nem jelenti egy boszorkány átkát vagy varázslatát, csak egyszerűen a nő végzetes hatalmát.

Mialatt a férfiak ezt énekelték, mélyhangú kórusban, siránkozva, a nők, mint egy sereg fúria, éles, átható, fenyegető hangon ezt dalolták: „Coiyou! Coiyou! Coiyou!"

Bent a házban azután megkérdeztem:

- Mit jelent az, *coiyou*, Polynice?

Mert ez sem nem francia, sem nem kreol szó. Polynice ezt felelte, habozás nélkül:

- Azt jelenti, hogy ha az ember annyiszor adja magát oda egy asszonynak, ahányszor az akarja, akkor az asszony megöli, tönkrefárasztja.

Később megtanultam, hogy *coiyou* régi guineai szó, szó szerint a felgerjedt asszony vulváját jelenti.

A nők tehát csúfolták a fiúkat, egyidejűleg ijesztgették és izgatták őket, elemi, veszedelmes hatalmukat a világba kiáltották, mint valami régi, afrikai, dzsungelbeli termékenységi szertartásban.

Éles ellentétben állt ezzel az atavisztikus visszhanggal a következő naiv semmiség:

Parole Ballon fais moins plaisi';
Nèg la morne pas pé fais
Cou li ac nous.

(Ballon szavai örömet szereznek nekem; a hegyi négerekben nem lehet úgy megbízni, mint benne.)

Volt ugyanis a síkságon egy Ballon nevű ember, azóta már meghalt, messze földön híres volt becsületességéről és a hegyi feketék ezt a nótát szerezték róla.

A két dal egymásmellé helyezése azért érdekes, mert az ember nem érti meg a haitibeli parasztot, ha nem veszi figyelembe jellemének lényegszerű kettősségét.

A különféle melódiákat és harmóniákat, amelyekhez ezek a szövegek alkalmazkodnak, igen nehezemre esnék leírnom, mert hiányoznak a kellő zenei ismereteim. Sem a melódiákban, sem a harmóniában nem hallottam azt a bizonyos szomorú aláfestést, amely közös az amerikai néger népdalokban, spirituálokban és bluekban. Ezek az itteni feketék vadak, szabadok, ujjongó lelkűek és zenéjük is ezt fejezi ki. A dalok tempójában nincs semmi, ami a jazzre hasonlítana. A ritmusok sokszor bonyolultak, de bonyolultságuk szinkopálatlan. Ebben a tekintetben csak a voodoo szertartási énekléssel rokonok. Vannak dalaik, amelyekbe a kontrapunkt úgy szövődik be, mint a Varázsfuvola nyitányába.

Nagyon érdekes az is, hogy egy-egy lány, a tömegtől távolabb, immár az árnyékban, önmagának táncolt, senki sem vette észre, talán önmaga sem, lábát alig mozgatta, csak csipőjét és fenekét ingatta mindegyre, minden erőlködés nélkül; mintha elvesztette volna személyiségét; mintha a hullámverés vagy valami állandó kozmikus mozgás fejeződnék ki testén keresztül.

Egy másik női dal ez:

Au lieu ou bai m'coup na' tout corps moins,
Pitot ou bai m'bon coup na' vent' moins.

(A helyett, hogy végigversz egy bottal egész testemen, jobb szeretem, ha rendesen beleütsz a hasamba.)

Ezt komolyan, mosoly nélkül énekelték, de akadtak olyan dalaik, amelyeken maguk is mulattak:

Emanuel, ça ou gagnin ou a pé crier?
'Ti la pas pétit maman ou, ni pétit papa ou.
Emanuel, ça ou gagnin ou a pé crier?

(Emanuel, minek kell neked sírnod? A gyerek nem a te papádé és nem a te mamádé. Emanuel, minek kell neked sírnod?)

Polynice megmagyarázta, hogy ez a tréfa egy Emanuel Tradeau nevű emberre vonatkozik, aki Pointe-à-Racquette-ben lakik. Emanuel hazavitt egy lányt, aki nemsokára megszült egy gyermeket, de nem Emanueltől. Emanuel borzasztó lármát csapott, de apja és anyja, akik szerették a lányt és Emanuelt bolondnak tartották, gondját viselték a gyermeknek.

Énekeltek Polyniceről is, kissé oda nem illőnek látszó szavakat, mert hiszen ő rendezte a táncmulatságot és bőkezűen megvendégelte őket étellel-itallal:

Polynice contrôleur!
Li marcher ch'val blanc la nuit;
Nous bai ou coup de roche;
Malheur 'river ou.

(Polynice az adószedő. Fehér lovon lovagol éjszaka; elkergetjük kövekkel; érje szerencsétlenség.)

De barátságosan, minden rosszindulat nélkül dalolták ezt és Polynice is barátságosan fogadta, ravasz, lenéző mosolyocskájával. Bizonyára megsértődik és elhanyagoltnak érzi magát, ha nem énekelik.

Az erre a bamboche-ra következő hétfőn elbúcsúztam Polynicetől; lementem a partra; amennyire tudtam, megköszöntem Wirkusnak szívességét, egy-két napig még halászgattam vele és azután értem jött a repülőgép, hogy visszavigyen a főszigetre.

VII. FEJEZET.
„Egy fehér ember sem lehet ilyen buta.”

- Egy fehér ember sem lehet ilyen buta - mondta Cumberland, undorral, de diadalmasan.

Úgy látszott, hogy megnyerte a vitát.

Ezt Barkernek, Barnesnek, nekem és egy Mabry nevű szamárnak mondta, amint takarónkba burkolódzva ültünk a tábortűz körül, mint a spanyolok, négyezerötszáz láb magasságban a tenger színe fölött, egy hegykoszorúzta fennsíkon a Morne Rouis hegylánc mögött.

Ez a Cumberland, Dr. W. W. Cumberland (hogy milyen doktor? talán lehet doktorálni tizedes számokból is) az öt haitii szakkiküldött egyike. A címe pénzügyi tanácsos és feltétlen felügyeletet gyakorol a kormány pénzügyei fölött. Olyan tisztességes, mint egy számológép és rendkívül éleseszű, de az emberek azt mondják, hogy nincsenek belei, amit nyilván inkább bibliai, mintsem más értelemben gondolnak. Olyan hideg, mint egy jégcsap és az a meggyőződése, hogy az érzelmes haitibeliek, a gazdagok és a szegények egyaránt, lusták, megbízhatatlanok, mint a majmok és előrelátásukban és szellemi képességeik tekintetében is emez állatokra hasonlítanak. Mindazonáltal paradox módon mégis van benne valami, amiért szeretni lehet. Nem bánja, ha csodálják, kitűnő céllövő, és az ilyen kirándulásokon mindig valamivel többet dolgozik, mint amennyi ráesik a tábori munkából. Már maga az a tény, hogy hajlandó részt venni ilyen kirándulásokon, ami pedig azt jelenti, hogy jó sokat kell járni öszvérháton és gyalogszerrel, hozzátartozik paradox szeretetreméltóságához. Cumberland az az ember, akiről nehéz arcképet rajzolni. Hideg, de nem önző vagy gőgös. Tele van előítéletekkel, de ugyanakkor tevékeny kíváncsisággal is.

Ezt a kirándulást például ő hozta össze. Hayne Boyden, a repülőtiszt, aki légi térképfelvételeket készít a haditengerészet számára, egy nap azzal tért vissza, nagy izgalomban, hogy amint a fennsíkok felett repült, felfedezett egy rombadőlt óriási francia kastélyt, nagy, kőkockás beomlott kerttel és kerek szökőkutakkal. Úgy gondolta, egy tizenhatodik századi gazdag gyarmatos nyaralója lehetett. A haitii hegyekben még sok minden van, amit nem kutatott ki a modern ember.

Amikor fényképeit kidolgozta, elvitte Ash Pay Davishez, aki nagy tekintély a haitii régészetben és történelemben. Ash Pay azt mondta:

- Nem hiszem, hogy ez kastély, hanem inkább valami más, nem kevésbbé érdekes dolog: ezek nagy gyarmati kávéültetvények; amiket maga óriási falaknak néz, azok a rabszolgák barakjai, amiket kerteknek néz, azok a szántóföldek, amiket szökőkútnak néz, azok taposómalmok. Moreau de Saint-Méry, a gyarmati időkre vonatkozó egyetlen történelmi forrásmunka szerzője, megemlíti, hogy Saint-Marc mögött a hegyekben nagy kávéültetvények voltak.

De Boyden kitartott a kastély mellett; ez a gondolat sokkal romantikusabbnak tűnt neki.

Boydennek nem sikerült leszállnia és a repülők híresek arról, hogy idegenkednek az öszvérektől; így hát miránk vár a feladat, hogy megnézzük, miről is van szó. Cumberland kiásott régi gyarmati statisztikákat, amelyek beszámoltak arról, hogy hány zsák kávé jött le a Morne Rouisról 1769-ben. Saint-Marcig autón mentünk, ott felszedtük Mabryt meg az öszvéreket, és a parasztoktól megtudtunk az ösvényre vonatkozólag annyit, amennyit lehetett. Boyden is megadta nekünk nagy vonalakban, hogy merre fekszik az a terület. A romokat minden nagyobb nehézség nélkül meg is találtuk, találtunk egy szétszórt kunyhókból álló kis paraszti telepet is, és most annak a szélén táboroztunk.

A délután folyamán átkutattunk számos romot és megállapítottuk, hogy csakugyan kávéültetvények, amelyek tönkrementek a századok során, elpusztultak, leégtek, részben talán a

fellázadt rabszolgák gyujtották fel. Cumberland ékesszóló lett, hiszen kedvenc témájához ért. Amikor fehér emberek kormányozták ezt a fennsíkot, óriási termést adott; most egyedüli lakossága, néhány szétszórtan éldegélő paraszt, ötletszerűen összeszedi azt a kevés kávét, amely vadon terem a cserjén és néhány zsákban leviszi egyszer egy évben Saint Marcba; csak éppen arra elég, hogy a legszörnyűbb szegénységtől megóvja őket; egyéb becsvágy és hajlam a haladásra úgy sincs bennük.

Cumberland természetesen nem védelmezte a rabszolgaság intézményét, de azon a véleményen volt, hogy a négerek semmire sem jók, ha a fehérek nem irányítják őket. Barker, a botanikus, aki gyakran követte egyedül a hosszú ösvényeket, egy kicsit filozófus is volt és szerette a parasztokat, most síkraszállt mellettük. Rámutatott, hogy ezek a feketék egészen különösen boldog emberek, nincs gondjuk, nem robotolnak, talán közelebb járnak ahhoz, amit Bertrand Russell „jó életnek” nevez, mint a legtöbb fehér „paraszt”, akit ismer, - azok bizony kénytelenek gyárakban vagy belterjesen megmunkált farmokon dolgozni stb., stb. A vita, amint már szokás ilyen vitáknál, nem ért el semmi eredményt.

És most a tábortűz mellett Cumberland megint elkezdte. Ezúttal a vízről volt szó. Amikor felértünk a faluba - lent ugyanis biztosítottak bennünket, hogy odafent találunk egy forrást -, megkérdeztük, hol a forrás.

- Már rég nem lehet használni - mondták -, lentről hozzuk a vizet.

Két évvel ezelőtt egy avalasse, egy kis hegyomlás betemette a forrást és a feketék lusták ahhoz, hogy újra kiássák, inkább hat mérföldről hozzák a vizüket, hegynek föl, azóta is.

- Na látják - mondta Cumberland. - Hát ehhez mit szólnak? Jó élet, csudát! Csak egyszerűen buták. Hat mérföldet csoszognak oda és vissza azért, mert pillanatnyilag ez a könnyebb. Nem tudnak előrelátni. Mondom maguknak, egy fehér ember sem lehet ilyen buta.

Másnap, visszafelé menet, éjféltájban értünk Saint-Marcba, miután hajnal óta részben nyeregben ültünk, részben gyalogoltunk. Fáradtak és álmosak voltunk, de bizonyos kötelezettségeink miatt másnap reggel feltétlenül Port-au-Princeben kellett lennünk. Az autót megtaláltuk Mabry udvarában, ahol hagytuk, és fáradtan bemásztunk. Még a város külső részében jártunk, Cumberlandre bízva a kormányt, mi pedig összekuporodtunk, hogy alszunk addig egyet, amíg ránk nem kerül a sor a kormánykerék mellett; ekkor Barker, aki háttal ült velem, összeszedte magát annyira, hogy álmosan megkérdezze:

- Van elég benzinünk, Cumberland?

Cumberland pedig közömbösen felelt:

- Kell, hogy legyen; tele volt, amikor elindultunk.

Egy vagy két perccel később Barker még egy árnyalattal inkább összeszedte magát és így szólt:

- Ott hátul van egy garázs, amely egész éjjel nyitva tart; álljunk meg ott és nézzünk utána a dolognak.

Barnes és én is mondtunk valamit, már nem emlékszem, mit. És továbbmentünk...

Arra ébredtem, hogy az autó áll. Azt hittem, hazaérkeztünk, de köröskörül koromsötét volt, csak éppen reflektoraink világítottak meg egy végtelen, csupasz utat. A többiek már kiszálltak. A benzintank kiürült és mérföldekre voltunk mindentől. Illetve, hogy pontosabbak legyünk, annak a maláriás, moszkitólakta mocsárnak a szélén voltunk, amely Larcahaie és Source Puante, Büdös Forrás közt a feleúton fekszik. Larcahaie-ban nincs benzin, de Barker úgy gondolta, hogy a forráson túl van egy tanya és azon van egy ember, akinek benzinnel hajtott cukornádzúzója van. Megjegyezte, hogy mintegy hat mérföldre lehet innen. Amikor azt mondta, hat, Cumberlandre nézett. Azt mondta, ő majd elmegy, minthogy ismeri az utat,

mi pedig dobjunk fel egy pénzdarabot és vegyünk ki, hogy melyikünk kísérje el. Cumberland nem akart beleegyezni. Végre is az övé a kocsi. Neki kell lenyelnie a keserű pirulát. Így hát ők ketten elindultak, Barnes meg én kiterítettünk egy takarót az árokban, egy másik takaróba fejünk búbjáig beburkolództunk, hogy a moszkitók ne férjenek hozzánk. Majd megfulladtunk, de azért elszundítottunk, legalább is én a magam részéről, - amíg végtelen hosszú idő után arra nem ébredtünk, hogy valaki hallót kiabál, és a hajnali szürkületben jön lefelé az úton, fájós lábbal, vánszorogva, Barker és Cumberland, Dr. W. W. Cumberland, a szakkiküldött, egyike az öt bölcs fehér embernek, aki Haiti sorsát intézi. Most bizony úgy csoszogott, mint akármelyik mezítlábas paraszt és vállán egy ötgallonos bádogtartályt cipelt.

Levettük a válláról. Barker így szólt:

- Igen, azt hiszem, éppen hat mérföld lehetett.

De nem tudta ennyiben hagyni. Jól az orra alá akarta dörgölni. Vigyorogva hozzátette:

- Egy fehér ember sem lehet ilyen buta, mi, Cumberland?

Szerettük Cumberlandet, de nem ismertünk irgalmat. Másnap elmondtuk az egész klubnak; később elmondtam Chauvetnak, akinek csak úgy rengett a hasa a nevetéstől; és bizonyára emlékezni fognak az esetre Haitiban még akkor is, amikor már rég megfeledkeztek arról az évi sokszázezer dollárról, amit Cumberland orcája verítékével megtakarított nekik.

Mindez persze nem bizonyít semmit Cumberlandnek azzal az állításával szemben, hogy a haitibeliek rövidlátóak, lusták és buták - csak egy tu quoque, olyan mint: „Nincs igazad, Sokrates, mert a te orrod is taknyos” -, de amikor elmondtam a történetet Chauvetnak, megindította benne az adomák áradatát, amelyek mind azt példázták, mennyire ravaszok és leleményesek a feketék. Leginkább azokra emlékszem, amelyet egy Theót Brun nevű ravasz fickó boldogulásáról szólnak.

Theót, amikor húszéves, rongyos, mezítlábas fiú volt és egy vas sem akadt a zsebében, nagyon megkívánt egy üveg clairint, fehér rumot, amely oly színtelen, mint a whisky. Talált egy üveget, megtöltötte félig vízzel és odalépett egy asszonyhoz, aki egy útmenti bódéban kiterítette áruját, szárított heringet, dohánylevelet, ételt és italt.

- Töltsd meg az üvegemet - rendelte és az asszony gyanakvás nélkül meg is töltötte korsójából.

- Harminc cob (három penny) - mondta a nő.

- Tolvaj! *Criminelle!* - kiáltotta Theót felindulva. - Soha!

- Hát mennyit fizetnél?

- Nem alkuszom rablókkal. Vedd vissza a clairined, öntsd ki.

Üvege még mindig félig volt tele, de most már rummal kevert vízzel. Ezt a trükköt mindaddig ismételte meg az egymásra következő útmenti bódékban, amíg a tiszta víz, amellyel elindult, át nem változott tiszta rummá.

Harmincéves korában Theót Port-au-Princebe költözött, ahol házat és családot szerzett; de még mindig nem volt pénze és egy pár cipő kellett volna neki. Átküldött egy gyereket a szomszédos kereskedőhöz, hogy ezeket mondja:

- Theótnak reumája van. Küldjön át egy fél cipőt, ilyen meg ilyen nagyságút, hogy Theót felpróbálhassa, és ha jó, visszajövök a pénzzel és megveszem a másik felét is.

A kereskedő úgy gondolta, nincs annak semmi értelme, hogy Theót egy fél cipőt csaljon ki belőle; így hát beleegyezett. De Theót a gyereket ugyanezzel a mesével elküldte egy másik kereskedőhöz is és végül egy pár cipő birtokába jutott, a nélkül, hogy pénzébe került volna.

Negyvenéves korában Theót már vitte valamire a világban és elkezdett politikával foglalkozni. Ravaszsága és ügyes fogásai miatt megbecsülték fölöttesei. Magában pedig úgy döntött, hogy itt az ideje, amikor ő is feljebb léphet egy fokkal. Akkoriban éppen megürült néhány szenátori szék. Természetesen egészen abszurd dolog volt, hogy Theót szenátor legyen; de ő ezt spekulálta ki: felkereste az egyik szenátort és így szólt:

- Egy kis szívességet kérnék öntől, olyasmit, ami nem árthat senkinek sem. Amikor majd szavazni fognak ennek meg ennek a szenátornak a helye betöltésére, szavazzon rám, hogy majd amikor az ujságok közlik a szavazás részleteit, Theót neve is benne legyen ebben a díszes társaságban; feleségem olyan büszke és boldog lesz és az egész környéken meg fog nőni a tekintélyem. Azt mondják majd: Lám, ez a Theót kezd fontos ember lenni! És a mellett nem árt senkinek sem. Azután a második szavazásnál természetesen már a komoly jelöltjére szavazhat. Ez csak egy kis bizalmas szívesség, amit megtehet nekem, a hiúságomnak, ha úgy tetszik, és senkinek sem kell megtudnia. Egyikünk se szóljon a dologról egy szót sem. De úgy szeretném ezt az egy szavazatot.

Ártatlan kívánságát bizalmasan bevallotta más szenátoroknak is, akik azután némikép meglepődtek, amikor azon vették észre magukat, hogy Theót-t majdnem egyhangúlag megválasztották szenátornak.

A paraszti ravaszság legszebb példáját magam tapasztaltam Haitiban; bár époly cseles dolog, mint Theót trükkjei, mégis egészen más tárgyú.

A falura kiküldött orvosi megbízottak között a legkülönb Dr. Robert Parsons, az U. S. haditengerészetének tagja. Bár az Hôpital Général urológus-főorvosa, mégis akkor a legboldogabb, amikor kint jár a vidéken. Egyszer azzal bízták meg, hogy indítson nyomozást bizonyos kósza hírek ügyében, amelyek szerint járványos betegség szedi áldozatait a gyermekek közt Cornillonban, a Grand Bois-kerületben, a Santo Domingo határán lévő nagy hegyek közt. Ezt a kerületet oly nehéz megközelíteni, hogy az ott állomásozó haitii zsandárhadnagy csak négyszer tesz évenkint jelentést Port-au-Princeben. Most egy öregember jött le a hegyekből, elmondta, hogy a mult héten sok gyermek meghalt és az ottaniak kérik a jó amerikaiakat, küldjenek segítséget nekik. Más hírek is leszivárogtak, megerősítve az öregember szavait, úgyhogy dr. Butler, a kórház igazgatója, úgy gondolta, csakugyan valami baj lehet odafent. Eszébe jutott az is, hogy néhány hónappal ezelőtt a cornilloniak kérvényt intéztek hozzá, hogy rendezzenek be egy rendelőt abban a kerületben, és most némikép restelte, hogy annakidején félretette ezt az iratot egyéb sürgős elintézni valói miatt.

Parsons megkérdett, vajjon nem lenne-e kedvem vele menni. Azt mondta, hogy a vidék állítólag nagyon vad és szép. Automobilon mentünk a Cul-de-Sac síkságon át Thomazeau-ig, a Saumatre nevű nagy sóstó melletti zsandárállomásig, ahol végetér az út; ott ponnykat szereztünk, átkeltünk egy nagy, tüskés bahonde- és kaktuszsivatagon, amíg a hegyek lábához nem értünk és ott elkezdődött a hegymászás. Az út eleinte csupasz meredélyeken vitt keresztül, de azután nagyszerű sűrű dzsungelvölgyeken kanyargott át, pálmák, óriás páfrányok és orchideák közt. A nagy mapou-fa az alján öt meg hat láb átmérőjű; lent a síkságon kérge síma és szürke, de itt vastag tövisek borítják, mint egy vad indián hadifütyköst, hogy megvédjék a fojtogató iszalagtól és folyondártól. De a dzsungelnek emez óriásait mégis gyakran megfojtják, áldozatául esnek egy csaknem épp olyan óriási parazita növénynek, amelyet *figuier maudit*-nak, elátkozott fügefának neveznek. A figuier maudit magva a mapou kérgének kis hasadékában ver tanyát és elkezd növekedni egyszerre felfelé is, meg lefelé is, mint a vadszőlő. Az évek folyamán ágai, amelyek vastag kígyók módjára tekeregnek,

fullasztó öleléssel fogják át a fa törzsét. Ugyanakkor a figuier saját gyökereit leereszti a talajba és nemsokára a mapou halott. Korhadó fatönk lesz, szószerint megfojtották. Folyondárok, parazita vadszőlők, kaktuszfák, szörnyű, de szépséges növények öldösik itt egymást, mint az emberek és az állatok, és a *survival of the fittest*, a legéletképesebb életben maradásának darwini elve érvényesül.

Ezek között kanyargott ösvényünk. Késő délután már megint csupasz, sziklás lejtőkön jártunk, ahol az egy lábnál alig szélesebb ösvény olykor tizennyolc hüvelyk mélyre kopott bele a kemény mészkőbe. Majd magas hegyek között húzódott, mint keskeny választóvonal. Ez az egy láb széles gyalogösvény az egyetlen kijárat a Cornillon-fennsíkról és két évszázad alatt mélyen beleásták a földbe a mezítlábas parasztok léptei és a patkótlan öszvérek patái.

A Cornillon-völgy elszigetelt, mégis termékeny és sűrűn lakott. Víznek bővében van és mindenféle fa terem rajta. Merész banánfák és pizangok meg pálmák is megteremnek itt, néhányezer lábbal szokott lakóhelyük fölött, északi fenyőfák és lóhere szomszédságában. A hágó, amelyen átkeltünk, több mint ötezer láb magasan fekszik, a völgy pedig talán négyezer láb magasan.

Cornillon falu, ahová sötétedés előtt érkeztünk, csinos és jómódúnak látszik. Mintegy száz házból állhat, körülöttük konyhakertek és itt-ott kis virágos kertek is. Az elhagyottnak látszó csendőrlaktanyánál szálltunk le. A ház mögött egy fekete káplárt találtunk, aki egy közlegénnyel kártyázott. Örült nekünk, gondjába vette lovunkat, vizet hozott és megkérdezte, mi járatban vagyunk. Közben már egy kis csődület támadt körülöttünk.

- Én vagyok a doktor - mondta Parsons, aki jól beszélt kreolul. - Azért jöttem, hogy megnézzem, miféle betegségben halnak meg a gyerekek.

- Ó - mondta a káplár és többet egy szót sem.

- Igen - folytatta Parsons. - Volt újabb haláleset?

- Nem tudok róla - felelte a káplár.

Megkérdeztünk másokat is a körülállók közül. Senki sem tudott semmiféle járványról. Az egyik asszony azt mondta, hogy gyermekének gilisztái vannak, vajjon nem nézné meg holnap a jóságos doktor, egy másiknak a nagymamája lázas, egy harmadik maga szenvedett biské tombében, a hasfájás bizonyos fajtájában, - de csecsemőjárványról senki nem tudott semmit. Parsons nem hagyta annyiban. Végre egy ember fellélekzett: emlékezett rá, hogy Saint Pierre-ben meghalt egy gyermek egy hónappal ezelőtt.

- Ez nagyon furcsa história - fordult hozzám Parsons. - Gondolja, hogy talán félnek tőlünk?

De hiszen nem féltek egy cseppet sem. Olyan kedvesek és barátságosak voltak, amilyenek csak lehetnek parasztok. Mégis időnkint félresandítottak, nem nekünk szánt tekintettel, és itt-ott összesúgtak. Valamit titkolhatnak. De azért örülnek, hogy itt vagyunk. Nem értettük.

A fekete csendőrtiszt, úgy hallottuk, elment Saint Pierre-be. Két napon belül nem jön vissza. Parsons elküldött valakit, hogy hozza ide a békebírót, az egyetlen hivatalos személyt a faluban a csendőrtiszten kívül. A küldönc azzal jött vissza, hogy a bíró is el van, de még aznap este visszaérkezik. Most már sötétedett és éhesek lettünk. Éjszakai szállásról is gondoskodnunk kellett.

- Azt hiszem, legjobb lesz, ha várunk holnapig és aztán majd a végére járunk a dolognak - mondta Parsons.

A káplár szerzett egy baltát és felfeszítette a csendőrhadnagy házának hátsó ajtaját; segített berendezkednünk, hozott vizet és egy üveg rumot, szerzett egy asszonyt, hogy főzzön nekünk, hozott egy csirkét, tojásokat, pizángot.

- Nem tudom, miért vagyunk itt - mondta Parsons -, de eddig még nincs semmi baj.

A káplár azt mondta, hogy táncot rendeznek a tiszteletünkre. Már el is küldtek a hegedűsért. A hegedű újság volt a számunkra. Parsons nem emlékezett, látott-e valaha hegedűt Haitiban a hegyek közti mulatságokon. Úgy gondoltuk, ez a közeli Santo Domingo spanyol hatása lehet.

Kilenc óra felé átmentünk a csendőrlaktanyára. Közben bejöttek a foglyok, szám szerint kilencen, csíkos fegyencruhában, négy őr vigyázott rájuk. Ők fektették le a csendőrség új épületének cementalapjait. A börtön faajtaja nyitva állt, a csendőrök is bent voltak és barátkoztak, pletykáltak a foglyokkal. Egy zsandár meg egy fogoly éppen vitatkozott valamin. - Három! - ordította a zsandár, a fogoly pedig a fejét rázta és azt ismételte: - Kettő! - Időnkint egy pillantást vetettek a sarokban álló cementzsákra. Nemsokára megegyeztek. A fogoly vállára vette a nehéz zsákot és eltűnt, senki sem ment utána. Kiderült, hogy a zsák cementet sikerült ellopnia a „közmunkától” és most azon vitatkozott barátjával, a zsandárral, hogy két vagy három gourdes-ot fizessen neki ezért a privilégiumért.

Amikor a hegedűs megérkezett, a foglyok is kijöttek és táncoltak. Egyikük volt a dobos. Mi felajánlottuk, hogy egy kancsó clairinnel hozzájárulunk az ünnepséghez. Egy zsandár átadta a pénzt az egyik fogolynak, aki elcsoszogott az italért. A nők még nem érkeztek meg. Színpadon sem lehet mulatságosabbat látni, mint ezeket a csíkosruhás fegyenceket, amint körtáncot lejtettek a kakiruhás csendőrökkel. Amikor megjöttek a lányok és az asszonyok, ők táncoltak a csíkos fegyencekkel és a kaki zsandárokkal és a clairinnel telt bádogedény kézről-kézre járt. Mint egy bohózat. Vagy mint az ezeréves boldog birodalom. Mi a fogoly? Mi a zsandár? A völgy szép. Talán jó is, hogy csak egy keskeny, nehéz ösvény vezet ide fel. Parsons és én már örültünk, hogy idejöttünk. Jobb helynek látszott Port-au-Princenél. Mi is ittunk a kancsóból. Lehet, hogy csak játsszák azt, hogy zsandárok és foglyok. A völgy mindenesetre nagyon szép. Boldogan biztosítottuk egymást, hogy ide bizony sosem fognak autóutat építeni - vagy legalább is még évekig nem. Parsons nem olyan fiú, mint Cumberland.

Másnap reggel éppen kávéztunk, amikor beállított hozzánk az öreg békebíró. Neki is adtunk kávét. Az öreg mindenféléről beszélt, szórakoztatott bennünket. Közben úgy tűnt nekem, mintha ki akarná ismerni Parsonst. Végre Parsons így szólt:

- Na, és mi van a járvánnyal? Hol vannak azok a halott csecsemők? Mi a baj itt? Mintha senki sem tudna semmiről semmit.

Az öregember felemelte kezét, mintha azt mondaná: - Egy kis türelmet kérek, sir.

Úgy látszik, nehezére esett a tárgyra térni.

- Egy évvel ezelőtt magam is lent jártam Port-au-Princeben - mondta. - Mint bizottság. Ott is hagytam franciául írt papirosokat a kórházban, egy hivatalban. Azután januárban irattunk még egy papirost, a maguk nyelvén. Meg jártak ott mások is, akiket beengedtek az igazgató elé, beszéltek is vele. Mégsem lett az egészből semmi...

- Miből? - vágott közbe dr. Parsons. - Miről beszél? Mi köze ennek a gyermekjárványhoz?

- Hát tudja, uram, mi ötezren vagyunk itt fenn ebben a kerületben és ennyi ember közt mindig kell betegnek akadnia. Mármost itt nincs sem orvos, sem orvosság és a hegyi ösvény nagyon nehéz, amint most már maga is tudja. Mi jómódúak vagyunk, terem itt kávé bőven, és szívesen megfizetjük, ha ideküldenek egy bentlakó orvost meg egy ápolónőt, természetesen haitibelit, ha egyszer olyan kegyesek lennének és felállítanának itt egy rendelőt. És talán négyszer egy évben feljöhetne egy amerikai orvos is. Azt gondoltuk, ha egyszer feljönnének és látnák, miről van szó, hamar megértenék, mekkora szükség van erre a bölcs intézkedésre, - de sehogysem tudtunk rávenni valakit, hogy feljöjjön. Na, de most, hála Istennek és az ön jóságának, mégis feljöttek.

- Szóval - felelte Parsons -, maguk szántszándékkal felültették az amerikai Egészségügyi Szolgálatot, hogy küldjön fel engem ide; szóval, járvány nincs is?

- Ó nem, uram - felelte az agg bíró -, nem ültettük fel. Egy gyermek csakugyan meghalt Saint Pierre-ben...

- Na, most már beszéljen őszintén. Mondja el az egész történetet és ha igazat mond, talán segítek magukon.

- Igazat mondok - szólt az öreg békebíró. - A gyermek halálát mi a Gondviselés ujjmutatásának tekintettük és megegyeztünk abban, hogy mindenki, aki lemegy, beszélni fog róla. Úgy lett belőle sok gyermek, hogy sok ember beszélt róla és a piacon nemsokára már azt mondták: „A gyermekek csak úgy halnak Grand Boisban”, és a szóbeszéd végül eljutott az amerikaiak fülébe is... Mi annyira bízunk az önök jóságában, hogy nem kételkedtünk, hogy el fognak jönni...

- Te jó Isten - mondta Parsons.

Most nyáron levelet kaptam tőle. Az utóiratban azt írja: „Grand Boisnak van már rendelője.”

VIII. FEJEZET.
Egy tudós arcképe.

Dr. Parsons és én Jacmelben voltunk, Haiti legdélibb kikötőjében, a Karibi-tenger partján. A nagy új amerikai kórház kertjében sétáltunk. Parsons segített létrehozni. Úgy tekintette, mint saját gyermekét. Azért jött most vissza, hogy megnézze, mennyit nőtt azóta.

A kórház élén most egy doktor Saundus nevű újonnan jött ember állt; túlbuzgó férfiú, nincs valami hízelgő véleménnyel a bennszülöttekről, és az a szenvedélye, hogy rendnek kell lenni.

Odajött hozzánk a kertben és azt mondta:

- Mondja, Parsons, vajjon az a dolga ennek a kórháznak, hogy a lógósoknak menedéket adjon? Az előbb kimentem a hátsó terraszra és ott találtam egy pasast, aki nyugodtan alszik ott, mintha az övé volna az egész hely. Nem tudok rájönni, német-e vagy amerikai. Ha beteg, akkor vigyük be, de ha csak közönséges csavargó, mint ahogy sejtem, akkor legjobb lesz kidobni.

Bob azt mondta:

- All right, nézzük meg.

Az árnyékban ott feküdt összekuporodva, félig a hasán alva, mint egy kutya, egy sovány, borotválatlan, homokszínű hajú, meghatározhatatlan jellegű alak, haitii spárgatalpú cipőben, harisnya nélkül, foltos és kopott ruhában; mellette egy csomag, amely úgy látszik, régi újságokat, egy zsíros sapkát és egy régi machetét tartalmazott. Az ember kopaszodott, torzonborz tüskés bajuszt viselt meg egyhetes vagy tíznapos szakálltenyészetet.

Parsons ünnepélyesen intett nekem a szemével és így szólt:

- Úgy látszik, nagyon becsudálkozott. Fáj a szívem felkölteni.

- Na, majd én felköltöm - mondta doktor Saundus és belerúgott. Az ember morgott egyet és megfordult. Nagynehezen kinyitotta a szemét. Doktor Saundust és engem minden érdeklődés nélkül nézett végig, de azután megpillantotta doktor Parsonst, aki hátrább lépett.

- Vell, vell, vell - kiáltotta idegenszerű kiejtéssel és feltápászkodott. - Hát maga hogy kerül ide, Parsons? Ez remek! Azt hittem, északon van.

- Én meg azt hittem, maga Santo Domingoban van - szólt Parsons. - De - szólt doktor Saundus felé és felém fordulva -, hadd mutassam be a barátomat, doktor Eckmant, a svéd királyi akadémia tagját, a Smithsonian Institute tanárát. Tudják, úgy-e, hogy ő a világ első szaktekintélye a nyugatindiai flórára vonatkozólag.

Ettől hízott Eckman, akinek gyermekes hiúsága és különcködése még öltözeténél is sajátosabbnak bizonyult. Arca sugárzott és kihúzta magát. Amikor közelebbről megismerkedtem vele, úgy tapasztaltam, hogy ő leghiúbb és a legveszekedősebb fráter, akinek valaha a nyomába szegődtem. Ahányszor vele indultam neki az őserdőnek, mindig megesküdtem, hogy soha többet, és ahányszor hívott, mindig boldogan mentem újra.

Már azelőtt is hallottam Eckmanról. Azok közé tartozott, akikkel Parsons össze akart hozni. De majdnem minden idejét az erdőkben és a hegyeken töltötte, olyan dzsungeleken törve át, ahol előtte nem járt sem fekete, sem fehér ember. Port-au-Princeben volt egy bérmentes szobája, olyan, mint egy összeszemetelt kutyaól, doktor Bouc gyógyszertára fölött - a haitibeli doktor Bouc tudta, hogy Eckman milyen nagy ember, - de itt csak azalatt a néhány hét alatt tartózkodott, amíg növénygyüjteményét rendbeszedte.

Pénz iránt teljesen érzéketlen, - ezeket a dolgokat részben Parsonstól hallottam, részben magam tapasztaltam később, - nincs más vagyona, mint az a névleges tíz font, amelyet évente kap a svéd tudományos akadémiától. Felajánlották neki, hogy kaphat többet is, de türelmetlenül azt felelte, hogy az csak útjában lenne. Nem tartja fontosnak, hogy rendesen öltözködjék; aggresszív hiúsága más kielégülést talál. Az az élvezete, hogy sértegette az embereket.

Doktor Paul Wilson, az Hôpital Général híres főorvosa, aki szerette Eckmant, meséli, hogy egyszer, amint autóján hazafelé jött Trouinból, meglátta Eckmant, egy kölcsönzött csacsi hátán, a csacsit nagy machetéje lapjával nógatta. Eckman máskor megvetette a helyváltoztatás minden eszközét, saját lábát kivéve, így hát Wilson most azt kiáltotta neki:

- Mi az, Eckman? Öregszünk?

- Ugyan - felelte Eckman. - Megrándítottam a bokámat.

- Hát ha már lovagolnia kell, miért nem vág magának egy vesszőt?

Eckman erre dühbe gurult és maga elé köpött:

- Menjen a fenébe a vesszőjével! Szívesen tönkretenne, mi? Ma még csak azt mondja nekem, vágjak magamnak egy vesszőt, mikor minden bolond láthatja, hogy a machete épúgy megteszi. Tíz éve nem hordok magamnál mást, mint egy machetét és egy kis zsákot a növények számára és az untig elég nekem. És most szálljak le és vágjak magamnak egy vesszőt, azért mert maga bolond. Mi lesz azután? Holnap már a mikrobákról fog nekem beszélni és felrak a vállamra bádogkannában forralt vizet meg büdös fagyasztott húst, hogy nehezebb lesz az életem, mint egy szamáré, holnapután fényes bőrcsizmát rak rám, hogy visszereket kapjak, meg egy sisakot, hogy fejfájásom legyen és nemsokára poggyászhordó állatokkal meg hőpalackokkal fogok utazni és épúgy nem fogok sehová sem elérni, mint maguk!

- Csudát - mondta doktor Wilson. - Ha fáj a bokája, telefonáljon.

- Hogyisne - csattant fel Eckman és ráhúzott a szamarára -, hogy levágja!

Úgy hallom, a divatos és előkelő amerikai hölgyek igyekeztek eleinte Eckman kedvében járni. A különc tudósok néha érdekesek. Meghívták teaestékre. Eleinte lemondott. Azután vásárolt egy celluloidgallért, megborotváltatta magát és elment.

- Na, most meséljen nekünk azokról a csodálatos trópusi növényekről! Milyen remek lehet botanikusnak lenni!

- Ja - mondta Eckman és csak ült és nézett maga elé, szemlátomást kínlódva.

Azután az általános roham elmúltával egy bájhölgy, aki intellektuális nőnek képzelte magát, egyéni rohamot intézett ellene:

- Tudja, én növénytant hallgattam a Bryn Mawr-kollégiumban és iszonyúan érdekelnek a virágok. Milyen kedves volna magától, Eckman doktor, ha mondana nekem egypár könyvcímet, szeretnék olvasni valamit az itteni növényvilágról.

- Na, de kérem, drága nagysád, a növénytan az tudomány! - szólt Eckman. - Hogyan képzeli, hogy a maga buta kis fejével megérti azt, ami azokban a könyvekben van? Teljes lehetetlenség.

Eckmannak nem volt sikere a teaesten és attól kezdve békében hagyták.

Nem érezte a nőknek semmi szükségét. Parsons egyszer megkérdezte tőle, miért nem nősült meg.

- Hát úgy áll a dolog - felelte Eckman -, hogy csak botanikus nőt vehettem volna el és ilyen összesen hat van a világon. Megismerkedtem mind a hattal, de mind a hat nagyon csunya. Volt azonkívül egy lengyel nő, aki nem volt annyira csunya, de az meghalt.

Viszont olykor jól érezte magát férfiak társaságában, alkalomadtán eljött Parsonshoz és ott beszélgetett éjfél utánig, de csak olyankor, amikor Mrs. Parsons házon kívül volt. Ott egyezett bele abba, hogy magával visz a kirándulására. Azt ígérte, hogy mutat nekem egy *manchineel*-fát; ez a leghalálosabb a tropikus mérgek közül. Azt mondta, olyan, mint egy elsatnyult almafa és kicsi, almaszerű, piros gyümölcse van. Ennek a leve nagyon erős, maró méreg, oly halálos, hogy a gyümölcsnek egy kis borsónál nem nagyobb darabja is feltétlen és kínos halált okoz. Gyantája majdnem ugyanennyire mérgező hatású. Amikor a francia gyarmatosok idejöttek erre a szigetre, megtettek minden tőlük telhetőt, hogy kipusztítsák ezt a fát és részben sikerült is nekik. Túlságosan veszedelmes fegyver volt a rabszolgák kezében. Eckman tudomása szerint mindössze vagy ötven ilyen fa van ma már csak az egész szigeten és nem hiszi, hogy a boszorkánydoktorok ezek közül tizenkettőnél többet ismernének vagy meg tudnának közelíteni. Én úgy gondoltam, hogy ez is elég.

Parsons figyelmeztetett bennünket, hogy ez a híres manzinillo-fa Meyerbeer *Afrikai nő* című operájában. A két szerelmes a dzsungelen át menekültében egymás karjában alszik el, éppen egy manzinillo-fa alatt. A harmat lehull az ágakon át és reggelre mindkettejüket holtan találják. - És ez - csattant fel Eckman - hazugság, mint minden költészet. - De amikor nagy csalódására nem tiltakoztunk, így szólt:

- És a mellett nem is olyan nagy hazugság, mint ahogy a magukhoz hasonló tudatlan fráterek gondolják.

Elmondta, hogy egyszer fáradtan és kiizzadva vágott utat magának egy sűrű dzsungelbozóton keresztül. Egyszer csak úgy érezte, mintha szúnyogok tömege csípné az arcát, karját és vállát. Hát késével megvágta egy kis manchineel-fa egy ágát és a kifröccsenő nedv bőrét érintette. Kis fehér égési hólyagok keletkeztek nyomában, mintha kénsav csípte volna meg és napokig tartott, amíg begyógyultak.

Az első kirándulás, amelyre elkísértem, három napig tartott, a Rivière Fourche-ot, a Grand Rivière de Léogane egy mellékfolyóját kutattuk ki. A folyó egy dzsungel-canyonból jön ki; Eckman úgy gondolta, hogy ezen a canyonon keresztül lehet hatolni. Talán a folyó ismeretlen forrását is elérhetjük. Azok közé a számos haitii hegyifolyók közé tartozik, amelyeket a régi, valamint az új térképek csak ebihal-farkkal jeleznek. Miután nyolc mérföldet haladtunk fölfelé a kanyargós canyonban, átúszva egy csomó tavon, meredek sziklák közt és felmászva síkos vízeséseken, végül is egy nagy, meg nem mászható vízeséshez értünk, meztelen falak közé beszorítva. Dehát a nyolc mérföld is valami és magunkkal hoztuk azt a kicsi, pontos tudományos anyagot, amelyet azután megfelelően beillesztettek Freddie Cook kapitánynak a *Travaux Publics* által kiadott térképészeti fóliánsaiba.

Eckman a canyonhoz vezető úton végesvégig egyre szidott és oktatott. Ragaszkodott ahhoz, hogy ne hozzak magammal mást, mint egy összecsavart takarót és egy kulacsot. Megígérte, hogy hoz magával mindent, amire szükségünk lehet. Kiderült, hogy ez a mindenség egy skatulya gyufából állt, továbbá egy másik skatulyából, amely előre összekevert teát és cukrot tartalmazott; a kettőt együtt főztük. Eckman újoncnak tekintett engem és igyekezett „betörni”. Néha igazán alig lehetett elviselni. A parasztoknak nem kínált pénzt, még a kenyérért sem, amelyet kaptunk tőlük és magunkkal vittünk a folyón felfelé. Dehát ez az ő dolga meg a parasztoké. Már rég ismerték Eckmant. Bosszús jóbarátsággal kezelte őket, amin azok nem sértődtek meg, nyilván tisztában voltak azzal, hogy milyen különös ember. Tiszteltték, talán féltek is egy kicsit tőle, és mindig meglehetősen örültek neki. Adtak mindenből, ami éppen akadt a fazekukban; többnyire pizángot vagy kölest, szárított hallal vagy egy kis kecskehússal.

Az utazásnak ez a módja egészen új volt a számomra. Sokszáz mérföldet tettem már előzőleg ezeken az ösvényeken, de mindig lovon vagy ponyn és tele nyeregkápával; mindig készségesen fizettem a vendégszeretetért, bár fent a hegyek közt gyakran nem fogadtak el fizetséget. Dehát most ez a parasztok dolga meg Eckmané. Hanem a víz kérdésében aggályosabb voltam. Odafent ugyan tiszta forrásvizet találtunk, de azután átmentünk sűrűn lakott völgyeken is, és Eckman minden pocsolyából ivott, mint egy kutya. „Tudományos" meggyőződése szerint a folyó víz százyardnyi úton megtisztítja önmagát. Ha nem látott éppen a víznél parasztokat, akik ruhát mosnak vagy öreg banyát, aki hervadt oldalát hűsíti, vagy disznókat, amint odavégeznek, akkor nyugodtan ivott és nem bánta, ha mindezek a jelenségek a következő fordulónál a szemébe is tűntek. Eleinte csak néztem, nagy szomjasan, azután beadtam a derekam.

- Tíz éve csinálom már ezt, és nézzen rám! Sosem szedtem még fel semmi betegséget. Még erősebb vagyok, mint maga. Tovább jutok, mint azok, akik forralt vizet isznak.

Olykor-olykor, miután már teljesen behódoltam példájának és ittam, amikor ő ivott, ezt mondtam, a magam megnyugtatására:

- Eckman, maga azt mondja, hogy ez a piszkos víz sosem ártott magának... igazán nem volt soha semmi baja?

- Nem, barátom, semmi... nem mondom, úgy tíz évben egyszer vérhast kapok... egyszer meg tífuszt... meg feketevízlázam is volt már. De nem ártott. Hamar túlestem rajta. Semmi az egész. Nem árt.

Ez volt egyike a számos alkalomnak, amikor kéjjel megöltem volna.

Első kirándulásunkon két kisebbfajta bosszút álltam rajta és mind a kettő a bőre alá ment, az első képletesen, a másik a szó szoros értelmében. Mindenféle érdekes dolgot mesélt nekem a saját szakmájából és az ösvénymenti növényzettel szemléltette. Mindig mindent tudott és rajta kívül senki más nem tudott semmit; de ebben az esetben hiúsága bizonyos fokig igazolva volt. Mindez nagyon érdekes és a nagyrésze nem is száraz szakdolog. Egy bokron láttunk valamit, ami nagy barna hernyónak látszott. Eckman azt mondta:

- Ne nyúljon hozzá! Megbolondul tőle!

A latin nevét már elfelejtettem. A négerek, azt mondja, *pois gratter*-nak, viszkető borsónak hívják. Ha ilyenek bekerülnek a lenti cukornádba, a parasztok inkább felégetik az egész mezőt, nehogy kiküldjék őket oda nádat vágni. Ha tűz üt ki, a tűzboszorkányokra fogják, ami természetfölötti dolog.

Mondjuk, egy ültetvényesnek van száz acre fínom cukornádja, már majdnem megérett arra, hogy levágják. Egy nap, amint tornácán ül és a leendő hasznot számítgatja, tűz tör ki egy elszigetelt helyen. Egy lélek sincs a közelben. Egy néger sem. Az ember körülszalad a mező szélén, kutyákkal és puskával. Nem képes bármit vagy bárkit is találni. Minden négernek megdönthetetlen alibije van. Csakhogy előtte való éjjel odamentek és meggyujtottak két vagy három gyertyát és szárított levelet halmoztak fel alatta. A tűz sok órával később tört ki. A feketékből semmi mást nem lehet kiszedni, mint azt, hogy a tűzboszorkányok gyujtották fel. És a mellett, az a különös, némelyikük hisz is a tűzboszorkányokban.

Hogy milyen bolondok, mondja Eckman, látszik abból is, hogy miféle buta neveket adnak egyik-másik növénynek. Nem mondja, egyik-másik név valami buta módon meg is felel, mint például a *pois gratter*, vagy az a másik dolog, amelyet *matta-caval*nak, lóölőnek neveznek, egy cserje ez, vörös és sárga kis virágokkal és tejes nedvvel; nagyon furcsa növény, a lovakat és teheneket megöli, az embernek pedig nem árt; azután ilyen a *maman guèpe*, a darázs-anya, tüskés szárán rózsapiros virágokkal és a levelei úgy csípnek, mint a csalán. De azután vannak

teljesen ostoba és értelmetlen nevek is. Miért hívják például ezt a növényt *corban*-nak? Nincs semmi értelme...

Úgy gondoltam, Eckman csak szószátyárkodik, mindenesetre gyenge példát hoz fel. A nevek nagyon szépek, primitív képzelő erő van bennük. A *corban*, mondtam, talán szintén valami találó dolgot jelent, csak éppen ő nem tud róla. Az mindig vérig bosszantotta, ha feltételeztem, hogy van valami a világon, amit nem tud. De még jobban felbosszantottam azzal, hogy letéptem néhány levelet erről a növényről - virágot nem hozott - és megállítottam útközben a szembejövő parasztokat és megkérdeztem tőlük, miért hívják corbannak. Többen a fejüket rázták, de végre is egy meg tudta mondani. A magyarázat végtelenül egyszerű. A paraszt ujját a levélre tette:

- *Ou capab' oué li, li cou cuir'*. (Maga is láthatja, olyan, mint a bőr.)

Igaza volt. A levelek nehezek, sötétek, símák, különös, mély bevágásokkal, éppen olyanok, mint a kézzel megmunkált bőr. Mint annak a machetének, amelyet ez az ember magánál hordott, a bőrtokja, kezdetleges kidolgozásával. És corban egyszerűen kordován. Ezt megmagyaráztam Eckmannak. Azt mondtam:

- Ezeknek a parasztoknak több képzeletük van, mint magának.

- Hát aztán - förmedt rám -, honnan tudjam én ezt? Botanikus vagyok, nem filológus.

De ez a bőre alá ment.

A másik kicsi bosszú, amelyben a Gondviselés is a kezemre játszott, Eckman alvási szokásaival függött össze. Ha valahol *caille*ra vagy akármilyen kis kunyhóra bukkantunk, Eckman ragaszkodott ahhoz, hogy odabent aludjunk. Valószínűleg azért, mert annyiszor kellett úgyis szabad ég alatt aludnia; örült, ha valami fedélre talált. Én viszont szívesebben aludtam egy fa alatt, de ő folyton erőszakoskodott, hogy aludjam bent, csak azért, mert ő jobban szeret bent aludni. Egyszer hajnali két óra tájban, amikor én az igazak álmát aludtam, Eckman üvöltve rohant ki a kunyhóból: eszik a hangyák, mindjárt vége van. Nem ajánlottam fel neki segítségemet. Azt mondtam:

- Látja, maga disznó, ha annyit fürödnék, mint ezek a négerek, nem bántanák a hangyák.

De ettől kezdve jobban szerettem.

IX. FEJEZET.
Kaland a Morne La Selle-en.

Tiszta, hűvös, csillagos éjszaka, holdvilág nélkül. Mintha teljes volna a sötétség; de itt-ott árnyak imbolyognak. Eckman valahol előttünk jár, nyilván magában veszekszik és morog - olykor-olykor türelmetlenül hátrakiált, hogy miért nem tartunk lépést vele.

Magam előtt látom homályosan Aubrey kancájának fehér farát, elmenőben. Ez most a vezércsillagom. Úgy követem, mint Izráel fiai a füstfelleget és a tűzoszlopot. Mintha már órák óta követném ezt a fehér fart, amely előttem imbolyog az ösvényen, mint egy eltűnőben lévő kísértet. Amíg ezt követem, nem vesztem el egészen. A Venus Kallipygos fehér oldala sem adhatna pillanatnyilag több vigasztalást nekem. Azon gondolkozom, ha Aubrey történetesen fekete vagy szürke lovon ülne, menthetetlenül elvesznék. Több mint ötezerlábnyi magasságra jöttünk fel ma a tenger felszíntől számítva és kissé szédelgek a ritkás levegőben.

Aubrey, a soknyelvű, előttem jár a fehér kancán, őt tehát nem vezeti senki sem és így nyöszörög:

- Dio mio, Gott im Himmel, sacré nom de bon Dieu!

Én pedig rászólok:

- Azt hiszem, a maga bon Dieu-je elhagyott bennünket és Eckmanban sincs már semmi bizalmam. Legjobb lesz, ha imádkozunk és gyertyákat ígérünk Szent Kristófnak, az utasok védőszentjének.

- Öt, hat... egy tucat gyertyát, egy kosár gyertyát, amennyit csak akar - kiáltja vissza. - Lábam felhólyagzott és egészen összetörtem.

Így hát, bármilyen kimerültek vagyunk is, könyörgéseket kiáltunk Szent Kristóf felé, ígérünk neki egy tucat gyertyát, aranyozott rovátkákkal, szebbet, mint ami valaha égett a Boldogságos Szűz előtt, kivételes és rendkívül drága gyertyákat, ott fognak égni oltára előtt Port-au-Princeben, a székesegyházban, feltéve, hogy fedél alá jutunk ma éjszaka.

Útban vagyunk - vagy legalább is azt reméljük, hogy útban vagyunk - a Morne La Selle, Haiti legmagasabb és legmegközelíthetetlenebb hegycsúcsa felé. Ez a nagy központi tört ív csúcsa, látni lehet messze kint az Atlanti-óceánon és a Karibi-tengeren, amikor nem burkolódzik felhőbe; de amikor a hajó közelebb ér a parthoz, ez a csúcs rendszerint eltűnik közelebbi magas, őrtálló hegyláncok mögött. Port-au-Princeből például egyáltalán nem lehet látni, bár csúcsa majdnem tízezer láb magas. Észak-Amerikában nincs még egy ilyen magas hegy közte és a Rucky Mountains között. Santo Domingoban, innen keletre van egy valamivel magasabb hegység. Eckmant kivéve nincs ma élő ember Haitiban, aki megmászta volna. Az Egyesült Államok Geodéziai Kiküldöttsége megmászta 1919-ben; öszvéren mentek fel Jacmel felől és egy földmérési bázist létesítettek 6000 láb magasságban, de annak az expedíciónak tagjai közül egy sincs most Haitiban. Doktor Paul Wilson három év alatt háromszor próbálta meg, de nem sikerült neki. A probléma nem technikai természetű, nem arról van szó, hogy hogyan mássza meg az ember a meredek szirteket. Hanem arról, hogy ne tévedjen el.

Mi nyilván eltévedtünk és a helyzetet a sötétség csak súlyosbította. A Cul-de-Sac síkságról jöttünk fel hosszú ösvényen, sok magas hegyen át. Reggel ösvényünk három pontjáról is láthattuk a Morne La Selle hegyét, de csúcsa felhőbe veszett és dél óta más hegyek kerítettek be bennünket. Most már nem is fogjuk látni, mondta Eckman, amíg el nem érünk magának a Morne La Selle-nek gerincére. Megpróbáltunk ma éjszakára elérni egy Camp Franc nevű helyet, ötezerötszáz láb magasságban, ahol gyarmati romok, óriási gesztenyefák és elszórva bennszülött-kunyhók vannak; ezek az utolsó emberi lakhelyek, amelyeket Eckman multkori

felmenetele alkalmából látott erre. Innen kezdve majd egy új útvonalon vezet fel bennünket, amelyet elméletben kidolgozott, mondván, hogy jobb annál az útnál, amelyen utolsó alkalomkor tette meg ezt a szakaszt.

Eckmanon kívül öten vagyunk: doktor Wilson, doktor Parsons, Barker, amerikai botanikus a Műszaki Szolgálathoz beosztva, és M. Aubrey, középkorú, szép bronzszínű haitibeli, aki Németországban és Svájcban tanult hegyet mászni.

És most nyilván valamennyien eltévedtünk, Eckmant beleértve; csak vánszorgunk egymás mögött, de még elérjük egymást hanggal, vezetjük öszvérünket és Aubrey meg én Szent Kristófot kérjük, segítse meg a fáradt vándorokat.

Kétségkívül inkább szerencse, mintsem csoda, hogy húsz perccel később Eckman visszakiált, hogy megtalálta a gesztenyefákat. Aubrey meg én azonban nem Eckman javára írjuk.

Óriási európai gesztenyefák ezek; fasorukat kétszáz éve ültethette egy gazdag gyarmatos, akinek neve mindörökre elveszett; az egykori pompás kastély romjaihoz vezetnek, amelyeket később nappali világításnál alaposan megvizsgáltunk.

Ha százötven évvel ezelőtt érkezünk ide, talán egy marquis fogad bennünket, rabszolgák veszik gondjukba lovunkat, üdítésünkre a pincéből ófrancia borokat hoznak fel és egy châteauban alszunk, rózsakertek között.

A kettős sorban, egymástól mintegy ötven yardnyira ültetett óriási gesztenyefák elvezetnek bennünket a sötétben egy hegygerincen végig, és amikor elérünk az utolsó fához, végetér a gyalogösvény. Aubrey Eckman nevét kezdi kiáltozni, de nem kap választ. Leülünk, lovunk zabláját tartva és megvárjuk, amíg Parsons, Barker és Wilson felbotorkál hozzánk. Most versenyezve ordítunk és amikor erre sem kapunk választ, arra kell gondolnunk, hogy Eckman lecsúszott egy szikláról.

- Az nem csúszik le - mondja Wilson -, hiszen olyan, mint egy hegyi kecske.

Nincs más hátra, várnunk kell.

Egy idő mulva, valahol előttünk és lejjebb a meredélyen, megszólal Eckman gúnyos hangja, olyan közelről, hogy szinte nem is kell kiáltania:

- Na, lusta fráterek, hát miért nem jönnek már?

Előre és lefelé mászunk, amíg pizángokhoz nem érünk; innen tudjuk, hogy egy telep szélén vagyunk. Azután valami tompa fényt látunk és elérünk a gyalogösvényről letérve, Maman Lucie *caille*-jába. A kunyhóban ott ül már Eckman és teát főz. A tűz másik oldalán guggol Maman Lucie, egy öreg banya, bebugyolált fejjel, félig alszik. Eckman kreolul így szól hozzá:

- Itt van a többi doktor is; hívj ide valakit a kicsinyeid közül, hogy ellássa a lovakat.

A „nagyok”, az öregember, úgy látszik, éppen el voltak. Maman Lucie félig felébredt bódulatából és így kiáltott:

- *Amelisse, Ti Són, vin icit bai coup.*

A tűz fényénél megjelenik a vályogkunyhó ajtajában egy tizennégy-tizenötéves lány, anyaszült meztelenül. Kifejezéstelen arccal bámul ránk. Erős fény esik fehér szemgolyójára és fekete, hegyes mellére, olyan, mint egy Rembrandt-alak. Mögéje rejtőzve, hozzádörgölődzve egy még kisebb „kicsi”, egy nyolc-tíz éves fiú.

- Gyere hát ide - mondja Maman Lucie és Eckman hozzáteszi:

- Nem kell félni! - és erre vonakodva odajönnek, hogy segítsenek a lovakat leszerelni.

A lány, aki csontokból, üveggyöngyökből és az elkerülhetetlen ouanga-zacskóból álló láncot hord a nyakán, egyáltalán nincs a tudatában annak, hogy meztelen, inkább félénken kíváncsi, semmint ijedt. De a fiú, akit rongyos öreg ing fed, halálra rémült. Keze reszket, amint a lovakkal foglalatoskodik és amikor Parsons megveregeti a hátát és megkérdi, vajjon ő-e Ti Són, az „oui”-t úgy sikítja magas falsettóban, mint ahogy egy állat visít fel. A szó szoros értelmében eláll a lélekzete a félelemtől; oly rémült, hogy nem tud annyi lélekzetet venni, amennyi egy normális emberi hang kiformáláshoz szükséges. Kiderül, hogy Eckmanon kívül sosem látott még fehér arcot. Amikor Aubrey felvillantja a magnéziumot, Ti Són visítva elszalad; a lány is hátraugrik, mintha lövés érte volna, de azért ott marad.

Segítenek egy halomba hordani a holminkat és megmutatják, hol pányvázhatjuk ki lovunkat az éjszakára.

Mi öten, akik a hosszú útnak legalább a felét lóháton tettük meg, sokkal fáradtabbak vagyunk, semhogy evésre gondolnánk, de Eckman, aki az egész úton gyalog jött hátizsákkal a hátán, felmelegített köleskását fal az öregasszony vasfazékjából. Amíg bennszülött eleséghez juthat, megveti a konzerveket, amelyeket mi hoztunk magunkkal. Ott guggolunk tág körben a tűz körül, iszunk egy kicsit Eckman teájából bádogcsészénkkel és megeszünk egy falat kenyeret; azután dohányzunk és beszélgetünk. Körünkön belül, a tűz mellett ül Eckman és Maman Lucie. Amelisset is nemsokára odahúzza a kíváncsiság, leguggol a tűz mellé és figyel bennünket.

Eckman, miután bendőjét megtömte kölessel, barátságos hangulatba jön:

- Na - mondja -, rendben van minden, mi?

De amikor mindnyájan, még Wilsont is beleértve, egyetértünk, hogy minden rendben van, nem tudja elviselni ezt az összhangot és hozzáteszi:

- Azért maguk mégis marhák, hogy mindenáron tovább akartak menni. Jobb lett volna a kápolnánál megállni.

Azután igyekszik terrorizálni bennünket, hogy húzódjunk valamennyien össze és aludjunk a cailleban, mert ő szívesebben alszik ott, mint a szabad ég alatt. Mi azt feleljük, hogy menjen a fenébe és kiterítjük pokrócunkat a pizángok közt, lovaink közelében. Wilson, amint lefekszik, így dörmög:

- Micsoda egy disznó ez az Eckman! Engem ugyan nem vesztek rá, hogy mégegyszer vele jöjjek.

Aubrey tiltakozik:

- Nem, Eckman rendes ember; csak hát ilyen.

És Barker hangja közbevág:

- Hazudik, Wilson; jövő héten megint vele megy.

- Nahát, ha vele megyek - mondja Wilson álmosan -, az csak annak a jele, hogy milyen barom vagyok.

Hajnalban, felüdülve, de fájó tagokkal ébredünk. Felverjük a még hortyogó Eckmant, Maman Lucie kávét készít, azután elindulunk.

Eckman multkori Morne La Selle-i kalandozásakor Maman Lucie házát érintette utoljára; ezen a vidéken ez fekszik a legmagasabban. Innen kezdve az erdőkön át ment, elkerülve minden emberi lakóhelyet, mert Port-au-Princeben az a szóbeszéd járja, a csúcs megmászásának egyik fő akadálya az, hogy a babonás parasztok, akik a hegyet valami bennszülött

Olymposnak tekintik, istenek és démonok lakóhelyének, nem engedik keresztül a kutatókat és felfedezőket.

De azt beszélték, hogy a Merion gerincén, amelyet Camp Franctól mély szakadék választ el és talán ezer lábbal magasabban fekszik, van még egy falu. A falut nem tüntetik fel a legrészletesebb térképek sem, sem azokat az ösvényeket, amelyek Camp Franctól felfelé vezetnek, - de ha van ilyen falu egyáltalán, Eckman nézete szerint megtalálhatjuk.

A Camp Franc körül elszórva mintegy féltucat olyan kunyhó van, mint amilyen Maman Lucie-jé. Azok, akik ezen a hegygerincen laknak, még sosem keltek át a szakadékon, de határozottan állítják, hogy laknak valamiféle népek a túlsó oldalon, mert éjszaka olykor-olykor dobolást hallanak arról-felől.

Ez a falu éppen annyira érdekel most bennünket - na, meg az, hogy próbára tegyük az állítólagos babonasorompót -, mint a hegy megmászása. Parsons hozott magával orvosságokat a nyeregkápájában és errefelé az orvosság a legjobb útlevél; Eckmant pedig, aki mindig magával hordja irdatlan virágmappáit, általában docteur-meuille-nek (növényekkel gyógyító varázslónak) tartják a bennszülöttek. Libasorban leszállunk a hegygerincről egy tisztán kivehető ösvényen, az idő nagyrésze alatt kénytelenek vagyunk vezetni lovunkat. Amikor nyilvánvalóvá lesz, hogy ez az ösvény csak azért kanyarog le a meredélyen, hogy alámerüljön egy lenti völgybe, visszafordulunk és Eckman nemsokára felfedez egy halványabb ösvényt - ő azt mondja, ösvény, mi nem látunk semmit -, amely úgy igérkezik, mintha felvezetne a Merionra; és fel is vezet.

Hatezer láb magasságban egy kis fennsíkon füstöt látunk és irtásokhoz, mezőkhöz érünk, amelyeken congo-borsó és köles terem, sőt egy kevés pizáng is, az pedig nagyon ritka ilyen magasságban; köröskörül elszórva néhány kunyhó.

- Ajaj - kiáltja Eckman, ez kedvenc felkiáltása, jóllehet semmi héber vér nem folyik ereiben -, hogy fognak csodálkozni rajtunk!

Amint a legnagyobb kunyhó felé közeledünk, a mezőkről előrohan egy csomó férfi és fiú, mindegyik machetét szorongat a kezében, végül is valami huszan-harmincan gyűlnek körénk. Nem köszönnek - ami furcsa - és nem hajlandók válaszolni kérdéseinkre, csak maguk közt suttognak. Inkább zavartaknak és nyugtalanoknak látszanak, mint ellenségeseknek. Asszonyok jönnek az ajtókhoz, sőt mifelénk is az ösvényen, hallgatva, tágranyilt szemmel bámulnak ránk, de nem félnek.

Itt láttam először és utoljára tetovált arcú férfiakat és nőket Haitiban. A jelek a következők voltak, hol az arcon, hol a homlokon.

Az első két jel, azt hiszem, szexuális és ugyanakkor kígyó-jelkép is; a szívalakúról nem tudok mást elképzelni, mint azt, hogy szívet jelenthet; a negyedik és ötödik talán a hármas ösvényt és hármas kört jelképezi, amelyeken át járnak a Voodoo-mystère-ek.[10]

Éppen olyan ruhát hordanak, mint a többi haitibeli paraszt, kivéve, hogy nincsen áruházi, hanem csak otthon készült ruhájuk; egyébként jómódúaknak látszanak. Az emberek ott gyűltek össze, ahol az ösvény a legnagyobb ház előtt halad el; nem állták el fenyegetően az utunkat, hanem mintegy magátólértetődőnek találták, hogy ott megállunk. Még mindig némán

[10] Fred Barker, aki sok évet töltött a hegyek közt és jelenleg a gumitermelést tanulmányozza az U. S. földművelési kirendeltségénél, azt mondja, hogy ezeket a tetovált jegyeket, amelyeket voltaképpen beégetnek a bőrbe, csak a legkiesettebb és elszigeteltebb községekben lehet látni; a cashew dió (Anacardium occidentale) héjának maró nedvével csinálják és a szívalakú jel a természetes körvonala az arcra felragasztott, kettévágott héjnak.

meredtek ránk, nem voltak hajlandók tárgyalásba bocsátkozni. Mindannyian leszálltunk. A falusi etikett rendes körülmények közt azt kívánta volna, hogy megfogják lovaink zabláját. Aubrey, hogy megteremtse az összeköttetést, zabláját odanyujtotta az egyik fiatalembernek, de az habozott és az egyik idősebb ember felé fordul, mire az fejét rázta. Eckman türelmetlenül azt mondta, hogy nagyon szomjas és vizet kért; ezt a kérést meglehetősen nehéz megtagadni és kissé meg is törte tartózkodásukat. Gyorsan összesúgtak, azután az egyik azt mondta:

- *Besoin 'tend grand moon*, meg kell várni az öregembert.

Tíz perc mulva megérkezett a grand moon, a falu főnöke maga, öreg ember, mezítláb, overallban és blúzban, feje kendővel bekötve, arcán ritkás, fehér, hegyes szakáll.

Számítottunk arra, hogy gyanakvással és nehézségekkel találkozunk, de arra nem számítottunk, amivel ez az öregember lepett meg bennünket.

- Hol vannak az írásaik? - kérdezte, és most rajtunk volt a sor, hogy elhűljünk és hápogjunk.

Aubrey megkérte, szíveskedjék megmagyarázni, hogy érti.

- Én vagyok - mondta az öregember - a hatóság. Telemon tábornok vagyok, a kerületi főnök, és Nord Alexis elnök nevében felszólítom önöket, mutassák be okmányaikat.

- Barátom - mondta Aubrey -, én is tábornok vagyok és kollégiálisan üdvözlöm önt, de Nord Alexis elnök sajnos, már húsz éve meghalt. Elnökünk jelenleg Léon Borno, odalent a síkságon béke uralkodik és az utasoktól már nem kérnek útlevelet.

Az öregember habozott, vajjon hitelt adjon-e Aubrey szavainak és nem tudta, mit kell most tennie.

- Az meglehet - mondta -, hogy Nord Alexis már meghalt. Sok éve nem járt már errefelé utazó és mi nem megyünk le a hegyről; de kik ezek a fehér emberek és miért jönnek az én falumba?

Aubrey megmagyarázta, hogy mi doktorok vagyunk, füveket keresünk, amelyek feljebb a hegyek közt teremnek és azért jöttünk, hogy baráti vendégszeretetét kérjük, vizet magunknak, táplálékot és gondozást lovaink számára, amíg mi gyalog tovább megyünk.

Megmutattuk neki Eckman növénygyüjteményét, ami meggyőzően hatott, továbbá az üvegeket és dobozokat Parsons nyeregkápájában és felajánlottuk, hogy kezelésbe veszünk bármilyen betegséget a faluban.

Erre gyanakvásuk eloszlott és azon vitatkoztak, hogy melyikük vegye át lovunkat és holminkat, hárman-négyen is megragadták ugyanazt a zablát, összeverekedtek nyeregkápáinkon és takaróinkon, úgyhogy ha valaki hirtelen filmfelvételt készít a jelenetről, és nem ád neki cimet, a közönség azt hiheti, hogy éppen kirabolnak bennünket. De az agg Hatóság helyreállította a rendet, kijelölte az egyéneket, akiknek feladatuk lett, hogy lovainkat megitassák és megetessék, elrendelte, hogy holminkat helyezzék el egy csomóban saját házának fala mellett, az asszonyokat pedig elküldte, hogy őröljenek kávét a számunkra.

Ezután egy olyan jelenet következett, amely csak megnövelte barátságos érzületüket. Az agg Hatóság egy unokaöccse egy szalmazsákon feküdt, mert válla kificamodott és csunyán megdagadt. Karjára erősítettek egy fafeszületet, nyakán pedig egy zsíros fekete posztóból készült ouanga-csomag; akkora, mint egy lúdtojás, benne *merde-diable* (ördögsz..., így nevezik ők az assafoetidát) és kígyócsontok. Kitűnő, erősen illatozó ouanga, de mit sem használt.

Wilson és Parsons föléje hajolt és azt mondta:

- Papa, helyrehozzuk a válladat, de fájni fog és te ordítani fogsz.

Helyre is hozták, nyers erővel, és olyan ordítások közt, hogy Maman Lucie is meghallhatta, a szakadék másik oldalán. Azután egy kis morfiuminjekciót adtak neki és amikor békésen elaludt, az egész falu tudta, hogy hatalmas orvosok vagyunk.

Magunk közt angolul tanakodtunk azon, vajjon tanácsos-e az agg Hatóságot beavatni valódi célunkba, a Morne La Selle megmászásába, amelynek fekete, riasztó meredélyei ott tornyosodtak Merion fölött és eltűntek a szem elől, amint egyre feljebb emelkedtek a felhők közé.

Barker, akinek néhány hónappal azelőtt vissza kellett fordulnia, mert a babonás parasztok dühbe jöttek és megfenyegették, amikor az északi oldalról fel akart mászni a Morne au Diablera, a mellett volt, mondjunk csak annyit, hogy füveket keresünk Merion magasabb lejtőin, de mi többiek látván, hogy az agg Hatóság és népe barátságos hangulatú már - úgy éreztük, érdekesebb lenne megmondani neki és ha tiltakozik, meggyőzni a magunk igazáról.

Meg is mondtuk, kíváncsibbak lévén arra, hogy hogyan reagál, mint arra, hogy mit tud segíteni, mert hiszen szükség esetén megvagyunk a segítsége nélkül is. Az öreg hevesen rázta a fejét. Tilos felmenni, mondta, de nem ő tiltja meg, sem pedig valami más emberi hatóság; hanem mindenki tudja jól, hogy a Morne La Selle-en *loup-garouk*, emberfarkasok és démonok tanyáznak. Nem azért nem mehetünk fel, mert ő nem engedi meg, hanem azért nem, mert megölnének bennünket. Van egy régi ösvény, mondta, amely érinti a Morne La Selle-et mintegy ezer lábbal a falu fölött, átvezet a Merion-gerincen és le Sal Trouba; addig elmehetünk, bár még ez is veszedelmes napnyugta után, odáig ad nekünk vezetőket és csomaghordókat; de azon túl aztán nincsen ösvény - vagy legalább is nem olyan, amelyet emberi láb taposott ki.

Már most hiába is vitatkoztunk volna az agg Hatósággal, hogy démonok és loup garouk nem léteznek; inkább arra hivatkoztunk, hogy doktor Eckman nemcsak docteur feuille, hanem bocor (varázsló) is, az istenek védelme alatt áll és semmiféle démon nem elég erős ahhoz, hogy ártson neki vagy azoknak, akikre ő vigyáz.

Ekkor Aubreynek hirtelen ihlete támadt. Az öreg törzsfőnök habozó ellenvetését a következőképpen törte meg:

- Papa, az ember látja az ön arcán, hogy ön bátor ember; ez pedig egy nagy kaland. Magam is fekete ember vagyok, mint ön és mégis felmegyek, mert tudom, hogy nem lehet semmi bajom, ha ezzel a fehér bocorral vagyok. Miért nem jön velünk? Nagyon meg fogja növelni tekintélyét.

Aubrey ötlete kitűnőnek bizonyult. Hízelgett az öregúrnak; egyszerre közénk tartozó lett, szövetségesünk. Szeme izzott az izgalomtól; de azután elült az izgalom és így szólt:

- Tíz évvel ezelőtt, azt hiszem, megtehettem volna; de most már öreg vagyok; hanem majd szerzek fiúkat, ha ugyan akad olyan, aki merészkedik.

- Hát ez remek - mondta Eckman és megveregette a tábornok vállát. - Egy óra mulva indulunk, jó?

- Masilia! - kiáltotta az agg Hatóság egyik feleségének - hívd ide az őrnagyot és szólaltasd meg a dobokat.

Egy dob gyülekezőt dobolt és harminc vagy negyven férfi és fiú össze is jött az agg Hatóság udvarán, ahol az megmagyarázta, hogy Eckman nagy varázsló, mi pedig meg akarjuk mászni a Mornet, ahol eddig még élő ember nem járt, jótállunk védelmünkért és poggyászhordókra van szükségünk.

A falu nyilván már nemzedékek óta nem tapasztalt ekkora súgást-búgást, nem látott ilyen tágranyilt szemeket, ilyen általános izgalmat.

- Nem, nem, nem - hangzott először mindenfelől; leghangosabban a nők tiltakoztak és karjuknál rángatták a hozzájuk tartozó férfiakat és fiúkat. Azután kilépett egy fiú, még tizenhároméves sem lehetett. A rémülettől majd kiugrott a szeme, de azért azt dadogta:

- *Moins p'r aller!* (Én megyek!)

Látni lehetett, amint a gyors, elemi érzelmi lélektan végignyargal erre a tömegen.

- Kicsoda ez, hogy több legyen, mint mi... ha ez nem fél, mi sem félünk... ha ez megy, mi is megyünk!

Babona ide, babona oda, végeredményben mind kamaszok voltak.

Itt volt ez a Badeaux nevű falu, valószínűleg a legmagasabb és a legelszigeteltebb telep egész Nyugat-Indiában; a falu népe nemzedékek óta úgy tudja, hogy a fekete, riasztó, szakadékszántotta hegy, amely fölöttük tornyosul és elvész a fellegek közt, démonok és a biztos halál lakóhelye - úgyhogy sem fiatal, sem öreg, a legbátrabb sem merte lábát sosem rátenni meredélyére. És most hirtelen, csak azért, mert egy kondorhajú, meredtszemű, rémült suhanc reszketve azt mondta: Én megyek, - mindannyian velünk jöttek volna. Ebben a pillanatban, ha később talán már nem is, a falu egész fiatalságát magunkkal vihettük volna, mint a hamelni patkányfogó.

Mindegyikünk kiválasztott egy tizenhárom-tizenhat éves fiút és azt terveztük, hogy mindjárt fel is kerekedünk a falu kútjától, amely a Merion egy szomszédos szakadékának fejénél állt. Férfiak, nők, bébik, kutyák és az agg Hatóság elkísértek bennünket odáig, hogy lássák, amint útnak indulunk. Ez volt az utolsó víz útközben és a fiúknak takaróinkon, élelmiszerünkön, konzerveinken stb. kívül még tökhéjban vizet is kellett hozniuk.

A kútnál egy rövid időre leültünk, ettünk egy kis hideg húst, megtöltöttük magunkat és tartályainkat és azt képzeltük, hogy most már akár el is indulhatnánk.

De Eckman, aki máskor mindig annyira sietett, most csak ült egy sziklán, mint egy bánatos varangyos béka.

- Hát akkor gyerünk - mondta Wilson fürgén, mire Eckman felduzzadt és még szilárdabban ült a helyén.

- Mi a baj? - kérdezte Wilson, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy valami baj csakugyan van.

- Várom - vakkantotta Eckman - az elefántokat és az ágyúkat.

Parsons mindjárt megértette, mire céloz, és hahotázni kezdett. Eckman, amikor veszekedős kedvében volt, a szarkazmusnak gyűlöletes, de tehetséges mestere volt. És nem bírta elviselni, ha az egész nap nyugalomban telt el. Bent a faluban még látszólag beletörődött abba, hogy poggyászhordozókat vigyünk magunkkal; de most fellázadt:

- Mi vagyok én, Hannibal, hogy ezt a sereget felvezessem a hegy tetejére? Mi vagyok én, Mózes, hogy egész törzsek kövessenek? Én bejárom az egész szigetet és egész Cubát egyedül, egy machetével és egy darab kenyérrel; de maguknak egy kis kirándulásra a poggyászhordók és szolgák egész serege kell, hogy a lábunk alatt legyenek és visszatartsanak bennünket! Ezzel a néptömeggel sosem fogunk felérni. Hát hagyjuk már abba ezt a marhaságot, küldjük vissza a fiúkat és induljunk el.

Valamennyien azt mondtuk neki, hogy menjen a fenébe, kiki a maga módján, ki dühösen, ki pedig vidáman; ha ragaszkodik ahhoz, hogy maga cipelje a holmiját, mint egy szamár, hát csak rajta, cipelje és egye meg a fene; de ami minket illet, mi megtartjuk poggyászhordóinkat.

Eckman végül mégis útnak indult, dörmögve és cipelve a motyóját; mi pedig libasorban utána, mögöttünk a fiúk, csomagunkkal a fejükön, úgyhogy egy kicsit olyanok voltunk, mint Stanley, amikor elindul a legsötétebb Afrikába.

Egy órával később, dél felé, Eckman, aki harminc fontot cipelt és azonkívül utat vágott nekünk iszalagokon és tüskebokrokon keresztül, már gyorsabban ment, mint mi, akik pedig nem vittünk terhet és nem kellett megállnunk utat vágni; még a mögöttünk jövő fiúk is panaszkodtak.

Úgy negyedmérföldenkint mindig száz yarddal megelőzött bennünket és amikor mi szuszogva végre felkapaszkodtunk, akkor már ott ült egy sziklán, mintha már egy hete ülne ott és egy narancsot szopogatott vagy egy levelet vizsgált. És társalgása ilyenkor valóban ékesszólónak bizonyult.

Eckman, most már elemében lévén, újra barátságos lett, de még mindig úgy tett, mintha dörmögne és amikor Wilson azt morogta, hogy ő bizony eddig azt hitte, hogy tisztességesen lépést tud tartani akárkivel, de azt viszont sosem állította magáról, hogy utól tud érni „egy büdös hegyi kecskét”, Eckman sugárzó arccal nézett rá és megkínálta egy narancs negyed-részével.

Annak örült, hogy mi kínlódunk, és annak, hogy még tartogat valami aljas trükköt a végére; nekünk erről persze fogalmunk sem lehetett. Négy óra tájban kényelmesebb terepen haladtunk, óriási fenyőfák között, a Merion-gerincen és elérkeztünk arra a pontra, ahol találkozik a Morne La Selle kiszögellésével; itt egy régi, alig látható ösvény szelte a mi utunkat derékszögben. Ez a Karibi-Szigetek legmagasabb ösvénye; Eckman sejtette, hogy poggyászhordóink ismerik a lentebbi, körbefutó összekötő ösvényeket, amelyek alkalomadtán visszavihetik őket Badeauxba. Megvárt bennünket, amíg mindnyájan felértünk és akkor nekilátott, hogy megrendítse őket; elkezdett kreolul hadarni, hozzánk beszélt, hogy a négerek hallják, bizonytalan veszedelmeket emlegetett és azt mondta, nincsen jogunk tovább vezetni a fiúkat.

Ez megint egyike volt azoknak a pillanatoknak, amikor szívből gyűlöltem Eckmant és kéjjel megöltem volna. Sátáni terve majdnem sikerült, csak egy dologgal nem számolt: a fiúk velünk maradtak, mert a nap már majdnem lement a magas hegygerincek mögött. Féltek velünk jönni, de még jobban féltek visszamenni azzal a tudattal, hogy az éjszaka sötétje utóléri őket, mielőtt kiérnének La Sellenek és démonjainak árnyékából. Így hát kétségbeesetten velünk jöttek.

És akkor már magán a Morne La Sellen jártunk. Tervünk az volt, hogy addig megyünk felfelé, ameddig csak tudunk a sötétség beállta előtt, másnap kora hajnalban pedig elindulunk az utolsó, mintegy háromezer lábnyi kapaszkodásra; azt reméltük, hogy kilenc órára elérjük a csúcsot, ott mindössze egy órát töltünk megfigyeléssel és éjszakára visszaérünk Badeauxba.

Igyekeztünk fentmaradni a gerincen, de időnkint, hogy megtartsuk az útirányt, szakadékokba és völgyekbe kellett leereszkednünk. Alkonyat felé éppen egy sziklás völgybe mentünk le és azután ismét felmásztunk a másik oldalán, amikor utólértük Eckmant, aki így kiáltott:

- Nézzen csak ide, Barker. Ez igazán különös.

Felmásztunk egy megszaggatott mészkőbástyára, negyvenöt foknál élesebb szögben és ott a sziklába mélyedve egy kétségbevonhatatlan gyalogösvényt találtunk; nem abba az irányba vezetett, amerre mi mentünk, hanem a kiszögellés oldalán kanyargott tova, a szakadék vége felé lévő sziklákhoz.

A dologban volt valami kísérteties, mert nem volt semmi értelme.

- Vajjon vadkecskék volnának? - kérdezte Eckman. - Nem hiszem. Maga mit gondol, Barker?

- Nem, ez bizony emberi gyalogösvény - felelte Barker -, és már régóta itt lehet és azt hiszem, még mindig használják; de vajjon mire?

Poggyászhordóink közben felértek és ők is meglátták az ösvényt és szemük csak éppen hogy nem ugrott ki a fejükből; mi nem tudtuk, mit gondoljunk, ők azonban tudták; számukra a dolog egészen egyszerű volt: nem természetes lábak vagy paták koptatták ezt az ösvényt, hanem démonok, loup garouk, sans-proelek. Őszintén sajnáltam őket; rémületük megindító volt.

Az ösvény irányából arra lehetett következtetni, hogy felvezet a szakadék fejéhez, amely sziklák közé van beékelve és nincsen kijárata. Ha követjük az ösvényt és kitapasztaljuk, - ez a terv felmerült, hiszen maga Eckman is rendkívül csodálkozott az egészen -, akkor valószínűleg le kell mondanunk arról, hogy elérjük a csúcsot. Parsons meg én arra szavaztunk, hogy kövessük az ösvényt, de a többiek, talán okosabban, azt mondták, hogy mi Port-au-Prince-et egy határozott céllal hagytuk el, ragaszkodjunk ahhoz. Közben Barker egyedül elindult az ösvényen és szemünk elől vesztettük, eltűnt a sziklák mögött. Eckman utána kiáltott, hogy a mellett döntöttünk, hogy tovább megyünk. Barker visszakiáltott és nemsokára ismét feltűnt.

- Azt hiszem - mondta -, rájöttem, hogy hová vezet; jó volna, ha lenne időnk megnézni. Van egy magasabb párkány arrafelé. Felvezet a sziklára és ott úgy látszik, egy barlang van...

- Hah - gúnyolódott Eckman -, a barlangban pedig egy fehérszakállas öregember ül egy koponya mellett!

- Hát az is lehetséges - mondta Barker. - Valaki még feljár oda és szeretném tudni, hogy miért.

- De nem mehetünk oda - mondta Eckman és azt hiszem, ő is sajnálta. - Tovább kell mennünk és le kell táboroznunk.

Így hát továbbmentünk, kimásztunk a szakadékból és egy fennsíkra értünk, ahol nagy fenyőfák álltak, nyilt erdő a sziklás talajon - itt-ott egy-egy ledőlt fa, korhadó törzzsel és ágakkal.

Már majdnem besötétedett. Mintegy hétezer láb magasságban lehettünk és bár a trópusokon jártunk, mégis kezdett nagyon hideg lenni; a mérsékelt égöv alatt ebben a magasságban már az örök hó vonala fölött lettünk volna.

Nem volt nehéz rőzsét szedni a kidőlt fákról, amelyek némelyike már nemzedékek óta fekhet ott; kis rángatásra combvastagságú ágak szakadtak le; és kettesével dolgozva három nagy máglyát raktunk, amelyek egy negyvenötfokos háromszöget alkottak; annak a közepén, a melegben, kényelmesen letáboroztunk és bőségesen jóllaktunk teával, kenyérrel és húskonzervekkel. A poggyászhordók összekuporodtak olyan közel hozzánk, amennyire csak tudtak és teljesen hasznavehetetlenek voltak a félelemtől; így hát mi óránkint felváltva őrködtünk, Eckman kezdte, tápláltuk a tüzeket és vigyáztunk, hogy ne harapódzanak el, a többiek pedig aludtak.

Eckman és Wilson mindketten azt hitték, hogy a másik hoz magával hőmérőt; ilymód nem volt hőmérőnk, de ha az ember kiment a tüzek háromszögéből, úgy érezte magát, mintha egy hideg novemberi este Angliában kilépne a konyhaajtón. Úgy sejtettük, hogy a hőmérséklet éppen fagypont körül lehet.

Az éjszaka közepén arra ébredek, hogy valami élő dolog mozog a lábamnál: boyom, Diner feküdt ott, lábamhoz bújva, összekuporodva egészen kerekre és reszketett, azt hiszem, inkább a félelemtől, mint a hidegtől. Takaróm végét vállára tettem és ő a takaró alatt még szorosabban lábamhoz bújt és közben hálásan nyöszörgött.

Barker, az utolsó őr, egy órával hajnal előtt felébresztett bennünket. Az éjszaka és az alkonyatkor látott titokzatos ösvény annyira megnövesztette a boyok félelmét, hogy arra a

megállapodásra jutottak, történjék akármi, de nem jönnek velünk tovább és mihelyt világos lesz, lemennek. De volt bennük annyi tisztesség, hogy felajánlották, visszaviszik magukkal takaróinkat és egyéb holminkat, amire már nincs szükségünk.

Szalonnát, kétszersültet és teát reggeliztünk, megittuk a maradék vizet, kivéve a négy tartalékedényben lévőt, edényenkint másfélpintnyi vizet. Az egyik edényt egy nagy csomag kétszersülttel és a maradék sajttal és kolbásszal bekötöttük egy kendőbe és felakasztottuk egy fára, hogy majd lefelé jövet felszedjük; a csúcsra csak három edényt vittünk, hogy ott megigyuk és azután szomjasan jöjjünk vissza; Eckman bölcsen kiszámította, hogy nyugodtan megihatjuk minden vizünket, mert lefelé menet Badeauxt a sötétedés előtt elérjük. Ha netalán mégis eltévednénk, akkor Eckman elgondolása szerint nem szabad az időt vesztegetni az út keresésével, hanem egyszerűen egyre lefelé kell mennünk, kétségtelen, hogy ha úti célunkat el is kerüljük, a szakadékokat követve előbb-utóbb valami forrásra bukkanunk.

A kapaszkodás első szakasza könnyen ment egy nyilt, sziklás gerincen, óriási fenyőfák között; de azután kénytelenek voltunk leadni az egész magasságot, amelyet az első órában elértünk, le kellett másznunk egy kopasz szakadékba és azután újra fel a másik oldalán; az egyetlen csakugyan veszedelmes rész akkor jött, amikor egy másik gerinc borotvaszerű kőélen kellett áthaladnunk, amelynek az egyik oldalán a síma sziklafal mintegy kétezer láb mélységbe zuhant alá; innen láttuk először, a felhők egy kis hasadékán át, azt a lejtőt, amelyről Eckman azt állította, hogy az a Morne La Selle csúcsa.

Az utolsó óra nehéz volt, de nem veszedelmes, sziklák közt kapaszkodtunk felfelé, a nagy fenyőfákat magunk mögött hagytuk, itt már nem termett semmi, csak hébe-hóba egy satnya fenyő, moha és zuzmó.

A csúcs végső lejtőjén megint egy régi, elhalványult gyalogösvényre bukkantunk és követtük is, mert felfelé vezetett. Már-már azt hittük, hogy feljutunk rajta a csúcsra, amikor néhány száz yardnyira a csúcstól balra kanyarodott, úgyhogy elhagytuk és tovább kapaszkodtunk.

A csúcsban magában nem volt semmi megrendítő: kerek kúp puha, megszaggatott mészkőből, rajta egy féltucat kicsi fenyőfa, három vagy négy örökzöld és néhány alacsony bokor.

Hat évvel ezelőtt, a geodéziai felvétel alkalmából egy bronztáblát cementeztek be az egyik sziklába. A lemez felirata ezt mondta: „*République d'Haiti, Travaux Publics.*" „*Défense d'amiber.*" stb. -, de a kelet és magasság bevésésére szánt helyet valami okból üresen hagyták. Ott volt még a rozsdás bádogtartó, benne a portland-cement megkeményedett maradványa, amelyet a lemez odaerősítésére használtak, és mellette egy megfelelően rozsdás szardiniásdoboz, részben még elolvasható felírással, amelyből arra következtettünk, hogy a Seacoast Cannig Company, Eastport, Maine, készítette, nyilván ez is ugyanannak az expediciónak az emléke. Fölöttünk csupa felhő. Kilátás nem nyílt semerrefelé sem. Azzal foglalkoztunk, hogy egyéb látogatók nyomait kerestük, de nem találtunk semmit és amint körülkapaszkodtunk a kúpon, meggyőződtünk arról, hogy az imént látott ösvény nem ide vezet.

Aneroidjaink 9780 lábat mutattak.[11] Hűvös volt, de nem kegyetlenül hideg. Féltíz felé, amikor már egy félórája voltunk ott és már csak egy negyedórát mertünk ott időzni, a felhők hirtelen oszlani kezdtek - és amit láttunk, nagyszerű volt. Olyan fokozatosan jöttünk fel egyik magas hegyláncról a másikra, hogy a kis kúp, amelyen álltunk, nem látszott többnek egy kis dombnál

[11] A dátumot, nevünket, az anerod által nyert magasságot felírtuk egy papiroslapra, azt betettük egy fémszelencébe és elástuk egy kőhalom alá a geodétikus lemez mellett és a kőhalomba egy vastag botot helyeztünk, úgyhogy a nyele kiálljon. Egy későbbi haitii látogatásom alkalmával Pressley kapitány és én átrepültünk a Morne La Selle fölött és mintegy ötven lábnyira megközelítettük a csúcsot; a bot és a kőhalom még úgy volt, ahogy hagytuk.

és nagyon meglepődtünk, amikor a felhők kitisztultak és azon vettük észre magunkat, hogy a világ tetején állunk. Messze alattunk nagy kék hegyláncok és kusza csúcsok terültek el; túl rajtuk, dél felé, a Karibi-tenger csillogott, és messze északnyugatra az Atlanti-óceán ködös tükre; északkelet felé, a nagy domingói sikságon, mint egy kis belső tó, feküdt Enriquillo sóstava és azon túl, szemben velük, az égbe nyúlva, a domingói köztársaság nagy belső Cordillera-hegylánca.

Nem egészen egy negyedmérföldnyire, egy meredek hegygerinc révén összekötve a mi csúcsunkkal, egy másik emelkedés, csak mintegy száz lábbal alacsonyabb annál a csúcsnál, amelyen mi állunk; úgy tűnt, mintha onnan még szebb kilátás nyílnék le a haitii síkságra.

Elhatároztuk, hogy azonnal elhagyjuk a csúcsot és a rendelkezésünkre álló kevés időt arra használjuk fel, hogy megtapasztaljuk azt a másik magaslatot. Barker azt mondta:

- Fogadok, hogy odavezet az az ösvény; fogadok, hogy ott megtaláljuk.

Meg is találtuk. Keskeny, halvány, de mégis tisztán kivehető ösvény, mintha megszakításokkal sok éven át használták volna. Egyenesen felvezetett a hegyre, ahol egy sziklaasztalt találtunk a meredek fölött, uralkodva az egész Cul-de-Sac-síkságon, sőt egész Haitin, északi irányban.

- Istenem, micsoda hely, micsoda kilátás! - kiáltotta Parsons.

- Igen és idenézzenek - mondta Barker. - Azt hiszem, ez eldönti a kérdést.

Jobbra tőlünk, a szirt szélén, egy nagy, lapos kövön egy nagy máglya kétségbevonhatatlan, fekete nyomai és a közeli hasadékokban elszenesedett rőzseágakat találtunk, amelyeket Barker megvizsgált és átvágott késével; becslése szerint egyikük-másikuk két- és hároméves; és végre talált olyant is, amely szerinte legfeljebb négyhónapos, talán még annyi sem. E szerint az utolsó tüzet itt karácsony táján gyujthatták, a nagy évi Voodoo-áldozatok és szertartások idején.

Az idő sürgetett. Elhagytuk a szirtet és valamivel dél előtt elértük táborhelyünket, ahol megosztoztunk a kétszersülten és sajton, megtöltöttük vele zsebünket, megittuk a maradék vizet, együnkre nem jutott több egy gillnél, és sietve megindultunk lefelé.

Amikor felfelé mentünk, úgy vettem észre, hogy azoknak a legnehezebb, akik leginkább hátramaradnak; mert Eckman előresietett, azután leült és bevárta, amig utól nem érjük és így többet pihent másoknál; azonkívül ösztönösen a legjobb utat választotta, nekünk pedig, ha elvesztettük őt szemünk elől és csak a hangját követtük, be kellett érnünk kelletlen válaszaival, olykor ide-oda tekeregtünk és fölöslegesen pazaroltuk erőnket azzal, hogy bokrokon kellett áthatolnunk és sziklákra felmásznunk. Azért most elhatároztam, hogy összeszedem minden erőmet és állandóan Eckman nyomában leszek, mint egy kutya, amíg csak ki nem dőlök és Parsonst is rábeszéltem erre.

Eckman eleinte morogva dícsért bennünket, de azután sérteni kezdte büszkeségét a dolog és azt hiszem, szántszándékkal le akart rázni bennünket. Nem mondom, hogy magunkra akart hagyni, de egyszer-kétszer, szakadékokon le- vagy felmenet, amikor a terep megfelelő volt, csoszogva futni kezdett, mint a parasztok. Kimelegedtünk, szomjasak és keservesen fáradtak voltunk. Legtöbbet Wilson szenvedett, a legkevesebbet Barker - Eckman, úgy látszik, egyáltalán nem szenvedett.

A délután folyamán elértük a Sal Trouba vezető ösvényt és vagy egy óra hosszat azon haladtunk, majd elhagytuk, hogy a Merion-gerincet kövessük. Öt óra felé nyilvánvaló lett, hogy nem abban a szakadékban kanyarodtunk el, ahol kellett volna és elvesztettük az utat; erre számítottunk is. Kezdtünk hátramaradozni és időt veszíteni. Én még mindig Eckman nyomá-

ban jártam, de Parsons cipője elszakadt egy sziklán, lába felhorzsolódott és nagyon fájhatott, mert sántított és harisnyájának az oldala csupa vér lett. Wilson, a legnehezebb közöttünk, ugyan nem kövér, de vérmes, megtermett ember, nagyon szenvedett a vízhiány miatt. Arca elkékült és lázat kapott szervezetének vízvesztesége miatt.

Feladtuk azt a reményt, hogy Badeauxt megtaláljuk aznap este, és a szakadékot követtük, bizonyosak lévén abban, hogy előbb-utóbb vízhez vagy emberi lakóhelyhez érünk. És alkonyat felé el is értünk egy hűvös, mély forrást, amely a sziklák közül csobogott elő, egy kis patak eredt belőle, a patak partján fodormenta virágzott. Ittunk és karunkat, fejünket, vállunkat vízbemártottuk. Szervezetünk szívta magába a nedvességet. Kiáltottunk Wilsonnak és Parsonsnak. Visszatért belénk a bátorság és valami emelkedett hangulat vett erőt rajtunk. Nevettünk, tréfáltunk, gratuláltunk egymásnak, még Eckman is jókedvű lett. Aubrey rumot bűvölt elő egy kis bőrfoglalatú kulacsban fodormentát tettünk a katonai víztartóink fedőjéül szolgáló bádogcsészékbe, mindegyikbe beöntöttünk egy kis rumot és azután megtöltöttük a tiszta forrásvízzel. Miután ittam, a keverékkel telt csészét visszavittem ötven yardnyira Parsonsnak, aki elmaradt és zavaros szemmel nézett rám, mialatt ivott. A felét Wilsonnak adta. Wilson belemerült a patakba, minden pórusával itta a vizet; azután megtöröltük kezünket és rágyujtottunk Barker utolsó cigarettájára. Éhesek voltunk ugyan, de ez most nem nagyon izgatott bennünket. Vezettek ugyan ösvények lentről a forráshoz, de a sötétben nem sok értelme lett volna nekivágni az egyiküknek és tudtuk, hogy reggel majd emberek jönnek, akik eleséget hozhatnak. Elhatároztuk, hogy inkább lefekszünk és alszunk, ha tudunk, bár Eckman attól tartott, hogy túlságosan hideg lesz az alváshoz.

Akkor hirtelen nyugat felől, nyilván csak éppen az egyik gerinc tulsó oldaláról, nem egészen egy mérföldnyi távolságból, dobszó hallatszott. Először azt hittük, Congo-tánc vagy talán valami vallásos szertartás; de amint jobban figyeltem a ritmusra, rövidesen arra a meggyőződésre jutottam, hogy ez sem Congo, sem Voodoo, hanem egy falusi gyülekező-jel. Nemsokára meg is hallottuk alulról a másik dobot, amely felelt, ugyanazzal a ritmussal, és azután, már gyengébben, a távolabbról felelő dobokat.

Megkockáztattam azt a sejtelmemet, amely később igaznak bizonyult, hogy az agg Hatóság, attól félve, hogy eltévedtünk, kiküldte dobosait a Merion lejtőire, hogy vezessenek bennünket.

Átmentünk a gerinc másik oldala felé, kiáltoztunk, nemsokára feleltek is, amire megint mi feleltünk és egykettőre meg is találtuk a dobost, csakugyan Badeauxból küldték. Egy új ritmust dobolt, amely azt jelentette, hogy megtalált bennünket; egy másik dobos átvette ezt a jeladást és továbbadta; és így az agg Hatóság odalent Badeauxban, hat mérföld távolságban, értesült róla, hogy megkerültünk.

A vezetőnkül kínálkozó dobost követve nemsokára hallottuk, amint a congo-dobok nagy hejehuját csapnak Badeauxban; nagy ünneplésbe kezdtek visszaérkezésünk tiszteletére.

Koromsötét lett, mire bebotorkáltunk a faluba. Az agg Hatóság udvarát otthon készült bádoglámpák és fenyőfáklyák világították meg. A *tunnelle* alatt már nagyban ropták a táncot, de mindannyian megálltak, hogy körénk gyűljenek és üdvözöljenek bennünket. Az öregember valamennyiünket megcsókolt. Egy nagy fazékban csirke gőzölgött, egy másikban pedig köles és egy kádnagyságú vizesvödör is várt bennünket, frissen hozták a forrástól és zöld levelekkel fedték be. Valaki megrántotta kabátom szárát: Diner volt, a boyom félénken megcirógatott és titokban két kis paradicsomot nyomott a kezembe. Szerettem volna tudni, miért kell ezt ilyen titokban csinálni; lehet, hogy lopta.

Megtömtük magunkat ennivalóval, kiterítettük pokrócainkat az udvar szélén és lefeküdtünk aludni, ami persze nem volt egészen könnyű dolog, mert hiszen az egész falu ott táncolt körülöttünk és a dobok őrjöngve vertek. Látszott, hogy a mulatság egész éjjel fog tartani, és

minthogy bizonyos fokig a mi tiszteletünkre történt, még csak nem is tiltakozhattunk. Aubrey és én közben csendesen és filozofikusan leittuk magunkat clairinnel és a magam részéről úgy aludtam egész éjjel, mint a bunda, azt az egy-két alkalmat kivéve, amikor a táncosok megbotlottak bennem vagy az arcomba léptek.

Másnap reggel bőséges borravalókat osztogattunk, elbúcsúztunk (csak Eckman maradt hátra, hogy a következő hetekre eltűnjön az emberek szeme elől és új növényeket keressen a Merion mögött) és elindultunk hízott, kipihent lovainkkal. Keresztülmentünk a szakadékon, hogy Maman Lucienek hírt vigyünk szomszédairól, akiket sosem látott, de dobjukat és kutyájukat hallotta éjszakánkint, és hogy jobban szemügyre vegyük a régi francia gyarmatot Camp Francban.

Itt, ezen a helyen, amely akkor is oly elszigetelt lehetett, mint ma, egykor rabszolgatartó pompa lakozott - ez napnál világosabb lett -, de nem maradt fenn róla semmi szájhagyomány; a tulajdonos lehetett egy szörnyeteg, mint lejjebb Kenscoff gróf, aki azzal szórakozott, hogy sárgabőrű szeretőit kutyákkal tépette szét, lehetett egy jóságos marquis is, akit rabszolgái lesegítettek Jacmelbe, amikor bekövetkezett a véres forradalom, kezet csókoltak neki és gondoskodtak arról, hogy családja egy fregatton békésen Port Royalba vitorlázzék - ezt ma már senki sem tudhatja.

Maman Lucie csak annyit tudott, hogy mostanában a romokat Magasinnak hívják, ismeretlen okból. Úgy sejtettük, azért mert az egyedüli épen maradt falak egy köralakú erősséget alkottak a kertek mögötti meredélyen; talán valamikor egy erőd lőportornya volt ez, de valószínűbb, hogy raktár lehetett. Még kivehettük egy nagykiterjedésű villa alapfalait, a villa valamikor terraszos rózsakertre nézett, egy-két bokor még most is virágzott, mellette egy szilvakert és a nagy gesztenyefasor, amely végigvezet a gerincen. Egy nagy kerek ciszterna romjait is megtaláltuk.

Két nappal később, este - iszappal és ránkszáradt izzadtsággal fedve, ötnapos szakállal és piszokkal - a German Ambassador’s sörcsarnok terraszán ültünk, fáradtan, de nagyon elégedetten.

X. FEJEZET.
Haiti lelke.

Az utolsó, napsütéses húsvétreggelen, amelyet Haitiban töltöttem - most egy éve éppen - a Champ de Mars, az elnöki palota és a kormányépületek mellett elterülő elegáns park egy elvadult csatatérre hasonlított, amelyen nemrégiben még nagyban folyt a vérfürdő.

Nem lehetett keresztülhajtani rajta a nélkül, hogy az embernek ne kellett volna ide-oda kanyarognia, nehogy egy megcsonkított torzóra lépjen; minduntalan ki kellett térni a karok, lábak, fejek és az emberi test egyéb függetlenné vált részei elől.

És nem lehetett nem mosolyogni, mert hiszen ezek a megcsonkított maradványok nem voltak véresek; nem áradt belőlük semmi borzalom, legfeljebb fűrészpor, szalma és gyapotbélés. Tudniillik Judásnak és Pontius Pilátus katonáinak életnagyságú képmásai hevertek szerte; minden évben kivégzi őket a naiv tömeg, amely kissé elkésve áll bosszút bizonyos eseményekért, amelyek Tiberius császár korában játszódtak le Palesztinában.

Fekete boyom, az édes, szelídlelkű Louis, szombaton odajött hozzám és lágy kreol kiejtésével megkért arra, hogy elvihesse a kertben használt machetét és segítségével megfelelő fegyverzetben vehessen részt a kegyes vérontásban. Egy Judás, mondta, rejtőzik valahol a dzsungeles szakadékban, Myers ezredes háza mögött, a közvetlen szomszédságunkban; ha jól figyelek, már hallhatom is a tömeget, amint ordít és dobot perget, hogy a Judást kikergesse rejtekhelyéről.

- Menj, Louis - mondtam -, és Isten járjon veled.

A dolog szomszédi, valamint jámborsági kötelességnek látszott. Azt tanácsoltam, vigye magával a régi caco-kardot is, amelyet Télémaque Jumelle tábornok adott nekem, de Louis úgy vélte, elég lesz a machete is és inkább örömmel, mint kegyes buzgalommal tele távozott.

Louis régebbi szívességének köszönhettem, hogy amikor magával vitt a Nagyhét folyamán egy nagynénjéhez, aki Bizoton közelében lakott, megismerkedhettem én is egy Judással, mielőtt elárulta volna az Urat és bemenekült volna az őserdőbe. Megszerkesztésében az egész kis közösség résztvett. Feltámasztva ült egy székben a kapu előtt. Egy öreg kabátot, inget és hosszúnadrágot kitömtek szalmával, a karjához és lábához ugyancsak kitömött kesztyűt és cipőt erősítettek és egy igen leleményes fejet készítettek hozzá rongyból, arcot festettek rá, és pipát dugtak a szájába. Nagyon udvariasan mutattak be e furcsa szerzetnek. Rendkívül büszkék voltak rá. Monsieur Judasnak hívták és elvárták, hogy kezet fogjak vele. Tudnivaló - vagy legalább is azok számára tudnivaló, akik még nem felejtették el gyermekkori elhihető játékaik transzcendentális logikáját -, hogy Judás *még nem* árulta el Jézust. Éppen ezért egyelőre épp olyan köztiszteletben álló vendég a házban, mint amilyen Péter vagy Pál apostol lenne.

Ennek következtében erkölcsi felháborodásuk annál jogosultabb lesz, ha szombat reggel megtudják, hogy Judás áruló lett. Ekkor történik, hogy valamennyi szomszéd, ordítva és felfegyverkezve, a férfiak machetével és *cocomacaque*-doronggal, a nők konyhakéssel és szitkozódásukban a férfiaknál is vérszomjasabban, megrohanják a házat, hol Judás vendégkép időzött és megkérdik:

- *Quo bo' li?* (Hol bújt el a gazember?)

Ha van ágy, benéznek az ágy alá; az ajtók mögé, a szekrényekbe - én véletlenül városi lakásban láttam ezt a szertartást, ahol volt ágy és szekrény - miközben a háztartás tagjai segítenek keresni és izgatott tanácsokat adnak. De Judást seholsem találni. Úgylátszik, elszökött. Valójában az történt, hogy a háztartás feje éjszaka elvitte és eldugta, rendszerint egy

dzsungeles szakadékban vagy bozótban a város végéhez közel. Judás rendszerint az erdőbe szökik, mint ahogy más ember tenné, aki meg akarja menteni az irháját. De ez nem szabály. Volt olyan Judás is, aki egy csónakban rejtőzött el, egy másik egy nyilvános garázs udvarában, sőt az egyik nagyon szemtelen Judás a zenekari emelvény alá bújt a Champ de Marson, ahová a megtalált Judásokat cipelik, hogy kivégezzék őket.

Ilymódon Judás nyomozása igazán érdekes játékká válik. Összegyűlik egy csoport, ordítanak, dobot vernek, felvonulnak az utcákon, berohannak a mellékutcákba; találkoznak más csoportokkal, mindegyik a saját Judását keresi, de azt sem bánják, ha útközben más Judást találnak és darabokra tépik. A dzsungellel benőtt hegyoldalakon hallani lehet, amint más csoportok törtetnek előre. Olyan, mint egy óriási méretű és kissé bolond húsvéti-tojás-vadászat.

Szombat reggel, miután kölcsönadtam Louisnak a machetét és jó vadászatot kívántam neki, beültem kis kocsimba és lassan Bizoton külvárosa felé hajtottam. Azt hallottam, hogy útközben sok elfogott Júdással fogok találkozni. Most már sajnálom, hogy nem mentem inkább Louis-val, mert nem volt szerencsém és nem láttam egy Júdást sem, amint éppen elfogják. De láttam egy csomót, amelyet már ledöftek, feldaraboltak, széttéptek az út mentén; másokat kötélen vonszoltak a városba. Úgy láttam, hogy a nők vadabbak a férfiaknál, elszántabban élik bele magukat a mimikribe, de lehet, hogy ez csak saját illuzióm, meg aztán a női hangok természettől fogva élesebbek.

Azt hiszem, tulajdonképpen kevésbbé vad, kevésbbé hátborzongató, jobbkedélyű volt az egész, mint ahogy leirásom alapján gondolhatná az olvasó. Közben tréfáltak, nevettek, nem volt hiány komikus jelenetekben sem; ha úgy tetszik, a farsangi bolondozásra emlékeztetett.

Amikor a kocsimban ülve hirtelen eszembe jutott Gilbert K. Chesterton mitikus Nicaraguájának mitikus elnöke, nem tudtam mindjárt, voltakép miért is jut az eszembe. Ez a mitikus jellem a *The Napoleon of Notting Hill* prológusában szerepel. Idősebb úr, aki cilinderben és kamásniban sétál a strandon, de a testén zöld és fehérszínű kvarglipréselő-kendőt visel. A járókelőktől megkérdi, hol vehetne vörösszínű kvarglikendőt és a járókelők komikusnak találják. De amikor egy zsebkéssel felszakítja a mellét és vérével festi vörösre a fehér kvarglikendő egy részét és úgy megy tovább, akkor már nem találják komikusnak, hanem inkább félelemmel vegyes tiszteletet éreznek iránta.

De csak lassú gondolkozásomnak tuladonítható, hogy nem jöttem rá mindjárt, miért jutott ez az eszembe. Hiszen ott állt előttem a napsütésben a néhai Guillaume Sam palotája; mellette a francia követség, magas fallal körülvett kertjével; és ott volt a napsütésben, üvöltve és táncolva és machetéjével hadonászva, bár most komikusan és ártalmatlanul, de mégis ugyanaz a tömeg, Port-au-Prince népe, amely nem is olyan régen, 1915-ben megrohanta ezeket az épületeket, azt kiáltva: „*Qui bo' li?*”, éppen úgy, mint ahogy most kiáltoznak Júdás komikus bábúját keresve; akkor is ágy alá néztek, szekrényekbe, akárcsak ma reggel, amikor a szalmával kitömött bábút keresték; de amikor megtalálták Guillaume Sam elnököt, aki pedig hús-vérből való ember volt, egyenkint tépték ki a tagjait és megcsonkított torzóját kötél végén vonszolták ugyanerre a Champ de Marsra, mint ahogy most Júdás mulatságos képemását vonszolják.

És úgy éreztem, hogy legalább is ebben az utolsó nemzedékben, de talán már régebben is, amikor óriásibb alakok tornyosodtak, a haitii nép, már ami forradalmait és politikai életét illeti, kissé Chesterton mitikus, jelképes alakjára hasonlít.

Így például az egész Guillaume Sam eset, amely vérrel, anarchiával és amerikai beavatkozással végződött, úgy kezdődött, mint egy vígopera és hónapokon át úgy is folytatódott, mint egy vígopera.

1914 késő őszén Davilmar Théodore kikiáltotta magát elnöknek Port-au-Princeben és azt a hibát követte el, hogy egyik tábornokát, Guillaume Samot északra küldte Capeba. Nem egészen három hónap mulva, Sam, miután titokban tanácskozott a sziget északi részének vezetőembereivel, kijelentette, hogy Théodore elnökké választatása törvénytelen, kikiáltotta magát a Népszabadság Védelmezőjének, embereket küldött Fort Libertébe, a Cap Haitientől keletre fekvő tengerparti dzsungelfaluba és ott forradalmi hadsereget szervezett, amely néhányezer tábornokból és kétszáz közlegényből állt.

Nemrégiben meglátogattam Fort Libertét egy Pettigrew nevű ember társaságában, aki a dzsungelt irtja arrafelé, hogy sisalt termeljen. Ott csavarogtunk az elhagyott tengerparton, hogy megnézzük a régi spanyol erődöket; így bukkantunk rá egy rézágyúra, amely még fent állt régi, féregrágta fatalapzatán. Pettigrew, aki ért valamit a fegyverekhez, így szólt:

- Nézze csak, valaki elsütötte ezt az ágyút; nézze a puskaporfoltokat. Hogy az ördögbe lehetséges ez?

Velünk volt Petigrewnek egy fekete, mezitlábas felügyelője; ez büszkén így szólt:

- Én magam sütöttem el. Én voltam Guillaume Sam tüzérparancsnoka. - Megveregette a rozsdától zöld régiséget, amely rendíthetetlen harciassággal tekintett valami bizonytalan irányba, New-York vagy Labrador felé, és így folytatta: - Bizony, ezzel harcoltam bátran a forradalomért; ezzel a nagy ágyúval, amelyet itt látnak, kilenc lövést adtam le.

Pettigrew azt kérdezte:

- Dehát az Istenért, mire lőtt?

Guillaume Sam tüzérségének egykori parancsnoka kedvetlenül válaszolt:

- Hát maguk nem értik az ilyesmit! Nem arról volt szó, hogy az ember valamire lőjjön. Terrière Rouge városát ostromolták; na már most, a zaj odáig hallatszott.

És többé-kevésbbé így történt, akkor már többszázadszor, hogy a forradalmi hadsereg kivonult és Cap Haitien városa elesett. A kormánycsapatok háromszoros sortüzet adtak le a Népszabadság Védelmezőjének diadalmasan bevonuló seregének feje fölött, majd visszavonultak minden baleset nélkül, és megsürgönyözték Théodore hadügyminiszterének Port-au-Princebe, hogy véres vereséget szenvedtek - azután csatlakoztak a Védelmező hadseregéhez.

Ettől a ponttól kezdve a haitii forradalmak többnyire szigorú szabályok szerint folynak le. A Népszabadság Védelmezője számban egyre növekvő gyülevész hadaival délre vonul, felszabadít különféle falvakat és nemsokára már Gonaive, a fontos kereskedőváros előtt táborozik, amelyet általában egy kormánysereg védelmez. A város német és szír kereskedői kijönnek és kérik az ostromlókat, hogy ne gyujtsák fel a várost. Egyszer-kétszer, tisztára kölcsönös félreértés folytán, mégis felgyujtották a város egy részét, de rendszerint elintézik az ügyet gyujtogatás és vérontás nélkül, olyan formában, amely hasznos a Népszabadság új Védelmezője számára, és csapatai megkapják első fizetésüket.

Innen Saint-Marc alá vonulnak, amely várost vasútvonal köt össze Port-au-Prince-szel, a fővárossal. Amint a Saint-Marc-i vasútállomás felé közelednek Port-au-Princeben is történnek bizonyos előre megjósolható események. A hadügyminiszter felkeresi az elnököt és azt mondja:

- Excelenciás uram, ez borzasztó.

- Mennyire borzasztó? - kérdi ő excellenciája.

- Hát talán húszezer fonttal... - feleli a hadügyminiszter. Elhívják a pénzügyminisztert. Amikor megtudják tőle, hogy hirtelenjében mennyit tudnak összeszedni az állampénztárból, egyhangúan megszavazzák, hogy „fenntartják a kormányt”. Az összeg mondjuk negyvenezer

font. Ennek nagyrészét titokban félreteszik előre nem látható kiadásokra. Kis részét pedig a hadseregnek adják és az megindul észak felé. A védősereg tábornokai, miután ők a fizetésüket már előre megkapták, némi ártalmatlan hadmozdulat után visszavonulnak Port-au-Princebe és bejelentik, hogy minden elveszett.

Erre a pontra érve, amikor a felszabadítók már felkapaszkodnak a Saint-Marcból kifutó vonatokra, az a szokás, hogy az elnök, a hadügyminiszter és a pénzügyminiszter elvitorlázik Jamaicába, magával vive az előre nem látható kiadásokra félretett összeget.

Amikor tehát a Nép Felszabadítója megérkezik Port-au-Princebe, vitának már többé nincs helye. A palotát üresen, kitakarítva találja, készen várakozva arra, hogy elfoglalják, és néhány nappal később a Felszabadítót megválasztják elnöknek. Csaknem ironikusan ható játékszabály, hogy Port-au-Princeben nem szabad fosztogatnia vagy gyujtogatnia. Az nem illik.

Többé-kevésbbé így lett elnök Guillaume Sam is 1915 márciusában. És ha az események normálisan folynak tovább, ő is azzal végzi pályafutását, hogy elvitorlázik Jamaicába, amikor ideje eljön.

De bizonyos alkalmakkor - sokkal ritkábbak ezek az alkalmak, mint ahogy Haiti rágalmazói elhitették a világgal - a vígopera-forradalom kicsúszik az emberek kezéből és véres tragédiává alakul. Ez természetes is olyan országban, ahol a lakosság nagy tömegének nemcsak naiv és szeretetreméltó bár sokszor nevetséges gyermeki tulajdonságai vannak, hanem primitív, átörökölt vadság is rejlik a lelke mélyén. És Guillaume Sam maga is a népből származó fekete néger volt. Haiti egész köztársasági története folyamán mindössze hat elnököt gyilkoltak meg, aránylag nem sokkal többet, mint ahány amerikai elnököt; de a módszer nem ugyanaz, van benne bizonyos lelkes nagyvonalúság, amely megdöbbenti az angolszász kedélyt; így például 1912-ben Leconte elnököt dinamittal felrobbantották és vele együtt a palotáját, a kis unokáját és testőrsége nagyrészét is.

Guillaume Sam története, lényeges mozzanataiban, közismert dolog. Nem is iktatnám be ebbe az elbeszélésbe, amely nem szándékozik politikával vagy történelemmel foglalkozni, ha nem volna igen alkalmas arra, hogy jellemző képet adjon Haiti érzelmi világára és lélektanára vonatkozólag, márpedig most ezt szeretném bemutatni, jól-rosszul, de mindenesetre olyan becsületesen és híven, amennyire csak módomban áll. És hiszem azt, hogy van valami alapvető igazság - nem pedig csak puszta trükk vagy talán festői hasonlat - abban az összehasonlításban, amelyet megkíséreltem Chesterton mitikus-szimbolikus úriembere és a haitii nép között. A haitibeliek rendszerint kissé komikusak, kissé gyermekdedek, kissé nevetségesek, bizonyos fajta karikatúrával épp olyan könnyen el lehet találni őket, mint Tartarint és a délfranciákat; hanem azután időnkint hirtelen kibukkan valami, ami lelkük színezetének és alkatának lényeges része, mint ahogy talán lényeges része bőrük színezetének és alkatának is - valami több, mint átörökölt vadság, de amelyet mégis ősi Afrikájukra, a misztériumok sötét anyjára lehet visszavezetni; valami mélyebb tulajdonság emelkedik a csoport vagy az egyén felszínére; és amikor ez bekövetkezik, elhal az ajkukon a mosoly és a szitkozódás is, olyan dologgal állunk szemben, amely rémületet és néha tiszteletteljes borzongást vált ki.

1915 márciusában Sam elnök ideiglenesen betelepedett a palotába és a nyár elején már a Népszabadságnak egy másik önjelölt Védelmezője szervezett északon forradalmat, épúgy, mint ahogy Sam esküdött össze elődjének megbuktatására. A helyzet hasonló komikus elemeket tartalmazott. Normális körülmények közt ez is azzal a refrénnel végződik, amelyet oly gyakran írtak haitii elnökök történetének a végére, hogy már maguk a haitibeliek is kezdték érezni a dolog humorát: „Elvitorlázott Jamaicába."

De ezuttal a vígjáték komoly és véres valósággá változott. Mindenféle bonyolult alkotmányos kérdés is forgott szóban. De a dolog akkor fordult igazán komolyra, amikor Sam elnök meg-

tudta, hogy néhány politikus, aki Port-au-Prince társadalmilag oly fontos arisztokráciájával áll összeköttetésben, azt tervezi, hogy elárulja őt. A városon kívül számos caco-banda táborozott. Caco régi spanyol szó, ragadozómadarat jelent, amely hirtelen lecsap és elrepül.[12] Haitiban lassankint a szó kóborló guerilla-banda jelentését vette fel; az ilyen banda haszonért harcol vagy pedig zsákmányol; hol forradalmárok, hol hazafiak, hol egyszerűen banditák. Készek megvédelmezni az elnököt vagy segíteni megbuktatásában, ahogy éppen jön. Már most Sam elnök megtudta, hogy fővárosában néhány frakkos úriember titokban ezekkel a környező hegyekben táborozó fegyveres bandákkal tárgyal. Azonnal két merész, kockázatos és vaddá fajulható ellenmozdulatot tett. Először is kiküldte saját katonáit a városba, elfogatta az arisztokrácia legfőbb képviselőit és bebörtönöztette őket. Azután követeket küldött a hegyek közé, hogy behívja titokban a legnagyobb caco-banda főnökét, bizonyos Matelius nevű „tábornokot". És másnap éjszaka ez a caco-főnök, Sam elnök meghívására, bevonult a fővárosba szedett-vedett, rumivó, machetét lóbáló hordájával és tábort vert magának az elnöki palotának az árnyékában. Ez a látvány nyilván rettenetes rémületet keltett az elegáns mulatt hölgyek szívében, akiknek apját és férjét már előzőleg börtönbe hurcolták és akik most gazdagon berendezett villájuk fényes erkélyéről láthatták a cacok tábortüzét, amely oly közel égett a palotához, hogy csak Sam parancsára jöhetett oda.

Port-au-Princenek csaknem kétszáz vezető polgárát vetették tömlöcbe. Valamennyien apák, férjek, fivérek voltak; a gazdagok, a társadalmi elit köréből választották ki őket, tekintet nélkül arra, hogy személy szerint gyanúsak voltak-e a Sam elleni összeesküvésben való részvételben. Sam azt gondolta, ez a társadalmi réteg el akarja őt árulni; így hát a réteg tagjait tuszként őrizte saját biztonsága érdekében.

És aznap éjjel Sam levelet írt Charles Oscarnak, a fogház parancsnokának. A levél kétértelmű volt. Sam tudatlan paraszt volt és rosszul írt franciául, de a levél többé-kevésbbé azt jelentette, és nyilván Oscar is így értelmezte, hogy abban az esetben, ha megtámadják a palotát, Oscar ölesse le a foglyokat. Sam annyira félt az árulástól, hogy közben lefegyvereztette saját palotaőrségét, néhány embert kivéve, mert hiszen a palotaőrség tagjai közül többen valamikor azoknak az embereknek szolgái voltak, akiket most bebörtönöztetett, és teljesen a cacókra bízta magát.

Aznap reggel négy órakor bekövetkezett, aminek kellett és Port-au-Princere rászabadult a pokol minden ördöge. Charles Dalvar - aki túlélte a most következő eseményeket és amikor e sorokat írom, éppen polgármester - húsz vagy harminc barátjával együtt, akiknek sikerült kimenekülniük Sam hálójából, elrejtőzött egy mély szakadékban a palota mögött. Úgy voltak felfegyverezve, ahogy ilyen emberek lehetnek: elegáns céllövőpuskákkal és vadászfegyverekkel; Dalvar maga ezüstagyú La Fèvre-puskáját vitte magával, amely azóta is a legszebb madárlövő, könnyű puska egész Haitiban. Ezek az urak, bár fegyverzetük nem egészen erre a kétségbeesett vállalkozásra született, hirtelen megjelentek a palota kapui előtt és tüzelni kezdtek. A cacók, akik könnyen visszaverhették és lemészárolhatták volna őket, nem tanúsítottak semmi ellenállást, hanem hanyathomlok szaladtak vissza a hegyekbe, nyilván abban a tudatban, hogy az egész város fellázadt. A főváros levegője sosem tett jót a cacóknak.

Amikor Dalvar és emberei bevonultak a palota udvarába, Sam elnök kirohant a palotából és majomügyességgel átmászott a magas kertfalon, hogy a szomszédos francia követségen keressen menedéket. Amint a fal tetején nyargalt, belelőttek a combjába és könnyen megsebesülve esett le a francia követség kertjébe; Dalvar és emberei nem üldözték tovább, minthogy tisztában voltak a nemzetközi joggal.

[12] A szónak ez a magyarázata bizonytalan, lehet, hogy teljesen téves.

De közben történt valami, amiről Dalvar nem tudhatott: Oscar parancsnok, fegyverropogást hallva az elnöki palota felől, teljes és véres elégtételt vett a börtönben. A vérengzés karabélyokkal kezdődött... de machetékkel végződött. Másnap, amikor a haitii főváros feleségei és anyái elmentek szép hintójukon a börtönbe, hogy kikérjék halottaikat, a maradványokat kosárban kellett elvinniük.

Hajnalban, amikor a börtönbeli vérontásnak híre futott Port-au-Princeben, igazán fellázadt az egész város, mégpedig minden társadalmi különbség nélkül. Arisztokrácia és nép egyaránt Sam elnök vérét követelte. Reggel nagy tömeg gyűlt egybe a Champ de Marson a francia követség kapuja előtt és lélektani furcsaságképpen a tömeg ebben a pillanatban olyan türelmes volt, mint egy vérszomjas tigris.

A tömeg letelepedett, mint egy türelmes szörnyeteg, amely talpát nyalja kellemes előérzetében, mialatt négy Port-au-Prince-beli úriember, akinek a nevét azóta közmegegyezéssel elfelejtették, megjelent követség magas, rácsos kapuja előtt, gondosan öltözve, mint egy szertartásos reggeli látogatáskor illik és diszkréten meghúzta a kis csengőt, amely messze bent szólalt meg.

Guillaume Sam, a követség vendége, talán hallotta a kis csengő halk, diszkrét csilingelését.

A francia követ személyesen jött ki. Azt hallom, felismerte a négy látogatót és azonnal kinyittatta a nagy kaput. Igazán nem lett volna udvarias dolog ilyen jólnevelt látogatókkal rácson át tárgyalni; és talán annak a jele lett volna, hogy valami titkolnivalója van. Azt hallom, a követ mellett állt fiatal leánya is. Úgy hallom, a követ ezt mondta:

- Uraim, fáradjanak beljebb.

Az urak megemelték kalapjukat Mademoiselle irányában, komolyan köszönetet mondtak, de kint maradtak a rácson kívül, mialatt előadták jövetelük célját. Úgy hallom a követ hazudott, mint egy úriember és azt mondta:

- Már nincs itt.

Mire úgy hallom, ők is hazudtak, mint egy úriember és azt mondták:

- Uram, elhisszük önnek; nekünk tökéletesen elég az ön szava, de a népnek sajnos, nem. Jobb, ha mi jövünk be és diszkréten meggyőződünk a tényről, mintha ők jönnek be kutatni.

- Kénytelen vagyok figyelmeztetni önöket - mondta a követ -, hogy mindkét lépés törvényszegés és nekem kötelességem teljes erőmből tiltakoznom ellene.

- Őszintén sajnáljuk - felelték az úriemberek.

- De sajnos - tette hozzá a követ -, nem áll kellő fegyveres erő a rendelkezésemre, hogy megakadályozzam önöket.

Guillaume Sam jól elrejtőzött. De egy dologgal nem számolt. Sebét ugyanis jodoformmal kezelték és így üldözői kiszimatolták búvóhelyét, mint a dán katonák Polonius testét, amelyet a szőnyeg mögé rejtettek Helsingőrben. Nem tanúsított semmi ellenállást, amíg le nem mentek a lépcsőn; ott aztán cserbenhagyta bátorsága. A négy úr egyike, akivel gyakran beszéltem, azt mondja, hogy nézete szerint Sam egyáltalán nem vesztette el erkölcsi bátorságát, nem változtatta meg tulajdonképpen feltett szándékát, hogy hősiesen sétál le a lépcsőn a biztos halál torkába. De nem tudott uralkodni automatikus izomreakcióin. Vastag parasztkeze megragadta a nehéz fakorlátot, másképp nem tudott ellenállni, hát abba kapaszkodott minden erejéből. Sam hatalmas, népi, fekete néger volt, valóságos vadállat fizikai erő tekintetében. A négy úr nem lett volna képes elmozdítani Samot sajnálatos és magas társadalmi állásukhoz nem méltó dulakodás nélkül, márpedig semmitől sem irtóztak annyira, mint attól, hogy ott a követségen birkózzanak és rendetlenséget okozzanak. Egy pillanatra összesúgtak. Azután az

egyikük felemelte két kezét, kifelé fordított tenyérrel, azzal a vállvonogató, reménytelen mozdulattal, amellyel a latin népek beleegyezésüket fejezik ki, és intett egy másik úrnak, aki felemelte nehéz, aranyfejű botját és eltörte vele Sam karját a csukló fölött.

Amikor kiértek a kertbe, egy különös dolgot tettek. Elkerülték a kaput, amely fölött a francia konzuli címer függött. Lehet, hogy latin-negroid színpadiasságból. Lehet, hogy valami mélyebb oka volt. Elég az hozzá, hogy elkerülték a kaput. Felemelték az elnököt és keresztülhajították a falon, a kint várakozó tömeg közé.

A csőcselék természetesen egyszerűen darabokra tépte. De egy asszony levágta a fejét egy machetével és elment vele. Egy másik asszony, azt mondják, a szívét hasította ki és elment, menet közben fogaival izinkekre szaggatva. A megcsonkított holttestre kötelet kötöttek és végighurcolták az utcákon...

E közben Charles Oscar, a fogház parancsnoka, a santodomingói követségen keresett menedéket. A csőcselék, úgy látszik elfeledkeztek róla, de nem felejtkezett el egy bizonyos szürkehajú, nyugodt, fürge kis színes gentleman, akinek három fia volt a börtönbeli vérengzés áldozatai közt. Ez a kis gentleman kitűzte frakkjára a francia Becsületrend pici, piros szalagját, felhúzta az öreg boulevardiert megillető citromsárga kesztyűt (mainapság némely amerikai sokat mulat az ilyenfajta öregurakon) és felkereste a santodomingói követséget. Úgy hallom, hogy beküldte a névjegyét. Úgy hallom, hogy Charles Oscar, aki kegyetlen ember volt, de nem gyáva, ideges mosollyal lépett be a fogadószobába. De akárhogy is történt, tény az, hogy a kis öregúr gondosan célzott és három golyót röpitett Oscar szívébe, mindegyik halott fiáért egyet...

Abban az órában, amelyben ezek az események lejátszódtak, a Washington amerikai csatahajó teljes gőzzel befutott a kikötőbe.

Azóta sok esztendő múlt el és az amerikaiak azóta megszakítás nélkül ott vannak Haitiban. Az amerikaiak jelenléte sok mindennek véget vetett. Véget vetett a forradalomnak, a tömegmészárlásoknak és számos más gyászos dolognak, amelyre vonatkozólag az egész értelmes világnak az a véleménye, hogy véget kellett ezeknek vetni. De véget vetett, ha nem is véglegesen, mindenesetre jóidőre, a nemzeti szabadság egy különös fajtájának, amely sehol máshol nem volt található a földön, mint itt és Libériában: egy néger nép szabadságának, hogy jól vagy rosszul de önmagát kormányozza, hogy úgy álljanak a világban, mint emberi lények, mint akárki más és ne kelljen mindúntalan a fehér emberhez szaladniuk, hogy engedélyt kérjenek. Én nem sokat értek ezekhez a dolgokhoz. De azt hiszem, valamit értek ahhoz, ami annak a bizonyos kis úriembernek a szívében volt, amikor felkereste a santodomingói követséget, és remélem, hogy ennek a valaminek nem vetettünk véget.